Secolul 20

Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Coperta
Germinaţie
Foto: DAN GRIGORESCU

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacţie:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE

2
1968 15 IV 1968

SUMAR

VLADIMIR STREINU: *Tipare de cultură. Atic şi Asiatic* • 4

« CENTENARUL MAHATMA GANDHI »

INDIA ŞI GANDHI

LUCIAN BLAGA: *Mahatma Gandhi, aşa cum l-am cunoscut* • 15
GANDHI: Inscripţii • 25
SARVEPALLI RADHAKRISHNAN: *Mahatma Gandhi* • 29
ROMAIN ROLLAND: «*Marele suflet*» • 31
ANDRÉ MALRAUX: *India şi tentaţia Occidentului — Antimemorii*, în româneşte de Sanda Râpeanu • 51

•

W. B. YEATS: « *Ţărîna şi Răsăritul Soarelui* » • 76
RABINDRANATH TAGORE: poeme: *Păşeşte singur*, în româneşte de D. S.; *Culesul roadelor*, în româneşte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga • 81

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA: *Tagore* • 85

•

ANDREAS VOLWAHSEN: *Jantar Mantar — Semne magice* • 89

JOHN JACOBUS: *Le Corbusier şi India* • 96

•

GEORGE G. POTRA: *Gandhi şi mesajul speranţei* • 105

PREMIUL GONCOURT

ANDRE PIEYRE de MANDIARGUES

Interviu la Paris cu: André Pieyre de Mandiargues, Roland Dorgelès şi Philippe Hériat despre al 65-lea Goncourt, de Teofil Bălaj • 114

ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES: *La Marge*, roman (fragmente), în româneşte de Liliana Ţopa • 121

GRENOBLE

DENYS CHEVALIER: *Primul simpozion francez de sculptură* • 135

ARTE

VALERIU RÂPEANU: *O privire asupra teatrului francez* • 142

FRANZ KAFKA

AMERICA roman (III), în româneşte de Pop Simion şi Erika Voiculescu • 151

PARWATI: Detaliu din sculptura templului PARSCHWANATH-KHADSCHURAHO, secolul XI. ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VLADIMIR STREINU

tipare de cultură

ATIC ŞI ASIATIC

Poeţii, cu ochii lor noi şi cu bine cunoscuta lor necuminţenie, se miră de tot ce văd, oridecîteori ar vedea, fiind de aceea, azi, singurii autori de întrebări fără răspuns. Printre aceste întrebări sînt însă unele care au, în timp, o cadenţă notabilă. Ele se impun spiritului omenesc după o periodicitate incalculabilă în viitor, dar certă în trecut. Nici o epocă n-a scăpat neînşelată de solicitarea lor şi niciodată n-au fost mai puţin noi decît au fost pentru neliniştea primului om. Sînt întrebările omului despre om, ale spiritului despre spirit, ale vieţii despre viaţă. Circularitatea lor în istoria filozofiei abia se disimulează filologic (mit, archeu, Dumnezeu, monadă, elan vital etc. . .) şi, de fiecare dată, a provocat impresionante furtuni şi construcţii de noi cuvinte. Mai adevărate decît adevărurile filozofiei par sarcasmele lui Mefistofel, cînd îşi ia înfăţişarea lui Faust spre a sofistica mintea fragedă a învăţăcelului: cuvîntul este totul, nu ideea. « Nur muss man sich nicht lalzu ängstlich quälen (în lipsă de idei, n.n.) /Denn ebenwo Begriffen fehlen/ Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein./ Mit Worten lässt sich trefflich streiten,/ Mit Worten ein System bereiten,/ An Worte lässt sich trefflich glauben,/ Von einem Wort lässt sich kein Yota rauben. »

Fraţi buni ai poeţilor, filozofii au fost şi sînt ei înşişi, în cele din urmă, tot un fel de poeţi; se nutresc din aceeaşi substanţă. Nu e nici o mirare că Shakespeare, prin glasul lui Hamlet, anticipează într-o replică atît subiectivitatea lumii cît şi natura valorilor: lumea este cum o vedem fiecare şi numai gîndul fiecăruia hotărăşte valoarea binelui şi a răului... « . . . there is nothing either good or bad, but thinking makes it so », (Schopenhauer, simţindu-se anticipat chiar citează din Shakespeare versurile: viaţă = vis) iar un Gérard de Nerval putea spune pe bună dreptate: « Mes sonnets ne sont guère plus obscurs que la métaphysique de Hegel ». De altfel, filozofii înşişi la rîndul lor, sub puterea acelei circularităţi a întrebărilor-limită, care nu e numai recurenţă în istorie, dar şi ciclu de nelinişti congenere, au simţit mai toţi nevoia să ştie ce este frumuseţea poetică. Fie că s-au preocupat mai mult de poezia propriu-zisă, fie că au speculat în deosebi asupra muzicii, interesul lor de metafizicieni a mers cu necesitate la teoria creaţiei artistice. Departe de a crede că actul poetic e numai o anexă la obiectul filozofiei, cei mai însemnaţi dintre ei lasă să se înţeleagă, oricît de oblic, că ar fi însuşi acest obiect. Ei ştiu că a avea o concepţie proprie despre lume obligă la construirea unei concepţii estetice corelative, orice filozofie răspunzînd explicit sau implicit într-un anumit fel de a concepe Poezia. Iar cînd filozofi de seamă se întîmplă să nu-şi formuleze limpede şi deosebit concepţia estetică, critica sau modul artistic contemporan subvin şi împlinesc lacuna. Este adevărat că de la un timp estetica s-a mişcat, în căutarea unei legi proprii, către o autonomie oarecare, dar rezultatele acestei mişcări a fost separarea ei de ştiinţele pozitive sau chiar de unele noologice, rămînînd însă nedespărţită de metafizică. Poezia şi Metafizica au putut de aceea să pară că sînt două feluri de a ne întreba asupra aceleaşi realităţi.

În orice caz, la pragul mut al esenţei, unde stăruie numai poeţii şi filozofii, conjectura metafizică şi conjectura poetică au fost mai totdeauna resimţite ca posibilităţi care se suplimentează. S-a zis chiar că, pe Plato, sentimentul acestei rivalităţi şi nu altceva l-a împins la ostracizarea poetului din cetatea ideală, neputînd sta amîndoi pe acelaşi loc. Se poate. Cain omoară pe Abel în toate felurile. Sînt însă cazuri, cînd fraţii se iubesc. Plecînd de la aceeaşi germanitate a frăţiei lor, Bergson se comportă faţă de poet cu o duioşie unică, poftindu-l la colaborarea cea mai armonioasă, atît de armonioasă, încît se împletesc amîndoi, pînă la pierderea profilului individual, într-o ultimă tăcere indistinctă. Între tăcerea lui Bergson şi a lui Rimbaud nu e nici o deosebire. De unde, aşadar, Plato căuta să se substituie poetului disputîndu-i locul, Bergson face să se poată zice că şi-l cedează pe al său cu abnegaţie şi chiar cu ceva uşurinţă. De data aceasta, Cain se dăruie fratricidului etern sau în orice caz, fraţii şi-au schimbat neaşteptat identitatea. Oricum ar fi, situaţiile exprimă acelaşi adevăr: filozoful şi poetul se întîlnesc de mai multe ori în drumul lor, care li se sfîrşeşte acolo unde nu-i mai putem deosebi. Chestiunea a fost amănunţit dezbătută în romantism. Filozofi ca Hegel şi Schelling au prezentat raporturile dintre cele două moduri ale cunoaşterii, părtinind bineînţeles modul filozofic, în timp ce poeţi ca Novalis şi Shelley afirmau preeminenţa modului poetic. Dar asupra congenerităţii lor, ei se înţelegeau perfect.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Interesantă pentru dezvoltările noastre ulterioare este reluarea chestiunii de către unii filozofi ai culturii. Aceștia susțin, pe temeiul unei evidente observații istorice, că procesul culturii este ciclic sau, cum se exprimă ei, « stilistic ». Toate manifestările de cultură au, după ei, o identitate istorică, un aer de epocă sau o ținută coevală, căreia i se pot subsuma, exprimînd astfel în comun aceeași problematică centrală. Ideea de ciclu e o idee socratică existentă pînă în Renaștere la Giordano Bruno; și Goethe, la rîndul lui, vorbise destul de stăruitor despre « spiritul timpului », despre acea realitate unificatoare, în care se poate zice că existau premisele concepției stilistice. E în atmosfera oricărui cuprins istoric un comandament unic spiritual și același comandament a putut fi identificat în orice cuprins spațial; ciclurilor istorice, adică « spiritului timpului », li s-a ripostat cu ciclurile geo-cosmice, deci cu « spiritul spațiului». Concepția de univers finit și sferic a Grecilor nu putea răspunde literar în poezia infinitului romantic, în beția leopardiană a naufragiului în necuprins, după cum rigorile genuistice ale anticilor nu puteau coincide în timp cu idealismul fichteian. În reluarea stilistică a chestiunii, geminarea filozofiei cu poezia, deși nu numai cu ea, subzistă în alt mod, dar absentă nu e. Cadența lor în timp și spațiu se produce coordonat, încît pînă acum nu s-a observat o schimbare fundamentală a punctului de vedere filozofic fără să se înregistreze de asemenea o modificare a percepției estetice.

Întrebarea mai afectuală pentru ceea ce urmărim este acum care mod de cunoaștere e determinant? Cauza stilistic activă lucrează din filozofie asupra poeziei sau din poezie asupra filozofiei? Ar fi bine ca nici un filozof și nici un poet să nu-și pună această întrebare. Fervoarea fiecăruia pentru activitatea proprie i-ar îndemna poate încă o dată la părtinirea, care s-a văzut la ei din epoca romantică; și am ajunge în cele din urmă la aceeași cunoscută identificare a metafizicei cu arta sau a artei cu metafizica, admițînd că poetul s-ar domina îndeajuns pentru a se explica printr-un filozof sau filozoful printr-un poet. Dar și în acest caz rar, sporul de cunoștință ar fi tot inexistent. Necunoscuta x pusă în ecuație cu y rămîne tot necunoscută. Nimeni nu s-a luminat vreodată cu întunericul odăii vecine. În bună logică, după metoda variațiilor concomitente, factorul analogiilor observate în două serii de fapte se află în afara acestor serii. E probabil dar ca felul de a se concepe poezia într-un timp anumit să fie originat nu de vreo valoare congeneră (religia, metafizica, știința, politica etc.), dimpreună cu care formează același ciorchine gnoseologic, ci de o împrejurare comună, care le condiționează pe toate mai din adînc. Nici științele pozitive, deși în cea mai flagrantă antinomie cu preștiințele poetului, antinomie de natură, de obiect și procedee, nici ele, după Spengler, nu se dezvoltă în deplină neatîrnare; o relație fundamentală cu rădăcina celorlalte activități ale spiritului le întrunește ascuns. Iar din punctul lor de asociere, unitatea bulbară a cunoașterii omenești devine istoricește evidentă; în cuprinsul acestei unități, arborescența viitoare e un eveniment neîntrevăzut încă, dar aceeași sevă, suptă din același pămînt și, mai cu seamă, filtrată prin același bulb, comandă stilul neîntrevăzutei arborescențe. Valoarea-sumă, căreia i se spune tip de cultură, repetă pe un plan mai înalt de existență unitatea bulbului originar. Dar mediul nutritiv, în care încolțește tipul culturii, este însăși viața omului. « Stilurile » sau « ciclurile » de cultură bat pînă în miezul ei și legea de mișcare a vieții e însăși legea culturii. Omul istoric e factorul lor comun.

Nimeni nu mai pune la îndoială că modurile culturii corespund, oricît de disimulat modurilor de existență ale omului. Ar urma ca știința antropologică, dacă ar studia modalitățile istorice ale existenței omenești, să ne fie de un ajutor neprețuit; numai că antropologii nu meditează atît asupra formelor în timp ale vieții, asupra dinamicii lor și prin urmare asupra embrionului culturii, ci se concurează în definițiile omului. Se întîmplă însă că un tip de cultură supraordonează și deci implică mai multe definiții antropologice. Omul antic, spre exemplu, poate fi laolaltă « animal rațional », «animal social », și «animal vorbitor », întocmai ca omul din orice altă epocă ulterioară, fără ca totuși să nu-și păstreze acea identitate, pe care i-o divulgă tipul culturii. Mai mult decît orice definiție antropologică, un simplu aspect literar al omului antic ne descoperă identitatea lui eternă. Astfel retoricianul Dionis din Halicarnas reluînd categorii stilistice ciceroniene, observă că arta vorbirii la Greci începuse, în preajma morții lui Alexandru Macedonul, să degenereze: « retorica filozofică și clasică fusese răsturnată » de « un altfel de retorică. . . nesuferită prin impudența ei teatrală »; « în fiecare cetate. . ., nativa Muză Atică luase un loc de necinste, fiind scoasă din propriile ei bunuri, în timp ce o flușturatică Lyciană, Phrigiană sau Corintiană, adusă ieri-alaltăieri de prin părțile lăturalnice ale Asiei, se socotea vrednică să conducă treburile cetăților grecești. . . (trad. din engl. după George Saintsbury, *Loci Critici*, 1903) Pentru întîia oară, poate, într-un text cunoscut se arată mai pe larg opoziția dintre *stilul atic* și *stilul asiatic*. Ideea avea să fie reluată la aproximativ o vîrstă de om, de Quintilian. Înțelegem din susținerile acestuia că autorul opoziției dintre cele două stiluri trebuie să fi fost altcineva decît Dionis din Halicarnas. Viața lui Dionis se încheie cu cîțiva ani înainte de începutul erei creștine și deci nu poate fi vorba despre el, cînd retoricianul latin afirmă că «se cunoaște din vechi împărțirea în atici și asiatici »: « Et antiqua quidem illa divisio inter *Atticos* atque *Asianos* fuit ». Dar, autorul «vechi» fiind Cicero (cum e de crezut) sau altul necunoscut, stilul atic, după Quintilian, este « dens și viguros », « șlefuit și curat », fără « lipsuri și prisosuri », iar asiaticul — « umflat și gol », « lipsit de judecată și măsură », « fălos și bombastic »: « quum hi (aticii) pressi et integri, contra inflati illi(asiaticii) et inanes haberentur; in his nihil superfluerit, illis judicium maxime ac modus de esset ». Cum s-a putut trece însă de la exprimarea proprie și suficientă la alta improprie și redundantă? Quintilian citează în această privință părerea gramaticianului Santra, după care expansiunea grecească în Asia a făcut să ajungă acolo gustul sau nevoia oratoriei, iar localnicii dornici să se afirme ca oratori, deși puțin instruiți în arta elocvenții, « au început să exprime perifrastic ceea ce puteau destul de bine exprima direct »: « Quod quidam, quorum et Santra est hoc putant accidisse, quod, paulatim sermone

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

graeco in proximas Asiae civitatis influente, nondum satis periti loquendi facundiam concupierint; ideaque ea, quae proprie signari poterant, circuitu coeperint enunciare ». Quintilian este însă de altă părere; el obiectează că « firea deosebită a vorbitorilor și a celor care îi ascultau a produs deosebirea de stil, deoarece Aticii, netezi și curați, nu puteau suferi inanitatea și redundanța, în timp ce lumea Asiei, mai umflată și mai făloasă, s-a îngîmfat și de vorbirea mai goală »: « Mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium naturae videntur: quod Attici, limati quidam et emuncti, nihil inane, aut redundans ferebant; asiana gens, tumidior alioqui atque jactantior, vaniore etiam dicendi gloria inflata est ». Părerea lui Quintilian fiind mai organică, arătînd oricît de sumar legătura dintre stilul oratoric și stilul vieții la atici și asiatici, vădește intuiția genetică a formelor culturii.

În adevăr, stilul oratoric atic este însuși tipul culturii grecești, după cum stilul oratoric asiatic este tipul contrar de cultură. Pe temeiul celor două feluri ale elocvenței, se poate, printr-un simplu joc intelectual, reconstitui modurile opuse de existență și cultură. Dar n-au și fost de atîtea ori reconstituite? Mai producătoare de urmări poate fi observația că de cîte ori, în istoria sau filozofia artei, se vorbește despre stiluri, de atîtea ori se ajunge la o lungă serie de opoziții: clasic-romantic, simplu-baroc, organizat-haotic, raționalist-vitalist, finit-infinit, mediteranian-septentrional, static-dinamic, apollinic-dionisiac. Cu scriitorii obținem astfel: Horațiu-Dante și Racine-Shakespeare sau, pe literaturi naționale, Racine-Hugo, Carducci-Leopardi, Wordsworth-Byron, Gœthe-Gœthe, iar la noi Alecsandri-Eminescu, deși se poate zice și Eminescu-Eminescu. În orice artă (Rossini-Wagner, Raffael-Rembrandt, Praxitel-Michelangelo, templul roman-catedrală gotică), pluralitatea formelor, oricît de complexe, primește fără amputări stilistice capitale această grupare dichotomică. E de la sine înțeles că valorile artistice, deși schematizabile, nu sînt în cuprinsul lor de viață, schematice. Gœthe-fausticul și Gœthe-olimpicul reșed în unitatea aceleași personalități și numai victoria unuia asupra celuilalt, victorie care nu este exil pentru învins și cu atît mai puțin exterminare, susține identitatea gœtheană. În fiecare clasic e un romantic dominat, după cum în fiecare romantic suferă un clasic. Sînt lucruri știute și bine și de mult. Cărțile lui Emile Deschanel (asupra « romantismului clasicilor ») și Pierre Moreau (despre « clasicismul romanticilor ») sînt vechi, iar afirmațiile unor André Gide (clasicism = « romantisme dompté ») și Paul Valéry (clasicism = « romantisme antérieur ») nu mai sînt nici ele foarte noi. Clasic pur, romantic pur, asemenea ficțiuni logice există numai în mintea noastră, care uneori funcționează desprinsă de realități, ca o vîrtelniță inutilă de acoperiș, iar cînd există în adevăr ele sînt fenomene artistice de decadență, alexandrinisme. Dichotomiile de mai sus ar privi numai victoria conștiinței artistice asupra ei înseși, numai accentul de valoare al operei, iar conștiința sau opera în dialectica lor internă. Așa încît, aplicîndu-le, realitatea vie nu sîngerează. Dar aceste perechi de concepte, oricît de inventiv

filologic li s-ar lungi seria (la Heinrich Wölfflin, aticul și asiaticul devin liniar-pictural, planiform-adînc, închis-deschis, unitar-multiplu, clar absolut-clar relativ: cuvinte noi, idei vechi) sînt reductibile, fără pierderi substanțiale, la perechea fundamentală *atic* și *asiatic:* aticul este clasic, simplu, organizat, raționalist, finit, mediteranian, static, apollinic, în timp ce asiaticul rămîne romantic, baroc, haotic, vitalist, infinit, gigantic, septentrional, dinamic, dionisiac.

O astfel de simplificare a limbajului critic sacrifică, bineînțeles, unele nuanțe. Nu orice clasic e numaidecît și în totul echilibrat și simplu. Corneille retorizează îndeajuns și, în general, prețiozitatea clasicilor francezi concurează de aproape gongorismul și eufuismul; după cum nu orice romantic este cu necesitate și total baroc: A. de Vigny, față de Hugo, este simplu în conturul stilistic, iar Shelley, cu toată învălurita lui muzicalitate, față de Byron, rămîne construit și limpede.

Nuanțe stilistice, sînt destule; sacrificarea lor însă se răscumpără prin ideea că nici o operă fundamentală, stilistic fundamentală, nu s-a înălțat din nuanțe, precum se răscumpără de asemenea și mai cu seamă prin celestitatea perspectivei, care, dacă le scapă din vedere, singură ea poate decela întregurile tipic contrare ale creației. Căci, grădinărind puțin stufărișul de iluzii filologice, cu care operează de obicei critica artistică, ochiul e liber să bată mai departe, de la tipurile artei la arhetipurile culturii. Pe aticism și asiatism, posibilitățile de cultură, declarate sau latente, se organizează de la sine. Nirvana nu este filozofia lui Plato și Parthenonul nu luminează de pe Hymalaia. Un Pythagora care să fictioneze cu bățul de bambus pe nisipurile Gangelui, un număr fix de sfere cerești, ar fi surpat o întreaga ordine cosmică sau, dacă n-ar fi provocat cataclismul, ar fi fost azi un schizofrenic necunoscut al acelei Asii dilatate, colosale și haotice. Și, în același fel, un yoga athenian, rațional, gimnastic, citind dialogurile lui Plato sau contemplînd înflorirea marmurei din mîinile lui Praxitel, e cel mult o pură idee, dacă nu una absurdă.

Sînt numai două arhetipuri de cultură? Cu adversarii acestei simplificări, din cîmpul filozofiei culturii, se stă de vorbă mult mai greu decît cu criticii de artă. De la Frobenius și Spengler pînă la Lucian Blaga, ei au substituit ideea socratică de « ciclu » istoric și ideea goetheană de « spirit al timpului » prin aceea de « stil » și « spirit al locului ». Cercetările lor sînt de aceea mai cu seamă etnografice și factorul real de cultură se ascunde, după ei, în « sentimentul spațiului ». Cum unităților spirituale sincronice, în chip firesc mai limitate ca număr, li s-a adăugat unitățile spațial sinoptice, s-a creat astfel o floră nomenclaturistă, nouă și luxuriantă, asupra căreia discuțiile plouă binefăcător, aducîndu-i o mare prosperitate filologică. Iar sămînța acestei vegetații literare este desigur intuiția unicității culturilor, care la dreptul vorbind, într-o viziune stilistică, ea însăși ar trebui socotită ca aparținînd unui anumit « stil » de gîndire. Căci culturile sînt de curînd privite ca unice, putîndu-se de aceea ivi îndoiala asupra apariției acestei perspective la filozofii secolelor anterioare. Oricum, unicitatea culturilor obligă la unicitatea formulelor în care sînt cuprinse și atunci numărul lor

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

caută să coincidă. Limbajul filozofic, care prin firea lui subsumează și abstrage, e silită așadar să devină, din noțional, metaforic. De aceea toate formulele filozofiei culturii sînt niște simboluri spațiale; pentru culturile antică, occidentală, arabă, egipteană, chineză și rusească, Spengler propune, respectiv « corpul izolat », « infinitul tridimensional », « peștera », « drumul labirintic », « drumul în natură » și « planul nemărginit »; iar Lucian Blaga formulează, pentru cultura babiloniană, « spațiul geminat », pentru cultura chineză « spațiul din rotocoale », pentru cultura greacă « spațiul sferic », pentru cultura arabă « spațiul perdelat », pentru cultura română « spațiul mioritic » etc. (La simbolurile spațiale, Blaga adaugă trei simboluri istorice: « timpul-havuz », « timpul-cascadă », « timpul-fluviu », în nici o legătură cu « spiritul timpului »). În mișcarea acestor cercetători de a se suprapune exact pe întreaga serie de concreturi unice, de a coincide mental cu fiecare în parte, e poate mai mult o conduită literară decît una filozofică. În orice caz, nespecialiștii, chiar aceia care ar putea zice despre ei înșiși ce zicea despre sine Montaigne, cînd se declara « filozof nepremeditat », se orientează greu în această frenezie nomenclaturistă, neconvenind asupra unicității culturilor și nici asupra unicității formulelor. « Spațiul-peșteră sau boltă » și « spațiul-sferă » le apare lor ca varietăți ale unui singur *tip* de percepție, percepția limitării, după cum « infinitul tridimensional » și « planul nemărginit » se radicalizează de asemenea într-un singur *tip* de percepție, percepția nelimitării. Dar limitat-nelimitat nu este chiar acea pereche fundamentală de concepte din *atic - asiatic?* Vom afirma dar că filozofic, deci simplificat și abstract, nu există decît două tipuri antinomice de cultură, tipul atic și tipul asiatic. Antinomic însă nu înseamnă pur. Puritatea este concept exclusiv alexandrin. Aticul domină în sine un asiatic, după cum în asiatic suferă un atic. Zenon și Plato aparțin aceleiași culturi dimpreună cu Heraclit și Plotin. Eleatismul și platonismul nu se împiedică de ideea devenirii veșnice și de latența mistică, putînd prea bine colora un anumit spațiu cultural. Nici în cuprinsul Asiei revărsate, dinamice, vegetale, geologică și haotică, adevărată și unică patrie a barocului, nu dăinuie mai puțin o Japonie rigoristă și chiar o Chină, lîngă ale cărei temple săpate în munți, tăinuite de lungi perdele vegetale, se poate oricînd descoperi ceașca străvezie decorată cu trei fire de orez. Sînt posibilitățile atice ale Asiei, după cum heraclitismul și plotinismul sînt posibilitățile asiatice ale Greciei. Se știe azi, de la Nietzsche rolul jucat de explozia vitală, de elementul dionisiac, deci de asiatism, în nașterea tragediei antice, care totuși oglindește în stilul ei, prin reprimarea pasiunii, ordinea ierarhică, imaginea rațională a lumii, apollinicul, deci aticismul. Putem zice dar că din punctul cel mai înalt de vedere nici culturile arhetipic contrare nu se deosebesc prin conținuturi eterogene, căci, dezbătînd fiecare aceeași eternă antinomie, ele își compun identitatea prin soluția pe care o dau acestei ascunse antinomii. Iar soluția e un accent de valoare, variabil după timp și loc, procesiv și nerepetabil ca viața însăși. Numai numărul limitat de cristale din tubul caleidoscopului, care prin învîrtire

poate alcătui nelimitate combinații cromatice, dă mai exact ideea infinitului creației culturale născută din finit. Antinomia culturilor-arhetip ar fi prin urmare o antinomie de accent și nu de substanță.

Mai mult, modul atic de cultură și cel asiatic ajung în anumite împrejurări să-și combine chiar accentele de valoare. Vechii oameni de carte, despre care Quintilian spune că au împărțit stilul elocvenții în atic și asiatic, au procurat retoricei conceptul stilului compozit. Ei au recunoscut un al treilea fel de cultură, tipul *rodhian*, în amestecul celorlalte două. Oratorii rodhieni « nu sînt nici conciși ca aticii și nici revărsați ca asiaticii, astfel încît par a avea ceva din firea localnicilor și ceva dintr-a oratorului ». Aeschines, se mai spune, este cel care, alegîndu-și insula Rodhos ca loc de exil, a dus acolo « învățătura atheniană, care, întocmai ca sămînța degenerată în alt pămînt și sub alt cer, și-a amestecat gustul atic cu gustul străin ». De aceea rodhienii sînt oarecum « înceți și blînzi, deși nu chiar slabi »; nu se dovedesc « nici ca izvoare pure, nici ca torente spumegătoare », ci par mai curînd « ape liniștite ». « Tertium mox, qui haec dividebant, adjecerunt *genus rodhium*: quod velut medium esse atque ex utroque mixtum volunt; neque enim attice pressi, neque asiane sunt abundantes; ut aliquid habere videantur gentis, aliquid auctoris. Aeschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo studia Athenarum; que, velut sata quaedam cœlo terraque degenerant, saporem illum atticum peregrino miscuerunt: lenti ergo quidam ac remissi, non sine pondere tamen, neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis habentur ». Ca tip de cultură, rodhianul este, cu alte cuvinte, adulterarea valorilor atice, prin cele asiatice sau ale acestora prin acelea. E adevărat că Xerxes se înapoiază rușinat de la Salamina și că Alexandru Macedonul moare în Asia; dar spiritul culturii purtate de Alexandru ajută latența contrară, care condiționează din ascuns și etern asiatismul, după cum spiritul purtat de Xerxes lucrează în istorie asupra aticismului, pe care fie colorîndu-l mai intens în latența opusă, fie numai excitîndu-l, îl transmută în ceea ce numim azi cultura europeană. Rodhianul așadar apare ca embrion a culturii europene. « Fausticul » spenglerian, văzut ca formulă a acestei culturi, este de fapt eflorescența rodhianului, pe care invenția filologică nu-l poate disimula. Ca Faust însuși, Europa poate zice despre sine că e muncită de două suflete în luptă, dar pînă la urmă, sub oricîte denumiri, opozițiile ei spirituale sfîrșesc prin a i se declara una ca suflet atic, iar cealaltă ca suflet asiatic. Sinteza acestor aspirații fundamentale primește, în țările mediteraniene și latine, accentul de valoare mai deseori pe atic, iar în țările nordice, germano-slave, pe asiatic. Fausticul nu acoperă toată aria culturii europene, după cum n-o acoperă de asemenea raționalismul (neoaticismul) francez. Și situația nu se schimbă, dacă o privim pe culturi naționale sau chiar pe autori. Față de Europa germano-slavă, Franța este o Atică modernă, cu toate că linia ei de forță spirituală Descartes-Renan-Valéry se află paralelată și pusă în relief de aceea, mai puțin franceză, a lui Pascal-Rousseau-Bergson. Și în același fel, spiritul lui Pascal se dezvoltă pe registrul dublu al « fineții » și al « geometriei », iar un Rousseau, adevărat monstru asiatic, vedea totuși pe orice punct al globului,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ficțiunea exangüă a omului social tipic, pe care l-ar face fericit acea constituție alcătuită de un francez, pentru francezi. Orice spirit omenesc remarcabil este subminat de contradicții interne. Egal cu sine însuși, perfect și steril rămîne numai alexandrinul. Fără aportul asiatic al creștinismului și al barbarilor estici, romantismul anglo-german și un Victor Hugo n-ar fi fost cu putință, după cum fără aticismul de orientare al Renașterii tragedia franceză ar fi mai întîrziat să apară. Premisele culturii europene sînt în Rodhos. Și am putea afirma, cu toate riscurile unui axiomatism neconvingător, că premisele oricărei culturi vii, deci studiabile, germinează în cuprinsul unei substanțe vitale antinomice, fără istoric și, etimologic, utopică. Istoricizabil și spațializabil este jocul accentelor de valoare purtate in epoci și locuri deosebite de procesul acestei germinații.

Dar teoria nemonadică a culturilor nu e preocuparea noastră actuală. Deocamdată, ne satisfacem cu perspectiva necesară a celor două arhetipuri de cultură, dincolo de care distingem modurile corespunzătoare de viață. Care sînt aceste moduri? Fundamental, omul răspunde vieții « da» sau « nu», răspunsul fiindu-i de multe ori un « da-nu» sau un « nu-da». A afirma viața sau a o nega, a o prețui, sau a o disprețui, a o îmbrățișa sau a o respinge precum și a răspunde critic afirmînd și negînd sau mai întîi negînd și apoi afirmînd, înseamnă a consimți la unul din modurile de existență tipice dincolo de care nu se mai poate vorbi decît de impulsii și exclamații, de instinct și limbaj nearticulat, cu alte cuvinte de ceea ce ne scoate din problematica umanității. Omul asiatic vociferează un « da» tumultos, în timp ce omul atic se construiește pe un « nu» rațional; iar europeanul discriminează în « da-nu» sau « nu-da». Frenezia vitală și asceza mărginesc spațiul spiritual, în cuprinsul căruia ca într-o placentă fierbinte, germinează tipurile de cultură. Asia este o afirmație nestăpînită a vieții, strunită din ascuns de budhism și alte doctrine de o negație tot atît de nestăpînită, după cum Atica este negația rațională a vieții, subminată de afirmația dionisiacă. Cu mitologia ei ierarhică și oprimantă, situată pe un pisc sterp de munte, unde Dyonisos nu era îngăduit să reșeadă, cu filozofia archetipurilor platoniciene și a nemișcării eleatice, cu ideea numărului precis de sfere pythagoreice, cu unica geometrie euclidiană și cu acel sistem de rigori genuistice în creația literară, Atica răspunde vieții în tot atîtea feluri « nu». Iar vitalismul asiatic și asceza omului atic, căruia pe numele ei i se spune socratism, străbat întreaga cultură europeană, căreia prin opunere, predominanță și împletire îi constitue identitatea.

A trece de la un mod tipic de viață la altul echivalează cu a consimți și a susține chiar fără conștiință un alt tip de cultură. Numai un arc, fie el cît de incalculabil, de rotire a caleidoscopului vieții zdruncină o concepție religioasă, filozofică, artistică și chiar științifică, făgăduind altele mai limpezi și mai adevărate; iar cînd învîrtirea se face mai efectual, omul devenind printr-o mutație tipică contrariul său, atunci întrebările-limită, inclusiv ale filozofiei și poeziei, recapătă o urgență arzătoare, se impun minții omenești din nou și oarecum simultan. Fie dar că vom concepe cultura monadic, pe unități sau « stiluri» spațiale unice, fie că o vom concepe nemonadic, în jocul accentelor de valoare puse de istorie pe devenirea unei substanțe unice, cadența întrebărilor-limită e un fapt necontroversabil, precipitat de mutațiile vieții.

Vestibulul marelui templu MADURA, secolul XVII ▶

«Centenarul Mahatma Gandhi»

INDIA ȘI GANDHI

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

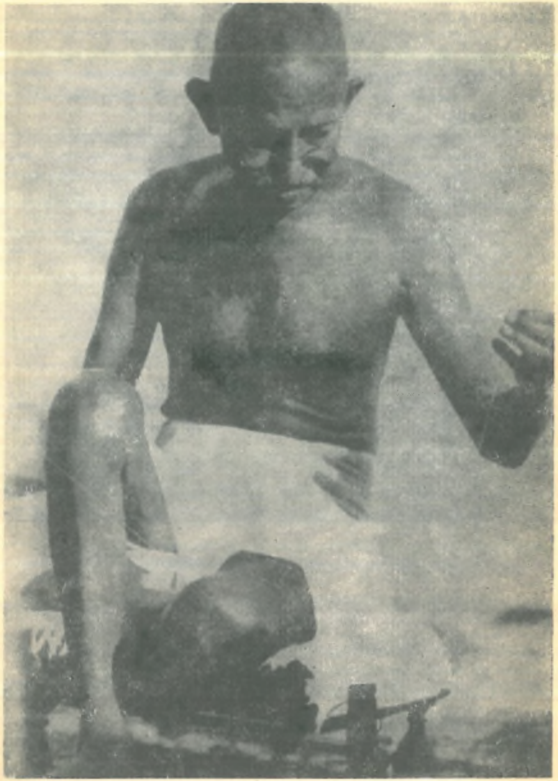

LUCIAN BLAGA

Mahatma Gandhi aşa cum l-am cunoscut

Era în anul 1931, pe la începutul lui Decemvrie. Un început de iarnă, cu întîiele neguri grele, ca de lapte. Mă găseam de vreo cîţiva ani în vechea cetate a Bernei, capitala Elveţiei, unde împrejurările şi capriciile sorţii mă obligau să fac serviciu de secretar de presă, pe lîngă legaţia Ţării noastre. Trăiam încă în timpuri moi de relativă linişte, deşi mulţi dintre cei ce ne învîrteam prin treburile diplomaţiei întrezăream tenebrele, ce se ridicau în zarea continentului şi a lumii. Vieaţa paşnică, aproape nepătată de evenimente, a medievalei Berne, îmi convenea din cale afară, căci îmi creia, prin graţia unei armonii prestabilite, condiţii nespus de prielnice preocupărilor literare şi filosofice, cărora începusem să mă dedic cu totul. La intervaluri aproape calculate, cîte o vizită doar la vreun prieten elveţian, la cutare scriitor sau profesor universitar, întrerupea monotonia de obiceiu ploioasă şi numai foarte rar senină, dar atunci în adevăr minunată, a calendarului şi a peisajului.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Coboram adesea spre albia rîului Aare, cu ape cînd foarte verzi, cînd foarte albastre, cu ape în care ghiceam culori aduse din cerul gheţarilor sau din cetina brazilor. Pasul mi se oprea de la sine, ca într-o procesiune rituală, lîngă bîrlogul urşilor. S-a făcut cîndva în timpuri de legendă că ursul a devenit totemul cetăţii. Şi animalul sacru stăruie de atunci în stema Bernei, ca şi pe frontispiciul primăriei. Nimic mai natural prin urmare decît ca oraşul să întreţină cu o pensie viageră cîţiva urşi aievea, de noroc, mari cît nişte sarcofage de bazalt egiptene. Într-o groapă rotundă, enormă, cimentată, urşii se dau în spectacol şi publicul îi alimentează cu morcovi, sau îi priveşte de sus în jos cu evlavie, parcă ar privi cel puţin în subterana Domului invalizilor de la Paris. Aci, în preajma refugiului de Duminecă, al bravilor berneji, mă întîlnesc într-o după amiază, cam pe neaşteptate, cu prietenul meu Hugo Marti, spiritualul scriitor elveţian, care cîţiva ani mai tîrziu s-a sfîrşit aşa de tragic. Marti fusese cîndva, pe la începutul celuilalt război, în România, şi a scris şi două cărţi cu amintiri din Ţara noastră. Se apropia zîmbind: «Sunt sigur că le-ai fluierat o doină, dar urşii n-au reacţionat. Ceea ce dovedeşte încăodată că memoria nu e ereditară», mi-a zis, scoţîndu-şi pipa din colţul gurii. «Dumneata şi urşii sunteţi singurele fiinţe carpatine, aici în oraşul nostru». «Da, e adevărat, aproape că uitasem, îi răspund eu, urşii ăştia au fost aduşi aci din Ardeal. Probabil acesta e motivul secret pentru care mă plimb aşa de des pe-aici, sunt în căutare de compatrioţi». «Ştii că mă gîndeam tocmai la Dumneata, continuă Hugo Marti, ţi-am pregătit o mică surpriză». «Sper să fie plăcută, fu replica mea, ca toate surprizele pe care obişnuieşti să mi le faci». În adevăr Hugo Marti nu scăpa nici un prilej să-mi facă traiul cît mai agreabil cu putinţă, sub norii seculari ai Bernei. «Ştii că Mahatma Gandhi vine în Elveţia, şi îţi voiu oferi ocazia să-l cunoşti, se grăbi să adaoge Marti. Na-nu, was sagen Sie dazu?» Ştiam că Gandhi sosise, pentru scurt timp, la Londra, unde fusese, cu multe stăruinţe, invitat de guvernul britanic, la o conferinţă, pentru pacificarea definitivă a Inzilor. Aflasem din ziare că Mahatma Gandhi, înfrîngîndu-şi o justificată aversiune faţă de civilizaţia apuseană, s-a lăsat înduplecat la acest gest de sacrificiu, şi că venise pe bordul unui mare vapor englez unde trăia într-un cort, pentru a nu-şi întrerupe felul vieţii. După unele informaţiuni îşi luase cu el, în alaiul de rigoare, şi cîteva mărunte cornute, căci nu se alimenta decît cu legume şi cu lapte de capră. Se poate însă ca această informaţie s-o fi citit într-o revistă humoristică. Oricum, conferinţa de la Londra a luat sfîrşit fără de vreun rezultat mai vizibil şi nici comunicatele trîmbiţate nu prea îngăduiau să se întrezărească o nouă lumină în răsărit. Vestea lui Hugo Marti, că Mahatma, marele spirit, va trece prin Elveţia şi că voiu avea posibilitatea să-l văd, mi s-a părut însă o glumă de colţ de stradă.

«Cu alte cuvinte conferinţa de la Londra s-a încheiat fără soluţii», încercai eu să scap puţin din perplexitatea, în care prietenul mă adusese cu noutatea sa, care totuşi mă intriga. «Da, şi Gandhi soseşte peste trei-patru zile la Lausanne, unde se întîlneşte cu Romain Rolland, şi unde va ţine probabil o conferinţă pentru o seamă de invitaţi din întreaga Elveţie». Din momentul în care Hugo Marti s-a hotărît să pronunţe numele lui Romain Rolland, scriitorul francez care scrisese o faimoasă carte despre Mahatma Gandhi, vestea ce mă nedumerise adineaori, nu mi s-a mai părut chiar de domeniul fanteziei. «Aşa dar vine Gandhi», zic eu căzînd la gînduri. Şi Marti continua să-mi precizeze programul: «Nu-i aşa că vei merge la Lausanne? Am şi vorbit cu librarul X, să-ţi rezerve un loc şi să-ţi trimită o invitaţie». Auzind de librarul X am pufnit în rîs, manifestîndu-mi de astădată fără înconjur toată neîncrederea. Căci librarul X era proprietarul unei foarte cunoscute librării de la Berna, în vitrina căreia nu se găseau decît cărţi şi reviste «nudiste», şi fotografii de un gust foarte îndoielnic, menite să aţîţe în trecători nostalgia unui raiu pierdut. «Ei da, înţeleg neîncrederea Dumitale, adaogă Marti surîzînd, dar nu ştii că librarul X nu este numai un fervent al nudismului colectiv, ci şi un mare admirator al lui Gandhi, şi că se găseşte chiar în asiduă corespondenţă cu Mahatma?». Şi eu, glumind: «În cele din urmă de ce nu? Nu e şi asceza un fel de nudism, un nudism al spiritului? De altfel să nu uităm că şi Gandhi umblă aproape gol!» N-au trecut 24 de ore şi am primit invitaţia frumos tipărită, de a pleca la Lausanne. M-am simţit chiar uşor măgulit ţinînd în mînă una din cele numai cîteva zeci de invitaţii, ce s-au distribuit în întreaga Elveţie. A doua sau a treia zi plecam la Lausanne cu trenul special, care aducea de la Basel şi de la Zürich pe ceilalţi poftiţi la un singular praznic al spiritului. De la Berna nu plecau decît vreo cinci inşi. Reţinut de alte urgente chestiuni, Hugo Marti nu putuse să vină, dar m-a însărcinat să-i raportez cu deamănuntul pentru suplimentul literar al unui ziar local, al cărui redactor era. Nu-mi aduc aminte ca trenul care grăbea de la Berna la Lausanne să fi fost prea aglomerat. Stam în completă izolare la fereastră, mai calm chiar decît taciturnii elveţieni, şi încercam, prin ceaţa de Decemvrie, să desluşesc Ţara de sus a Bernei, cu linia zigzagată a piscurilor Jungfrau şi Mönch, dar peisajul nu voia să se desvălească. Mă pătrunsese o uşoară toropeală, iar cîmpurile şi pădurile prea ştiute, nu-mi mai reţineau privirea. Absorbit de alte depărtări, mă gîndeam că peste două-trei ore am să văd figura acelui om, care izbutise să creieze cea mai mare mişcare politică-spirituală pe care istoria o cunoscuse pînă atunci. Două sute, trei sute de milioane de oameni stăteau la spatele acelui omuleţ, care întîia oară în istorie încerca să facă istorie fără violenţă. Aş fi voit să pătrund secretul miraculosului răsunet, ce l-a găsit Gandhi în masele haotice ale poporului indic.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Şi-mi spuneam că Gandhi trebuie să fi nimerit cea mai justă formulă pentru declanşarea unei mişcări politice în India. Gandhi iniţia o politică ce isvora de-a dreptul din spiritul metafizic al poporului. Să porneşti de la pasivitate, ca stare legitimă a existenţei, şi să întemeiezi pe această stare şi credinţă perspectivele unei acţiuni de desrobire, iată un lucru extraordinar, care e cu putinţă numai în India. În adevăr filosofia indică manifestă tendinţa de a exprima existenţa în funcţie de neexistenţă, încît paradoxul lui Gandhi, care clădeşte o uriaşă acţiune politică pe principiul pasivităţii, se lămureşte pe fundalul de totdeauna al spiritualităţii indice. S-a spus că mişcarea lui Gandhi porneşte de la principiul tolstoian: «Să nu te opui răului, şi să nu răspunzi răului prin rău!» Fireşte că Gandhi însuşi se lăsase cîndva în tinereţele sale impresionat de doctrina tolstoiană, dar în cele din urmă această doctrină a devenit aşa de fertilă în India din pricină că mentalitatea indică, gîndirea filosofică a acestui popor, înclina de la sine spre o atitudine de paradox, cum este aceea conţinută în doctrina politică-spirituală a lui Gandhi. — Între timp trenul oprise într-o gară fără să prind de veste. Am ajuns la Fribourg, vechea cetate a catolicismului elveţian, cu ziduri roase de vreme, înalte, nespoite, spre rîu, care văzute dintr-o anumită parte îmi aminteau, nu ştiu de ce, nişte clădiri tibetane, pe care le văzusem cîndva, nu în realitate, ci în ilustraţiile unei cărţi de călătorie. Dar se poate ca apropierea aceasta s-o fi făcut mai mult din pricina gîndurilor mele care colindaseră adineaori prin Asia. Staţia Fribourg împărţia în două drumul pe care de atîtea ori l-am mai parcurs plecînd de la Berna la Geneva, la sesiunile Ligei Naţiunilor. Negăsind alt razem subt bătăile acelui ceas, gîndurile mă purtau iarăşi în altă parte. Mai de grabă decît îşi poate cineva imagina, mă găsiam în mrejele unei întrebări palpitante. Ştergeam cu mîneca geamul uşor aburit. De ce oare filosofia indică a exercitat o atracţie evidentă tocmai asupra unor eminente spirite româneşti? Ţinînd seama de nivelul, de dimensiunile, de proporţiile interioare ale culturii româneşti, mi s-a părut dintr-o dată că nicăieri în Europa gîndirea indică n-a avut o înrîurire de aceeaşi calitate ca tocmai în România. În definitiv, în Europa, filosofia indică devenise odată, pe la 1870, o efemeră modă, aceasta în foarte strînsă legătură cu filosofia schopenhaueriană, iar pe urmă, încă o dată, ea dobîndise o efervescenţă în deosebi în Germania, la sfîrşitul întîiului război mondial. Date fiind însă masivitatea, bogăţia, puternicia culturii germane şi apusene, moda indică, oricît de vie, rămînea în penumbră. Moda aceasta n-ar admite să fie caracterizată prin mari epitete, ea rămîne ceva periferial, nestîrnind vreun interes care să fructifice în chip vizibil spiritul european. În marginea unor atari consideraţii, un vag sentiment îmi spunea că înrîurirea spiritului indic asupra culturii româneşti reprezintă întru cîtva un proces de altă

natură. Mai întîiu personalităţile, prin care un oarecare duh indic a pătruns la noi, sunt prin calitatea lor excepţională, şi prin locul ce ele îl ocupă, ca şi prin momentul istoric în care ele intervin în procesul de formaţiune al spiritului românesc, o chezăşie că gîndirea indică a stîrnit la noi alte coarde, mai intime şi mai adînci. Împrejurarea că poezia lui Eminescu e străbătută nu numai întîmplător de motive indice, rămîne revelatoare în această privinţă. Din moment ce isvoade indice au fost asimilate de geniul poetic al lui Eminescu, substanţele străine ne deveniau consubstanţiale. Cert, la noi nu s-au scris în acei ani de chinuită lămurire interioară a lui Eminescu cărţi în multe tomuri despre filosofia indică, cum se întîmpla în Germania, unde aceste tomuri se pierdeau în uriaşa producţie literară şi filosofică a timpului ca un rîu într-un imens deşert de nisip. În schimb cîteva din motivele esenţiale ale gîndirii indice îmbogăţiau patrimoniul nostru spiritual prin creaţiile unui mare geniu al poeziei, destinate să devină o permanenţă inalienabilă. Prin asimilare totală, motivele de provenienţă indică au intrat în însăşi fiinţa noastră, de unde ele nu mai pot fi smulse decît distrugînd ţesuturi vitale. Oricum, astăzi nici nu ne-am mai putea închipui cum s-ar vorbi despre Eminescu, deci despre spiritul românesc, făcîndu-se abstracţie de aceste nobile şi fascinante infiltraţii răsăritene. Suprapusă unui ancestral fond mioritic, poezia nefiinţei face parte din structura eminesciană, şi ca atare ea a fost destinată să adaoge o linie de particulară vrajă profilului spiritual românesc. Că în acelaşi timp sanscrita îl interesa pe un filolog universal ca pe Hasdeu e lucru ştiut; îngăduim însă că aceasta ar fi putut să fie mai mult o treabă de om erudit. Cum se face totuşi că Hasdeu a scris şi acel Sic cogito, alăturîndu-se cu pasiune nimicitoare unei doctrine teosofice de obîrşie de asemenea indică? Cum se face pe urmă că un alt poet al nostru, George Coşbuc, despre care se susţine de altminterea că ar fi un exponent nealterat al rasei, al ţărănimei noastre, s-a nimerit să fie aşa de preocupat de literatura indică, mai ales de epica Mahabharatei şi de poezia dramatică a Sakuntalei? A intervenit şi de astădată o inconcludentă întîmplare? Sau pentru a lua în primire şi nişte reprezentanţi mai recenţi ai literelor româneşti — nu s-ar părea oricui cel puţin curios să se spună că un Ion Pillat a colindat prin meleaguri budhiste în prima sa tinereţe, numai aşa în vizitator fără de aleanuri şi ca să culeagă nişte motive de inspiraţie cu care n-ar fi avut de altfel nici o legătură? Cine a văzut tinereţe fără de aleanuri? — Eu din parte-mi, mărturisesc că n-am umblat pe subt zările Vedelor şi mai ales ale Rigvedei şi prin toată filosofia indică, de care m-am ocupat cu intermitenţe în lucrările mele, numai aşa din trecere de vreme, ci dintr-o pasiune şi dragoste cu totul particulară, ce-o purtam spiritului indic. — Să nu uităm apoi că una din cărţile populare care s-a bucurat de cea mai largă

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

răspîndire în rîndurile mai de jos ale poporului nostru, a fost « Varlaam și Ioasaf», o carte de origină indică. Lista indiciilor elocvente cît privește atracția pe care gîndirea și imaginația indică a exercitat-o asupra intelectualilor români permite de sigur să fie mult întregită. Pentru mai tînărul Mircea Eliade această atracție s-a tradus în plecare reală spre India. — Pe fereastra compartimentului meu privii iarăși peisajul elvețian. Eram la o foarte energică cotitură de unde surprindeai ambele capete ale trenului. În spațiul amorțit și mohorît nu era nimic, ce m-ar fi putut împiedica să purced iarăși spre alte podișuri, și reveria și-a reluat repede firul. Oare nu se manifestă, mă întrebam singur, în cele cîteva exemple, oricum o înclinare vagă, dar aparte a ființei românești? O analogie apuca să se înfiripe în mintea mea, o analogie la început cam firavă, apoi tot mai consistentă. Artiștii Germaniei de totdeauna, de la Dürer la Goethe, de la acesta pînă la Ștefan George sau la Hans Carossa, au fost toți deopotrivă stăpîniți de nostalgia italică. E o trăsătură a omului de miază-noapte, a germanului, acest dor al sudului. Neapărat că intră aci în joc un fel de apetit al ființei omenești de a-și găsi întregirea sau complementul. Eminescu, răsfoind imnurile rigvedice, n-a fost cuprins de un apetit asemănător, adică de setea de a se vedea împlinit, prin ceva complementar? Nostalgia indică, așa cum ea arde mulcom în sufletul lui Eminescu, mi se pare înrudită cu nostalgia italică a lui Goethe. În afară de aceasta Eminescu mai presimțea poate că și o secretă afinitate între fondul dacic și modul spiritului indic. Scriind poezia intitulată Rugăciunea unui dac, *Eminescu s-a simțit obligat să înzestreze sufletul dacilor cu o concepție mai adîncă despre existență, dar, în căutarea unei viziuni potrivite spre a fi atribuită strămoșilor noștri, Eminescu n-a recurs nici la mitologia sau la înțelepciunea barbară a nordului, nici la înțelepciunea fără de prund a orfismului grec, cum poate că i-ar fi fost mai la îndemînă. Eminescu s-a hotărît să împroprietărească pe daci cu o concepție indică, despre lume și viață. — Și dacă am voi să imaginăm o biografie a poetului nostru pe linia unei vieți ce i s-a hărăzit, dar care dintr-un capriciu al fatalității, nu s-a realizat, am vedea pe Eminescu luînd drumul Indiei pentru un an sau doi, atît pentru rotunjirea superbă a personalității sale, cît și pentru ca să uite pe Veronica sa, întocmai cum Goethe a luat-o spre Italia ca să-și cucerească zenitul, și ca să uite pe Frau von Stein, în preajma căreia inspirația amenința să secătuiască. — Intram acum într-un tunel după care numai decît, de la o mîndră înălțime, se deschide priveliștea de necrezut a munților de dincolo de lacul Leman și a podgoriilor în terase de înfățișare foarte italică dimprejurul întîielor așezări, ce anunță Lausanna. Încă zece minute și am ajuns. Ceața s-a împrăștiat și puteam să-mi răsfăț inima în albastrul rece al cerului și în albastrul mai de oțel al marelui lac.*

Descinzînd în gara Lausanne am pornit într-o doară în căutarea sălii de cinematograf spre care mă îndruma invitația. Sosind în fața cinematografului, am ezitat un moment, căci nu se vedea nici o mișcare, nici un vizitator, și nu se auzia nici un pas, nici un glas. Un polițist, văzîndu-mă nedumerit, m-a îndemnat cu toată hotărîrea să intru. Am intrat. Sala era goală. Mai erau trei sferturi de oră pînă la începerea conferinței. Scena deschisă, ca a unui mic teatru, era pregătită, avînd în mijloc o masă lungă verde, și scaune împrejurul mesei. Ca să-l pot vedea mai deaproape pe Gandhi, cînd o veni să-și ia locul pe scaunul din mijloc, m-am așezat tocmai în față. Și-am așteptat. Încetul cu încetul sala prinde vieață. Erau mulți sosiți și de pe la Geneva. O forfotă și-o mișcare de chipuri expresive, chinuite. Fețe intolerante de sectari, figuri înalte de englezoaice cam trecute, măști profesional diformate, de intelectuali, profesori, scriitori, gazetari. Probabil că cei mai mulți mă invidiau din răsputeri pentru locul de observator, ce-l luasem în stăpînire. Așteptarea se prelungia mai mult decît se cuvenea și mai mult decît se hotărîse prin ora indicată pe cartonul invitației. Sala era de mult arhiplină, de zumzet și de curiozitate. Și așteptam. De după niște draperii grele, din fundul scenei, apar în cele din urmă niște Inzi, unii în costumul lor de acasă, alții în haină europeană, și ocupă numai cîteva din scaunele din jurul mesei, voind parcă prin aceasta să pună o sacră distanță între profet și ei. Și iar așteptăm. Iată-l în sfîrșit că intră: omulețul, care poartă numele de Marele Spirit, Mahatma. Se ivește de după aceleași draperii, din dosul scenei, vine destul de grăbit spre masă. Îmbrăcat ca într-o togă de lînă albă, cu picioarele goale pînă la genunchi, și în sandale. Părea puțin cam sgribulit de frig. Și tocmai în momentul cînd credeam că o să-și ocupe locul pe scaunul din mijloc, el urcă, spre surpriza tuturor, pe scaun, și de aci în picioare pe masă, pentru ca să se așeze apoi în poziție de Budha în mijlocul mesii. Acest fel de a se prezenta, s-a produs atît de repede, cu gesturi atît de naturale, sau mai bine spus atît de fără gesturi inutile, încît în sală s-a stîrnit, nu ilaritate, cum ar fi fost de așteptat după intensitatea surprizei, ci o tăcere totală, însoțită poate de un zîmbet blînd și colectiv. Grația firească cu care ascetul făcuse neașteptatul examen de a se urca și de a se așeza pe masă în fața unor europeni neobișnuiți cu asemenea spectacole, a învins și s-a impus tăcerii religioase a publicului. Gandhi a început apoi să vorbească, într-un chip care uimea prin simplitate în primul rînd, printr-o simplitate necăutată, proprie spiritelor care nu mai văd decît esențele ultime. Nici un gest de orator, nici o modulație retorică în glas, nimic căutat pentru a epata, nimic din toată gama aceea insuportabilă de atitudini, a vorbitorului. Gandhi vorbea englezește, în fraze reduse la subiect și predicat. Nu pronunța decît cîte-o singură propoziție, rar, neostentativ. Un francez traducea, stînd în picioare lîngă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

masă, fiecare propoziţie, şi Gandhi în ritm monoton continua. Capul acesta, uluitor de urît în fotografii, avea ceva transfigurat în realitate, încît nu mai părea urît, deşi nu mai avea decît vreo cîţiva dinţi în gură. La acest om totul era redus la esenţial, chiar şi înfăţişarea; chiar şi numărul dinţilor, cei inutili îi căzuseră. Gandhi dă impresia puternică a unui om care se găseşte într-o permanentă concentare lăuntrică, dar pentru care concentrarea nu mai este efort, ci o stare organică, Figura lui e însoţită de mişcări strict necesare pentru ca să nu pară rigidă. Nici un gest nervos sau de prisos. Nici un cuvînt prea mult. Totul e stăpînit fără a părea artificial. Gandhi vorbea la fel cum ar fi putut să şi tacă. În fond interesa numai foarte puţin ceea ce el spunea, căci nu spunea decît lucruri pe care cei mai mulţi le ştiam. Că a găsit în Europa stări îngrijorătoare, că faptele aici sunt în desacord cu cugetul, şi alte lucruri asemenea. Dar chipul cum rostea ceea ce ţinea să ne spună, era totul. Era un mod total despoiat şi de cele din urmă accente, ce ar fi amintit tonul declamator. Aveam astfel în faţa mea întîia oară în viaţă primatul existenţii spirituale faţă de cuvînt. Aveam în faţă nuditatea supremă a spiritului suprem. Cît timp am umblat prin străinătăţi, şi o bună parte a vieţii mi-am petrecut-o dincolo de hotare, am avut ocazia foarte frecventă, să văd şi să ascult celebrităţi: scriitori, artişti, gînditori, critici, oameni de stat. Am cunoscut, ca să pomenesc vreo cîteva nume, pe filosoful Ludwig Klages, cu înfăţişarea sa de pastor dionisiac, pe contele Keyserling, versatil, nestăpînit, care într-o singură conferinţă şi-a pierdut de zece ori foile ce le ţinea în mînă, am ascultat pe modestul şi stîngaciul filosof Husserl, am văzut pe scriitorul Thomas Mann cu chip de Herr Professor; am auzit pe marele critic francez Thibaudet, care avea figura unui negustor de vinuri nobile; l-am văzut pe cel mai strălucit critic al Germaniei, pe Gundolf, un bărbat frumos, cu priviri fosforescente de drac, l-am întîlnit pe visătorul naturalist Dacqué, l-am cunoscut pe Leo Frobenius, tumultuosul, spiritualul filosof al culturii şi descoperitor al duhului african, l-am auzit vorbind pe energicul, pietrosul Sven Hedin, cuceritorul Tibetului, şi atîţi alţii, aş putea să descriu chipul şi vorba lui Mussolini, ca şi profilul lui Salazar catolicul cu sufletul metalic, sau mustaţea şi cuvîntul lui Pilsudsky, care semăna cu masca lui Nietzsche. Totdeauna am avut impresia că opera este superioară omului. M-am găsit, altfel spus, totdeauna în faţa unei existenţe acoperite de cuvînt. Întîia şi ultima oară, în faţa lui Gandhi, care, prin ceea ce spunea, punea doar în relief o totală lipsă de verbozitate, m-a copleşit sentimentul că stau pironit în faţa unei existenţe superioare şi mai presus de cuvînt. După ce a încheiat cele ce ţinuse să ne comunice, poate mai mult pentru a umple golul, ce-l creia în jurul său curiozitatea noastră europeană şi gazetărească, Gandhi a cerut să i se pună întrebări din public, arătîndu-se dispus să facă faţă interogatoriilor. Unul dintre însoţitori a cules din sală bileţelele cu întrebările. Gandhi le-a luat pe rînd. Şi răspundea fără ezitări. Cineva îl întreba: «De ce nu atribuiţi inspiraţiei divine mişcarea uriaşă, ce-o conduceţi în India?» Gandhi a descifrat întrebarea, a tăcut o clipă, pe urmă a formulat o replică lapidară, turnată parcă de-a-dreptul în bronz, dar glasul său ocolise şi de astădată orice subliniere demonstrativă: «Mişcarea ce mi s-a dat să o conduc, este de natură divină. Tot ce e bun în ea, e divin, tot ce e rău în ea, mi se datoreşte mie». Lucrul a fost rostit iarăşi aşa de simplu, aşa de nedeclamator, încît sala trebue să fi fost străbătută în acea clipă de sentimentul că omul credea în adevăr ceea ce spunea. Şi mi-am zis: acestui ton atît de firesc, de sincer, nu-i poate rezista nimenea. Probabil că Isus din Nazaret avea acelaşi ton pe dealul crinilor cînd vorbea despre Împărăţia lui Dumnezeu. Într-un tîrziu Gandhi ne-a amintit că trebuie să se retragă, să-şi facă rugăciunea, ceea ce fusese semnalul de plecare. Întors la Berna i-am spus lui Marti: «Impresia nu se poate descrie, ar fi un sacrilegiu. Află însă că eu, care totdeauna am avut o pronunţată aversiune faţă de oratorie, am declarat duşmănie neîmpăcată acestei arte găunoase. Acesta va fi războiul meu de treizeci de ani».

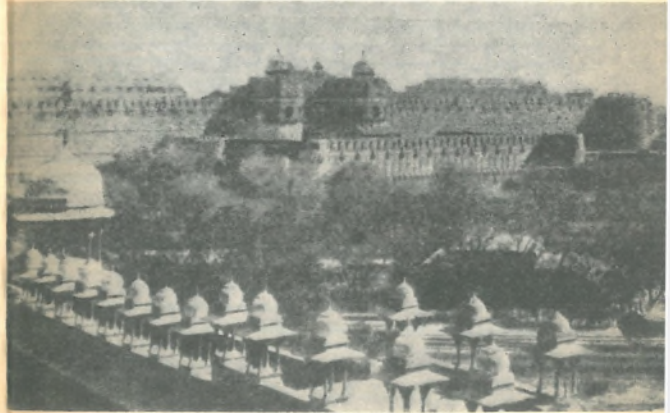

Fortăreaţa din Agra ▶

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

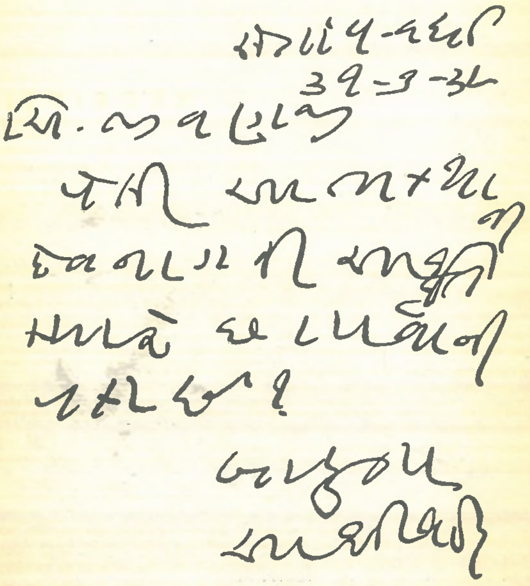

▲ Facsimil din corespondența lui Gandhi

GANDHI

INSCRIPȚII

O Indie prosternată la picioarele Europei n-ar putea să dea nici o speranță umanității. O Indie înfloritoare și liberă are pentru o lume suferindă un mesaj de pace și de bunăvoință.

•

Nimic mai îndepărtat de gîndirea mea decît exclusivismul sau intenția de a ridica în juru-ne bariere. Dar susțin cu smerenie că aprecierea altor culturi trebuie să urmeze iar nu să preceadă aprecierea și asimilarea culturii noastre. Am ferma convingere că nici o altă cultură nu ascunde bogății atît de prețioase. N-o cunoaștem, ne-au făcut s-o disprețuim și să-i micșorăm valoarea. Aproape că am încetat de a o trăi. O cunoaștere academică fără practică este asemeni unui cadavru îmbălsămat, foarte frumos spre a fi contemplat, probabil, însă fără nimic care să poată inspira ori înnobila. Religia mea mă apără de a disprețui sau de a nesocoti celelalte culturi, în același chip în care insistă ca să mă pătrund de a mea și să o trăiesc, sub pedeapsa sinuciderii civile.

•

Non-cooperarea nu este o mișcare plină de lăudăroșenie, de fanfaronadă și de vorbe mari. Ea servește pentru a pune sinceritatea noastră la încercare și reclamă de la noi înșine un sacrificiu tăcut și hotărît. Ea ne impune să facem dovada loialității și a capacității noastre pentru o muncă de interes național. Este o mișcare care caută să traducă ideile sale în acțiune și cu cît ne vom strădui mai mult cu atît vom băga de seamă că rămîn de înfăptuit cîte nici nu gîndim. Sentimentul acesta al imperfecțiunii noastre se cuvine să ne facă modești.

•

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dacă am vrut să ne înălţăm, pentru ce să deplîngem sacrificiul? Nici o naţiune nu s-a ridicat vreodată fără jertfe. . .

•

Admit, după cum am şi făcut-o, că Non-cooperarea nu poate avea loc fără riscuri; dar riscurile nepăsării faţă de o problemă gravă sînt nesfîrşit mai mari decît primejdia violenţei, căreia îi poate da naştere organizarea Non-cooperării. A nu face nimic este mijlocul sigur de a chema violenţa. . . Cei a căror cauză este dreaptă nu s-au mulţumit niciodată cu o simplă protestare. Unii au şi murit pentru ea.

•

Nici o ţară vreodată nu s-a înălţat fără a se purifica în focul suferinţei. Pentru ca să dea grîul, trebuie să piară sămînţa. Viaţa ţîşneşte din moarte. Poate India să iasă din sclavie fără a urma legea eternă a purificării prin suferinţă?. . .

Istoria Angliei şi istoria Franţei abundă în exemple de oameni care continuă să urmărească ţinta cea dreaptă fără a se nelinişti de suferinţa pe care aceasta o implică. Nu zăboveau să socotească dacă cei ignoranţi aveau să sufere, fără s-o vrea. Cum am pretinde să scriem altminteri Istoria noastră? Putem, dacă vom dori, să profităm de erorile precursorilor pentru a proceda mai bine; dar nu este imposibil să suprimăm legea suferinţei, inerentă existenţei noastre. Singurul mijloc de a proceda mai bine ar fi, pe cît posibil, de a evita violenţa din partea noastră, cu scopul de a grăbi astfel mersul progresului şi de a introduce în metodele suferinţei o puritate mai mare. . .

Înţelepţii antichităţii îşi mortificau carnea pentru ca sufletul lor să devină liber şi pentru ca trupurile lor să poată îndura orice suferinţă aplicată de tiranii ce pretind să le impună voinţa lor. Şi dacă India aspiră să-şi regăsească înţelepciunea de demult, dacă India vrea să evite greşelile Europei, i-aş implora pe fiii şi fiicele sale să nu se lase amăgiţi de fraze frumoase, de subtilităţile care ne înlănţuie, de spaima suferinţelor pe care India va trebui, poate, să le îndure, ci să ia seama la ce se petrece astăzi în Europa şi să priceapă că va trebui să suferim cum a suferit Europa, dar să nu-i facem pe alţii să sufere. Germania voia să domine Europa, iar Aliaţii voiau acelaşi lucru zdrobind Germania. Europa n-a cîştigat nimic din prăbuşirea Germaniei. Aliaţii s-au arătat tot atît de prefăcuţi, la fel de cruzi, de avizi pe cît fu sau era să fie Germania. . .

•

Consider că sînt un truditor chibzuit: înţelepciunea mea constă într-un sentiment foarte precis a ceea ce îmi lipseşte. Sper să nu-mi

depăşesc vreodată limitele, în orice caz nu se întîmplă niciodată cu bunăştiinţă.

•

Am fost adesea acuzat că am un caracter inflexibil. Mi s-a spus că nu vreau să mă plec în faţa hotărîrii majorităţii. M-a acuzat de a fi autocrat. . . Mă măgulesc, dimpotrivă, cu o natură suplă în tot ceea ce nu este de o importanţă vitală. Am oroare de autocraţie. Acord prea multă valoare propriei mele libertăţi şi propriei independenţe pentru a nu le preţui la altul. Nu ţin să mă urmeze o singură făptură, dacă nu am făcut apel la raţiunea sa. Atît de puţin legat sînt de convenţii că am mers pînă la negarea divinităţii celor mai vechi *Shastre* dacă nu m-au putut convinge raţional. Însă experienţa mi-a dovedit că, pentru a trăi în societate şi a conserva independenţa, trebuie să-mi limitez independenţa absolută la chestiuni care sînt de cea mai înaltă importanţă. În toate celelalte, întrucît nu te obligă să-ţi sacrifici religia sau codul moral, trebuie să te închini înaintea mulţimii. . .

•

Cînd nu zăresc nici o rază de lumină la orizont mă întorc spre *Bhagavad Gîtâ* şi caut în ea un vers care să mă întărească. Încep pe dată să zîmbesc în mijlocul tristeţii covîrşitoare. Viaţa mi-a fost plină de tragedii venite din afară şi dacă n-au lăsat nici un fel de urme vizibile şi de neşters asupra mea, lucrul acesta îl datoresc învăţăturilor din *Bhagavad Gîtâ*.

•

În această lume, cărţile bune ţin loc prietenilor adevăraţi.

•

Pentru bărbaţii şi femeile care mor de foame, libertatea şi Dumnezeu nu sînt decît simple litere puse laolaltă fără nici un fel de noimă.

•

Să ne amintim că milioane de oameni n-au să lase nimic posterităţii. Să învăţăm de la ei că e mai bine pentru cei puţini să nu aibă nici un fel de proprietate de moştenit. Adevărata avuţie, pe care un părinte o poate transmite tuturor copiilor săi în egală măsură, este caracterul lui precum şi învăţătura.

•

Am ajuns să mă simt nemîngîiat. În adîncurile sufletului meu mă cert mereu cu Dumnezeu pentru că poate îngădui să se întîmple asemenea lucruri. Non-violenţa mea pare să fie aproape neputincioasă.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Dar răspunsul îl capăt la sfîrşitul sfadei zilnice, şi anume, că nici Dumnezeu şi nici non-violenţa nu sînt neputincioase. Neputinţa se află în oameni.

•

Să nu iei niciodată nimic drept literă de evanghelie, chiar dacă cele rostite vin de la un Mahatma.

•

Unii corespondenţi mi-au scris în termeni mişcători, cerîndu-mi să nu mă sinucid în ianuarie, dacă pînă atunci nu ni se acordă autoguvernarea *(swaraj)* şi dacă mai sînt încă în libertate. Îmi dau seama că vorbele nu exprimă decît în mod imperfect gîndirea, mai ales atunci cînd gîndirea însăşi este incompletă sau confuză. Credeam că am scris destul de limpede în *Navjivan*, dar văd că traducerea a fost rău înţeleasă de mulţi. . .

Greşeala provine mai ales din faptul că sînt socotit un om desăvîrşit. Prietenii care-mi cunosc preferinţele pentru *Bhagavad Gîtâ* mi-au demonstrat că ameninţarea de a mă sinucide este în contradicţie cu învăţăturile pe care caut să le pun în practică, sprijinindu-se pe anumite versete pe care mi le-au azvîrlit în cap. Toţi aceşti mentori par a uita că nu sînt altceva decît un om în căutarea adevărului. În ce mă priveşte, susţin că am aflat drumul ce duce la Adevăr, susţin că fac un efort neîncetat pentru a descoperi adevărul, dar admit că nu l-am aflat încă.A descoperi adevărul absolut, înseamnă a se realiza pe sine însuşi şi a-şi realiza destinul, adică a atinge perfecţiunea. Am în mod penibil conştiinţa imperfecţiunilor mele, şi tocmai în asta constă forţa mea, pentru că rareori se întîmplă ca un om să ştie ce-i lipseşte.

Dacă aş fi desăvîrşit, mărturisesc că mizeria celor ce mă înconjoară nu m-ar afecta aşa cum se întîmplă. Aş lua notă de ea, aş prescrie un remediu şi prin puterea imuabilă a adevărului care sălăşluieşte în mine, l-aş impune. Dar pentru moment nu pot vedea decît nedesluşit ca într-o oglindă şi trebuie prin urmare să caut să conving prin metode lente şi laborioase, ce nu izbutesc întotdeauna. În aceste condiţii, n-ar fi nici măcar uman dacă, avînd cunoştinţă aşa cum am de mizeria ce domneşte pe acest pămînt, mizerie ce s-ar putea evita, şi văzînd chiar în umbra Stăpînului Universului fiinţe ca nişte adevărate schelete, n-aş resimţi o simpatie pentru milioanele de oameni care în India suferă şi tac . . .

SARVEPALLI RADHAKRISHNAN

Mahatma Gandhi

Pentru Gandhi libertatea nu a fost un dar, un simplu apt politic. Ea este o realitate socială. A luptat nu numai să elibereze India de sub dominaţie străină, ci şi pentru a scăpa de corupţie socială şi de lupte interne. A militat pentru o Indie liberă şi unită. Ceasul izbînzii sale s-a dovedit a fi ceasul umilirii sale . . .

Gandhi nu a vrut să participe la sărbătoarea zilei de 15 august din New Delhi. Şi-a cerut scuze, ocupat cu pelerinajul său singuratic prin satele din Bengal unde umbla pe jos mîngîind pe cei săraci şi fără curaj, îndemnîndu-i să-şi smulgă din suflet orice urmă de bănuială, amărăciune şi resemnare. Împărţirea ţării nu a dus la pace internă ci dimpotrivă a accentuat animozităţile din interior. Migraţiuni importante, mii de oameni ce cutreeră ţara încoace şi încolo, obosiţi, dezrădăcinaţi, apăsaţi de poveri, perpetuarea demenţei, a violenţei din ţară şi lucrul cel mai rău, degradarea spirituală peste tot în jur, suspiciunea, mînia, îndoiala, mila, durerea, lipsa de speranţe l-au umplut pe Gandhi cu o tristeţe covîrşitoare şi l-au determinat să-şi închine restul vieţii soluţionării psihologice a acestei probleme. Posturile pe care le-a ţinut la Calcutta şi Delhi au avut un efect salutar, dar răul este mult prea adînc, să fie lecuit atît de uşor. La 2 octombrie 1947, în ziua în care a împlinit şaptezeci şi opt de ani, Gandhi a spus: « Cu fiecare suflare îl rog pe Dumnezeu să-mi dea putere să înăbuş flăcările, sau dacă nu, să mă ia de pe pămînt. Eu care mi-am închinat viaţa independenţei Indiei nu doresc să trăiesc pentru a fi martor distrugerii ei ».

Cînd l-am văzut ultima oară în decembrie 1947, l-am găsit suferind profund şi hotărît să facă tot ce-i stătea în putinţă să îmbunătăţească legăturile dintre comu-

---

Aceste cuvinte au fost rostite de Dr. Radhakrishnan în cadrul Colegiului «All Souls» din Oxford, la 1 februarie 1948, cîteva zile după atentatul săvîrşit împotriva lui Gandhi.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

nitățile din interiorul Indiei, sau să moară la datorie. Și-a găsit moartea în timpul desăvîrșirii acestei opere mărețe. Este crucea pe care o poartă cei cu sufletul mare, să se epuizeze în durere și suferință pentru ca cei care vin după ei să poată trăi în pace și siguranță?

Sîntem prea legați de greșelile noastre din trecut; sîntem prinși în pînza pe care ne-am țesut-o noi înșine conform legilor noastre desfigurate de etică. Divergențele din interiorul țării nu sînt încă decît o rană, nu și o infecție. Dar rănile tind să se infecteze. Și dacă vrem ca această tendință să fie oprită trebuie să aderăm la idealurile pentru care Gandhi a trăit și a murit. Trebuie să ne dezvoltăm autocontrolul; trebuie să ne stăpînim forța și răutatea, gîndurile și vorbele nesocotite, și orice fel de violență. Îi vom încununa opera dacă ne vom așeza ca buni vecini și ne vom rezolva problemele în spiritul păcii și bunăvoinței. Calea de a-i cinsti amintirea e de a accepta atitudinea sa, calea reconcilierii și rezolvării pline de înțelegere a tuturor litigiilor.

Cînd animozitățile vor fi date uitării, Gandhi va apare ca marele profet al unei revoluții morale și spirituale fără de care lumea aceasta atît de hărțuită nu-și va găsi pacea. Se spune că non-violența este visul înțelepților, în timp ce violența este istoria omului. Este adevărat că războaiele sînt iminente și dramatice și că rezultatele lor în schimbarea cursului istoriei sînt evidente și uluitoare. Dar mai există și o luptă care se duce în mințile oamenilor. Rezultatele ei nu apar în statisticile morților și răniților. Este lupta pentru demnitatea umană, pentru înlăturarea luptei fizice care limitează viața omenească, pentru o lume fără războaie. Printre luptătorii acestei mari bătălii Gandhi a avut un loc de frunte . . . În lumea întreagă pare să se producă o întunecare a valorilor civilizației. Marile națiuni își bombardează una alteia orașele pentru a obține victoria.

Gandhi a plătit pedeapsa comună tuturor celor care se află înaintea vremurilor lor — neînțelegere, ură, reacțiune, moarte violentă. « Lumea strălucește în întuneric și întunericul nu o înțelege». Lupta între lumină și întuneric, între dragoste și ură, între rațiune și demență, care se află în miezul cosmosului, își găsește expresia în această tragedie atît de mișcătoare din epoca noastră. L-am silit pe Socrate să bea otravă, l-am țintuit pe Isus pe cruce; am aprins rugurile pe care au ars martirii Evului Mediu. Am aruncat cu pietre și ne-am omorît profeții. Nici Gandhi nu a scăpat de soarta de a fi înțeles greșit și de a fi urît. Și-a găsit moartea înfruntînd forțele întunericului și a ultimei spețe a demenței, și prin aceasta a făcut să crească puterea luminii, a iubirii și a rațiunii. Cine știe dacă creștinismul s-ar fi întins, dacă Isus n-ar fi fost răstignit? Moartea lui Gandhi a fost un sfîrșit clasic al vieții sale. A murit cu numele lui Dumnezeu pe buze și cu iubire în suflet. Rănit de gloanțe și-a iertat ucigașul. A trăit așa cum a propovăduit. Stăpînit și animat de idealurile cele mai înalte de care este în stare natura omenească, propovăduind și exercitînd fără teamă adevărul descoperit lui, nutrind aproape singur ceea ce părea o speranță izolată împotriva forțelor de nepătruns ale lăcomiei și nebuniei și totuși înfruntînd greutăți imense cu o hotărîre senină care nu avea nimic ridicol și nici nu sfida primejdia, Gandhi a dăruit acestei lumi necredincioase tot ceea ce e mai nobil din spiritul uman. El a iluminat demnitatea umană prin credința sa în semnificația eternă a efortului omenesc . . .

ROMAIN ROLLAND

«MARELE SUFLET»

Cu ochi neliniștiți, adumbriți. Un omuleț debil, fața suptă, urechi mari, clăpăuge. Pe cap cu o bonetă albă, îmbrăcat într-o aspră stofă albă, desculț. Se hrănește cu orez, cu fructe, și nu bea decît apă, se culcă pe podea, doarme puțin și trudește fără încetare. Corpul lui nu pare a conta. Nimic nu izbește mai mult la el decît *expresia unei mari răbdări și unei iubiri infinite.* Pearson, care l-a văzut în 1913 în Africa de Sud, se gîndea la Francesco d'Assisi. E deschis ca un copil, blînd și politicos chiar cu adversarii săi, de o sinceritate neîntinată. Se judecă cu modestie, scrupulos pînă acolo că pare a ezita și a spune: « M-am înșelat » ; nu-și ascunde niciodată greșelile, niciodată nu face compromisuri, n-are nici o diplomație, evită efectul oratoric, sau, mai bine zis, nu se gîndește la el ; nu-i plac manifestațiile populare declanșate de persoana sa, unde statura lui plăpîndă ar risca, într-o zi, să fie strivită fără prietenul lui, Molana Shoket Ali, care îi face zid de apărare din corpul lui atletic ; *literalmente bolnav de mulțimea care-l adoră:* în fond, avînd neîncredere în gloată și aversiune față de *Mobocracy*, de norodul deslănțuit ; nu se simte bine decît în mijlocul minorității, iar fericit numai în singurătate, ascultînd acea *still small voice* (mica voce tăcută) care comandă . . .

Iată omul care a ridicat trei sute de milioane de oameni, a zguduit Imperiul Britanic și a inaugurat în politica omenească cea mai puternică mișcare, de aproape două mii de ani.

---

* Fragmente din cartea publicată în anul 1923 și apoi reeditată de numeroase ori; subtitlurile aparțin redacției.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PRIMELE BĂTĂLII ŞI VICTORII

În 1893 a început acţiunea indiană a lui Gandhi. Ea se împarte în două perioade. De la 1893 la 1914, cîmpul său de acţiune este Africa de Sud. După 1914, ea se desfăşoară în India.

Ca această acţiune de douăzeci de ani în Africa de Sud să nu fi avut nici un răsunet în Europa este o probă a incredibilei îngustimi de orizont a oamenilor noştri politici, a istoricilor, gînditorilor şi teologilor noştri; căci este o epopee a sufletului, fără pereche în timpul nostru, nu numai datorită puterii şi constanţei sacrificiului, dar victoriei sale finale.

În 1890-91 se găseau instalaţi în Africa de Sud, mai cu seamă în Natal, 150.000 de indieni. Afluxul acestui popor strein da naştere, în rîndurile populaţiei albe, la o xenofobie, pe care guvernul se însărcina s-o interpreteze prin măsuri de ostracizare. Voia să interzică imigraţia asiaticilor şi să-i forţeze a pleca pe cei stabiliţi în ţară. Persecuţii sistematice le făceau viaţa imposibilă: taxe copleşitoare, obligaţii poliţieneşti umilitoare, insulte publice şi, în curînd, linşaje, jafuri, distrugeri, sub egida civilizaţiei albe.

În 1893, Gandhi sosea în Africa de Sud, chemat la Pretoria pentru a pleda [1] o cauză importantă. Era în completă neştiinţă despre starea indienilor din Africa. De la primii paşi în Natal, dar cu deosebire în Transvaal-ul olandez, făcu experienţe crude. Acest hindus de spiţă nobilă [2], care fusese totdeauna bine tratat în Anglia şi care, pînă atunci, îi considera prieteni pe europeni, se află expus celor mai josnice ocări, aruncat la uşa hotelurilor şi trenurilor, insultat, pălmuit, izbit cu lovituri de picior. Ar fi trebuit să se întoarcă de îndată în India, dacă nu avea un contract care-l lega pentru douăsprezece luni de clienţii săi. În timpul acestor douăsprezece luni, el a învăţat stăpînirea de sine. Odată termenul împlinit, era zorit a se reîntoarce, cînd află că guvernul pregătea un proiect de lege care răpea indienilor ultimele lor înlesniri. Indienii din Africa erau fără forţe pentru a lupta, fără voinţă, neorganizaţi, demoralizaţi. Le trebuia un şef, un suflet. Gandhi se devotă. Rămase.

. . . Încă avocat la acea epocă, el începu prin a demonstra juridic ilegalitatea actului de excludere a asiaticilor; şi, contra celei mai virulente opoziţii, el cîştigă cauza sa, de drept dacă nu de fapt, înaintea opiniei din Natal şi din Londra. A obţinut semnături pe numeroase petiţii, a dat naştere Congresului indian din Natal, a format o Asociaţie de educaţie indiană; ceva mai tîrziu, a fondat ziarul *Indian Opinion*, publicat în englezeşte şi în trei limbi indiene. Apoi, vrînd să asigure compatrioţilor săi un regim onorabil în Africa, pentru a-i apăra mai bine, a devenit asemenea lor. Avea la Johannesburg o clientelă bănoasă: a părăsit-o pentru a îmbrăţişa ca şi Franceso d'Assisi, sărăcia. Ducea aceeaşi viaţă cu indienii în mizerie şi persecutaţi; împărţea cu ei greutăţile şi îi preamărea; căci le impunea legea Non-Rezistenţei. El a creat, în 1904, la Phoenix, aproape de Durban, o colonie agricolă, după planurile lui Tolstoi, pe care-l admira. Îi aduna aici pe indieni, le asigura terenuri şi-i punea să jure că vor trăi în sărăcie. El însuşi lua asupra sa treburi dintre cele mai umile. Acolo, ani în şir, acest popor tăcut a rezistat guvernului. Se retrăsese din oraşe: viaţa industrială a ţării era astfel paralizată. Era o grevă religioasă, de care se sfărîma orice violenţă, cum fusese şi aceea a Romei imperiale zdrobită de rezistenţa primilor creştini. Dar puţini dintre aceşti creştini împinsese doctrina iertării şi iubirii pînă la punctul de a veni, precum Gandhi, în sprijinul persecutorilor lor la ananghie. De cîte ori statul Africii de Sud se găsea în faţa unor grave

[1] Pe atunci, Gandhi profesa avocatura
[2] Gandhi descindea dintr-o familie de înalţi demnitar

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

pericole, Gandhi suspenda non-participarea indienilor la serviciile publice și oferea pe dată ajutorul său. În 1899, pe vremea războiului Burilor, el alcătui un corp indian de Cruce Roșie, care a fost de două ori citat prin ordin de zi cu laude pentru bravura sa sub foc. În 1904, ciuma a izbucnit la Johannesburg: Gandhi a organizat un spital. În 1906, indigenii se răzvrătiră în Natal: Gandhi a luat parte la război, în fruntea unui corp de brancardieri, pentru care guvernul din Natal i-a adus mulțumiri publice.

Aceste servicii cavalerești nu dezarmau furia xenofobă. Aruncat în închisoare în mai multe rînduri — (și chiar puțin după mulțumirile oficiale în urma războiului din Natal) — condamnat la închisoare, și la muncă silnică, siluit de mulțimea înfuriată [1], o dată lăsat să moară, Gandhi a cunoscut toate suferințele și toate umilințele. Nimic nu va modifica credința sa. Ea creștea cu fiece încercare. Astfel, în 1908 el scrise, ca răspuns la școala violenței din Africa de Sud, celebra sa carte: *Hind Swaraj* (Home Rule Indien), Evanghelia iubirii eroice.

Lupta a continuat douăzeci de ani și a atins maximum de duritate între 1907—1914. Guvernul sud-african a întocmit în grabă un nou Act asiatic, cu toată opoziția englezilor luminați. Atunci, Gandhi organiză Non-Rezistența în toată amploarea sa. În septembrie 1906, la Johannesburg a fost depus solemn de către indienii adunați acolo jurămîntul « Rezistenței pasive ». Toți asiaticii, de toate rasele, din toate castele, de orice religie, bogați ori săraci aveau să dovedească, în acest cadru, aceeași abnegație; chinezii din Africa se vor uni strîns cu indienii. I-au întemnițat cu miile; în lipsa închisorilor suficient de mari, i-au închis în mine. Închisoarea însă părea să exercite asupra lor o atracție. Generalul Smuts, care-i persecuta, le-a dat numele de *Conscientions Objectors* [2]. Gandhi a fost încarcerat de trei ori. Au fost morți, martiri. Mișcarea creștea. În 1913, se întindea din Transvaal la Natal. Formidabile greve, mitinguri înflăcărate, un marș în masă al indienilor de-a lungul Transvaalului, surescitară opinia în Africa și în Asia. Indignarea creștea în India și vice-regele, lordul Harding, se făcu el însuși, la Madras, interpretul ei răsunător.

Neîmblînzita tenacitate și magia *marelui suflet* [3] operau: forța își îndoia genunchii înaintea eroicei blîndeți. Cel mai pornit contra cauzei indiene, generalul Smuts, care în 1909 declara că nu va anula niciodată din Statut vreo măsură injurioasă pentru indieni, se mărturisea, cinci ani mai tîrziu, fericit de a le face să dispară cu totul. O comisie imperială dădu dreptate lui Gandhi aproape în toate privințele. În 1914, un act suprima impozitul de trei livre și acorda libertatea de rămînere în Natal tuturor indienilor care vroiau să se stabilească aci ca locuitori liberi. După douăzeci de ani de sacrificiu, Non-Rezistența învinsese.

Gandhi se reîntorcea în India cu prestigiul unui șef.

FAȚĂ CU TOLSTOI

Un Tolstoi mai tandru, mai potolit și, dacă îndrăznesc să spun, mai natural « creștin », în sens universal; căci Tolstoi apare astfel mult mai puțin spontan cît datorită voinței.

Unde asemănarea celor doi oameni se accentuează, unde, probabil, influența lui Tolstoi a fost mai adevărată, este în condamnarea adusă de Gandhi civilizației europene.

---

[1] Unora, spiritul moderat al lui Gandhi le părea suspect, cu atît mai mult cu cît guvernul profita spre a-l compromite.
[2] Cei ce refuză să facă armata din principiu.
[3] Traducerea numelui dat de popor lui Gandhi: *Mahâtmâ*

De la Rousseau încoace, procesul civilizației n-a încetat de a fi făcut de către spiritele cele mai libere ale Europei — și Asia redeșteptată n-avea decît să scotocească în caietele lor de plîngeri pentru a întocmi un formidabil dosar împotriva invadatorilor săi. Gandhi n-a lipsit de aici și *Hind Swarâj* enumeră o listă de asemenea cărți acuzatoare, dintre care o bună parte sînt scrise de englezi. Dar cartea fără replică este aceea pe care civilizația Europei a scris-o ea însăși în sîngele raselor oprimate, deposedate și pîngărite, în numele unor principii mincinoase; și a fost mai ales, revelația strălucită a acestei minciuni, a acestei lăcomii, a acestei cruzimi, etalate cu nerușinare în ochii lumii de către ultimul război zis al Civilizației. Inconștiența Europei a mers pînă acolo că a invitat popoarele Asiei și Africii s-o vadă în toată goliciunea sa. Și ele au văzut-o și au judecat-o.

« Ultimul război a demonstrat natura satanică a civilizației care domină Europa de astăzi. Toate legile moralității publice au fost sfărîmate de învingători, în numele virtuții. Nici o minciună n-a fost privită prea nedemnă spre a fi utilizată. În spatele tuturor crimelor, motivul este materialist trivial. . . Europa nu este creștină. Îl adoră pe Mammon. . . » (Dintr-un articol al lui Gandhi din 8 septembrie 1920).

Astfel de judecăți veți găsi exprimate de douăzeci de ori în ultimii cinci ani, în Indii și în Japonia. Chiar la acei care sînt prea prudenți pentru a le enunța deschis, convingerea aceasta este acum deplin formată în sinea lor. Nu este nicidecum cel mai ruinător rezultat al victoriei à la Pyrrhus din 1918. Dar Gandhi n-avea să aștepte anul 1914 pentru a vedea adevărata față a civilizației: ea i se înfățișa, fără mască, în timpul celor douăzeci de ani petrecuți în Africa de Sud. În cartea sa *Hind Swarâj* din 1908 denunța civilizația modernă ca pe « marele viciu ».

Civilizația, spunea Gandhi, este doar în vorbe. După o expresie hindusă, ea este « epoca neagră, epoca tenebrelor ». Ea face din bunul material unicul scop al vieții. Nu se îngrijește de loc de ale sufletului. Îi scoate din minți pe europeni, îi aservește banului și-i face incapabili de pace și chiar de viață interioară; este un infern pentru cei slabi și pentru păturile muncitoare; subminează vitalitatea raselor. Această civilizație satanică se va distruge singură. Ea este adevăratul dușman al Indiei, mai mult decît englezii care, luați în parte, nu sînt răi, dar bolnavi de civilizația lor. De asemeni, Gandhi combate pe acei dintre compatrioții săi care ar fi vrut să-i izgonească pe englezi pentru a face din India un stat « civilizat », de tip european. Ar fi, observă el, « natura tigrului fără tigru ». Nu, marele, « singurul efort cuvenit este de a izgoni civilizația Occidentului ».

Sînt trei categorii de oameni împotriva cărora Gandhi se ridică cu o duritate particulară: magistrații, medicii și profesorii.

Excluderea acestora din urmă este explicabilă întrucît i-au desvățat pe indieni de limba și de propria lor gîndire, impunînd din copilărie o degradare națională. Mai mult, ei nu se adresează decît intelectului: ignoră inima și neglijează caracterul. În fine, ei depreciază munca manuală; și o educație strict literară este o adevărată crimă în cazul unui popor din care 80% se ocupă cu agricultura și alți 10% cu diverse industrii. Profesiunea de magistrat e imorală. În India, tribunalele sînt un instrument al puterii britanice; ele ațîță neînțelegerile între indieni; și, în general, întrețin și înmulțesc în toate țările discuțiile și certurile. Este o exploatare, arhibănoasă, a instinctelor joase. În ce-i privește pe medici, Gandhi convine că a fost atras la început de meseria lor: dar și-a dat seama curînd că nu este onorabilă. Medicina occidentală se ocupă numai să salveze corpul bolnavilor, nicidecum să extirpeze cauzele bolilor, care rezidă, în cea mai mare parte, în vicii; ba chiar se poate spune că le cultivă, oferind celor vicioși mijloacele de a le practica cu cele mai mici riscuri. Ea contribuie, așadar, să demoralizeze un popor; îl efeminează

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cu rețetele sale de « magie neagră» care îl îndepărtează de disciplina eroică a corpului și a spiritului. Acestei false medicini occidentale, pe care Gandhi a vestejit-o adeseori cu o violență ce depășește măsura, îi opunea medicina cea adevărată, preventivă, căreia i-a consacrat unul dintre micile sale tratate populare: *A Guide to Health* (Ghidul sănătății), rod a douăzeci de ani de experiență. Este un tratat de morală ca și de terapeutică: căci « boala este rezultatul, nu numai al faptelor ci și al gîndurilor noastre»; este relativ simplu de a da reguli pentru prevenirea răului, « toate bolile avînd aceeași origine, care e de a nu urma legile naturale ale sănătății. Corpul este lăcașul Domnului. Trebuie păstrat pur». Sînt între prescripțiile lui Gandhi (cu o exagerată îndîrjire de a nega remediile încercate) multe de bun simț, dar și un rigorism moral extrem.

Inima civilizației moderne (epoca fierului: inimă de fier) este mașina. Ea este Idolul monstruos. Trebuie azvîrlită. Dorința arzătoare a lui Gandhi era ca mașinismul modern să fi fost scos din India. Unei Indii libere, moștenitoare a mașinismului englez, îi prefera aservirea mai departe a Indiei față de piața engleză.

« Mai bine să se cumpere țesăturile din Manchester decît să instalăm în India fabricile din Manchester. Un Rockfeller indian n-ar fi mai breaz decît altul. Mașinismul este un mare păcat, el aservește popoarele... Și Aurul este o otravă, ca și viciul sexual... »

Dar, întreabă indienii cuceriți de ideile moderne, ce va deveni India fără căi ferate, tramvaie, mari industrii? — N-a existat ea, înainte? răspunde Gandhi. « De mii de ani, India rămîne, neclintită, singură, în mijlocul valurilor schimbătoare ale imperiilor. Totul a trecut. Ea a știut să cucerească, de mii de ani, stăpînirea de sine și știința fericirii. Sub acest raport, n-are nimic de învățat de la alții. Ea n-a vrut mașinism și mari cetăți. Străvechiul plug, vîrtelnița, vechea educație indigenă, i-au asigurat înțelepciunea și binele. Trebuie să ne întoarcem la simplitatea antică, nu dintr-o dată, se înțelege, dar puțin cîte puțin, cu răbdare, fiecare dînd exemplu... »

Acesta este fondul gîndirii și este grav, căci presupune negarea progresului și a științei Europei[1]. Această credință medievală riscă să se ciocnească de svîcnetul vulcanic al spiritului uman și să se destrame. Mai întîi ar fi, poate, prudent de a nega nu « spiritul uman» ci un « *anume* spirit uman»; căci dacă se poate crede — și eu cred — în unitatea simfonică a spiritului universal, ea este într-adevăr alcătuită din voci diverse, urmînd fiecare partitura sa; tînărul nostru Occident, dus de ritmul său, nu gîndește destul că nu a susținut totdeauna simfonia, că legea progresului său este supusă eclipselor, mișcărilor contradictorii și reluărilor, că istoria civilizației omenești este, cu mai multă exactitate, *istoria civilizațiilor*, și că dacă, în fiece civilizație se constată un progres (variabil, haotic, sfărîmat, uneori împiedicat), nu s-ar putea nicidecum susține că a fost un progres de la una dintre marile civilizații la o alta.

Însă, fără a discuta aici dogma europeană a progresului, și ținînd cont doar de faptul că întreaga mișcare actuală merge împotriva năzuinței profunde a lui Gandhi, nu trebuie să se creadă că credința lui Gandhi s-a risipit din această cauză. Ar fi să cunoaștem greșit spiritul oriental. Gobineau spune că « asiaticii sînt în toate lucrurile mult mai încăpățînați decît noi. Așteaptă secole, cînd trebuie, și ideea lor, după un asemenea lung somn, nu se întîmplă niciodată a fi îmbătrînit, nici

[1] Gandhi caută să salveze, în lipsa științei europene, necesitatea cercetărilor științifice și stricta lor disciplină. El admiră felul și sacrificiul oamenilor de știință europeni, pe care-l găsește adesea superior celor al oamenilor de credință hinduși. El respectă spiritul; nu contestă decît drumul ales de spirit. Însă în ciuda acestor rezerve, antagonismul este evident. Mai tîrziu Tagore, după cum vom vedea, va protesta împotriva medievalismului lui Gandhi (nota lui R.Rolland).

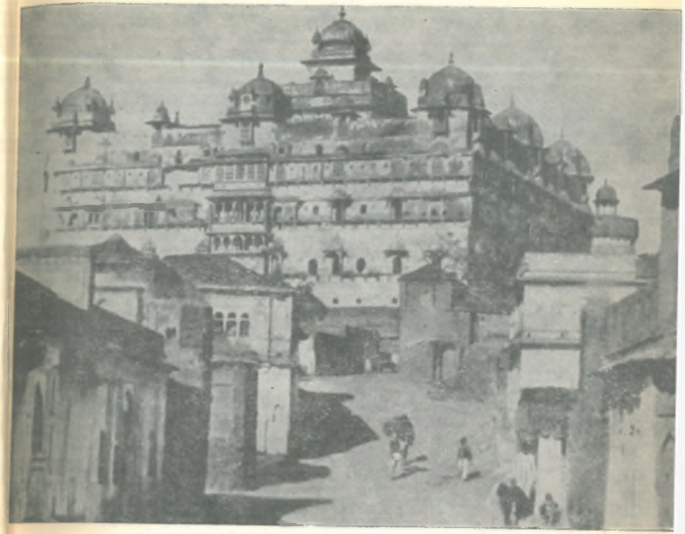

Palatul princiar DATIA, secolul XVII

a-și fi pierdut vigoarea.» Secolele nu înspăimîntă un hindus. Gandhi este pregătit pentru a avea succes și în decursul unui an, dar este gata și în decursul cîtorva secole. El nu violentează timpul. Iar dacă timpul întîrzie, întîrzie și el împreună cu el. Dacă însă în acțiunea sa el găsește India insuficient pregătită să înțeleagă și să practice reformele radicale pe care voia să i le impună, va ști să-și adapteze acțiunea la posibilități. Și nimeni nu va fi mirat să-l audă spunînd în 1921 pe acest ireconciliabil dușman al mașinismului:

« Nu voi deplînge dispariția mașinilor; dar (în momentul de față) n-am nici un plan împotriva lor... » (19 ianuarie 1921)

Sau:

« Legea iubirii complete (fără excepție sau restricție) este legea ființei mele. Eu însă nu predic această lege fixată prin măsurile politice pe care le preconizez...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Asta ar însemna de la început să te condamni unui eşec. Să aştepţi ca masa să se supună actualmente acestei legi nu ar fi rezonabil. . .(9 martie 1921).» «Nu sînt un vizionar, mă pretind a fi un *idealist practic*» (11 aug. 1920)

Definiţia este exactă: nu cere niciodată oamenilor decît ceea ce pot da. Şi asta e mult, cînd e vorba de un popor ca acela al Indiei. Un popor formidabil, prin numărul său, prin durata sa şi prin sufletul său abisal. Între acest popor şi Gandhi, începînd cu primele contacte, s-a stabilit un acord, ei se înţeleg fără cuvinte: Gandhi ştie ce poate aştepta de la el, iar poporul aşteaptă ceea ce-i va cere Gandhi.

De la început, între ei, această convenţie formală: *Swarâj*[1], acel Home Rule al Indiei.

« Ştiu, scrie Gandhi, că *Swarâj* este ţelul naţiunii, şi nu Non-violenţa . . . »

Şi merge pînă la întregirea acestui cuvînt stupefiant pe buzele sale:

« Prefer să văd India liberă prin violenţă, decît sclavul înrobit violenţei dominatorilor».

Dar, rectifică pe dată, este a presupune imposibilul: deoarece violenţa nu poate elibera India; *Swarâj* nu poate fi atins fără forţe sufleteşti, care sînt arma proprie Indiei, arma iubirii, forţa adevărului, — *Satyâgraha*[2]. Şi fapta de geniu a lui Gandhi a fost, predicînd-o poporului său, să-i reveleze adevărata sa natură şi forţă ascunsă.

Termenul de *Satyâgraha* a fost inventat de Gandhi, în Africa de Sud, pentru a deosebi acţiunea sa de rezistenţa pasivă. Trebuie să insistăm cu cea mai mare putere asupra acestei deosebiri, deoarece, sigur, tocmai prin « rezistenţa pasivă» (sau prin « non-rezistenţă») europenii definesc mişcarea lui Gandhi. Nimic mai fals. Nici un om de pe lume n-are mai mare aversiune faţă de *pasivitate* ca acest luptător neobosit, care este unul dintre tipurile cele mai eroice ale « Rezistentului». Sufletul mişcării sale este *Rezistenţa activă*, prin energia înflăcărată a dragostei, a credinţei şi a sacrificiului. Şi această triplă energie este exprimată prin cuvîntul *Satyâgraha*.

Să nu-şi ascundă mişelul poltroneria la umbra unui Gandhi! Gandhi îl alungă din comunitatea sa. Mai bine un violent decît un laş!

« *Acolo unde n-ai de ales decît între violenţă şi laşitate, voi sfătui pentru violenţă*. . . (11. aug. 1920) Cultiv curajul liniştit de a muri fără omor. Celui căruia însă îi lipseşte acest curaj, îi doresc să cultive arta de a omorî şi a fi omorît, decît fuga ruşinoasă din faţa pericolului. *Deoarece cel care fuge comite o violenţă mentală: fuge, fiindcă n-are curajul să fie omorît omorînd*. . . (20 oct. 1921) Voi risca mai degrabă de o mie de ori violenţa, decît scopirea unei rase întregi. . . (4 aug. 1920). Voi prefera mai degrabă să văd India recurgînd la arme spre a-şi apăra onoarea, decît să rămînă un martor laş al propriei sale dezonorări. . . (11 aug. 1920)[3]

« Dar, adaugă el, ştiu că non-violenţa este infinit superioară violenţei, că iertarea este mult mai bărbătească decît pedeapsa. Iertarea este podoaba ostaşului. Dar abţinerea de a pedepsi devine iertare doar cînd există puterea de a pedepsi. N-are nici un sens, din partea unei creaturi lipsite de putere. . . Nu concep o Indie slabă. O sută de mii de englezi nu pot înfricoşa trei sute de milioane de fiinţe omeneşti. . .

---

[1] Etimologic: *Swa*: « Self» eul însuşi. *Râj*: conducerea. Autonomia. Cuvîntul este tot atît de vechi ca *Vedele*, dar a fost redescoperit şi introdus în vocabularul politic de către Dadalhai, maestru al lui Gandhi.

[2] Etimollogic: *Satya*: just, drept; *Agraha*: încercare, tentativă; încercare dreaptă. Se aplică îndeosebi non-acceptării injustiţiei. Gandhi a definit-o (5 nov. 1919) prin: « A te ţine de adevăr; forţa adevărului; forţa dragostei sau forţa sufletească» şi în sfîrşit, « triumful adevărului prin forţa sufletului şi a adevărului».

[3] Una dintre dogmele Şcolii Satyâgraha Ashram, fondată de Gandhi, este *absenţa fricii*, « sufletul eliberat de teama regilor, a popoarelor, a castelor, a familiilor, a oamenilor şi fiarelor, a morţii». De asemeni, e a patra condiţie a Rezistenţei nonviolente în *Hind Swarâj* (Celelalte trei sînt: Castitatea, Sărăcia, Adevărul).

Şi, cu toate acestea, forţa nu constă în mijloacele fizice, ea rezidă într-o voinţă neîmblînzită. . . Non-violenţa nu înseamnă supunerea benevolă în faţa celui care face rău. Non-violenţa opune întreaga forţă a sufletului voinţei tiranului. În felul acesta, un singur om poate sfida un imperiu şi-i provoacă prăbuşirea. . . »

Dar cu ce preţ? Suferinţa sa. Suferinţa, *marea lege*. . .

« Însemnul seminţiei omeneşti. . . (9 martie 1920). Condiţia indispensabilă a fiinţei umane. Viaţa naşte din moarte. Pentru ca grîul să încolţească, sămînţa trebuie să piară. Nimeni nu s-a înălţat fără să fi trecut prin focul suferinţei . . . Nimeni nu-i poate scăpa. . . Progresul stă doar în a purifica suferinţa, evitînd suferinţa altora . . . Cu cît e mai pură suferinţa (personală), cu atît e mai mare progresul (16 iunie 1920). . . Non-violenţa este suferinţa conştientă. . . Mi-am permis să prezint Indiei legea antică a sacrificiului de sine, legea Suferinţei. Acei Rishi care au descoperit legea non-violenţei, în plină erupţie de violenţe, au fost genii mai mari decît Newton şi mai mari războinici decît Wellington: ei au înţeles inutilitatea armelor pe care le cunoscuseră. . . Religia Non-violenţei nu este doar pentru *sfinţi*, este pentru omul comun. Este legea speţei noastre, cum violenţa este legea brutei. Demnitatea omului vrea o lege mai elevată: forţa spiritului. . . Doresc ca India să practice această lege, vreau să fie conştientă de puterea ei. Ea are un suflet care nu poate pieri. Acest suflet poate înfrunta toate forţele materiale ale lumii întregi» (11 aug. 1920).

Înaltă mîndrie. Dragostea sa nobilă faţă de India o vrea repudiind nedemna violenţă, sacrificîndu-se. Non-violenţa este titlul ei de nobleţe. Dacă renunţă la el, este pierdută. Dar Gandhi nu poate suporta un asemenea gînd:

« Dacă India va face din violenţă legea sa, nu voi mai ţine să trăiesc în India, ea va înceta să-mi inspire orice mîndrie. Patriotismul meu este subordonat religiei mele, mă agăţ de India, aidoma copilului care se agaţă de sînul mamei sale, fiindcă simt că-mi dă hrana spirituală de care am nevoie. Cînd această hrană va lipsi, voi fi ca un orfan. . . Mă voi retrage în pustietăţile Himalayei, pentru a-mi adăposti sufletul însîngerat. . . » (6 aprilie 1921).

. . . .

LA APOGEU

Anul 1921 marchează apogeul prestigiului lui Gandhi. El dispune de o imensă putere morală, şi, fără s-o fi căutat, i s-a acordat şi o putere politică aproape nelimitată. Poporul îl crede sfînt; este reprezentat în picturile din *Shri-Krishna*[1]. Iar în decembrie 1921, Congresul Naţional al întregii Indii îl învesteşte cu autoritate deplină, îi delegă drepturile, cu posibilitatea de a-şi alege succesorul. Este stăpînul necontestat al naţiunii indiene. De el depinde să dezlănţuie Revoluţia politică sau, dacă ar vrea, să instaureze chiar o Reformă religioasă.

N-o face. N-o vrea. Măreţie morală? Timiditate morală? Poate şi una şi alta. E greu unui om (mai cu seamă unuia de o altă civilizaţie) să pătrundă o conştiinţă, cu atît mai mult cu cît e vorba de o conştiinţă atît de profundă şi de delicată ca cea a unui om de felul lui Gandhi.

E greu să apreciezi în vîrtejul de fapte care, în acest an tumultuos, frămîntau India, dacă mîna care pilota şi conducea uriaşa navă era totdeauna stăpînă pe ea, fără să devieze sau să tremure. Dar voi încerca să spun ceea ce am crezut că desci-

---

[1] Gandhi protestează, în *Young India* (iunie 1921.)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

frez în această enigmă vie, cu acel respect religios pe care-l am față de acest mare om și cu sinceritatea pe care o datorez sincerității sale.

Dacă puterea lui Gandhi era mare, pericolele de a se folosi de ea nu erau cu nimic mai mici. Pe măsură ce acțiunea publică se extindea, iar freamătul ei punea în mișcare sutele de milioane de oameni, era tot mai greu s-o dirijezi și să-ți păstrezi propriul echilibru pe această mare în mișcare. Este o chestiune supraomenească să conciliezi moderarea spiritului și largheța de vederi cu aceste mase dezlănțuite! Pilotul, delicat și pios, se roagă și se sprijină pe Dumnezeu. Însă vocea care îi parvine se amestecă cu cea a furtunii. Va ajunge oare și la ceilalți?

Riscul său cel mai mic este pericolul orgoliului. Nici o adorare nu-i poate suci capul. Asta îi rănește modestia și bunul simț. Este, poate, un caz unic în istoria profeților și a marilor mistici, dar el n-are viziuni, n-are revelații, și nici nu caută să le dea crezare sau să le facă crezute. Sinceritatea imaculată! Fruntea sa rămîne netulburată, inima neînrobită vanității. Este, rămîne un om aidoma celorlalți oameni. . . Nu, să nu fie numit sfînt! N-o dorește deloc. (Și, tocmai prin asta, este. . .)

« Cuvîntul *Sfînt*, scrie el (12 mai 1920, 25 mai, 13 iulie, 25 august 1921), trebuie să fie șters din viața actuală. . . Mă rog ca orice bun hindus, cred că putem cu toții fi mesageri ai lui Dumnezeu; dar n-am nici o revelație specială a lui Dumnezeu. Credința mea fermă este că el se revelă oricărei ființe omenești; noi însă ne astupăm urechile în fața slabei voci interioare. Nu mă pretind decît un umil servitor al Indiei și al Umanității *(a humble servant of India and Humanity. . .)* N-am nici cea mai mică dorință de a fonda o sectă. În realitate sînt prea ambițios. Nu reprezint adevăruri noi. Încerc să reprezint și să urmez Adevărul, așa cum îl cunosc eu. Arunc o lumină nouă asupra unei mulțimi de adevăruri vechi».

Față de sine însuși este deci totdeauna modest, plin de scrupule, personal incapabil de orice exclusivism, la fel de bine în calitate de patriot indian, ca și în aceea de doctrinar al non-cooperării. El nu admite nici o tiranie, chiar dacă servește o cauză dreaptă. « Niciodată nu trebuie înlocuită sclavia guvernămîntului prin aceea a Non-cooperatiștilor» (8 dec. 1920). De asemeni, își interzice să-și opună patria altor patrii; iar patriotismul său nu se limitează la hotarele Indiei. « Pentru mine, patriotismul se confundă cu umanitatea. Sînt patriot, pentru că sînt om și uman. Nu sînt exclusivist. N-aș face vreun rău Angliei sau Germaniei pentru a sluji India. Imperialismul n-are ce căuta în planul meu de viață. . . Cineva este cu atît mai puțin patriot, cu cît rămîne doar un călduț umanitarist » (16 martie 1921).

Dar oare discipolii săi au fost întotdeauna la fel de rezervați? Ce devine doctrina sa în mîinile unora dintre ei? Și, prin intermediul lor, ce ajunge din ea mulțimii?

. . . .

FAȚĂ CU TAGORE

Cînd, după un voiaj de mai mulți ani în Europa, Rabindranath Tagore se întorcea în India, în 1921, a fost răscolit de schimbarea remarcată în spirite. Neliniștea sa n-a așteptat reîntoarcerea spre a se exprima într-o suită de scrisori trimise din Europa prietenilor lui și dintre care multe fuseseră publicate în *Modern Review*. Este necesar să ne oprim asupra acestei deosebiri de vederi între două mari spirite, avînd unul pentru altul stimă și admirație, dar fiind la fel de inevitabil separați ca un înțelept de un apostol, un Platon de un sfîntul Pavel. De o parte, geniul credinței și al carității, care vrea să fie sămînța unei noi umanități. De cealaltă parte, geniul inteligenței, liber, vast și senin, care îmbrățișează întreg ansamblul existenței.

Tagore a recunoscut totdeauna sfințenia lui Gandhi; l-am ascultat vorbindu-mi cu venerație despre ea; cum evocam, în legătură cu Mahatma, figura lui Tolstoi, Tagore arăta cît de aproape îi era Gandhi și i se părea mai înveșmîntat în lumină — (și eu socotesc la fel, astăzi, că îl cunosc mai bine) — întrucît totul la Gandhi este natură, simplu, modest și pur; și seninătatea înconjoară bătăliile sale. Pe cînd la Tolstoi totul este revoltă orgolioasă împotriva orgoliului, mînie împotriva mîniei, pasiune contra pasiunilor, totul e violență pînă la non-violență. . . Tagore scria din Londra la 10 aprilie 1921 : « Sîntem recunoscători lui Gandhi de a fi dat Indiei prilejul să probeze că credința sa în spiritul divin din om este încă vie». Și cu toate rezervele pe care le formula deja asupra mișcării lui Gandhi, cînd părăsea Franța pentru a face călătoria de întoarcere, era dispus să-i dea ajutorul său. Chiar strălucitorul manifest din octombrie 1921, pe care-l voi cita mai departe, *Apelul adevărului*, care consacră ruptura, se deschide prin cel mai magnific elogiu care a fost scris vreodată despre Gandhi.

La rîndul său, Gandhi mărturisește față de Tagore un cald respect; și chiar în dezacordul lor, el se preocupa să nu se despartă din această cauză. Se simte că-i era neplăcut să intre în polemică cu el; cînd prieteni buni încercau să ațîțe discuția, colportînd anumite bîrfeli, Gandhi le-a impus tăcere, afirmînd tot ce datorește lui Tagore.

Era însă fatal ca deosebirile lor spirituale să se afirme. Încă din vara lui 1920, Tagore și-a exprimat regretul că forța debordantă de iubire și de credință ce sălășluia în Gandhi a fost pusă, după moartea lui Tilak [1], în serviciul politicii. În mod cert n-a fost nici o fericire pentru Gandhi; dar Tilak mort, India era fără conducător politic; trebuia înlocuit.

« Dacă mă pregătesc a lua parte la politică, spune el anume în momentul cînd s-a decis la așa ceva, este numai pentru că politica ne îmbrățișează astăzi precum un șarpe în încolăcirile lui : nu poți scăpa orice ai face. Vreau deci să lupt cu șarpele. . .Încerc să introduc credința în politică» (articol din 12 mai 1920).

Dar Tagore deplîngea această necesitate. El scria la 7 septembrie 1920 :

« Întreaga fervoare morală pe care o reprezintă viața lui Mahatma Gandhi și pe care numai el, între toți oamenii pămîntului, poate s-o reprezinte, ne este necesară. Ca un tezaur atît de prețios să fie încărcat în plăpîndul vas al politicii noastre și lansat pe valurile fără sfîrșit ale recriminărilor iritate, este o mare nenorocire pentru țara noastră, a cărei misiune este de a reda viața celor morți prin flacăra sufletului. . . Risipa resurselor noastre spirituale în aventuri nefericite, din punctul de vedere al adevărului moral, este sfîșietoare. Este criminal să transformi forța morală în forță oarbă».

Aceste rînduri i-au fost dictate de începuturile răsunătoare ale campaniei pentru Non-cooperare și de agitația stîrnită în India în numele Khalifat-ului și de crimele de la Punjab. Acestea îl făceau să-i fie teamă de consecințele asupra unei populații slabe și înclinată spre accese de furie isterică. Ar fi vrut să o abată de la planurile răzbunării, ale unei imposibile reparații, uitînd ireparabilul, pentru a nu visa decît construirea unui suflet potrivit celei mai mari Patrii. Pe cît admira, în gîndirea și în acțiunea lui Gandhi, strălucitoarele raze ale spiritului de sacrificiu, pe atît îi era de antipatic elementul de negație cuprins în noua credință — Non-cooperarea.

---

[1] Leader al mișcării de eliberare din India.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Avea oroare de tot ceea ce era: *nu!* Avea prilejul astfel să confrunte idealul pozitiv al Brahmanismului, purificarea bucuriilor vieţii, cu abandonarea lor cerută de idealul negativ al Budismului. La care Gandhi va răspunde că actul respingerii nu este mai puţin necesar decît acela al acceptării. Efortul uman este făcut din amîndouă. Cuvîntul final al Upanişhadelor este o negaţie. Şi definirea Brahmanului de către autorii Upanişhadelor este: *Neti* (*asta nu!*). India a pierdut prea mult facultatea de a spune: Nu! Gandhi i-a redat-o. «Înainte de a semăna, trebuie plivit. . . smuls răul».

Fără îndoială, Tagore nu dorea să fie nimic smuls. Contemplaţia lui poetică se împăca cu tot ceea ce există şi îi gusta armonia. El exprimă această atitudine în pagini de o genială frumuseţe, de o extremă detaşare de acţiune. Este dansul Natarayei, care se amăgeşte cu iluzii:

«Mă forţez, din toate puterile, să acord lumea gîndirii mele la diapazonul marelui sentiment de excitaţie exaltată care îmi străbate patria. De ce însă, în lăuntrul meu, acest spirit de rezistenţă cu toată violenta dorinţă de a-l îndepărta? Nu găsesc răspuns clar: dar în sumbra mea descurajare iată mijind un surîs, şi o voce spunînd: «Locul tău este printre copii, în largul lumii: acolo e pacea ta şi acolo sînt cu tine». Iată ce m-a îndemnat, recent, să inventez noi ritmuri. Sînt doar nimicuri, bucuroase să fie antrenate de ora ce trece, dansînd în soare şi rîzînd la dispariţia lui. Pe cînd mă jucam, întreaga creaţie se amuza: căci frunzele şi florile nu sînt experienţe de ritmuri niciodată încheiate? Dumnezeul meu nu este un etern risipitor de timp? El aruncă stele şi planete în vîrtejul schimbărilor; pe torentul Aparenţei, lansează bărcile de hîrtie ale Epocilor, umplute cu fanteziile sale. Cînd insist, şi îl implor să-mi îngăduie a rămîne micul său discipol şi să primească drept încărcătură pe luntrea sa de distracţie ceva nimicuri din compoziţia mea, surîde, iar eu alerg în urma lui, atingîndu-i marginea mantiei. . . Dar unde sînt, în mijlocul mulţimii, îmbrîncit din spate, înghiontit din toate părţile? Şi ce-i acest zgomot care mă înconjoară? Dacă-i un cîntec, voi putea prinde melodia şi mă voi alătura corului, căci sînt cîntăreţ. Însă dacă-i vuietul mulţimii, atunci vocea mea e înăbuşită şi eu sînt buimăcit. Am încercat, în toate aceste zile, ascuţind urechea, să descopăr o melodie; dar ideea *Non-cooperării*, cu formidabilul său volum sonor, ameninţarea îngrămădită, vociferările de negare, nu-mi sună melodios. Şi mi-am zis: «Dacă nu poţi merge în acelaşi pas cu compatrioţii tăi, în această mare criză a istoriei lor, fereşte-te să spui că ei greşesc şi că tu ai dreptate; abandonează-ţi rolul de ostaş, întoarce-te la ungherul tău de poet şi fii gata să accepţi batjocura şi dispoziţia populară».

Astfel ar fi vorbit încă Goethe — Goethe-Bacchus indian. Şi se pare că, de aci înainte, totul fu spus: Poetul se izolează de Acţiunea care neagă; el ţese în jurul lui vraja creatoare. — Dar Tagore nu se va supune întru totul. După cum scrie «soarta l-a ales pentru a-şi conduce barca împotriva curentului!» Nu era numai Poetul; era în acel moment al vieţii sale, ambasadorul spiritual al Asiei în Europa; şi el tocmai cerea acesteia ajutorul pentru Universitatea mondială pe care voia s-o fundeze la Santinikatan.

«Ce ironie a destinului ca eu să predic, de partea aceasta a mărilor, cooperarea culturilor între Orient şi Occident, exact în momentul cînd, de cealaltă parte, se predică Non-cooperarea».

Non-cooperarea îl rănea nemijlocit, în acţiunea şi în convingerea sa intelectuală: «Cred în adevărata unire a Orientului şi Occidentului».

Îl rănea în vasta lui inteligenţă, hrănită de toate culturile lumii.

«Toate gloriile umanităţii sînt ale mele. *Infinita personalitate a omului* (cum spun Upanişadele) nu poate fi desăvîrşită decît printr-o armonie a tuturor raselor

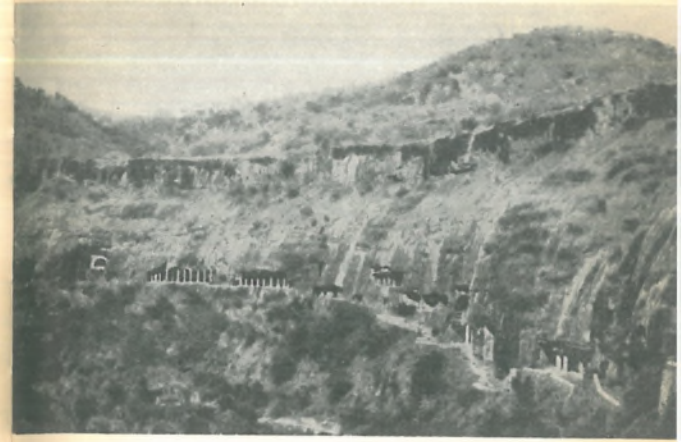

Ansamblu rupestru din valea rîului WAGHORA (DEKKANUL de WEST)

omeneşti. . . Rugămintea mea este ca India să reprezinte cooperarea tuturor popoarelor lumii. Pentru ea, Unitatea este Adevărul, iar vrajba este Mâyâ. Unitatea este aceea care cuprinde totul şi, în consecinţă, nu poate fi realizată pe calea negaţiei. . . Efortul actual de a separa spiritul nostru de cel al Occidentului este o tentativă de sinucidere spirituală. . . Momentul prezent a fost puternic stăpînit de Occident, ceea ce n-a fost posibil decît pentru că în Occident s-a împlinit o mare misiune pentru om. Noi, cei din Orient, n-avem decît de învăţat din asta. . . Este rău, fără îndoială, că de mult timp, n-am mai fost în contact cu propria noastră cultură şi că, prin urmare, cultura Occidentului nu-şi ocupă veritabilul ei loc. . . Dar a spune că e rău să rămîi în raporturi cu ea, înseamnă a încuraja cea mai nefericită formă de provincialism, care nu produce decît sărăcie intelectuală. . . Problema de azi e mondială. Nici un popor nu se poate mîntui, detaşîndu-se de celelalte. Se salvează împreună sau dispar împreună».

Ca şi Goethe, refuzînd în 1813 să urască civilizaţia franceză, Tagore nu putea deci să admită eliminarea civilizaţiei occidentale. Şi chiar dacă n-ar fi fost acesta fondul gîndirii lui Gandhi, el ştia că acesta va fi sensul pe care i-l vor da pasiunile încinse ale raţionalismului indian. El se temea de creşterea acestei barbarii a spiritului:

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

« Cui vor aduce cei ce studiază ofranda sacrificiului lor? Nu unei educații mai complete, ci Non-educației... Îmi amintesc că pe timpul primei mișcări Swadeshi, o mulțime de tineri studioși au venit să mă vadă, mi-au spus că dacă le-aș ordona să-și părăsească școlile și colegiile m-ar urma pe loc. Am refuzat cu energie și ei au plecat iritați, îndoindu-se de sinceritatea iubirii mele pentru patria-mamă».

Or, exact în aceste zile ale primăverii lui 1921, în care Tagore afla cu neplăcere că se boicotau în India studiile engleze, chiar la Londra avea un exemplu agresiv de naționalism intelectual; la conferința unui profesor englez, prieten de-al său, Pearson, studenți indieni se dedară la manifestații necuviincioase. Tagore s-a indignat. Într-o scrisoare către directorul școlii din Santini-Katan, el înfieră acest spirit de meschină intoleranță. Consideră că responsabilitatea revine mișcării de Non-cooperare. Gandhi a răspuns acestor învinuiri. Făcînd toate rezervele asupra valorii morale a educației literare din Europa, care n-are nimic comun cu aceea a caracterului, și pe care o acuză de a fi devirilizat tineretul Indiei, el a condamnat brutalitățile săvîrșite, protestînd în numele libertății spirituale:

« Nu țin ca locuința mea să fie blocată din toate părțile și ca ferestrele mele să fie astupate. Curentul culturilor din toate țările îmi place să circule în voie prin încăperile mele, dar refuz să mă las dus de el. Credința mea nu este o credință de temniță. Ea rezervă un loc celei mai neînsemnate creaturi a Domnului. Ea este închisă pentru neobișnuitul orgoliu de rasă, de religie și de culoare».

Nobile cuvinte! Totuși nu risipesc neliniștea lui Tagore. Nu se îndoiește nicidecum de Gandhi. Dar îi e teamă de gandhiști. Și, de la primii pași în India, după debarcarea sa, în august 1921, a fost sufocat de credința lor oarbă în afirmațiile maestrului. Vedea aproape amenințarea unui despotism mental: și în a sa *Modern Review*, a publicat, la 1 octombrie, un adevărat manifest: *Apelul Adevărului*, care se ridică împotriva acestei mentalități de sclavi. Protestul e cu atît mai izbitor cu cît este precedat de un splendid omagiu adus persoanei lui Mahatma. Reamintind începuturile mișcării de emancipare a Indiei, în 1907-1908, Tagore spunea că viziunea șefilor politici indieni a rămas livrescă, ea se inspira de la umbrele lui Burice, Gladstone, Mazzini, Garibaldi, și se dovedea incapabilă să depășească elita care vorbea englezește.

« În acest moment a venit Mahatma Gandhi. El a rămas pe pragul colibei miilor de desmoșteniți, îmbrăcat ca unul de-ai lor. Le-a vorbit în limbajul lor propriu. Acolo în fine, era adevărul și nu în citatul dintr-o carte. De aceea, numele de Mahatma care i s-a dat este adevăratul său nume. Care altul a simțit că toți oamenii Indiei sînt carnea și sîngele său? În contact cu adevărul, forțele înăbușite ale sufletului s-au revelat. Îndată ce adevărata Iubire se înfățișă la poarta Indiei, poarta se deschise larg. Orice ezitare se risipi. Adevărul a deșteptat adevărul... Cinste lui Mahatma care a făcut vizibilă puterea adevărului!... Astfel, cînd Budha a făcut să se înțeleagă adevărul compasiunii pentru toate făpturile vii, pe care l-a obținut ca rod al auto-disciplinei, India s-a trezit în floarea virilității sale; forța ei s-a răspîndit în științe, în arte și în bogății; s-a revărsat dincolo de oceane și pustiuri... Nici o ispravă comercială ori militară n-a izbutit vreodată ceva asemănător... Iubirea singură este adevărul. Cînd e liberă, se instalează în miezul ființei noastre».

Însă această apoteoză se întrerupe brusc. Decepția îi urmează:

« Cîteva note din muzica acestei splendide treziri a Indiei prin iubire s-au răspîndit pînă la mine de-a lungul mărilor... În speranța de a respira briza fluidă a noii libertăți, am revenit plin de bucurie. Dar ceea ce am găsit, sosind aici, m-a abătut. O atmosferă apăsătoare plutește grea peste țară. Nu știu ce presiune exterioară pare a împinge pe fiecare și pe toți să vorbească pe același ton, să

se înhame la aceeași piatră de moară. Ce am auzit pretutindeni este că rațiunea și cultura trebuiesc puse sub cheie; nu mai e nevoie decît să se agațe de supunerea oarbă. Atît este de ușor a sfărîma libertatea lăuntrică a omului în numele libertății exterioare!»

Cunoaștem astfel de angoase și proteste. Sînt din totdeauna. Ultimele spirite libere ale lumii antice pe sfîrșite le-au răspîndit în fața lumii creștine care venea. În fața mareelor umane, pe care le răscolește astăzi fluxul orb al unei credințe, sociale sau naționale, simțim crescînd în noi această opoziție. Este eterna revoltă a sufletului liber împotriva epocilor supuse unei credințe, pe care el însuși le-a făcut să se nască: căci credința — pentru un pumn de aleși, infinită libertate — este pentru popoarele care o aclamă încă un sclavaj.

Blamul lui Tagore însă țintește dincolo de fanatismul mulțimilor. Pe deasupra maselor de oameni beți de supunere, îl atinge pe Mahatma. Oricît de mare să fie Gandhi, autoritatea pe care și-o asumă nu depășește forțele unui om? O cauză ca aceea a Indiei nu poate fi încredințată în mîinile unui singur stăpîn. Mahatma este stăpînul adevărului și al iubirii. Și desigur, « bagheta de aur care poate redeștepta țara noastră la adevăr și la iubire nu este dintre acele obiecte care să poată fi fabricate de un bijutier în izolare... Știința și arta de a construi *Swarâjul* (Home Rule) reprezintă un vast domeniu. Potecile sale sînt anevoioase și cer timp. Pentru o asemenea sarcină avîntul și emoția sînt de neînlocuit, dar nu mai puțin studiul și gîndirea. Pentru ea trebuie să mediteze economistul, muncitorul să lucreze, educatorul să-i învețe pe alții, omul de stat să-și bată capul. Într-un cuvînt, forța morală a țării trebuie să se exercite în toate direcțiile. Trebuie conservat pretutindeni spiritul de cercetare, intact și fără piedici. Inteligența nu trebuie intimidată de vreo presiune directă sau indirectă».

Așadar, Tagore face apel la cooperarea tuturor forțelor libere ale Indiei.

« În străvechii noștri codri, *gurușii* (înțelepții), în plenitudinea viziunii lor, lansau Apelul către toți căutătorii adevărului. De ce *gurusul* care vrea să ne îndemne pe căile acțiunii, nu lansează și el un Apel?»

Dar, noul *guru*, Gandhi, n-a lansat decît un singur apel, fiecăruia și tuturor: « Toarceți și țeseți!»

« Este acesta apelul epocii noi la o nouă creație? Dacă marile mașini sînt un pericol pentru spiritul Occidentului, *mașinile mici* nu sînt pentru noi o primejdie și mai gravă?

N-ar fi de ajuns ca toate forțele națiunii să coopereze între ele, trebuie să conlucreze cu cele ale universului. « Redeșteptarea Indiei e legată de redeșteptarea lumii. De aci înainte orice națiune care se va închide în sine va merge împotriva spiritului epocii moderne...»

« Și noi, noi vom rămîne singuri să ne mulțumim recitînd rugăciunea Negației, revenind fără încetare asupra greșelilor altuia, urmărind să edificăm *Swarâjul* pe bazele urii!... Cînd pasărea este trezită de zori, redeșteptarea ei nu este absorbită de căutarea hranei. Aripile sale răspund înviorate la chemarea cerurilor. Gîtlejul ei revarsă cîntece de bucurie luminii celei noi. Umanitatea nouă ne-a trimis chemarea ei. Spiritul nostru să-i răspundă în propriul său limbaj!... Prima noastră datorie, în zori, este de a ne reaminti: *Cel care este Unul, fără deosebire de clasă și de culoare, prin puterile lui variate, poartă de grijă, după necesitate, nevoilor fiecărei clase și tuturor laolaltă. Să ne rugăm Celui ce dă înțelepciune să ne unească pe toți, într-o dreaptă înțelegere!*»[1]

---

[1] Parafrază după primele stanțe din Upanișade.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acest cuvînt nobil, unul dintre cele mai înălțătoare pe care le-a ascultat un popor, acest luminos poem străjuiește toate grupările omenești. Singura critică posibilă este că le domină prea mult. Are dreptate din perspectiva secolelor. Poetul-privighetoare, *ciocîrlia de mărimea vulturului* (cum spunea Heine despre un uriaș al muzicii noastre), cîntă pe ruinele Timpului. El trăiește în eternitate. Prezentul, însă, este apăsător. Ora care trece solicită pentru asprele ei suferințe o ușurare imediată, imperfectă — dar cu orice preț ! Și sub acest raport, Gandhi, lipsit de avînturile lui Tagore (la care, poate, Badhisattva al Milei a renunțat pentru a trăi cu cei dezmoșteniți) avea perfectă dreptate să răspundă.

Și a făcut-o, de astă dată, cu o înverșunare de care nu mai dăduse dovadă în această nobilă rivalitate. Răspunsul lui n-a mai întîrziat; apărea la 13 octombrie, în *Tînăra Indie*, și era, de-a dreptul, patetic. Gandhi mulțumea *marei santinele*[1] de a preveni India asupra unor primejdii. Se declară de acord cu el în ce privește necesitatea de a cugeta liber :

« Nu trebuie să impui nimănui motivul tău de rezervă. Încrederea oarbă este adesea mai vătămătoare decît supunerea forțată sub biciul tiranului. Mai este o speranță pentru sclavul brutei; pentru cel al iubirii nu mai e nici una.»

Tagore se dovedește o bună strajă cînd previne împotriva apropierii vrăjmașilor care se cheamă: bigoteria, letargia, intoleranța, ignoranța, inerția. Gandhi însă nu admite de loc că reproșurile lui Tagore ar fi justificate. Mahatma se adresează totdeauna rațiunii. Nici vorbă să fie în India de existența unei supuneri oarbe. Dacă țara a hotărît să întrebuințeze vîrtelnița, asta s-a produs după o lentă și laborioasă reflecțiune. Tagore vorbește de răbdare și se mulțumește cu cîntece frumoase. Dar e război ! Poetul să-și lase lira ! Va cînta după aceea « Cînd o casă e în flăcări, fiecare apucă găleata pentru a stinge incendiul . . .»

« Cînd cei ce mă înconjoară mor din lipsă de alimente, singura ocupație permisă este de a-i hrăni pe flămînzi . . . India moare de foame fiindcă nu are o muncă în stare să-i asigure hrana . . . Pe zi ce trece devine mai extenuată. Prin membrele sale aproape că nu mai circulă sîngele . . . Dacă nu vom da alarma, ea se va prăbuși . . . Pentru un popor înfometat și inactiv, singura formă sub care Dumnezeu poate îndrăzni să apară este Munca și promisiunea de a mînca. Domnul a creat pe om pentru ca el să-și cîștige hrana prin muncă și a spus că cei ce mănîncă fără trudă sînt hoți. Să ne gîndim la milioanele de ființe umane care sînt azi mai puțin decît animale, care sînt aproape pe moarte ! Vîrtelnița este viață pentru milioanele de muribunzi. Foamea a împins India spre vîrtelniță . . . Poetul trăiește pentru ziua de mîine și ar dori ca noi să procedăm la fel. El înfățișează privirilor noastre extaziate frumoasa imagine a păsărelelor, cîntînd disdedimineață imnuri de laudă ori luîndu-și avînt. Aceste păsărele sînt hrănite. Își au alimentul zilnic și zboară cu aripi odihnite, în care sîngele s-a împrospătat peste noapte. Eu am avut durerea să observ păsărele care, lipsite de forță, nu mai aveau măcar dorința să-și agite cît de slab aripile. Pasărea omenească, sub cerul indian, se deșteaptă mult mai slăbită decît dacă s-ar fi prefăcut că se odihnește. Pentru milioane de ființe viața este o veghe eternă ori un leșin continuu . . . Mi s-a părut imposibil să îndulcesc suferința înfometaților cu un cîntec de Kabir . . . Dați-le să muncească spre a putea să mănînce ! . . . De ce, întreabă cineva, eu care nu am nevoie să muncesc pentru a mînca, să torc? Pentru că mănînc din ce nu-mi aparține. Trăiesc din spolierea compatrioților mei. Luați-vă pe urmele tuturor monezilor care vă intră în buzunar și veți vedea adevărul spuselor mele . . . Trebuie să se toarcă. Fiecare să toarcă ! Să toarcă Ta-

[1] Titlul articolului respectiv

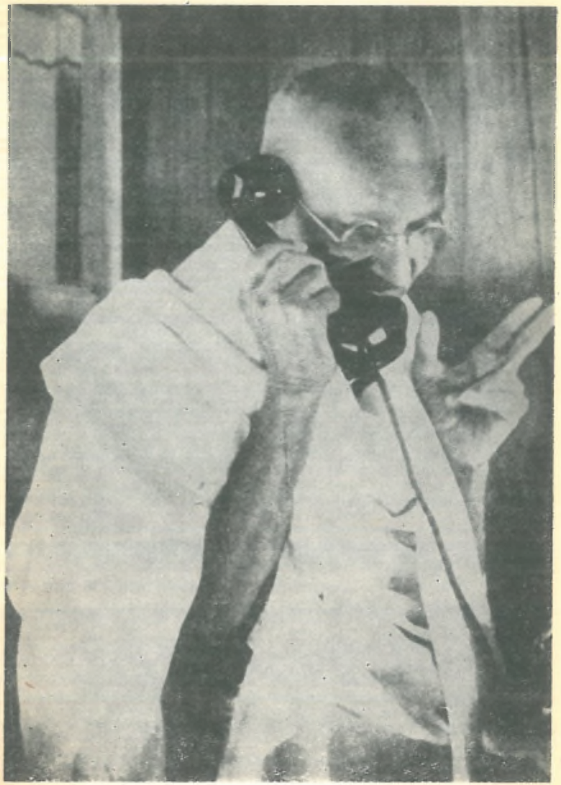

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

gore, ca şi ceilalţi ! Şi să-şi ardă veştmintele străine ! . . . Asta-i datoria zilei de azi. Domnul se va îngriji de cea de mîine. Cum spune Gîtâ: *Împliniţi acţiunea dreaptă !*»

Sumbre şi tragice cuvinte. Mizeria lumii se ridică în faţa visului artei şi-i strigă: « Îndrăzneşte să mă negi !» Cine nu înţelege emoţia înflăcărată a lui Gandhi şi n-o va împărtăşi !

Şi, totuşi, există în acest răspuns, atît de mîndru şi de sfîşietor, ceva în măsură să îndreptăţească anumite temeri ale lui Tagore: un *sileat poeta*, o chemare imperioasă la disciplina luptei. Supunerea fără discuţie la legea *Swadeshi*, a cărei primă obligaţie zilnică pentru toţi este folosirea vîrtelniţei.

În bătălia umană, fără îndoială, disciplina este o datorie. Nenorocirea face însă ca cei însărcinaţi s-o aplice — locotenenţii stăpînului — să fie, cel mai adesea, spirite strîmte; îşi fac lor şi fac şi altora un ideal din ceea ce nu este decît un mijloc pentru a-l atinge; îi fascinează regula prin însăşi îngustimea ei, căci nu se simt bine decît pe o cale îngustă. Pentru ei, *Swadeshi* devine un imperativ. Unul dintre principalii discipoli ai lui Gandhi, profesor la una din şcolile cele mai dragi lui, D.B. Kalelkar, a publicat *Evanghelia Swadeshi*, în fruntea căreia Gandhi şi-a pus aprobarea. Broşura aceasta se adresează publicului larg. Să vedem aşadar *Credo*-ul transmis poporului de către unul dintre acei ce sînt la izvorul purei doctrine:

« Dumnezeu se încarnează, cînd şi cînd, pentru izbăvirea lumii . . . Dar nu este o regulă neschimbătoare ca el să apară sub forma unei fiinţe umane . . . Tot atît de bine poate s-o facă sub forma unui principiu abstract ori a unei mari idei care pătrunde în lume . . . Noua încarnare este *Evanghelia Swadeshi*.»

Evanghelistul este de acord că s-ar putea surîde de această afirmaţie, dacă se vede în Swadeshi doar o chestiune de boicot a ţesăturilor străine. Această chestiune însă, nu-i decît o neînsemnată aplicare practică a unui larg « principiu religios, destinat să scape întreaga lume de neînţelegerile provocate de uri, să emancipeze umanitatea.» Esenţa sa este conţinută în Sfînta Scriptură hindusă. Iat-o:

« Propriul tău Dharma[1], oricît de lipsit de merite, e cel mai bun . . . Îndeplinirea unui Dharma care n-ar fi al tău este totdeauna însoţită de pericole. Numai acela cunoaşte fericirea care se concentrează asupra propriei datorii.»

Această lege fundamentală din Swadeshi se sprijină pe credinţa într-un « Dumnezeu care s-a îngrijit pentru totdeauna de fericirea universului. Acest Dumnezeu a dat fiecărei fiinţe omeneşti mediul care-i convine pentru a-şi împlini sarcina lui anume. Toate acţiunile omului trebuie să se conformeze situaţiei proprii în viaţă . . . Ca şi naşterea, familia sau ţara, nu ne putem alege cultura; n-avem decît să acceptăm ce ne-a fost dat de Dumnezeu, sîntem nevoiţi să primim tradiţiile noastre ca venind de la Domnul şi stricta noastră datorie este de a le urma. Să le negăm ar fi păcat.»

Din aceste prescripţii ale credinţei rezultă că cetăţeanul unei ţări n-are a se ocupa de alte ţări.

« Cel ce crede în Swadeshi nu-şi asumă niciodată sarcina vană de a încerca să reformeze lumea, întrucît el are convingerea că lumea se mişcă şi se va mişca în veci după planuri fixate de Dumnezeu . . . Nu trebuie să se aştepte nimeni ca poporul unei ţări să aibă grijă de nevoile altei ţări, nici chiar din motive filantropice; şi dacă aşa ceva e posibil, n-ar fi de dorit . . . Adevăratul cucernic în legea Swadeshi nu uită că orice fiinţă omenească este fratele său, dar se mărgineşte să-şi îndeplinească sarcina prescrisă prin naştere . . . După cum sîntem îndemnaţi să slujim secolul în care ne-am născut, tot astfel trebuie să servim cu orice

[1] Destin religios

preţ pămîntul natal . . . Emanciparea sufletului nostru trebuie căutată prin mijlocirea propriei noastre religii şi a propriei noastre culturi».

Este îngăduit cel puţin unui popor să-şi dezvolte toate mijloacele în vederea prosperităţii sale, comerţul, industriile? Nicidecum ! Dorinţă nedemnă, a vrea să înzestrezi India cu mari manufacturi ! Ar fi să se violeze Dharma altor oameni. Şi e la fel de criminal să se exporteze produsele proprii, ca şi să se importe cele ale altora. Căci « proselitismul repugnă principiului Swadeshi». Consecinţa logică (într-adevăr neaşteptată pentru un european) a acestei credinţe este că nu numai produsele, dar nici ideile nu trebuiesc exportate. Dacă India a fost dureros înjosită în istorie, este pentru a răscumpăra crima îndepărtată a strămoşilor care făcuseră comerţ cu Egiptul şi Roma, crimă repetată de toate generaţiile care au urmat aceste rătăciri, fără să se îndrepte. Fiecare ţară, fiecare clasă să se mărginească la propria-i sarcină, să trăiască din propriile resurse şi tradiţii.

« Să evităm intimitatea cu cei ale căror practici sociale sînt diferite de ale noastre. Nu trebuie să ne împletim viaţa cu acei dintre oameni ori popoare, ale căror idealuri diferă de al nostru . . . Fiecare om e un rîuleţ. Fiecare popor un fluviu. Trebuie să-şi urmeze cu toţii albia, limpezi şi fără pată, pînă vor fi atins marea Mîntuirii, în care se vor amesteca.»

. . . Se înţelege înfiorarea lui Tagore, faţă de aceste iluminări ale naţionalismului reacţionar, care pretinde să zăgăzuiască cursul secolelor, să pună în cuşcă bogăţiile spiritului şi să taie toate punţile cu Occidentul. În realitate, aceasta nu-i adevărata gîndire a lui Gandhi. El îi scria lui Tagore, în termeni proprii: «*Swadeshi este un mesaj către lume.*» (Deci ţine seama de lume şi nu respinge « proselitismul»). « *Non-cooperarea nu-i îndreptată împotriva Occidentului. Ea este împotriva civilizaţiei materialiste şi împotriva celor slabi, care rezultă de aici*». (Aşadar, nu combate decît erorile Occidentului şi lucrează în favoarea aceluia). « *Este o retragere în noi înşine*», (dar o retragere provizorie, pentru regruparea forţelor înainte de a le pune în slujba umanităţii). « *India trebuie să înveţe a trăi, mai înainte de a învăţa să moară pentru umanitate . . .*» Gandhi nu respinge, nicidecum, cooperarea cu europenii, cu condiţia să se conformeze idealului mîntuitor pe care el îl oferă tuturor oamenilor.

Adevărata gîndire a lui Gandhi este infinit mai largă, mai umană, mai universală[1], decît aceea a *Evangheliei* publicată sub egida sa. Pentru ce i-a împrumutat numele său? Pentru ce a admis să-i fie încarcerat idealul grandios, care se oferă întregului pămînt, între limitele strîmte ale unei theocraţii indiene? Îngrozitori discipoli! Cu cît sînt mai puri, cu atît sînt mai funeşti. Pe un mare om să-l ferească Dumnezeu de amicii care nu sesizează decît o parte din gîndirea sa ! Codificînd-o, îi distrug armonia, care este principala binefacere a sufletului său plin de viaţă ! . . .

[1] După opinia mea, Gandhi este la fel de universalist ca şi Tagore dar într-un alt mod. Lui îi dictează conştiinţa morală, lui Tagore inteligenţa. Gandhi nu exclude pe nimeni de la comuniunea de rugăciune şi muncă zilnică. Astfel, apostolul primelor timpuri nu deosebea între evrei şi păgîni; dar tuturor le impunea aceeaşi disciplină morală. Acelaşi lucru voia şi Gandhi. Tocmai acolo este îngustimea sa: nu în inimă, largă precum a unui Christ, dar în spiritul de ascetism intelectual şi de renunţare. (Asta de asemeni în spiritul lui Christ !) Gandhi este un universalist medieval. Urmîndu-l în totul, sîntem totuşi de partea lui Tagore. (Nota lui Romain Rolland)

GANDHI şi TAGORE la SANTINIKETAN în 1940 ▶ ▶

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ANDRÉ MALRAUX

India
și
tentația Occidentului

ANTIMEMORII

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

„Elefantul este cel mai înțelept dintre toate animalele, singurul care-și amintește existențele sale anterioare; de aceea stă vreme îndelungată liniștit, meditînd la ele."

Text budist

1965
În larg, în apropiere de Creta

Am evadat, în 1940, împreună cu viitorul duhovnic al rezistenței din Vercors. Ne-am regăsit puțin timp după evadare, în satul de pe Drôme unde era preot și unde dădea de zor izraeliților certificate de botez, cu diferite date, cu condiția ca totuși să-i boteze: « Tot mai rămîne ceva . . . » Nu fusese niciodată la Paris: își terminase studiile la seminarul din Lyon. Ne continuam convorbirea fără sfîrșit a celor care se reîntîlnesc, iar în jurul nostru plutea mirosul satului în noapte.

— De cîtă vreme ești duhovnic?

— De vreo cincisprezece ani . . .

— Spovedania te-a învățat ceva despre oameni?

— Știi, spovedania nu te învață nimic, fiindcă îndată ce-ai spovedit pe cineva ești altul, ai obținut harul. Și totuși . . . În primul rînd, oamenii sînt mult mai nenorociți decît se crede . . . și-apoi . . .

Își ridică în noaptea plină de stele brațele de tăietor de lemne:

« Și, la urma urmelor, nu există persoane mari . . . »

A murit în podișul Glières.

Să meditezi asupra vieții — asupra vieții față în față cu moartea — nu înseamnă fără îndoială altceva decît să-i adîncești întrebările. Nu vorbesc de faptul de-a fi ucis, ceea ce nu pune nici o problemă oricui are șansa banală să fie curajos, ci de moartea care apare în tot ce este mai puternic decît omul, îmbătrînirea și chiar metamorfoza pămîntului (pămîntul sugerează moartea prin toropeala sa milenară ca și prin metamorfoza lui, chiar dacă această metamorfoză este opera omului) și mai cu seamă iremediabilul, acel: nu vei ști niciodată ce înseamnă toate astea. În fața acestei întrebări, ce-mi pasă mie de ceea ce nu mă interesează decît pe mine? Aproape toți scriitorii pe care-i cunosc își iubesc copilăria, eu o detest pe-a mea. Am învățat puțin și prost să mă creez pe mine însumi, dacă a se creea înseamnă a se adapta în acest han fără drumuri care se numește viață. Am știut să acționez, dar interesul acțiunii, în afară de cazul cînd se ridică pînă la istorie, este în ceea ce facem și nu în ceea ce spunem. Nu sînt curios din fire. Prietenia, care a jucat un rol important în viața mea, nu s-a împăcat cu indiscreția. Și sînt de acord cu duhovnicul din Glières — dar dacă el prefera să nu existe persoane mari era pentru motivul că toți copiii sînt mîntuiți . . . Dar la ce bun să-mi mai amintesc?

Deoarece trăind în domeniul nesigur al spiritului și ficțiunii, care este al artiștilor, apoi în cel al luptei și al istoriei, cunoscînd la douăzeci de ani o Asie a cărei agonie mai punea încă în lumină tot ce însemna Occidentul, am întîlnit de nenumărate ori, cînd utile, cînd strălucitoare, acele momente în care enigma fundamentală a vieții apare fiecăruia dintre noi așa cum apare aproape tuturor femeilor în fața unui chip de copil, aproape tuturor bărbaților în fața unui chip de mort. În toate formele a ceea ce ne antrenează, în tot ceea ce am văzut luptînd împotriva umilinței, și chiar în tine, blîndețe despre care mă întreb ce faci pe pămînt, viața, precum zeii unor religii apuse, îmi apare uneori, ca libretul unei muzici necunoscute.

Cu toate că în tinerețea mea am cunoscut Orientul asemeni unui bătrîn arab pe măgarul său, în invincibilul somn al Islamului, cei două sute de mii de locuitori ai orașului Cairo au devenit patru milioane, Bagdadul înlocuiește prin bărci-automobil năvoadele de trestie și smoală cu care pescuiau țăranii săi babilonieni, iar porțile de mozaic din Teheran se pierd în oraș, la fel ca poarta Saint-Denis. America s-a învățat de multă vreme cu orașele-ciuperci — dar orașele sale ciuperci nu ștergeau o altă civilizație, nu simbolizau metamorfoza omului . . .

Oricine știe că pămîntul nu s-a schimbat niciodată în asemenea măsură în decurs de un secol (cu excepția unor cazuri de distrugere). Am cunoscut vrăbiile care așteptau caii de omnibus la Palais-Royal — și pe timidul și fermecătorul comandor Glenn, la întoarcerea sa din cosmos; orașul-tătar din Moscova și zgîrie-norul ascuțit al Universității; tot ceea ce micuța cale ferată cu coșul în formă de lalea, atît de bine lustruită, din gara Pennsylvania, evoca din bătrîna Americă, și tot ceea ce reprezintă din noua Americă zgîrie-norul organizației Panamericane. De cîte secole o mare religie n-a mai zguduit lumea? Iată prima civilizație capabilă să cucerească tot pămîntul, dar nu să-și inventeze propriile temple, nici mormintele sale.

A merge în Asia, odinioară, însemna să pătrunzi treptat, în spațiu și în timp totodată. India după Islam, China după India, Extremul-Orient după Orient; vasele lui Sindbad părăsite de-o parte într-un port din India, în amurg, iar după Singapore, la intrarea în marea Chinei, primele jonci asemenea unor sentinele.

Reiau, în urma prescripției medicilor, această lentă penetrație și privesc răsturnările care au umplut viața mea sîngeroasă și zadarnică, așa cum au răsturnat Asia, înainte de a regăsi, dincolo de ocean, Tokio unde am trimis pe Venus din Milo, Kioto cel de nerecunoscut, Nara aproape intactă în ciuda templului său incendiat — regăsite recent după o zi de avion — și China pe care n-am revăzut-o. « Pînă departe la orizont, Oceanul înghețat, lăcuit, fără dîre . . . » Regăsesc în fața mării prima frază din primul meu roman și, pe vas, tabla de afișat telegrame și anume, aceea care anunța acum patruzeci de ani întoarcerea Asiei în istorie: « La Canton s-a declarat grevă generală ».

Ce răspuns dă așadar viața mea acestor zei care apun și acestor orașe care se deșteaptă, acestui tumult de acțiune ce se izbește de pachebot ca zgomotul etern al mării, atîtor speranțe zadarnice și prieteni uciși? E vremea în care contemporanii mei încep să-și povestească micile lor întîmplări.

În 1934, în locuința sa din strada Vieux-Colombier, Paul Valéry îmi vorbea întîmplător de Gide: « De ce, l-am întrebat, dacă sînteți indiferent la opera lui, situați atît de sus Conversations avec un Allemand? — Ce-i asta? » l-am amintit. « A, da! Probabil pentru că are acolo un imperfect al subjonctivului foarte izbutit! . . . » Apoi, cu relativa gravitate pe care o aducea argoului său patrician: « Îmi place foarte mult Gide, dar cum poate un om să ia bărbați tineri drept judecători pentru a ști ce gîndește el? . . . Și, în fond, ce vrei? Pe mine mă interesează luciditatea, nu sinceritatea; de altfel, nimănui nu-i pasă de ea ». Astfel se încheiau adesea ideile pe care el le socotea, după formula lui Wilde, bune de vorbit.

Dar ceea ce Gide numea tineret nu se limita întotdeauna la bărbații tineri, după cum marea creștinătate nu s-a limitat întotdeauna la credincioși. Diavolul iubește colecti-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

vitățile, dar și mai mult adunările; la fel mărirea. Am trăit pînă la treizeci de ani printre oameni pe care-i obseda sinceritatea. Pentru că vedeau în ea contrariul minciunii; de asemenea (erau doar scriitori) pentru că ea este de la Rousseau, încoace, un subiect predilect de literatură. Să adăugăm justificarea agresivă, « cititor ipocrit, semenul meu, fratele meu . . . » Căci nu e vorba de vreo cunoaștere a omului: e vorba întotdeauna de a dezvălui un secret, de a mărturisi. Mărturisirea creștină a fost prețul iertării, calea pocăinței. Talentul nu este o iertare, dar acționează într-un fel tot atît de profund. În cazul în care Confesiunea lui Stavroghin este cu adevărat cea a lui Dostoievski, înseamnă că el a metamorfozat îngrozitorul eveniment în tragedie și pe Dostoievski în Stavroghin, în erou de ficțiune — metamorfoză pe care o exprimă perfect cuvîntul: erou. Nu e nevoie să modificăm faptele: vinovatul este mîntuit nu pentru că impune o minciună, ci pentru că domeniul artei nu este cel al vieții. Orgolioasa rușine a lui Rousseau nu distruge jalnica rușine a lui Jean-Jacques, ci îi aduce o făgăduință de nemurire. Această metamorfoză, una dintre cele mai profunde pe care le poate creea omul, este cea dintr-un destin îndurat într-un destin dominat.

Admir confesiunile cărora le spunem memorii, dar ele nu mă rețin decît pe jumătate. Rămîne faptul că analiza individului, în afara acțiunii pe care o exercită asupra noastră atunci cînd e cea a unui mare artist, hrănește o acțiune a spiritului care mă interesa foarte mult pe vremea acelei conversații cu Valéry: a reduce la minimum partea sa de comedie. Este vorba apoi de izbînda fiecăruia asupra unei lumi romanești în care se scaldă, dar care nu-i aparține în exclusivitate; a cărei punere în discuție îl înfurie și pe care se sprijină acea parte a teatrului comic, unde personajele lui Labiche urmează personajelor lui Molière și oratorului indignat al lui Victor Hugo ce vine cu toată îndrăzneala să-i arunce regelui în față adevărul — personaj care avea să joace un rol atît de constant și atît de zadarnic în politica națiunilor mediteraneene. Dar a lupta împotriva comediei este ca și cum ai lupta împotriva unor slăbiciuni, în timp ce obsesia sincerității pare că urmărește un secret.

Individul a luat în Memorii locul cunoscut, atunci cînd acestea s-au transformat în Confesiuni. Cele ale Sfîntului Augustin nu sînt deloc niște confesiuni, și se termină ca un tratat de metafizică. Nimeni nu s-ar gîndi să numească Memoriile lui Saint Simon confesiuni: cînd vorbește despre el însuși, o face ca să fie admirat. Mai întîi Omul a fost căutat în marile acțiuni ale unor personalități de seamă, iar apoi în acțiunile tainice ale unor indivizi. (Cu atît mai mult cu cît marile acțiuni au fost adesea violente, iar faptele diverse au banalizat violența.) Memoriile secolului XX sînt de două feluri. Pe de-o parte mărturia asupra evenimentelor: așa cum sînt uneori Memoriile de război ale generalului de Gaulle, sau Cei șapte stîlpi ai înțelepciunii, relatarea îndeplinirii unui plan măreț. Pe de altă parte, introspecția, al cărei ultim reprezentant ilustru este Gide, introspecție concepută ca studiu al omului. Dar Ulysse și În căutarea timpului pierdut au luat forma romanului. Introspecția-mărturisire și-a schimbat natura, deoarece mărturisirile memorialistului celui mai provocator sînt puerile față de monștrii oferiți de explorarea psihanalitică, chiar acelora care-i contestă concluziile. Din vînătoarea de secrete, nevroza scoate mai mult și mai accentuat. Confesiunea lui Stavroghin surprinde mai puțin decît Omul cu șobolani al lui Freud și nu mai prețuiește decît prin geniu.

Dacă nimeni nu mai crede că autoportretul, chiar portretul, n-a avut altă grijă decît să imite modelul, de la efigiile sculptorilor egipteni pînă la pînzele cubiste, această părere continuă să și existe în privința portretului literar. Ar fi deci cu atît mai bun cu cît ar fi mai fidel și cu atît mai fidel cu cît ar fi mai puțin convențional. Este definiția sugerată de curentele realiste, care s-au elaborat aproape întotdeauna împotriva idealizării lor. Dar dacă idealizarea Greciei și Renașterii a fost una din artele majore ale Europei, perechea ei presupusă, idealizarea literară, nu se înrudește cu Leonardo da Vinci sau Michel-

angelo decît prin personajele de tragedie. Cu toate acestea, Ludovic cel Sfînt de Joinville, portretele lui Bossuet prețuiesc fără îndoială tot atît cît personajele din Jurnalul fraților Goncourt, cu toate că autorul lor le-ar voi exemplare. Adevărul înainte de toate? Mă îndoiesc foarte că Napoleon al lui Michelet, destul de slab pamflet, ar fi mai adevărat decît a sa Jeanne d'Arc, admirabil panegiric. Știm cît de sensibil era Stendhal la « micile fapte adevărate »; de ce nu la cele mari? A-l reda pe Napoleon cel de la Austerlitz e mai important decît să-i arăți mania de-a mînji cu dulceață obrazul regelui Romei. Iar victoria de la Marengo are poate cauze de altă natură decît adulterul Josefinei. Să arăți faptele mari, apoi să le înlături din dispreț față de convenție, iar la urmă să nu le mai reții decît pe cele mici. . . Este știut că adevărul unui om înseamnă mai întîi ceea ce el ascunde. Mi s-a pus pe seamă fraza unuia din personajele mele: «Omul este în ceea ce face ! » Desigur, nu e numai atît; acest personaj îi răspundea altuia, care tocmai spusese: « Ce e un om? O grămăjoară nefericită de secrete. . . » Cancanul oferă, ieftin, trăsătura pe care o aștepți de la irațional; și, psihologia inconștientului ajutînd, s-a confundat cu bună știință ceea ce ascunde omul și care adesea nu este decît jalnic, cu ceea ce ignoră el despre sine. Dar Joinville nu pretindea că știe totul despre el însuși. Bossuet știa multe despre marele Condé, pe care l-a și spovedit poate; dar, vorbind în fața morții, el acorda puțină importanță celor ce se numeau pe atunci slăbiciuni. Ca Gorki vorbind de Tolstoi.

Gorki simțea în tinerețe nevoia de a urmări oamenii în taină pentru a face din ei personaje (la fel și Balzac). Îl urmărise astfel pe Tolstoi, în pădurea de la Iasnaia Poliana. « Bătrînul se oprește într-un luminiș, în fața unei stînci netede, pe care ședea o șopîrlă, privind-o. « Îți bate inima, spune Tolstoi. E frumos și soare. Ești fericită. . . » și după o tăcere, grav: « . . . Eu, nu. . . »

Tocmai tăiasem un mic arbore; toate mesele la Gorki erau urmate de acest obicei ciudat. El se desprindea cu micul lui fes tătăresc pe cap, pe vastul fundal al Mării Negre. Și continua să evoce bătrînul « geniu al pămîntului rusesc » în pădurea sa, în fața animalelor ce-l ascultau, asemeni unui Orfeu octogenar.

« Sinceritatea » n-a fost întotdeauna propriul său obiect. Prin fiecare din marile religii. Omul a fost dăruit. Memoriile se înmulțesc cînd confesiunea se îndepărtează. Chateaubriand dialoghează cu moartea, cu Dumnezeu poate; cu Christos, sigur nu. Omul, obiect al unei cercetări și nu al unei revelații — căci orice profet care-l descoperă pe Dumnezeu, descoperă în același timp un Om — este o temă a cărei epuizare devine o mare ispită: omul va fi cunoscut cu atît mai bine cu cît Memoriile sau Jurnalul vor deveni mai groase. Dar omul nu atinge adîncimile omului; el nu-și găsește chipul în întinderea cunoștințelor pe care le dobîndește, el află o imagine a lui însuși în problemele pe care le pune. Omul care va fi găsit aci, este acela care se armonizează cu problemele morții față de semnificația lumii.

Această semnificație nu mă solicită nicăieri într-un mod mai presant decît în fața unui Egipt sau a unei Indii transformate, opuse orașelor distruse. Am văzut orașele germane pline de steaguri albe (cearceafuri atîrnate la ferestre) sau în întregime bombardate; Cairo care trecuse de la 200.000 de locuitori la 4 milioane, cu moscheele sale, citadela sa, orașul morților și piramidele în depărtare, și Nürenbergul distrus în asemenea măsură încît nu se mai putea găsi piața principală. Războiul te solicită în prostie, pacea, cu mister. Și poate că pe tărîmul destinului, omul să valoreze mai mult prin aprofundarea întrebărilor decît prin răspunsurile sale.

În creația romanescă, în război, muzee adevărate sau imaginare, cultură, în istorie poate, am regăsit o enigmă fundamentală, după voia memoriei care — întîmplător sau nu — nu reînvie o viață în desfășurarea ei. Luminate de un soare nevăzut, nebuloase se ivesc și par să pregătească o constelație necunoscută. Unele aparțin imaginarului, în mare măsură amintirii unui trecut redeșteptat de străfulgerări sau pe care

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

trebuie să-l regăsesc cu răbdare: momentele cele mai profunde din viaţă nu sălăşluiesc în mine, ele cînd mă obsedează cînd dispar. Dar nu-i nimic. În faţa necunoscutului, anumite vise ale noastre n-au mai puţină semnificaţie decît amintirile. Reiau aşadar aici cutare scene altădată transformate în ficţiune. Legate adesea de amintire prin legături încîlcite, se întîmplă acelaşi lucru şi în ce priveşte viitorul, într-un mod şi mai tulburător. Cea care urmează este transpusă din Les Noyers d'Altenburg, începutul unui roman din care Gestapoul a distrus prea multe pagini pentru ca să le mai rescriu. Se numea La Lutte avec l'Ange, şi ce altceva mai întreprind? Această sinucidere este a tatălui meu, acest bunic este al meu, transfigurat fără îndoială de folclorul familial. Era un armator de la care am desprins cîteva trăsături mai asemănătoare pentru bunicul eroului din La Voie Royale — şi în primul rînd, moartea sa de bătrîn viking. Cu toate că era mai mîndru de brevetul de maistru-dogar decît de flota lui, pierdută aproape în întregime în largul mării, ţinea să păstreze riturile tinereţii sale, şi şi-a despicat ţeasta cu o lovitură de secure cu două tăişuri, încheind în mod simbolic, după tradiţie, galionul[1] ultimei sale corăbii. Acest flamand din Dunkerque a devenit alsacian pentru că primul atac german cu gaze a avut loc pe Vistula şi-mi impunea un personaj care să fi servit în 1914 în armata germană. Aceste hangare în care clovnii trec printre trunchiurile uriaşe de brad sînt hangarele în care se uscau pînzele; pădurea a luat locul mării. Nu ştiam nimic despre Alsacia. Fusesem cinci sau şase săptămîni husar la Strasburg, în cazărmile galbene ale lui Napoleon al III-lea, şi pădurile mele s-au născut din vaga amintire a celei de la Saint-Odile sau Haut-Koenigsburg; personajele se numesc Berger deoarece numele este, după cum se pronunţă, francez sau germanic. Dar a fost al meu timp de doi ani: nişte prieteni s-au servit de el în Rezistenţă pentru a mă desemna şi mi-a rămas. Apoi am fost chemat de alsacieni să comand brigada Alsacia-Lorena şi am dat lupta de la Dannemarie la cîteva zile după moartea celei de-a doua soţii ale mele într-o clinică de pe calea Alsacia-Lorena la Brive. Cea de-a treia soţie a mea locuia pe strada Alsacia-Lorena la Toulouse. Trec peste asta. Sînt multe străzi cu acest nume în Franţa.

N-a fost nevoie de mine ca să se constate că Victor Hugo scrisese Marion Delorme înainte de-a o întîlni pe Juliette Drouet. Fără îndoială exact ceea ce l-a determinat pe Hugo să scrie Marion l-a sensibilizat şi în ceea ce priveşte viaţa Juliettei Drouet, mai mult decît dacă ar fi întreţinut actriţe. Dar atîtea creaţii premonitorii se explică oare prin faptul că la « visătorii diurni », virusul visului suscită şi acţiunea, după cum afirmă T.E.Lawrence? Dar cînd nu există acţiune, ci numai nişte versuri profetice pe care Claudel le aduna cu angoasă, şi prin care Baudelaire şi Verlaine îşi vestesc dezastrul? « Mon âme vers d'affreux naufrages appareille... »

Brigada Alsacia-Lorena este cea care a recucerit Sainte-Odile, şi colonelul Berger cel care a ajuns să recupereze, în pivniţele de la Haut-Koenigsburg, retablul[2] de la Grünewald... Corabia pe care scriu aceste rînduri se numeşte Cambodgia; durerea de dinţi a personajului din Le Temps du Mépris în timpul evadării sale seamănă cu aceea din pricina unor pantofi prea mici cînd am evadat eu, şapte ani mai tîrziu. Am scris mult despre tortură, pe vremea cînd această problemă nu preocupa pe nimeni; şi am trecut foarte aproape pe lîngă ea. De-a lungul curbei care merge de la tînărul îndrăgostit de femeia mai vîrstnică, apoi de femeia mai tînără, pentru a se termina cu colonelul de şaizeci de ani, amant al unei fete tinere — de-a lungul a cine ştie cîtor neputinţe şi sinucideri — Hemingway n-a încetat să-şi prefigureze destinul. Dar Chamfort? Dar Maupassant? Dar Balzac? Nietzsche a scris ultimul rînd din Le Gai Savoir: « Aci

[1] Emblema unei corăbii sculptată în proră, reprezentînd în genere divinităţi mitologice (n. tr.)
[2] Ornament pictat, uneori sculptat, din lemn sau marmură, aşezat între perete şi masa de altar, în bisericile catolice (n. tr.)

începe tragedia », cu cîteva luni înainte de-a o întîlni pe Lou Salomé — şi pe Zarathoustra.

Ceea ce mă interesează la un om oarecare, este condiţia umană; la un om mare, sînt mijloacele şi natura măreţiei sale; la un sfînt, caracterul sfinţeniei. Şi cîteva trăsături care exprimă mai puţin un caracter individual decît o relaţie personală cu lumea.

Gnosticii credeau că îngerii puneau fiecărui mort întrebarea: « De unde vii? » Nu se va găsi aici decît ceea ce a supravieţuit, şi asta, am spus, numai uneori, cu condiţia să te duci să-l cauţi. Zeii nu află odihnă, în tragedia lor decît prin comic; legătura între Iliada şi Odiseea, între Macbeth şi Visul unei nopţi de vară este cea dintre tragic şi un domeniu feeric şi legendar. Spiritul nostru inventează motanii încălţaţi şi vizitiii care se preschimbă în bostani, la ivirea zorilor, deoarece nici credinciosul nici ateul nu sînt pe deplin satisfăcuţi de aparenţe. Am numit această carte Antimemorii pentru că răspunde la o întrebare pe care Memoriile n-o pun şi nu răspunde la acelea pe care le pun; şi de asemenea pentru că în ea se găseşte, adesea legată cu tragicul, o prezenţă de netăgăduit şi lunecoasă ca cea a unei pisici care se strecoară prin umbră: prezenţa extravagantului căruia i-am reînviat numele fără să ştiu.

Jung, psihanalistul, se afla în misiune la indienii din Noul-Mexic. Ei îl întreabă care este animalul clanului său: el le răspunde că Elveţia nu are nici clanuri nici totemuri. Discuţiile odată terminate, indienii părăsesc sala pe o scară pe care o coboară aşa cum noi coborîm treptele: cu spatele la scară. Jung coboară, ca noi, cu faţa la scară. Jos, şeful indian arată în tăcere ursul de Berna[1] cusut pe bluza oaspetelui său: ursul este singurul animal care coboară cu faţa la trunchi sau la scară...

ANTIMEMORII

5.

1958/1965

... După acest itinerar pitoresc, generalul de Gaulle îmi dădu însărcinarea să vizitez cîţiva şefi de state asiatice, ale căror relaţii cu Franţa nu mai erau decît simplă convenţie; şi mai întîi, pe Nehru.

Cunoşteam situaţia din India, căci îl primisem de curînd pe Jayaprakash Narayan, şeful socialist de la Bombay. Iar cel mai bun cunoscător indian al Franţei, prietenul meu scriitorul Raja Rao, tocmai trecuse prin Paris. Ambasadorul nostru era mai puţin pesimist decît prefecţii din Antile.

Mă aştepta pe pista de aterizare, la orele două dimineaţa, împreună cu secretara de stat de la Ministerul afacerilor externe, cu sari alb în lumina farurilor. O chema Lakshmi. O secretară de stat apuseană se poate numi Maria la fel ca Fecioara, dar zeiţele celorlalte religii te fac mai mult să visezi. Contele Ostrorog, descendent din cuceritorii moguli şi fiul nemărturisit al lui Pierre Loti, după bîrfelile de la Quai d'Orsay, era (ca puţini alţii) demn de ceea ce cuvîntul ambasador sugerează, în India, poeţilor. Un obiectiv imaginar suia de la degetele-i fine şi noduroase, ce plămădeau o Indie afectuoasă şi complice, pînă la figura lui de pirat distins. Acest descendent din stăpînii stepei, hidalgo, cardinal roman şi tipic francez, era ambasadorul unei Mediterane milenare pe lîngă o Indie tînără de tot; ceea ce te făcea să visezi cînd ştiai ce este India. La unul din dineurile de la Capitoliu — aşa se numea atunci fostul palat

[1] Emblema oraşului Berna (n. tr.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

al vice-regilor, devenit al guvernului — în timpul cuvîntării unui prim ministru auster, mîinile lui Ostrorog păreau să mîngîie celebra cizmă italiană ca pe-un picior de dansatoare . . .

Ajunserăm la Capitoliu (eram oaspetele Indiei) din care nu văzui în noapte decît masa obscură, culoarele, un portret mare al lui Gandhi în pagne[1] *şi, în apartamentul meu, şeful protocolului înconjurat de servitorii de pe vremea vice-regilor: cîte unul pentru fiecare uşă. Aceste personaje de Ali-Baba odată concediate, orînduirăm misiunea mea. Ministrul Culturii avea să mă primească la ora opt.*

Încă înainte de-a mă deştepta, mi s-au adus jurnalele. Săptămîna afro-asiatică începea ! . . . Primirea miniştrilor a fost ca întotdeauna: prudentă şi delicată. Se aştepta întrevederea mea cu Nehru.

Văzusem în sfîrşit Capitoliul şi vedeam New Delhi. Nu-mi rămăsese în amintire; în 1929, India mă interesa mai mult decît Anglia. Dar plecarea Angliei înviora această arhitectură care era lipsită de suflet. Se pusese pe seama lui Gandhi şi a lui Clemenceau fraza: « O să arate foarte frumos ca ruină! » Dar n-a devenit o ruină; şi nici un palat cucerit, aşa cum părea Kremlinul. New Delhi nu este un oraş, e o « capitală administrativă », dar colosalele lui perspective de gresie roşie cu gărzile lor sikhs[2] *prezentînd arma în singurătate, nu se deschideau asupra unor instituţii administrative — fie ele chiar Parlamentul: se deschideau asupra Imperiului dispărut.*

Palate, ministere, propilee. Tot imperiul britanic poartă semnul măreţiei engleze, cu accentul pe care goticul victorian îl dă Tamisei. Aici, ca şi la pasul Kyber, măreţia era romană; visul lui Cezar la Alexandria, o masă puternică dispusă în felul unui imens teatru elenistic. Amestecat cu un alt vis, acela al unei căsătorii anglo-indiene, rivală a căsătoriei indo-musulmane. Capitoliul a fost în mod vădit rivalul Marei Moschei din Delhi, una din cele mai mari ale Islamului; al lui Fathepur Sikri, al Fortu-rilor Roşii, al întregii acestei arhitecturi mogule care a fost America Persiei. Islamul era încă acolo. Dar Anglia ? Mai mult decît lăsa impresia ? Dar nu prezenţa ei însufleţea bulevardele imperiale de gresie roşie de-a lungul cărora mă îndreptam spre Parlament: ci hotărîrea cu care ea le părăsise. În această ţară care a construit atîtea ilustre morminte, singura operă rivală a celor lăsate de urmaşii lui Alexandru a devenit admirabilă în ciuda arhitecturii sale mediocre, de cînd s-a transformat în mormîntul unui imperiu.

Îl vizitam pe Nehru în biroul său de la Parlament. Asta însemna să treci de la măreţia Capitoliului la nişte culoare de prefectură şi săli de aşteptare pentru solicitatori modeşti. Dar, ca şi la Capitoliu, numeroase portrete ale lui Gandhi împodobeau pereţii.

Gandhi era atunci prezent în toată India prin operele, prin exemplul, prin portretele sale. Pentru Europa, deja el nu mai era decît un eliberator cu mîinile curate. O figură de sfînt, cu pitorescul ce însoţeşte atîţia sfinţi: călugăriţă portăreasă încăpăţînată cu surîsul larg fără dinţi, înveşmîntată într-o umilă ţesătură populară, ca o uniformă a libertăţii. Cu toate că India începuse să vadă în el ultimul avatar al lui Vişnu, anumite aspecte importante ale biografiei sale au rămas precise: predica din 1920 sub un banian[3] *uriaş, apoi mulţimea de pe malul rîului Sabarmati; masacrul de la Amritsar; degetele de la mîna stîngă ridicate şi arătate mulţimii ca îndatoririle Indiei; rugul neobişnuit făcut din haine europene, din gulere, din bretele aruncate de către cei care de acum înainte nu vor mai purta decît* khadi[4] *şi pe care ardeau*

[1] Fişie de pînză sau alt material, cu care negrii şi indienii se înfăşoară de la brîu pînă la genunchi (n. tr.)

[2] Una din comunităţile religioase şi militare din Punjab, India. (n. tr.).

[3] Smochin din India, cu numeroase rădăcini adventive, verticale şi aeriene. (n. tr.)

[4] Khadar sau Khadi — în India — ţesătură de casă din bumbac. (n. tr.)

pălării în flăcări — precursor al rugului funerar în faţa căruia avea să se recite Bhagavad Gîtâ[1]. *Şi neascultarea civilă, şi non-cooperarea începută în ziua morţii lui Tilak. Şi mai ales, Marşul pentru sare.*

La 2 martie 1930, Gandhi îl informase pe vice-rege că neascultarea civilă va începe nouă zile mai tîrziu. În ziua de 12, el plecase către mare, urmat de şaptezeci de discipoli. Ţăranii pavoazau, aşterneau ramuri pe şosele, îngenuncheau la trecerea pelerinilor. Trei sute de căpetenii de sate renunţaseră la funcţiile lor. În faţa celor şaptezeci deveniţi mai multe mii, Gandhi strînsese sarea lăsată de valuri, încălcînd legea asupra gabelei[2]. *Căldura tropicală face sarea indispensabilă oamenilor şi animalelor care muncesc — dar toţi ştiau că Gandhi, bolnav, n-o folosise de şase ani. Şi dintr-o singură mişcare emoţionase toată India.*

De-a lungul întregii coaste, pescarii strînseseră sarea, ţăranii li se alăturaseră, iar poliţia începuse arestările în masă. Rezistenţii se lăsau arestaţi, dar nu predau sarea. La Bombay, 60.000 de persoane s-au strîns în faţa Casei Congresului; pe terasă se prelucra nisipul sărat. Sarea pe care o strînsese Gandhi fusese vîndută cu 1.600 de rupii. Cînd Nehru a fost condamnat la şase luni închisoare, India a răspuns încarcerărilor prin hartale[3]. *La Patna, mulţimea s-a aruncat la pămînt în faţa cavaleriei guvernamentale, care n-a mai înaintat. La Karachi, cincizeci de mii de indieni i-au privit pe cei ce culegeau sarea şi pe care poliţia nu-i putuse aresta. Cu toate acestea, s-au strîns în curînd o sută de mii de prizonieri. În noaptea de 4 spre 5 mai, Gandhi fusese arestat într-un sat, printre discipolii săi.*

La Dharasena, la nord de Bombay, indienii s-au îndreptat spre uzina de sare a guvernului păzită de patru sute de poliţişti. Pe măsură ce se apropiau de uzină, erau doborîţi; alţii le luau locul şi cădeau la rîndul lor. Brancardierii transportau trupurile însîngerate. Uzina continuase să funcţioneze. A fost nevoie să se deschidă un spital provizoriu şi toată India devenise conştientă de servitutea ei. În curînd, Churchill avea să vorbească despre « acel fachir sediţios, pe jumătate gol în palatul vice-regelui ! ». Vice-regele plecase acum, iar legenda lui Gandhi devenită în Occident nobilă pasivitate, rămînea aici o legendă de luptă. Mai întîi în cuvinte. Cînd a anunţat că se va lipsi de hrană dacă nu vor fi recunoscute drepturile clasei paria, nu era vorba să « postească », ci să moară de foame. Acest supliciu care înfrunta se cel mai puternic tabu al Indiei, nu era mai puţin iraţional decît el, iar Hinduşii l-au urmărit ca pe o lentă răstignire. În această mulţime dintre care 95% nu avea radio, toţi ştiau cînd Gandhi începea să fie ameninţat de moarte. Şi fiecare ştia că scopul său final era purificarea Indiei, a cărei independenţă nu constituia decît principala consecinţă. Dorise ca predica sa să-i impresioneze pe cei mai umili, chiar atunci cînd spunea: « Mîntuirea (swaraj) nu se va înfăptui prin victoria cîtorva oameni, ci atunci cînd toţi vor fi în stare să reziste nedreptăţii ». Şi toţi au rostit rugăciuni aflînd că un cartuş gol a căzut din şalul lui Gandhi ucis în cele din urmă şi totul s-a sfîrşit printr-un glonţ, roşu închis, pe cenuşa lui albă deja. Totuşi Gandhi era prezent în acest Parlament ca şi la Capitoliu. Vinoba Bhave, fără altă armă decît predica lui, a primit două milioane de hectare de pămînt (nu cele mai bune, fără-ndoială) pentru ţărani (. . .) Dar politica Indiei nu se elabora în Congres sau în Parlament, după cum politica Germaniei hitleriste nu se elabora în Reichstag: politica Indiei însemna urmaşul omuleţului în pagne care născocise împotriva gabelei engleze să ducă milioane de indieni în cău-

[1] *Bhagavad Gîtâ* (Cîntarea Preafericitului) — poem mistico-filozofic hindus, inserat în cartea şasea din Mahâ-Bhârata, primul poem epic al Indiei. Reprezintă cartea religioasă cea mai răspîndită în India, în fiecare an apar noi ediţii. (n. tr.)

[2] Impozit în general şi în special impozitul pe sare, deosebit de impopular (n. tr.).

[3] *Hartal* — boicot politic folosit de naţionaliştii indieni drept simbol al rezistenţei pasive faţă de dominaţia engleză. (n. tr.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

tarea sării în Oceanul Indian, pentru a-şi afla libertatea. În biroul în care am fost introdus, « presa » şi vreo cincizeci de fotografi neliniştiţi îl aşteptau pe aprodul care trebuia să vină să mă ia. Dar deodată lucrurile s-au răsturnat: cealaltă uşă se deschise, nu pentru aprod ci pentru Nehru.

Ştia că presa din Delhi îi reproşa că mă întîmpină. Şi pentru raţiuni foarte puternice: Indochina, Algeria. Pentru raţiuni puerile: mulţi ziarişti, credincioşi cîtorva săptămîni ale din Londra, îl luau cu perspicacitate pe generalul de Gaulle drept un urmaş al lui Hitler. În sfîrşit, şi pentru altă raţiune pe care eu o ignoram, dar el nu: majoritatea acestei prese îi era potrivnică, orice-ar fi făcut. Ea se dădu la o parte în faţa lui, murmurîndu-i numele, aşa cum făcuse şi mulţimea, zice-se, atunci cînd sosise lîngă Gandhi ucis. El mă strînse în braţe şi-mi spuse (televiziunea înregistra) ca şi cum ne-am mai fi întîlnit acum o lună, cînd de fapt nu ne mai văzusem de peste douăzeci de ani: « Sînt bucuros că vă revăd; ultima oară a fost după rana din Spania, ieşeaţi din spital, iar eu din închisoare . . . » Am admirat talentul ce dezarma provizoriu această turmă; şi-am admirat calitatea umană, căreia talentul nu i-ar fi fost deajuns. Mă luă de braţ trecînd în biroul lui.

Îmi amintesc că masa, dintr-un lemn preţios care, după ce reflectase ultimele luciri ale televiziunii, nu mai reflecta decît trandafirul ce ne despărţea — acelaşi ca cel pe care-l purta întotdeauna — şi figura lui. Cînd se vor citi rîndurile de faţă, poate că această figură nu va mai fi atît de familiară cum este astăzi: istoria nu-i va fi conservat decît masca. Era o figură romană puţin îngreunată de buza inferioară, ce dăruia zîmbetului în aparenţă « oferit », seducţia pe care o aduce unui om al istoriei, o imperceptibilă inocenţă. Dar nimeni nu se înşela în privinţa acestui lucru, şi nici el. Însă dincolo de masca fotografiilor, era acel surîs legat de o expresie visătoare sugerînd nişte ochi albaştri (deşi erau căprui) potriviţi cu tenul aproape cenuşiu.

Îi cunoscusem o alură de şef de maquis de care nu era străin chipiul lui de poliţist dinainte de 1940. Manifesta acum o ironie binevoitoare şi puţin obosită cu privire la univers, ironie ce învăluia fermitatea dar n-o ascundea. (Mama lui fiind insultată pe cînd ducea merinde unor deţinuţi, el renunţase la orice vizită timp de şapte luni la închisoarea de la Dehra Dun. « E curajul întruchipat », spunea Gandhi). Vîrsta îmbătrînise mai puţin vechea lui figură, aşa încît aproape dacă părea să-i fi acordat o alta; cum se întîmplă cu mulţi bărbaţi care-au semănat mamei lor şi seamănă tatălui lor cînd încep să îmbătrînească. Iar în vocea, în atitudinea sa apărea (reapărea ?) sub intelectualul patrician, imaginea — calmul şi bunăvoinţa — pe care în adolescenţă, şi-o făcuse fără îndoială despre gentleman.

Citi scrisoarea generalului de Gaulle, care era o scrisoare de creanţă, o puse pe masă şi mă întrebă, zîmbind şi mai mult:

— Aşadar, iată-vă ministru . . .

Fraza nu însemna nicidecum: faceţi parte din guvernul francez. Puţin balzaciană şi mai ales hindusă, ea însemna: iată ultima dumneavoastră încarnare . . .

— Mallarmé, i-am răspuns, povestea următoarele: într-o noapte, ascultă pisoii care stau de vorbă pe streaşină. Un pisoi negru, inchizitor, îl întreabă pe pisoiul lui, brav Rominagrobis:

— Dar tu, tu ce faci ?

— În momentul ăsta, fac pe motanul la Mallarmé . . .

Nehru zîmbi şi mai tare şi aprobă. Gesturile lui, altădată destul de largi, se îndreptau acum către corp, cu degetele aproape strînse. În aceste gesturi de om friguros ce confereau autorităţii sale un farmec nemaiîntîlnit, vedeam eu singura adevărată deosebire dintre Nehru cel de altădată şi interlocutorul meu. Căci autoritatea este o vîrstă, şi ea nu se schimbă niciodată. I-am expus destul de repede cum concepeam

eu expoziţia de artă indiană pe care doream s-o primim la Paris. El mi-a dat încuviinţarea şi m-a întrebat noi ce sugeram în schimb. Am propus sculptura romană sau o expoziţie istorică asupra Revoluţiei.

— Franţa, spuse el, pentru noi, înseamnă Revoluţia . . . Cînd Vivekananda[1] a descoperit-o, a petrecut o zi întreagă strigînd împreună cu prietenii lui: Trăiască Republica ! Ştiţi că Mizerabilii este una din cărţile străine cele mai celebre în India ?

Întîlnisem şi pînă acum şi aveam să întîlnesc de nenumărate ori, mai tîrziu, această prezenţă a Franţei. Rusia sovietică n-a şters-o. Ţărilor sub-dezvoltate, maşina le aduce muncitori calificaţi mai mult decît un proletariat muncitoresc. Şi peste tot unde revoluţia nu este chemată de către proletariat, ci de către popor, propovăduirea revoluţiei franceze, exaltarea luptei pentru dreptate proclamată de la Saint-Just pînă la Jaurès, trecînd pe la Michelet şi mai ales pe la Victor Hugo, păstrează un prestigiu cel puţin egal cu al marxismului. În Africa, în America latină, chiar atunci cînd tehnica revoluţiei este rusă, limbajul ei este tot francez. Am văzut moldăre de exemplare din Mizerabilii între Bakunin şi scrierile teoretice ale lui Tolstoi, pe bulevardele din Barcelona, în timpul războiului civil.

— Sculptura romană ? reluă el. Propria noastră sculptură din epocile îndepărtate, aproape nimeni aici n-o admiră cu adevărat. Ea exercită o acţiune magică asupra mulţimii, pînă la un anumit punct; ca şi fetişurile de pe marginea drumului . . . Membrii parlamentului respectă Ellora, dar nu se duc acolo . . .

— Legătura parlamentarilor cu arta este totdeauna destul de complicată; la urma urmelor, ai dumneavoastră cunosc cel puţin Bhagavad Gîtâ.

— Aşa cum deputaţii englezi cunosc Biblia . . .

El creea India, înconjurat de un inel al lui Saturn făcut din politicieni duşmani. Şi cum mă miram de ideea ciudată pe care presa din Delhi şi-o făcea despre guvernul francez: « O ! la fel şi despre guvernul indian ! . . . » îmi răspunse el cu un gest de speranţă şi de resemnare, un inch Allah ironic.

I-am sugerat că în această privinţă situaţia generalului de Gaulle nu era prea deosebită de a lui. El se arătă intrigat şi nu păru convins.

. . . .

TENTAŢIA OCCIDENTULUI

3

1948/1965

Nehru nu locuia la Capitoliu. Casa lui, care semăna cu o vilă somptuoasă de pe Coasta de Azur, îi fusese, cred, pusă de curînd la dispoziţie. Ici şi colo, cadouri, doi colţi foarte mari de elefant sculptaţi, o Fecioară romanică, dar al Franţei. Farmecul izvora de la fiica lui, de la el însuşi. Trecea printre aceste mobile provizorii ca o pisică siameză. Dar şi ca istoria în ziare, căci aparţinea prea mult istoriei pentru a nu părea la el acasă pe Capitoliu, şi nu într-o vilă oarecare.

Înainte de prînz, i-am vorbit de un discurs pe care-l rostise în ajun, în faţa a patru sau cinci mii de auditori. El mi-a răspuns referindu-se la Gandhi. Dar Europa, după oratorii regimurilor totalitare, nu înţelegea bine cum putea Gandhi să convingă mulţimile fără să ridice vocea. Acţiunea lui mi se părea mai apropiată de cea a marilor predicatori decît de a oratorilor politici; pe terasa de la Vézelay, este evident că majo-

[1] Sri Vivekananda — una dintre personalităţile gîndirii indiene contemporane. (n. tr.)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ritatea celor care-l ascultau pe sfîntul Bernard nu putuseră să-l audă. Totuşi, luaseră Crucea.

— Aici, îmi răspunse Nehru, mulţimile vin să vadă un guru [1], chiar dacă acesta nu vorbeşte: ele se aşteaptă din partea lui la un fel de binecuvîntare. Veneau să-l vadă pe Gandhi. Într-un fel ştiau ce-avea să le spună: mulţimile ştiu adesea ce-o să li se spună. Dar el le dezvăluia ceea ce zăcea în ele. Şi mai ales, ceea ce ar putea să facă. Aţi vorbit de o cruciadă; Marşul spre Ocean, pe vremea luptei împotriva gabelei a însemnat tocmai aşa ceva. Pentru a făuri viitorul, Gandhi făcea apel la sentimente foarte vechi. Şi apoi, mai avea şi geniul simbolurilor: vîrtelniţa, sarea. Ceea ce proclama el surprindea prin evidenţă.

— A revela evidenţa este una din însuşirile profetului . . .

— Cu mult înainte de a deveni celebru, Gokhala spusese: « Din nişte biete creaturi, el poate să facă eroi ». El întărea încrederea în sine a fiecăruia şi spunea: « Vei deveni ceea ce admiri . . . » Ascultătorii lui ajungeau sigur voluntari în lupta pentru independenţă dar şi pentru . . . pentru altceva . . . Nesupunerea civilă şi lupta împotriva privilegiilor de castă aveau aceeaşi origină. El o numea religioasă. De aceea acţiunea lui politică descumpănea . . . Nu uitaţi fraza lui: munca parlamentară este ultima dintre activităţile unei naţiuni. Şi apoi, dezvăluind mulţimilor ceea ce purtau în ele, nu le spunea decît ceea ce acestea aşteptau din partea lui. El fusese un cetăţean nonconformist, dar nu era conformist nici ca hindus, nici ca naţionalist, ca pacifist sau ca revoluţionar . . .

— A fost ucis de un duşman, dar plîns de toată lumea?

— Fotografia asasinului său se găseşte încă în prea multe case. N-am terminat cu reacţionarii.

Îmi spusese, la Parlament: — Carele şi avioanele — Kşatriaşilor [2], legislaţia şi administraţia — brahmanilor.

« Şi, adăugă el, cîte altele . . . »

Luă o carte din spatele lui şi mi-o întinse. Era Gandhi scrisă de nepotul comunist al lui Tagore:

— Priviţi dedicaţia.

O cunoşteam: « Maselor din India, pentru a distruge gandhismul care le aserveşte intrigilor preoţeşti, autocraţiei feudale, capitalismului indigen şi le menţine prin viclenie sub jugul imperialismului britanic ».

El cită cu tristeţe fraza lui Vivekananda despre învăţătorul său:

« Se mulţumea să trăiască această viaţă mare — şi lăsa altora grija de a-l găsi explicaţia . . . »

Anumite discursuri ale lui Nehru, mai ales cele de luptă, erau discursuri oratorice în sens tradiţional, prin organizarea persuasiunii, prin elocinţă. Dar multe din discursurile sale în faţa maselor semănau cu nişte lungi monologuri şi le rostea pe un ton aproape de conversaţie.

— Cînd privirea mea se încrucişează cu aceste mii de priviri, spuse el, mi se pare că ne recunoaştem . . . Uneori, atac sentimente de care această mulţime este foarte legată. Ea mă acceptă. Dar care este personajul acceptat sub numele, sub fotografia sau sub înfăţişarea mea?

« Şi totuşi trebuie neapărat să izbutesc în antrenarea oamenilor . . . »

Spusese ultima frază zîmbind obosit. Credeam că n-am s-o uit — şi-mi amintesc, într-adevăr, de salonul banal, cu Fecioara romanică pe o masă joasă.

[1] Maestru spiritual în cugetarea hindusă (n. tr.)

[2] Una din cele patru caste în care vechea cugetare hindusă împărţea societatea: preoţii — *brahmanii*, cavalerii — *kşatria*, negustorii — *vaişia* şi slugile — *şudra*. Categoria *paria* (« fără castă ») era lipsită de drepturi sociale. (n. tr.)

— Cum se îndepărtează lupta pentru independenţă! . . . spuse el.

În timp ce el era la închisoare, un băiat de cincisprezece ani, pe nume Azad, fusese condamnat la biciuire — şi după fiecare lovitură sîngeroasă, strigase: « Trăiască Gandhi! » pînă la leşin. (N-am înţeles dacă Nehru asistase la supliciu, sau i se adusese numai la cunoştinţă faptul). Cîţiva ani mai tîrziu, Azad, devenit unul din şefii terorismului în provinciile din Nord, veni să-l întrebe dacă, în cazul unui acord cu englezii, teroriştii aveau să fie părăsiţi de către Congres. Nu mai credea în eficacitatea terorismului, dar lupta i se părea inevitabilă. Cincisprezece zile mai tîrziu, urmărit de poliţie într-un parc din Allahabad — oraşul lui Nehru — în timpul convorbirilor dintre Gandhi şi vice-rege, luptase pînă fusese omorît.

— Distrugerea, agitaţia, non-cooperarea nu sînt activităţi normale, chiar fără terorism . . . Altădată credeam că fiii noştri vor ajunge să fie constructori. Poate abia nepoţii noştri . . .

Părea a fi uitat că terorismul îşi schimbase ţinta şi că, de la moartea lui Gandhi, el însuşi îi devenise ţintă.

— Nici Rezistenţa n-a fost o activitate normală, am spus eu, şi printre supravieţuitorii cei mai tineri, mulţi încep s-o plătească scump.

Una din fotografiile aşezate pe masa joasă, alături de Fecioară, reprezenta un Buddha din Ceylon — fără îndoială acela despre care Nehru scrisese odinioară că-i dădea curaj în celulă. Mi-am amintit de discursul în care îl numise pe Buddha « cel mai mare fiu al Indiei ». Am trecut la masă.

— Discursul pe care l-aţi rostit cu ocazia marilor comemorări budiste mi s-a părut destul de diferit de ceea ce aţi scris în legătură cu religia.

— Am fost întotdeauna impresionat de personalitatea lui Buddha. Şi de cea a lui Christos. Dar mai ales de a lui Buddha. A evoluat oare sentimentul meu religios? Am devenit mai sensibil la nevoia confuză a naturii omeneşti căreia îi răspunde religia . . . Ceea ce am scris pe vremuri era o părere generală.

În Autobiografia sa, declarase că spectacolul religiei l-a umplut aproape întotdeauna de oroare; cuvîntul religie evoca pentru el credinţă oarbă, superstiţie, un domeniu legat de apărarea unor interese stabilite. Creştinismul nu luptase împotriva sclaviei. Nehru adăugase că religia şi-a pierdut aproape cu totul spiritualitatea, în India ca şi în Occident; pînă şi protestantismul, care era fără îndoială singura religie încă vie. Această afirmaţie mă surprindea.

Dar el reluă:

— De exemplu legătura noastră cu animalele. Ştiţi că nu există şi vaci sacre: toate vacile sînt sacre. Şi aţi văzut cum se poartă cu ele! . . . Dar maimuţele! . . .

« Ah, dacă ar putea pleca toate în China, într-o noapte! Apasă mai greu asupra Indiei decît mizeria asupra Angliei . . . Aţi văzut Templul maimuţelor de la Benares? »

Îl văzusem altădată şi nu-l uitasem. Maimuţele vii se propteau de maimuţele de gresie, împrejurul unui brahman, solitar de parc-ar fi oficiat pentru ele. Niciodată viaţa lor la limita omenescului nu mi se păruse mai îngrijorătoare ca în acest templu în care erau reprezentate pe toţi pereţii — ca şi cum s-ar fi pictat ele însele . . . — părînd gata să se împreuneze cu Absolutul prin intermediul zeului maimuţelor, dacă venirea mea nu le-ar fi tulburat veneraţia.

— Deveniseră mult prea numeroase, reluă Nehru. Atunci brahmanii au hotărît să scape de ele. Am aflat că maimuţele noastre se tem de maimuţele negre din Egipt. Mergeţi să vedeţi templul. Pe sub galerii, veţi găsi vreo zece maimuţe negre; celelalte au plecat înapoi în pădure . . .

Această relatare îmi amintea de un basm, dar tonul nu era ironic. Mă gîndeam la maimuţele negre, stăpîne ale singurătăţii templului, asemeni unor demoni-maimuţe

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

printre zeii-maimuţe de piatră. I-am amintit povestirea pe care o spun istoricii lui Alexandru.

Armata macedoneană, biruitoare,în Orient, biruitoare în lume, ajunge la Kyber, această trecătoare de cosmogonie presărată numai cu mirt şi tufe de mure. Iată-i pe cei patru şefi în mantii albe şi pe Alexandru în mantie roşie. Nici flamurile Romei ridicate împotriva zeilor, nici mistreţii de bronz ai barbarilor, nici stindardele Islamului ţîşnite din strîmtori în fuga rozătoarelor şi indiferenţa vulturilor: o armată din care nu cunosc decît aceşti patru cavaleri albi şi acest cavaler roşu, în faţa unei călăuze prosternate. Soldaţii sînt angajaţi între munţii verticali, dintre care unul se clatină, gata să se prăbuşească peste ei. Alexandru face semn călăuzei să se ridice şi-i arată cu degetul muntele care tremură: « O, nu-i nimic, răspunde indigenul trist: sînt maimuţele . . . » Alexandru priveşte în sus, vîrful ameninţător, străbătut de salturi furişe. Şi armata îşi reia marşul.

— În pădurea uriaşă, spuse Nehru, le auzeam năvălind peste crengi şi uneori le vedeam agăţîndu-se de coadă. În zori, un strigăt se repeta din vale în vale umplînd pădurea, ca disperarea armatei maimuţelor pentru moartea regelui lor Hanuman[1]. Budhiştii explicau: « Buddha le-a promis că dacă se poartă bine, într-o bună zi vor deveni oameni. Atunci în fiecare seară ele nădăjduiesc — şi în fiecare dimineaţă plîng . . . »

Discursul pe care Nehru îl consacrase de curînd lui Buddha îmi amintise pasajul în care făcea aluzie la una din conversaţiile noastre de altădată: « Acum opt sau nouă ani, pe cînd eram la Paris, André Malraux mi-a pus o întrebare ciudată: Ce a permis hinduismului să expulzeze din India, fără un conflict grav, acum mai bine de o mie de ani, un budism bine organizat? Cum de-a izbutit hinduismul să absoarbă, ca să spunem aşa, o mare religie populară, larg răspîndită, fără obişnuitele războaie religioase? . . . Pentru Malraux, fără îndoială, întrebarea nu era pusă de formă. Ea a ţîşnit chiar în clipa întîlnirii noastre. Era o întrebare după pofta inimii mele, sau mai degrabă era tipul de întrebare pe care o puneam eu însumi adeseori. Dar nu puteam să-i dau sau să-mi dau un răspuns mulţumitor. Căci există multe răspunsuri şi explicaţii, dar s-ar putea spune că ele nu ating niciodată miezul problemei ».

Discursul lui răspunsese, în mod indirect, aceleiaşi întrebări.

Era un discurs-conversaţie, pe tonul cel mai simplu, care începea aşa: « După cum ştiţi, îmi fac de lucru în domeniul politicii . . . » dar care ajungea să spună că cea mai bună politică încearcă să lupte împotriva distrugerii pe care ştiinţa o aduce cu ea şi împotriva violenţei pe care omenirea o poartă în ea. Or « am eşuat timp de atîţia ani de atîtea generaţii. Trebuie că există o altă cale decît aceea pe care o practică pe oamenii de felul meu şi de profesiunea mea ».

. . . Unii oameni de bine se întîlnesc, discută despre o lume bună şi nouă, o lume bună şi unită, sau despre toate naţiunile alcătuind una singură, sau despre cooperaţie şi prietenie. Această bunăvoinţă e zadarnică, pentru că e ruptă de acţiunea reală care ar trebui să rezolve problemele reale. Noi nu putem gîndi pe aripile vîntului. Pe de altă parte, dacă este esenţial să avem picioarele pe pămînt, e tot atît de esenţial să nu rămînem cu capul la nivelul solului.

Ceea ce merita toată atenţia, în gura şefului idealismului politic cel mai eficient pe care l-a cunoscut lumea.

— Omenirii îi lipseşte ceva esenţial. Ce anume? Un fel de element spiritual, care să ţină în frîu puterea ştiinţifică a omului modern. Acum e limpede că ştiinţa este incapabilă să ordoneze viaţa. O viaţă este ordonată de anumite valori. A noastră, dar şi cea a naţiunilor — şi poate cea a omenirii. Cred că vă amintiţi de discursul generalului

[1] Divinitate hindusă, căpetenia maimuţelor, care a avut un rol deosebit, ca aliat al lui Rama la eliberarea soţiei sale Sita. În mitologia hindusă este descris ca fiul unei nimfe şi al divinităţii vîntului. (n. tr.)

Bradley, în 1948: « Am smuls misterul atomului şi am înlăturat Predica de pe Munte: cunoaştem arta de a ucide şi nu arta de a trăi . . . » Prin aceasta, redevin hindus; în tinereţe, vorbeam de spiritualizarea politicii . . . Oare astăzi, care este, după părerea dumneavoastră, cea mai înaltă valoare a Occidentului?

— Mi se pare că ar trebui să lăsăm cuvîntul valori la plural. Valorile Occidentului păstrează din ce în ce mai mult viaţa şi o cîrmuiesc din ce în ce mai puţin. Nu ştiu care e situaţia în republicile comuniste. În statele capitaliste, libertatea individuală trece drept valoare supremă.

— Dar dacă, pe o stradă din Paris, aţi întreba pe un trecător în stare să vă răspundă, ce doreşte cel mai mult, ce-ar răspunde el?

— Puterea? spuse ambasadorul.

— Fericirea? am spus eu. Dar acestea sînt obiecte ale dorinţei, nu valori supreme. Cred că civilizaţia maşinilor este prima civilizaţie fără valoare supremă pentru majoritatea oamenilor. Există vestigii — multe . . . Dar caracteristica unei civilizaţii de acţiune este fără îndoială faptul că fiecare este posedat de acţiune. Acţiunea împotriva contemplaţiei; o viaţă omenească, şi uneori o clipă, împotriva eternităţii . . . Rămîne de ştiut dacă o civilizaţie poate să nu fie decît o civilizaţie a interogaţiei sau a clipei şi dacă îşi poate întemeia multă vreme valorile pe altceva decît pe o religie . . .

— Nici acum nu ştiu cum a murit budismul, spuse Nehru, dar cred că presimt de ce. Geniul lui Buddha ţine de faptul că este om. Una din cele mai profunde gîndiri ale omenirii, un spirit inflexibil şi cea mai nobilă indurare. Un acuzator, faţă în faţă cu mulţimea zeilor. Divinizîndu-se, s-a pierdut în această mulţime care l-a acoperit.

Dar acest lucru nu figura în discurs . . . Nehru n-a mai zugrăvit viaţa legendară, pe care o presupunea cunoscută de auditorii săi. Mă gîndeam la lupta patetică a Regelui (aproape întotdeauna suprimată în transcripţiile occidentale) pentru a asigura fericirea fiului său. Fiecăreia din cele patru « întîlniri » îi corespunde o afecţiune din ce în ce mai disperată. « Vrînd să-l păstreze pe prinţ în ignorarea durerii şi a răului, Regele dă ordin să se construiască împrejurul palatului un zid străpuns de o singură poartă cu drugi atît de grei . . . » Cînd, pentru prima oară, prinţul Siddharta vrea să străbată oraşul pentru a vedea grădinile, Regele porunceşte să se răspîndească pe jos ape înmiresmate: « Mărginiţi străzile cu lanterne multicolore, aşezaţi ulcioare cu apă limpede la răspîntii! . . . » Cu toate acestea, prinţul descoperă bătrîneţea apoi, cu prilejul unei a doua plimbări, boala. Dar Regele transformă palatul într-un loc fermecat, « şi goana după plăceri se desfăşoară zi şi noapte, iar cea mai bună cîntăreaţă îi cîntă Cîntecul Pădurii . . . ».

Atunci Siddharta iese pentru a treia oară, întîlneşte un corp nemişcat, iar scutierul lui îi răspunde:

— Măria-ta, e ceea ce se numeşte un mort.

Am citat fraza, iar Nehru îmi răspunse cu aceea a Regelui care află că Siddharta vrea să părăsească lumea după întîlnirea cu ascetul:

— Renunţă la această hotărîre, fiul meu, căci în curînd trebuie să-mi părăsesc regatul pentru a mă retrage în singurătatea pădurilor, şi tu trebuie să-mi iei locul . . .

Îmi aminteam urmarea şi desigur că nici Nehru n-o uitase: îmbrăcat în veşmîntul de culoarea pămîntului, prinţul pleacă în pădure şi răspunde astfel trimisului tatălui său: « O casă aurită în flăcări, asta e regalitatea . . . »

El citase: « . . . şi tu trebuie să-mi iei locul ».

Şi-i spusese într-o zi lui Ostrorog, fără îndoială cu aceeaşi voce: « Gandhi avea un urmaş . . . »

— Amîndoi îl admirăm pe Buddha, am spus eu, dar nu ne rugăm lui. Nu credem în divinitatea lui. Într-un cuvînt, totul se petrece ca şi cum valoarea noastră supremă ar fi Adevărul. Şi totuşi . . .

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

I-am vorbit de Villefranche-de-Rouergue, de zadarnica mea reluare a lecturii din sfîntul Ioan.

— Se poate ca Adevărul să fie valoarea mea supremă, îmi răspunse. Nu ştiu; dar nu pot să mă lipsesc de el . . . Vă amintiţi fraza lui Gandhi: « Am spus că Dumnezeu este adevăr şi acuma spun că adevărul este Dumnezeu ».

— Ce înţelegea el prin Dumnezeu, în acest caz? Rta vedică?

— El a spus cam aşa: « Dumnezeu nu este o persoană: Dumnezeu e legea ». Legea imuabilă, a spus el.

— Este tot afirmaţia lui Einstein: « Cel mai extraordinar lucru este că lumea are fără îndoială un sens ».

« Rămîne de văzut pentru care motiv acestui sens i-ar păsa de oameni . . .

— Fără îndoială. Dar Gandhi afirma şi că: « Nu-l pot afla pe Dumnezeu decît în inima omenirii ». Şi încă: « Sînt un cercetător al Adevărului ». La noi, identitatea între semnificaţia lumii şi cea a omului — ceea ce dumneavoastră aţi numi sufletul lumii şi sufletul omului — se resimte ca o evidenţă. În acelaşi grad, mi se pare, creştinătatea resimte existenţa sufletului şi supravieţuirea sa . . . Dar ştiţi că Narayana, care n-a murit decît prin 1925, poruncise să se înlocuiască chipurile zeilor, de pe altarele din temple, cu oglinzi?

Nu ştiam. Descopeream un simbol egal cu dansul Morţii, cu marşul lui Gandhi spre Ocean. Altarele prinse în perete îmi mai erau prezente în memorie, cu idolii lor ce abia se distingeau de sub tuberoze. Caracterul divin al statuilor de la Madura asemeni celui al statuilor din catedralele noastre, izvora în mod evident de la încorporarea lor templului, pe unde treceau valuri de oameni efemeri. Mi-i imaginam pe mirii mei în faţa altarului lui Şiva, uluiţi să-şi contemple, la adăpostul umbrei sacre, dubla lor imagine încorporată dansului zeului, deasupra revărsării de flori: « Te ador, o Dumnezeul meu, care nu eşti decît eu însumi . . . »

Cu toate că acest şef de stat surîzînd cu tristeţe, mai mult gentleman decît britanic, nu s-a confundat cu India, asemenea lui Gandhi, era totuşi India; deşi rămînea o distanţă enigmatică între ea şi el, deşi nu credea în divinitatea Gangelui, purta totuşi Gangele în inimă. Avea reputaţia de a fi un intelectual (şi era), pentru că scrisese mult. Dar discursurile lui aparţineau acţiunii; amintirile lui, cu excepţia cîtorva amintiri de familie, evocau o acţiune înverşunată. Îi plăcea originalitatea de gîndire, o saluta cu un zîmbet în trecere, aşa cum un amator de pictură ar saluta un tablou bun. Dar intelectualii apreciază această originalitate pentru ea însăşi; cred că Nehru n-o aprecia decît activă.

— Am impresia că religia nu mă interesează în mod esenţial. Ci mai degrabă prin legătura ei cu etica.

— Numai India, spusei eu citînd o teză celebră pe atunci, a făcut din filozofia religioasă baza esenţială şi inteligibilă a culturii sale populare şi a guvernului său naţional.

— India lui Gandhi se întemeiază cu adevărat pe-o etică; poate mai mult în anumite privinţe decît se întemeiază Occidentul pe morala creştină. Dar amintiţi-vă de o frază ciudată a lui Gandhi: « Trebuie ca India să aibă în sfîrşit o religie adevărată . . . ».

Occidentul era individualismul; un individualism care însemna în acelaşi timp crucifixul şi reactorul atomic. Cunoscusem pe vremuri jena budiştilor în faţa crucifixului, acel « De ce s-or fi închinînd ei unei fiinţe care a fost supusă torturii? » şi bivalenţa Indiei în privinţa maşinilor: vîrtelniţele lui Gandhi funcţionau în case, alături de reactoarele ameninţătoare ca ultima încarnare a lui Şiva. India se acomodează cu Christos ca şi cu ceilalţi zei şi vede cu uşurinţă în el un avatar (avatar înseamnă coborîre, încarnare . . .). Nu Christos era acela care căpăta aici un accent surprinzător.

Se poate vedea în păcatul originar izvorul mayei[1] universale iar în ereditate o karma[2], în care Occidentul ar moşteni bolile părinţilor săi, după cum hindusul suferă consecinţele vieţilor sale anterioare, dar metempsihoza este întotdeauna o judecată cu suspendarea pedepsei, în vreme ce creştinul îşi pune în joc soarta odată pentru totdeauna. Ca şi ateul. Europa a conceput metempsihoza indiană ca aceea care face din creştin un ales ori un damnat, dar e vorba de un damnat care nici măcar nu bănuieşte că ar fi fost om. În ciuda păcatului, în ciuda demonului, în ciuda absurdului, în ciuda inconştientului, europeanul se consideră ca acţionînd într-o lume în care schimbarea înseamnă valoare, în care progresul înseamnă cucerire, în care destinul înseamnă istorie. Hindusul se simte pasiv, într-o lume de comemorări. Occidentul socoteşte drept adevăr ceea ce hindusul socoteşte drept aparenţă (căci dacă viaţa omenească, în secolele creştinătăţii, a fost fără îndoială o încercare, ea a fost cu siguranţă adevăr şi nu iluzie), iar Occidentalul poate socoti drept valoare supremă cunoaşterea legilor universului, în timp ce hindusul socoteşte drept valoare supremă atingerea Absolutului divin. Dar opoziţia cea mai profundă se întemeiază pe faptul că evidenţa fundamentală a Occidentului, creştin sau ateu, este moartea, orice sens i s-ar da — pe cînd evidenţa fundamentală a Indiei este infinitul vieţii în infinitul timpului: « Cine ar putea ucide nemurirea? »

Deasupra unei biblioteci se afla un mare desen al lui Le Corbusier: palatul de la Chandigarh avînd deasupra o imensă Mînă a Păcii, semănînd şi cu o emblemă şi cu o morişcă uriaşă; şi un model al Mîinii, în bronz, de vreo cincizeci de centimetri. Le Corbusier ţinea mult la el. Nehru, mai puţin. Le Corbusier mă plimbase de-a lungul străzilor din Chandigarh şi prin faţa edificiilor neterminate pentru care comandase pînă şi tapetele. În piaţă, şiruri de bărbaţi şi femei urcau planurile înclinate, asemeni arcaşilor din Persepolis, un coş cu ciment pe cap. « Aici, Parlamentul! îmi spusese cu hotărîre, arătînd Pamirul îndepărtat, prin faţa căruia trecea o capră singuratică. Iar aici (arătînd acoperişul palatului de justiţie), Mîna Păcii! »

Mă gîndeam la firma mănuşarului din Bône[3], o uriaşă mînă roşie pe care o văzusem veghind asupra oraşului ca semn al vieţii regăsite; iar eu priveam mîna de bronz cu liniile ei desenate la întîmplare, fiind poate cele ale destinului Indiei.

Cu prilejul plecării mele, Nehru veni să cineze la ambasada noastră. Franţa avea să creeze un minister al Afacerilor culturale; el studia crearea unei instituţii asemănătoare şi dorea să ştie ce pregăteam noi — şi mai ales cum concepeam noi problemele înmănuncheate sub cuvîntul atît de confuz de cultură, căci ele i se păreau ciudat de diferite « după cum se gîndea la Shakespeare sau la Râmâyana». Ostrorog era singurul ambasador în stare să dea la Delhi un dineu de gastronom. Îmi amintesc de un pateu garnisit cu ibiscus, de o conversaţie despre Japonia şi de Nehru spunînd: « Japonia are multe motive să fie tristă şi nu ştiu cum se face că abia cunoaşte elefanţii. Şi ca să regăsesc zîmbetele de altădată, am vrut să iau un elefant cu mine. Dar am fost împiedicat . . .»

După cină, Nehru, ambasadorul şi cu mine ne-am instalat sub covorul de Ispahan agăţat în perete. Am început cu cîteva banalităţi. Am spus că obţinusem un mic succes în Consiliul de miniştri, afirmînd că eram singurul ministru care să ştie că ignoră ce este cultura. Am spus că Akbar[4], şi chiar un faraon, ar fi putut discuta

[1] *maya* — Manifestarea principiului formei, definind fenomenele sau aparenţele subiective create de minte, lumea « iluziilor » (n. tr.)

[2] *karma* — Legea Acţiunii şi Reacţiunii, cauzei şi efectului sau cauzalitatea etică, potrivit căreia faptele bune sau rele dintr-o viaţă determină condiţia omului în vieţile viitoare.

[3] Bône, oraş din Algeria, azi Annaba. (N. tr.)

[4] Akbar — (1542—1605), împărat mogul al Indiei (1556—1605); descendent din Timur. A mărit şi a organizat imperiul.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

despre stat cu Napoleon, dar nu cu președintele Eisenhower: regii din epoca napoleoniană mai domneau încă într-o mare civilizație agrară.

— În anumite privințe, spuse Nehru, colonialismul s-a născut cînd armele moderne au permis unor mici corpuri expediționare europene să mature armata imperiilor celor mai populate din lume — și a murit cînd aceste imperii și-au găsit propriile lor arme care nu erau numai tunuri.

— În acest răstimp (al vieții noastre . . .) Occidentul a trecut de la omnibusul copilăriei mele la avioanele cu reacție. În acest timp, politica — adevărata — a jucat un rol pe care nu-l jucase sau presimțise decît cîțiva ani pe vremea Revoluției franceze: comunismul este mai important decît o schimbare de dinastie. Ca și cum visurile de dreptate ar sfîrși prin a da oamenii pradă mașinii în aceeași măsură ca și visurile de putere, fascismul după comunism . . .

— Mă tem ca vîrtelnița să nu fie mai puternică decît mașina, spuse Nehru cu tristețe.

— Dar opoziția dintre civilizația mașinii și civilizațiile agrare vă pare a fi aceea dintre un materialism și anumite spiritualisme sau între acțiune și transcedență? Ceea ce Occidentul, și mai ales Statele Unite, numesc acțiune este deopotrivă ceea ce creează și fragmentarea vieții, care fără îndoială n-a existat niciodată în asemenea măsură; stimulus-reflex al americanilor, mobilizarea omului de către creația sa.

— Este ca mobilizarea măgarului de către morcovul pe care nu-l mănîncă niciodată, spuse ambasadorul.

— În schimb omul mănîncă morcovul, dar morcovul îi face poftă de mîncare, am răspuns eu.

— Măgarul, sau Sisif . . . E ciudat că Statele Unite și Rusia au intrat împreună în Istorie în secolul al XVIII-lea . . . În discursul dumneavoastră despre Buddha, domnule Prim Ministru, ați pus de altfel problema din aceeași perspectivă.

— Eu?

Cu surîsul de rigoare, ambasadorul ceru să se aducă discursul.

— E-adevărat, spuse Nehru. Și-l înapoie arătînd pasajul: « De fapt, noi trăim două vieți diferite: una pe care oamenii o numesc viața practică sau cea care privește problemele practice; cealaltă, pe care o rezervăm clipelor noastre de singurătate intimă. Astfel ne dezvoltăm o dublă personalitate atît ca indivizi cît și ca națiuni sau comunități.»

— Viața străină de orice religie, am reluat eu, mi se pare aproape contemporană mașinismului . . . În secolul al XVII-lea, bătrînețea era o pregătire pentru viața veșnică. În fiecare an, Saint-Simon se retrăgea la trapiști. Faptul nou este, în fond, legitimarea vieții prin acțiune — sau, mai exact, intoxicarea ce permite acțiunii să îndepărteze orice legitimare a vieții. Nu răspunsul s-a schimbat, ci întrebarea a dispărut . . .

— Pentru cîtă vreme? spuse Nehru.

— Și mai există un alt element, despre care Occidentul nu vorbește, pentru că l-a pierdut: este comuniunea cu lumea. Creștinul era legat de anotimpuri, de arbori, de animale, pentru că era legat de toate făpturile lui Dumnezeu. Omul civilizațiilor citadine este izolat și poate de aceea întrebarea « Ce faci tu pe pămînt?» capătă un asemenea sens.

— Întrebarea a avut, în felul ei, foarte mult sens în budismul primitiv, spuse Nehru.

— Cu toate că și-a schimbat accentul de nenumărate ori, este fără îndoială tot atît de veche ca și conștiința . . . Dar mult mai puțin rațională decît pare, pentru că fără îndoială își află accentul în moarte, bătrînețe, destin . . . Și în Durere, și în Rău în cel mai înalt sens al lui. E vorba deci de știut dacă intoxicarea prin acțiune poate reduce la tăcere întrebarea pe care moartea i-o pune omului.

— Și dacă nu intoxicarea, credeți că arta ar putea izbuti?

— Din păcate, nu! Dar pentru ca arta să joace rolul pe care i-l atribuim astăzi, trebuie ca întrebarea să fie fără răspuns.

« Să nu uităm că mai întîi cultura este o foarte vastă resurecție. Oamenii pot fi învățați care este locul lui Beethoven în istoria muzicii, dar nu pot fi învățați să-l iubească și nici să-l reînvie. A face iubită o capodoperă înseamnă să-i dai glas, s-o faci prezentă, cînd prin interpretare, cînd prin alte mijloace.

— Pot concepe interpretarea lui Mozart, reprezentarea lui Molière, spuse ambasadorul, dar interpretarea Ellorei nu-i și ea o învățătură?

— Cred că interpretarea Ellorei constă în a înțelege că sculpturile de la Ellora nu imită niște creaturi, nu se referă la lumea creaturilor, ci la o alta: pentru noi, aceea a sculpturii; pentru India, fără îndoială aceea a divinului — și probabil, pentru toți, amîndouă deodată. Ceea ce nu poate deveni sensibil decît prin dialogul statuilor sau fotografiilor de la Ellora cu statui sau fotografii din alte arte sacre: romană, sume-

Relief de la templul BHUVANESHVAR din India ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

riană, egipteană, mai știu eu care . . . A însufleți statuile de la Ellora nu înseamnă, evident, a le anima ca pe niște marionete, înseamnă a le elibera de lumea imitației care ține de aparență, pentru a le introduce în lumea artei sau a le reintroduce în lumea sacrului.

Mă gîndeam și la Egipt care, văzut de la Ellora, părea o Indie austeră și geometrică.

— Ceea ce ar sări în ochi dacă, în cazul Europei, arta nu s-ar fi confundat atîta vreme cu frumusețea. Ea pare simplă, poate pentru că același cuvînt exprimă frumusețea statuilor și pe cea a femeilor. Lumea artei s-a născut odată cu noi, din multiplicitatea civilizațiilor pe care le-am descoperit. Ceea ce o face destul de enigmatică. Mai mult, frumusețea pare să poarte în ea însăși puterea-i de supraviețuire. Într-un cuvînt, ea justifica nemurirea. Dar această frumusețe a fost ștearsă timp de o mie de ani.

— Aci ea a făcut totdeauna parte din produsele de import, răspunse Nehru. Poate cu excepția numai a literaturii — dar este ea aceeași? . . .

— A vorbi despre frumusețe în legătură cu Shakespeare este cel puțin tot atît de îndreptățit ca și à propos de Phidias, dar e mai puțin limpede. În așa măsură încît n-ar fi atît de paradoxal să se spună că frumusețea, astăzi, este ceea ce a supraviețuit. Un trecut foarte adînc continuă să înrobească India, îi dă o continuitate de pădure; dar aproape toate obiectele care supraviețuiesc în Occident, supraviețuiesc numai în domeniul cunoașterii. Silexul cioplit ne instruiește, nu ne emoționează, decît doar ca martor al inteligenței omenești. Or, statuile noastre romane, cele din grotele voastre sacre, nu aparțin numai cunoașterii. Ele aparțin epocii lor, bineînțeles: le putem data; dar sînt supraviețuitoare. După cum sfîntul invocat în rugăciune aparține în același timp epocii biografiei sale și prezentului celui care i se roagă. De asta am scris că « domeniul culturii este viața a ceea ce ar trebui să aparțină morții».

Nu știam în ce măsură Nehru era artist. Cunoștea bine literatura Indiei și Angliei, dar se referea puțin la ea. Mi se pare că nu l-am auzit citîndu-l decît pe Gandhi și cîteva texte sacre. Iubea el artele plastice? Operele prețioase care ne înconjurau (Ostrorog era colecționar) îmi aminteau că nu văzusem adevărate opere de artă în vila primului ministru. Ce admira el la Ellora, sculptura sau expresia Indiei? Muzica îi era familiară, căci cultura hindusă o implică după cum a noastră implică literatura. Și iubea dansul. Îi amintii seara de la Capitoliu și adăugai că Stalin îmi spusese:

— În artă, nu-mi place decît Shakespeare și dansul.

El zîmbi:

— Poate nu era același dans . . .

« Vedeți, în Europa, dansul din trecut pare istoric: tutu-urile m-au intrigat întotdeauna. În timp ce dansul nostru scapă oarecum timpului. În anumite privințe, nimic, aici, nu aparține cu totul morții . . . Dar ceea ce spuneți despre punerea sub semnul întrebării a artelor plastice ni se poate aplica și nouă. Artele din Asia au fost puse sub semnul întrebării de cea din Europa; cu toate acestea, noi n-am acceptat-o niciodată pe de-a-ntregul. De la sfîrșitul colonialismului, a devenit o artă printre celelalte. Dar Europa a inventat muzeele, iar muzeele au cucerit Asia . . .»

Pisica ambasadorului străbătu țeapănă salonul și Nehru îi făcu un semn amical ca și cum, de departe, ar fi mîngîiat-o pe spinare.

— În Egipt, spuse el visător, mă întrebam de ce arta greacă n-a reprezentat niciodată pisicile . . . Care este animalul Greciei, după părerea dumneavoastră?

— Caii cu inima largă, răspunsei, citîndu-l pe Homer.

— Și al Indiei?

— Elefantul, spuse ambasadorul.

Eu mă gîndisem: maimuța sau vaca. Dar Nehru reluă:

— Cînd am sosit în Anglia, eram foarte interesat de ideea occidentală a frumuseții.

Mi se părea că urmărește să cucerească lucrurile, iar a noastră să se elibereze de ele. Mai tîrziu, am cunoscut o artă plastică ce dorea să se armonizeze cu lumea, la fel ca muzica noastră: pictura chineză. Dar spuneți-mi, dacă reînvierea de care vorbeați nu se mai trage din frumusețe, atunci din ce se trage?

— Cred că nu se trage din nimic. Ea e un fapt. Arta, sînt operele reînviate; unul din obiectele culturii este ansamblul reînvierilor. Îngăduiți-mi totuși o rezervă capitală: reînvierea nu-i același lucru cu viața. Îi seamănă. Se înrudește. Statuile din grotele voastre sau cele din catedralele noastre nu mai sînt azi ceea ce reprezentau pentru creatorii lor, Grecia evident nu mai este pentru noi ce a fost pentru ea însăși. Mai puțin evident este faptul că metamorfoza, prin care ne parvin operele și spiritul civilizațiilor dispărute, nu-i un accident, ci legea însăși a civilizației care începe odată cu noi. Trecutul lumii este reprezentat de culturi diferite de a noastră și eterogene de altfel. Ele se unesc pentru prima oară în a noastră, și prin metamorfoza lor.

— În Uniunea Sovietică, am văzut formîndu-se un trecut întîi comunist, apoi național . . . În ce măsură Occidentul acceptă un trecut capitalist?

— Mai curînd un trecut religios. Aproape toate reînvierile noastre sînt religioase, dar operele lor nu reapar în beneficiul unei religii . . . Asistăm la cea mai vastă reînviere pe care a cunoscut-o lumea. Și ea însoțește cinematografia, televiziunea, toate formele de răspîndire ale imaginarului. Asimilînd raționalismul și mașina, Occidentul le-a opus pe amîndouă la ceea ce numea el vis. În vreme ce la Moscova ca și la Chicago, la Rio sau la Paris, epoca noastră este tocmai aceea a industrializării visului.

— Acum un secol, spuse ambasadorul, publicul tuturor spectacolelor pariziene la un loc nu atingea trei mii de persoane pe seară. Publicul televiziunii în regiunea pariziană va atinge poate trei milioane.

— Civilizația noastră dă naștere la tot atîtea vise în fiecare săptămînă cîte mașini în fiecare an. Ea a creat cîteva din artele cele mai puțin accesibile pe care le-a cunoscut omenirea; dar este în același timp și civilizația în care Chaplin și Greta Garbo au dovedit că un artist poate face să rîdă sau să plîngă universul.

— Credeți, întrebă Nehru, că această lume imaginară a Occidentului este mai dezvoltată decît cea din Râmâyana?

— Aș vrea să știu și eu . . . La urma urmelor, întîlnirea în fața televizorului urmează șezătoarei . . . Dar mi se pare că imaginarul Râmâyanei, ca și cel al Legendei noastre de aur este dirijat: valorile sale sînt cele mai înalte valori ale Indiei. Fapt mai puțin adevărat în cazul celor O mie și una de nopți, cu toate referirile constante la Allah. Nu s-ar mai putea spune deloc același lucru despre imaginarul actual al maselor din Occident.

« Să luăm seama că nu-i vorba de un romanesc opus altuia, așa cum Legenda de aur s-ar fi putut opune Fabulei. Se pare că un ciclu al sîngelui, al sexului, al sentimentalismului, al politicii sau al morții succede unui ciclu al Mesei Rotunde sau al celor O mie și una de nopți. (Limitele visului sînt totdeauna destul de înguste). Dar imaginarul occidental de care vorbim nu are cicluri: are instincte. Patronii uzinelor de vise nu ignoră acest lucru. Iar ei nu sînt pe pămînt ca să ajute oamenii, ci ca să cîștige bani.

— Diavolul la pensie devine director general, spuse Ostrorog. Produsele sale s-au vîndut întotdeauna bine . . .

— Și cu toate acestea noi sîntem directorii celei mai mari uzine de vise din lume, spuse Nehru încetișor, ca din întîmplare. M-am gîndit că rolul său de guru al unui întreg popor era, într-adevăr, nedespărțit de radio. Dar el mă privi ca și cum m-ar fi rugat să continui, fără a ține seama de ce spusese.

— Dacă această civilizație, am reluat așadar, care aduce instinctelor o potolire pe care n-au cunoscut-o niciodată, este în același timp o civilizație a reînvierilor, lu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

crul nu e fără îndoială întîmplător. Căci operele reînviate, ceea ce odinioară s-ar fi numit imagini nemuritoare, par a fi singurele destul de puternice pentru a se opune forțelor sexului și morții. Dacă națiunile n-ar face apel la aceste opere, prin emotivitate nu numai prin cunoaștere, ce s-ar întîmpla ? În cincizeci de ani, civilizația noastră care se vrea, care se crede civilizația științei — și care este — va deveni una din civilizațiile cele mai supuse instinctelor și visurilor elementare, pe care le-a cunoscut lumea. În felul acesta, cred eu, ni se înfățișează problema culturii.

— Așa se pare, spuse Nehru. Sau cel puțin . . . Dar guvernele din Occident n-au pus-o în funcție de timpul liber ?

— La noi, primul Minister al sportului și timpului liber a fost creat de către Frontul Popular, deci cam acum douăzeci de ani. Dar dacă nu există cultură fără timp liber, există desigur timp liber fără cultură. Începînd, tocmai, cu sportul. Totuși, cu excepția sportului și jocului, ce înseamnă a folosi timpul liber dacă nu a trăi pe tărîmul imaginației ?

« Aci, zeii noștri au murit, în schimb demonii noștri sînt foarte vii. Evident, cultura nu poate înlocui zeii, dar poate veni cu moștenirea nobleței lumii . . .»

Îl revedeam pe filozoful Alain și capul lui solid de lemn cu părul alb, cu treizeci de ani în urmă; în automobilul din care boala îl împiedica să coboare, îmi spunea cu un fel de surprindere : « De fapt, partea cea mai pură și mai bună din om este cea care domnește prin pietate și admirație. Și care n-a existat niciodată.»

— Ce părere aveți, domnule Prim Ministru ? întrebă ambasadorul.

Nehru încrucișase mîinile. Prin ușile-ferestre deschise pătrundea noaptea unei grădini frumoase, în care cîteva flori mari păreau niște pete. Era noaptea terasei pustii unde auzisem muzica pentru divinitățile nocturne — noaptea palatelor, mizeriei și zeilor.

— Sînt puțin descumpănit. Problemele noastre se pun altfel . . . Există analfabetismul și, la urma urmelor, unul din lucrurile care-mi fac cea mai mare plăcere, cînd străbat India, este să văd peste tot școli noi pline de copii . . .

. . . « India nu-i o țară subdezvoltată decît într-un anumit sens, de vreme ce construiește reactoare atomice . . . Ce trebuie să menținem sau să reînviem din trecutul său, pentru un viitor mai bun ? Cuceririle noastre sînt ale spiritului mai mult decît ale săbiei; iar la noi, chiar eruditul a fost întotdeauna mai respectat decît bogătașul. S-a scris mult despre conflictul dintre cultura noastră și creștinism. Adevăratul conflict începe, odată cu independența, între hinduism și mașinism. Occidentul va fi cel mai puternic, deoarece știința va învinge în cele din urmă foametea. Un european nu cunoaște foametea — în sfîrșit, n-o cunoaște bine . . . Occidentul aduce și socialismul, cooperarea în serviciul comunității, care nu-i atît de departe de vechiul ideal brahmanic al « serviciului » . . .

« Ne îndreptăm așadar către un fel de căsătorie cu Occidentul. Independența o face mai ușoară decît dominația engleză. Știința nu se opune poate metafizicii religioase, iar savanții sînt adesea niște adevărați asceți. Dar cum să armonizezi o civilizație a mașinii cu ceea ce a fost o civilizație a sufletului ? Ce împinge Europa la această frenezie mecanică ? În Timpul fără sfîrșit care rămîne al țării noastre, de ce am fi atît de grăbiți să ajungem ? Și-apoi, ascultîndu-vă, mă gîndeam : toate astea sînt Omul. Chiar demonii și zeii despre care vorbeați : intensitatea civilizației occidentale se trage din moarte. În aventura cosmică pe care o constituie aici universul, moartea nu dă nici o intensitate vieții. De aceea ne este greu să împiedicăm oamenii să se lase să moară . . . Pentru India — uneori este adevărat și pentru mine — divinul este poate în om, dar omul ar trebui să fie în divin . . . Unul dintre învățătorii noștri a spus : « Dumnezeu este în toți oamenii, dar nu toți oamenii sînt în Dumnezeu, și de aceea suferă . . .»

— Nu Ramakrishna este cel care-a spus și : de vreme ce-l căutați pe Dumnezeu, căutați-l în om ? întrebă ambasadorul.

— De fiecare dată cînd am cercetat cu adevărat omul, am întîlnit nenorocirea . . .

Nehru își sprijini mîinile pe genunchi și mă privi cu băgare de seamă.

— Un discipol al lui Ramakrishna, spuse el, a declarat că jumătate din oameni s-au născut ca să caute durerea . . .

Mireasma Indiei intra odată cu noaptea. Noi tăceam. El reluă, ca și cum ar fi vrut să reînnoade firul de la începutul conversației :

— Aici e greu să vorbești despre artă la modul general. Poporul nostru a rămas, în felul lui, profund artist, fără să știe. Nu burghezia; nu orașele noastre. Le-ați văzut. Satele sînt adevărata Indie, spunea Gandhi, India pentru care trăiesc . . .

— Domnule Prim Ministru, spuse ambasadorul, orașele dumneavoastră nu sînt mai rele decît periferiile de la Tokio și Paris. Totuși, japonezii și compatrioții mei trec drept popoare cu simț artistic . . .

— Cînd eram în închisoare, mi-am făgăduit ca, într-o zi, India eliberată să distrugă cromolitografiile și pianele mecanice. Ei bine! India este eliberată și eu n-am distrus pianele mecanice . . . A lega acțiunea culturală a statului de ceea ce numiți dumneavoastră uzinele de vise mi se pare just. Neuitînd că la dumneavoastră secolul al XII-lea și secolul al XX-lea coexistă. Ar fi vorba, într-un cuvînt, să se actualizeze trecutul Indiei, în chipul cel mai nobil cu putință, pentru cît mai mulți indieni. Nu-i ușor; nu-i insurmontabil. Mi-ar plăcea poate să merg cu India spre trecutul lumii, dar aș vrea să fiu sigur că n-o voi pierde pe drum. Iar orașele noastre nu mă încurajează.

— Uniunea Sovietică și-a creat propriul său trecut al lumii. Cu fanatism. Pentru a deveni creștinătate, toată Europa și-a schimbat trecutul.

— Fără îndoială. Și țara mea posedă o mare forță de anexiune . . . Vă amintiți de fraza lui Tagore : « Din păcate India nu-i decît un nume — un nume-idol : ea nu există ». Pentru mine, ea există din plin. Dar vorbim mereu despre ea ca despre o regină din Râmâyana, cînd de fapt e-o femeie sărmană ca toate acele mame pe care le-ați văzut la marginea drumurilor . . .

De ce agnosticismul său să-l îndepărteze de Çankara, dacă al meu nu mă îndepărta de sfîntul Augustin ? Dar femeile de la marginea drumurilor, însemnau ele India sau veșnica Pietà — surorile femeilor mele în negru, în zorile cimitirului din Corrèze, țărăncile anticlericale ce salutau cu semnul crucii sîngele meu picurînd pe drum . . . Nehru adăugă, cu același zîmbet ca atunci cînd vorbise în timpul cinei, despre elefantul pe care ar fi vrut să-l ia în Japonia :

— Poate că toți miniștrii ar trebui să acționeze ca niște europeni și să moară ca niște hinduși . . . Și-apoi, între religie și artă, găsesc un acord destul de . . . greu de înțeles, într-o amintire care m-a urmărit vreme îndelungată. Știți că Gandhi îi primea pe toți cei ce veneau să-i ceară ajutorul. De unde o mulțime de originali. Într-o zi, sosește un om de la munte care ne spune (dar adresîndu-se lui Gandhi) : « Zeii vor muri. — De ce ? — Ei nu trăiesc decît atîta vreme cît sînt frumoși. Și pentru ca să fie frumoși, este nevoie de pana de papagal roșu ». Și scoate de la brîu un biet zeu sălbatic purtînd o aureolă de pene mici; deasupra capului, pana era roșie. « De multă vreme nu se mai găsesc aceste păsări prin pădurile noastre. Se cumpărau din Brazilia. Brazilia a interzis să fie vîndute în străinătate . . . Zeii vor muri ». Așteptam. « Dar ni s-a spus că dacă dumneavoastră ați cere ambasadorului nostru, v-ar trimite pene roșii . . .»

— De unde se vede la ce folosește valiza diplomatică, spuse Ostrorog. Și Gandhi ce-a făcut ?

— A cerut să i se trimeată penele . . .

În românește de SANDA RÂPEANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

◀ MAHEÇAMURTI — detaliu din ansamblul de la ELEPHANTA

Trinitatea MAHADEVA — secolul VIII (Sala grotei MAHADEVA, în apropiere de Bombay) ▼

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

W. B. YEATS

«Țărîna și Răsăritul Soarelui»

Acum cîteva zile îi spuneam unui distins medic din Bengal: « Nu știu germana, dar dacă o traducere din opera unui poet german izbutește să mă impresioneze, atunci mă duc la Muzeul Britanic să cercetez cărți în limba engleză care să-mi vorbească despre viața și despre evoluția gîndurilor sale. Dar deși aceste traduceri în proză din scrierile lui Rabindranath Tagore mi-au încălzit sufletul cum nu mi s-a mai întîmplat de ani de zile, n-am să știu nimic despre viața lui și despre gîndurile care le-au zămislit, dacă n-am să pot afla de la vreun călător indian ». Medicului i se păru firesc că mă impresionaseră, pentru că îmi răspunse: « Îl citesc pe Rabindranath în fiecare zi; să citești un rînd din el înseamnă să uiți de toate necazurile lumii ». Am zis atunci: « Un englez venit la Londra în timpul domniei lui Richard al II-lea, dacă i s-ar fi arătat tălmăciri din Petrarca sau Dante, n-ar fi putut găsi cărți care să-i răspundă la întrebările ivite din lectură, dar l-ar fi iscodit pe vreun bancher florentin sau vreun negustor lombard, așa cum fac eu acum cu dumneata. După cît îmi dau seama, în țara dumitale a văzut lumina zilei o nouă Renaștere, atît de bogată și simplă este poezia ei, dar n-am să știu niciodată nimic despre ea decît din auzite ». Îmi răspunse: « Mai avem și alți poeți, dar nici unul pe măsura lui; socotim epoca aceasta era lui Rabindranath. Nici un poet nu se bucură în Europa de faima de care se bucură el printre noi. Este tot atît de mare în muzică precum este și în poezie,

și cîntecele sale sînt cîntate din apusul Indiei pînă în Birmania, oriunde se vorbește limba bengali. Vestea i-a mers încă înainte de a împlini nouăsprezece ani, vîrsta la care a scris primul său roman; iar piesele pe care le-a dat în vileag nu mult după aceea se mai joacă și astăzi la Calcutta. Admir atît de mult plinătatea vieții sale; cînd era foarte tînăr scria mult despre lucrurile din natură; zăbovea ziua întreagă în grădină; între douăzeci și cinci de ani și treizeci și cinci de ani cînd a trecut printr-o grea suferință, a compus cele mai frumoase poezii de dragoste în limba noastră »; iar apoi, emoționat, adăugă: « Cuvintele nu pot spune cît datorez versurilor sale de dragoste, pe care le-am citit la șaptesprezece ani. După aceea, arta sa a devenit mai profundă, mai religioasă, și mai filozofică; toate nădejdile omenirii sînt cuprinse în imnurile sale. Este primul dintre oamenii sfinți din India, care nu a negat viața și de aceea îi dăruim dragostea noastră ». Poate mintea mea a schimbat tiparul cuvintelor medicului, atît de bine alese, dar nu și gîndurile. « Nu de mult a oficiat serviciul divin într-una din bisericile noastre — știți, noi cei din secta Brahma Samai folosim termenul dumneavoastră de biserică — cea mai mare din Calcutta și nu numai că se umpluse și oamenii se cocoțaseră chiar și în ferestre, ci înseși străzile din jur deveniseră impracticabile din cauza mulțimii adunate să-l asculte ».

Au mai venit să mă vadă și alți indieni și venerația pe care o manifestau pentru omul acesta părea ciudată în lumea noastră în care ascundem lucrurile, cele mari ca și cele mici, laolaltă, în spatele aceluiași văl de comedie vădită și de dispreț. Oare atunci cînd ridicam catedralele nutream tot atîta venerație pentru oamenii noștri mari? « În fiecare dimineață, la ora trei — știu pentru că am văzut cu ochii mei, îmi mărturisi unul dintre vizitatori — stă nemișcat în contemplație, și timp de două ceasuri nu se desprinde din visarea sa asupra naturii lui Dumnezeu. Tatăl său, Maha Rishi, rămîne uneori să contemple natura ziua întreagă; o dată, la marginea unui rîu, a rămas să contemple frumusețea peisajului și luntrașii au trebuit să aștepte timp de opt ceasuri să-și poată continua drumul ». Mi-a povestit despre familia lui Tagore și cum de-a lungul timpului a zămislit generații de oameni mari. « Acum, spuse, se află printre ei Gogonendranath și Abanindranath Tagore care sînt artiști, iar Dwijendranath, fratele său, este un mare gînditor. Veverițele coboară de pe ramuri și i se cațără pe genunchi, iar păsărelele i se așează pe mîini. » Am aflat din gîndurile acestor oameni o frumusețe și un tîlc deschis, ca și cum împărtășeau convingerile lui Nietzsche că nu trebuie să credem în frumusețea morală sau intelectuală care, mai devreme sau mai tîrziu, nu-și imprimă pecetea pe obiectele fizice. Am spus atunci: « În Orient știți cum să păstrați faima unei familii. Mai zilele trecute, custodele unui muzeu mi-a arătat un om scund și smead care așeza stampele chinezești, spunîndu-mi: « Este expertul ereditar al Mikadoului, este al paisprezecelea din familia lui care deține această funcție ». Iar el mi-a răspuns: « În copilărie Rabindranath a fost înconjurat de literatură și muzică ». M-am gîndit la bogăția, la simplitatea poeziilor

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

și am spus: « Aveți în țara voastră multă literatură de propagandă, multă critică? Noi avem atîtea de făcut, mai ales în țara mea [1], încît treptat mintea noastră încetează să mai creeze, și totuși n-avem ce face. Dacă viața n-ar fi pentru noi o luptă necontenită, n-am găsi cititori și ascultători. Patru cincimi din energia noastră se folosește împotriva urîțeniei din mintea noastră sau a altora ». « Înțeleg », răspunse, și noi avem literatura noastră propagandistică. La sate se recită poeme lungi, mitologice, adaptate în Evul Mediu din limba sanscrită, și adesea printre rînduri li se spune oamenilor care le sînt îndatoririle ».

Am dus cu mine manuscrisul acestor tălmăciri [2] zile în șir, citindu-l în tramvaie sau pe imperiala autobuzelor și în restaurante, și nu o dată am fost nevoit să-l închid ca nu cumva vreun străin să bage de seamă cît de mult mă impresionau. Versurile acestea, care în original, îmi spun prietenii indieni, sînt pline de ritmuri subtile, nuanțe gingașe intraductibile, ingeniozități de metrică, dezvăluie prin gîndurile ce le cuprind o lume pe care am visat-o toată viața. Opera unei culturi la apogeu, pare totuși să fie în egală măsură rodul țărînei, precum iarba și trestiile.

O tradiție, în care poezia și religia sînt unul și același lucru, a străbătut veacurile, adunînd din bogăția metaforei, culte și populare, și din bogăția simțămintelor, pentru a dărui din nou mulțimii gîndurile unui erudit și ale unui suflet nobil. Dacă civilizația Bengalului nu se va fărîmița și dacă înțelepciunea colectivă, care simți că o străbate, nu se va împărți între cîteva minți ce nu știu nimic una de alta, atunci chiar și o parte dintre finețurile cele mai străvezii vor răzbate pînă la cerșetorul din drum. Cînd în Anglia una era judecata tuturora, Chaucer a scris *Troilus și Cressida* și, deși a scris pentru a fi citit în gînd, sau cu glas tare — căci vremurile noi se apropiau — un timp, versurile sale au fost cîntate de menestreli. Asemenea premergătorilor lui Chaucer, Rabindranath Tagore compune muzică pentru versurile sale, și în fiecare clipă înțelegi că este atît de bogat, de spontan și de îndrăzneț în patima sa, atît de surprinzător, tocmai pentru că ceea ce face el n-a părut niciodată ciudat, nefiresc, și n-a avut niciodată nevoia de apărare. Versurile sale n-au să zacă în cărțulii frumos tipărite, pe mesuțele doamnelor care întorc paginile cu gesturi obosite și oftează în fața unei vieți fără noimă, singura pe care o știu, și n-au să fie purtate de studenții universităților ca apoi, de îndată ce începe truda vieții, să fie date uitării. Generații după generații, călătorii le vor murmura pe drum, odată cu luntrașii de-a lungul apelor. Așteptîndu-se, îndrăgostiții, vor găsi în ele iubirea lui Dumnezeu, acest golf în care-și vor putea scălda amărăciunea recăpătîndu-și prospețimea. În fiecare clipă sufletul acestui poet năvălește spre ei, deplin și fără nici o opreliște, căci

[1]. Este vorba de Irlanda, patria lui W. B. Yeats (n. tr.).

[2]. Rîndurile acestea reprezintă un fragment din introducerea pe care poetul englez a scris-o pentru ediția în limba engleză a "Cîntecelor de ofrandă" *(Gitanjali)*, traduse de autor, și apărute la Londra în 1913. Această carte i-a adus lui Tagore Premiul Nobel în anul următor.

știe că-l vor înțelege. Călătorul în straie cărămizii pe care le poartă să ascundă praful, fecioara căutînd în așternut petalele căzute din ghirlanda iubitului regesc, slujnica sau mireasa așteptîndu-și stăpînul în casa deșartă, sînt tot atîtea icoane ale sufletului întors spre Dumnezeu. Flori și izvoare, vuietul ghiocurilor, ploaia grea de iulie, sau arșița sînt tot atîtea icoane ale trăirilor aceluiași suflet în comuniune cu Dumnezeu sau departe de El; și un om într-o luntre cîntînd din lăută în mijlocul rîului, asemenea unui personaj plin de tainice tîlcuri dintr-o stampă chinezească, este Dumnezeu însuși. Un popor întreg, o civilizație întreagă, nemăsurat de ciudate pentru noi, pare să fie cuprinse în această imaginație; și totuși, nu ciudățenia ei ne mișcă, ci faptul că regăsim în ea propria noastră icoană, ca și cum ne-am plimba printr-un crîng de sălcii de Rossetti, sau am auzi, poate pentru prima oară în literatură, propriul nostru glas, ca într-un vis.

Începînd din epoca Renașterii, scrierile sfinților din Europa — oricît de familiare ne sînt metafora și felul lor de a gîndi — au încetat să ne mai preocupe. Știm că pînă la urmă trebuie să părăsim lumea aceasta și sîntem obișnuiți, în clipe de oboseală sau de exaltare, să ne gîndim s-o părăsim de bună voie; dar cum putem face una ca aceasta, noi cei care am citit atîta poezie, am văzut atîtea picturi, am ascultat atîta muzică, atunci cînd strigătul cărnii și strigătul sufletului par să se contopească, cum putem să părăsim lumea brusc și fără blîndețe? Ce avem comun cu Sfîntul Bernard cînd își acoperă ochii să nu mai privească frumusețea lacurilor Elveției, sau cu retorica violentă din Cartea Apocalipsului? Am fi dorit să găsim, dacă am fi putut, cuvinte pline de curtenie ca în această carte a lui Tagore: « Am primit îngăduința să plec. Urați-mi drum bun, frații mei! Mă închin tuturora și-mi iau rămas bun. Uite, înapoiez cheile porții mele — și renunț la casă. Nu mai cer decît să-mi dăruiți pentru ultima oară vorbe, vorbe bune. Am fost vecini multă vreme, și am primit mai mult decît am putut să dărui. Acuma s-a făcut zi, și s-a stins opaițul ce-mi lumina ungherul întunecos. Aud o chemare și sînt gata de drum ». Și atunci cînd ne aflăm departe de Thomas A Kempis sau de Juan de la Cruz, sufletul nostru strigă tot astfel: « Și pentru că iubesc viața aceasta, știu c-am să iubesc și moartea ». Dar cartea lui Tagore nu ne pătrunde doar de gîndurile despărțirii. Nu știam că-l iubim pe Dumnezeu și cu greu am putea crede în El; totuși, privind în urmă viața pe care am trăit-o deslușim atunci cînd cercetăm potecile pădurilor, în încîntarea pe care am simțit-o printre dealurile singuratice în apropierea tainică și castă de femeia pe care o iubim, emoția care a zămislit această suavitate învăluitoare: « Pătrunzîndu-mi în suflet, nepoftit, ca un om de rînd, din mulțime, necunoscut mie, regele meu, tu i-ai pus pecetea eternității pe atîtea clipe fugare ». Această nu mai este sfințenia chiliei și a biciului; este o înălțare spre trăirea mai intensă a pictorului care zugrăvește țărîna și răsăritul soarelui, pe care îl regăsim și în glasul Sfîntului Francisc și al lui William Blake, care au părut așa ciudați în istoria noastră plină de cruzime.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RABINDRANATH TAGORE

Păşeşte singur*

De nu răspund chemării tale, păşeşte singur;
De se tem şi, muţi, privesc în lături,
O, tu, cel făr-de noroc,
Deschide-ţi mintea şi vorbeşte.
De fug părăsindu-te cînd tai pustiul,
O, tu, cel făr-de noroc,
Striveşte mărăcinii sub talpă
Şi pe drumul de sînge păşeşte singur.
De nu înalţă făclia în noaptea de furtună,
O, tu, cel făr-de noroc,
Cu fulgerul chinului aprinde-ţi inima,
Şi las-o singură să ardă.

În româneşte de D. S.

CULESUL ROADELOR

XX

Fă-mă poetul tău, o noapte, noapte învăluită !
Sînt unii care au stat tăcuţi,
ani de-a rîndul în umbra ta; lasă-mă să rostesc cîntecele lor.

Ia-mă în carul tău cel fără roate,
care aleargă neauzit, dintr-o lume într-alta,
tu regină în palatul timpului, tu întunecată frumuseţe !

Multe minţi întrebătoare au pătruns
pe furiş în curtea ta şi au orbecăit prin casa-ţi fără lumini, căutînd răspunsuri.

Din multe inimi, străpunse de săgeata bucuriei aruncată de
mîinile celui Necunoscut, au ţîşnit bucuroase cîntece, zguduind
întunecimea pînă la temelie.
Acele suflete veghetoare se uită în lumina stelelor, minunîndu-se
de comoara găsită pe neaşteptate.
Fă-mă poetul lor, o Noapte, poetul neînchipuitei tale tăceri.

---

* Acest cîntec Gandhi îl cînta în timpul peregrinărilor sale prin India.

◀ APSARA cu oglinda în mînă, detaliu, templul KANDARIJA - KHADSHURAHO, secolul X

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

XXI

Voi întîlni într-o zi Viaţa din mine,
bucuria care se ascunde în viaţa mea,
deşi zilele nedumeresc cărarea mea cu praful lor leneş.

Am cunoscut-o în frînturi şi suflul ei prielnic
s-a abătut asupră-mi, îmbălsămîndu-mi un răstimp gîndurile.

Voi întîlni într-o zi Bucuria din afara mea care se adăposteşte
dincolo de paravanul luminii — şi voi sta în revărsata solitudine,
în care toate lucrurile sînt văzute ca de creatorul lor.

XXII

Această dimineaţă de toamnă a ostenit de prea plinul
luminii şi dacă a tale cîntece devin pline şi lîncede, dă-mi
mie flautul tău pentru o vreme.

Mă voi juca cu el doar, după cum îmi va fi voia —
acum îl voi lua în poală, acum îl voi atinge cu buzele mele,
acum îl voi ţine pe iarbă, lîngă mine.

Dar în tihna sărbătorească a serii, voi culege flori şi-l voi
acoperi cu ghirlande, îl voi umple de mireasmă;
îl voi adora cu lumina aprinsă.

Apoi, noaptea, voi veni la tine şi-ţi voi da înapoi flautul.
Vei cînta din el muzica miezului de noapte, cînd singuratecul
crai nou rătăceşte printre stele.

XXIV

Noaptea e întunecoasă şi somnia ta adîncă în tăcerea
fiinţei mele.
Trezeşte-te, o durere a iubirii, căci nu ştiu cum să
deschid uşa şi stau afară.
Ceasurile aşteaptă, stelele veghează, vîntul a stat, tăcerea
e grea în inima mea.
Trezeşte-te, iubire, trezeşte-te ! umple-mi cupa goală şi
cu o undă de cîntec alungă noaptea.

XXXIX

Zidul se surpă în două, lumina, ca rîsul divin, pătrunde cu putere.
Biruinţă, o Lumină !
Inima nopţii e străpunsă !

Cu sabia-ţi scăpărătoare tăiatu-s-au în două mreaja îndoielii
şi bicisnica dorinţă !
Biruinţă !
Vino, Neîndurato !
Vino, tu cea care eşti cumplită în strălucire.

O Lumină, toba ta bate în marşul de foc şi roşia torţă este
ţinută sus; moartea moare într-un ţîşnet de slavă.

XL

O focule, frate al meu, îţi cînt cîntec de slavă.
Tu eşti roşia imagine strălucită a înfricoşatei libertăţi.
Tu-ţi vînturi braţele înspre cer, tu-ţi prefiri degetele
sprintene pe corzile harpei, muzica pe care ţi-o cînţi dansînd
e frumoasă.
Cînd zilele-mi se vor sfîrşi şi porţile se vor deschide, tu
vei preschimba în cenuşă aceste frînghii ale mîinilor şi
picioarelor.
Trupul meu se va împreuna cu tine, inima-mi va fi prinsă
în vîrtejele frenezieі tale şi căldura arzătoare care a fost
viaţa mea se va aprinde şi se va amesteca în flacăra ta.

LX

Parfumul strigă în bobocul de floare:
« Vai mie, trece ziua, ziua cea fericită de primăvară
şi eu sînt închis în petale !»
Nu-ţi pierde nădejdea, gingaşă făptură,
Legăturile se vor rupe, bobocul se va deschide în floare
şi cînd vei muri în plinătatea vieţii, tocmai atunci primăvara va
trăi mai departe
Parfumul.

LXVI

Ascultă, inimă, în flautul lui e muzica miresmei florilor
sălbatice, a frunzelor lucioase şi a apei ce scînteie, a
umbrelor răsunînd de aripi de albine.
Flautul îşi fură surîsul de pe buzele prietenului meu
şi-l răspîndeşte asupra vieţii mele.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

LXXII

Bucuria a alergat din toată lumea să-mi alcătuiască
trupul.
Luminile cerurilor l-au sărutat şi l-au sărutat pînă s-a trezit.
Florile verilor grăbite suspinau în răsuflarea lui şi glasuri
de vînturi şi ape cîntau în mişcările lui. Patima fluxului de
culori în nouri şi păduri s-a scurs în viaţa lui şi muzica
tuturor lucrurilor i-au mîngîiat mădularele, modelîndu-i-le.
Acest trup e mireasa mea — şi-a aprins lampa în căminul meu.

LXXXIII

I

Simt cum toate stelele strălucesc în mine.
Lumea năpădeşte în viaţa mea ca un torent.
Florile înfloresc în trupul meu.
Toată tinereţea uscatului şi apei fumegă în inima mea
ca tămîia; şi suflarea tuturor lucrurilor cîntă pe gîndurile
mele ca dintr-un flaut.

II

Cînd lumea doarme, eu vin la uşa ta.
Stelele tac şi eu mă tem să cînt.
Aştept şi veghez, pînă ce umbra ta trece pe lîngă balconul
nopţii şi mă întorc cu inima plină.
Apoi, dimineaţa cînt la marginea drumului;
florile din gardul viu îmi răspund şi văzduhul dimineţii ascultă,
trecătorii se opresc deodată şi mă privesc în faţă, crezînd
că i-am strigat pe nume.

III

Lasă-mă să stau la uşa ta, aşteptîndu-ţi într-una dorinţele şi
lasă-mă să-ţi cutreier împărăţia, primindu-ţi chemarea.
Nu mă lăsa să mă cufund şi să dispar în adîncurile tînjelii.
Nu lăsa viaţa să mi se irosească prin sărăcia risipei.
Nu lăsa îndoielile să mă înconjure — pulberea nebuniilor.
Nu mă lăsa să urmez multe cărări pentru a strînge multe lucruri.
Nu mă lăsa să-mi plec inima în jugul mulţimii neînţelepte.
Fă-mă să ţin capul sus în îndrăzneala şi mîndria de a-ţi fi
slujitor.

În româneşte de ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

Tagore

Am văzut odată un film indian despre Tagore. Era un film lung şi plin, în care se amestecau cele mai eterogene elemente într-un fel caracteristic pentru arta indiană. Fotografii, frînturi de imagini filmate din viaţa poetului, peisaje, fragmente jucate (mai cu seamă din cele aparţinînd copilăriei) întregeau o existenţă şi o concepţie, urmăreau calea unui spirit în neîncetata, neobosita lui devenire. Începutul şi sfîrşitul filmului erau aceleaşi; reprezentau ceremonia incinerării cu o stăruinţă îndelungă asupra rugului aprins în noapte şi stins în plenitudinea de auroră a răsăritului. Lumina mică s-a topit în lumina mare, ceea ce era trecător şi neînsemnat a constituit un mărunt component al unei străluciri eterne, fără seamăn, individualul s-a integrat în general.

Pentru Tagore şi pentru India, imaginea exprima un simbol, o sinteză a unei filozofii, o împlinire a unei aspiraţii pe care sfîrşitul n-o retează, ci o desăvîrşeşte. Kali, zeiţa înfricoşată a distrugerii, dansează în jurul rugurilor în semn de bucurie, făcînd să vibreze ritmurile cosmice. Viaţă şi moarte, fiinţă şi nefiinţă se întîlnesc, se pătrund în procesul etern care e evoluţia şi în nesfîrşita, nedespărţită unitate a substanţei din cosmos.

Rabindranath Tagore a gîndit ca vechea Indie, a rostit în copilărie zilnic din textele sacrelor Upanişade care-l învăţau că viaţa e fără sfîrşit, a ales din Rig-Veda ca rugăciune zilnică «Gayatri», versul cu ajutorul căruia încerca să înţeleagă unitatea de substanţă a lumii cu sufletul omului deşteptat la conştiinţă[1]. A învăţat să iubească lumea, natura, să preţuiască floarea, pasărea, cîntul, lumina, ca toţi bărbaţii înţelepţi ai vechii sale familii brahmane, unde tradiţia spirituală şi cea artistică se perpetuase din generaţie în generaţie. Tatăl său îl trimisese, destul de tînăr, ca o completare a studiilor, să îngrijească o moşie părintească de pe malul Gangelui. Aci, presupune Elena Văcărescu într-o conferinţă ţinută în 1926 la Paris, poetul a scris cea mai mare parte a poemelor din volumul Culesul roadelor*, al doilea mare fruct al experienţei lui poetice, după* Ofrandă lirică (Gitanjali) *şi din care a alungat, pare-se, aproape cu totul preocuparea pentru modernismul dominant atunci în preocuparea poeţilor europeni.*

Contactul cu Europa, prin studiile întreprinse în Anglia, prin lectura trează aşa cum e tot sufletul lui, din poeţii de seamă ai bătrînului continent stăpînit de milenii de cultură raţională, a dat lui Tagore prilejul înţelegerii altui mod de gîndire, a altui mod de existenţă. Fiinţa eminamente activă a europeanului, gîndirea lui plină de vivacitate, rapidele lui posibilităţi de asociere necesare civilizaţiei moderne atît de solicitante, accentuata preocupare socială generată de resorturile unei evoluţii mai grabnice mult decît aceea a Indiei, n-au rămas fără să influenţeze sensibilitatea rară, umanitatea fără prejudecăţi a lui Tagore. Şi de unde tinereţea poetului a însemnat contemplaţie,

[1] **Sadhana** — **Legătura** *insului cu universul — pag. 19 — traducere de N. Crainic.*

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

dragoste, poezie, maturitatea lui a făcut loc, pe lîngă acestea pentru totdeauna cîştigate, unui nou sens activ al vieţii, unei adevărate misiuni sociale şi umanitare pentru care a reinterpretat înţelepciunea tradiţiilor vedice şi budiste.

În ochii cuprinzători şi limpezi ai poetului, spectacolul suferinţei, al pasiunilor dezlănţuite, al opresiunii, nedreptăţilor şi fanatismului erau jignitoare pentru principiul fundamental al unităţii şi perfecţiunii lumii în care credea neabătut. Paginile de proză ale lui Tagore din care s-au tălmăcit şi în româneşte Ghirlanda dragostei şi Pietrele flămînde consemnează suferinţă şi moarte în întuneric, sacrificii inutile şi necruţătoare călcări peste inimi. Pentru repararea erorilor, pentru trezirea conştiinţelor, pentru remedierea stărilor negative, poetul a devenit reformator social, susţinînd tendinţele politice ale Indiei moderne, exprimate de Gandhi, şi reprezentînd vechea sa ţară în chipul cel mai nobil cu putinţă. Filozofic întemeiată, viziunea poetică şi cea socială a lui Tagore se susţin şi se înrudesc prin setea de unitate şi absolut, de perfecţiune. Necesitatea frumuseţii, ca şi a adevărului, e condiţia însăşi a vieţii cu corolare morale obligatorii. Lumea toată poartă în tainiţele ei nu de toţi cercetate, vîrtejul bucuriei de a fi. Prezent în ritmurile cosmice ca şi în sufletul omenesc, acesta e permanent şi trece prin toate: trebuie doar să-l simţi şi să doreşti să te prinzi în el. Doar limitarea noastră neînţelegătoare ridică graniţi ale arbitrarului şi întunericului, fiindcă altfel suflet şi lume sînt una. Iar bucuria creatoare din univers se răsfrînge în om îndemnîndu-l irezistibil la acţiune. Descoperirea acestei bucurii este unul din motivele conducătoare ale liricii lui Tagore, ca şi ale caldei lui umanităţi. Bucuria e lumină şi e iubire, e conştiinţa unităţii cu oamenii, natura şi divinitatea:

« Zidul se crapă în două, lumina, ca rîsul divin, pătrunde cu putere.
Biruinţă o Lumină !
Inima nopţii e străpunsă !
Cu sabia-ţi scăpărătoare tăiatu-s-au în două mreaja îndoielii şi bicisnica dorinţă !
Biruinţă !
Vino, Neîndurato !
Vino tu ceea ce eşti cumplită în strălucire.
O Lumină, toba ta bate în marşul de foc şi torţa roşie e ţinută sus; moartea moare într-un ţîşnet de slavă».

Cînd această « înviere a luminii » s-a produs în suflet, făcînd posibilă bucuria, atotînţelegătoarea, cea care reuneşte pe individ cu întregul, abia atunci omul capătă sensul misiunii sale, simţindu-se una cu lumea:

« Acelaşi şuvoi al vieţii care aleargă prin vinele mele zi şi noapte, aleargă prin lume şi dansează în ritmice măsuri.

Este aceeaşi viaţă care zvîcneşte cu bucurie prin praful pămîntului spre nenumărate fire de iarbă şi se frînge în tumultuoase valuri de frunze şi flori.

Este aceeaşi viaţă legănată în leagănul-ocean al naşterii şi morţii, în flux şi reflux.

Îmi simt proslăvite mădularele de atingerea acestei lumi a vieţii. Şi mîndria mea de străvechiul puls al vieţii dansează în clipa de faţă în sîngele meu».

« Înfricoşata bucurie » reprezintă expresia afectivă a unei necontenite aspiraţii spre o formă superioară de viaţă, de conştiinţă la care intelectualul şi artistul sînt lăuntric constrînşi. Lumea, adică natura, nu e străină şi cu atît mai puţin duşmană omului şi victoria asupra ei (aşa cum e văzută de Occident) trebuie să îmbrace pentru India şi Tagore aspectul unei unităţi pline de bucurie. Gîndul profund creator al evoluţiei este de găsit aici, în ideea legăturii armonice universale. Cît era de trează voinţa unităţii, conştiinţa necesităţii armoniei între om şi natură (şi cosmos) în concepţia lui Tagore, o arată cîteva rînduri din Înţelegerea frumuseţii, capitol din Sadhana mai sus citată ! Poetul a auzit în tăcerea nopţii vocea cîntăreţului de veşnice melodii. « Cînd m-am culcat, zice el, am închis ochii asupra unui ultim gînd şi anume că dansul

vieţii va continua în arena acum tăcută a trupului adormit chiar cînd voi fi cufundat în somnie, ţinînd pasul cu stelele. Inima va bate, sîngele va pulsa prin vine şi milioanele de atomi vii ai trupului meu vor vibra la unison cu nota scoasă de harpă la atingerea maestrului».

În ideea aceasta rămîne poetul şi gînditorul veşnic treaz, conştient în fiece clipă de unitatea sa de structură cu întreaga lume, de misiunea, de datoria fiecărei căi individuale în complexul uriaş al creaţiei.

Sentimentul acesta de solidaritate grandioasă şi simplă în acelaşi timp cu lumea întreagă aparţine mai mult Indiei, dar nu lipseşte nici Europei. Mai abstract în filo-

GANDHI împreună cu TAGORE la SANTINIKETAN în 1925

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zofia platonică, mai accesibil într-o gîndire creştină trecută printr-o sensibilitate poetică aşa cum a fost aceea a lui Francisc din Assisi, dramatic în vremea Renaşterii, el a renăscut în romantici şi mai cu seamă în Shelley şi Keats, cunoscuţi adînc şi iubiţi de Tagore. Şi două imagini naive, în sensul schillerian, ni se par a vorbi despre dezvoltarea paralelă a unei atitudini probînd înrudirile de spirit dintre Europa şi India.

Giotto, într-o frescă din biserica purtînd numele sfîntului din Assisi, l-a înfăţişat pe acesta, după legendă, predicînd păsărilor pădurii, strînse blînde şi supuse în faţa sa.

Iar poetul W.B. Yeats, într-o prefaţă la Gitanjali, Fruit Gathering, consemnează o tradiţie indiană în legătură cu fratele lui Rabindranath, Dwijendranath, filozof de seamă: « Veveriţele coboară din crengi şi i se suie pe genunchi, iar păsările se opresc din zbor pe mîinile lui».

Metaforic vorbind, se subliniază în cele două cazuri valori analoage în perfecţionarea comportamentului şi în lărgirea unghiului de deschidere spre tot ce e viaţă şi frumuseţe. E adevărat însă că înţelepciunea e mai des şi mai viabil integrată frumuseţii în concepţia asiatică decît în cea europeană, iar frumuseţea devine parte alcătuitoare a comportamentului. Şi totul într-un fel foarte simplu, deşi hieratic. Aşa cum e şi poezia lui Tagore, cu linii pure, stilizate, învăluite într-o atmosferă solemnă. În poezia secolului XX, indianul se numără printre cei mai mari creatori, venind din străfundurile istoriei, cu mişcări de dans şi ofrandă sacerdotală, vorbind o limbă de metafore şi simboluri familiare universului spiritual al Indiei, dar adresîndu-se oricărui destin uman spre a-i lumina calea, într-un necontenit dialog cu spiritul infinit al vieţii. Arta, poezia şi muzica, mai ales, înseamnă pentru Tagore brahmanul, celebrare de rituri divine, sacre clipe de întrevedere a absolutului, în care fiinţa omenească tînjeşte a se scălda pentru întărirea spirituală. De aceea, poezia sa e mai mult a tăcerilor în care sufletul aşteaptă şi ascultă, a nopţilor de veghe în care nădejdea de a auzi paşii maestrului e vie. Zilele şi nopţile trec ca florile, frumoase şi efemere, se înşiră anotimpurile, fiecare cu simbolul său şi poetul aşteaptă. Ritmul versului lui Tagore e lăuntric şi lent, iar sunetul murmurat pentru a sluji meditaţiei asupra sensurilor ultime ale existenţei. Sinestezia intră, ca o valoare cîştigată, din rafinamentul de simţire al poetului indian, în lumea expresiei sale. Vechiul sincretism al artelor şi gîndirii simbolice caracteristice vechii Indii se reconstituie în poezia lui Tagore tocmai în clipa în care Europa căuta în simbolism înnoirea arsenalului poetic de pînă atunci. Aşa se explică şi răspîndirea mondială a operei lui, destul de neobişnuită, şi admiraţia pe care i-au purtat-o mulţi simbolişti printre care l-am numit mai sus pe Yeats. Dar ceea ce a făcut el nu se reduce numai la refacerea expresiei poetice printr-un sentiment adevărat, reîmprospătat, al naturii care izbuteşte să reînfăţişeze lumea ca în prima zi a creaţiei, datorită pătrunderii prin meditaţie şi contemplaţie în esenţa însăşi a obiectelor. Corespondenţele sînt pretutindeni, duhul frumuseţii pune pecetea harului său pe tot ce ne înfăţişează Tagore, unificînd totalitatea vibraţiilor muzicale de pretutindeni într-o inefabilă muzică. Şi, mai presus de orice, în această poezie de visare transparentă, de perfecţiune incredibilă a expresiei, nu încetează a fi prezent omul, acela pentru a cărui bucurie se realizează epifania adevărului şi a frumuseţii în natură şi în spirit. Vorbind despre sine, poetul vorbeşte despre toţi oamenii cu acea capacitate a transpoziţiei particulară celor mai mari creatori, cîţiva, ai lumii întregi făcînd să conveargă valorile etice universal valabile şi expresia modernă cea mai autentică. Întors spre oameni cu infinită dragoste şi dorinţă de a-i scoate din nefericire şi mizerie, spiritul lui Tagore se scaldă în umanitate ca într-una din încununările bucuriei universale. De aceea poezia lui atinge o bucurie aeriană, profund tonifiantă, descoperind în noi sensul acţiunii în slujba omului, făcîndu-ne părtaşi la ea. Cu acest poet al lucrurilor veşnice, India a dat secolului XX o infuzie de gîndire şi poezie, înnoitoare, regeneratoare.

8

JANTAR MANTAR

Fotografii de ANDREAS VOLWAHSEN

(După revista elvețiană DU atlantis)

3

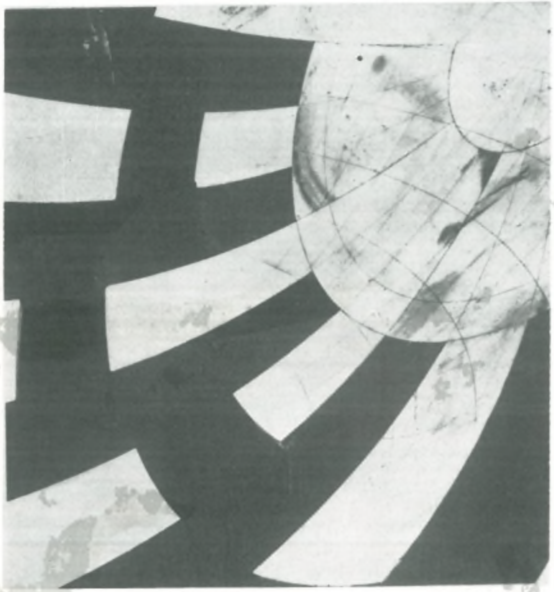

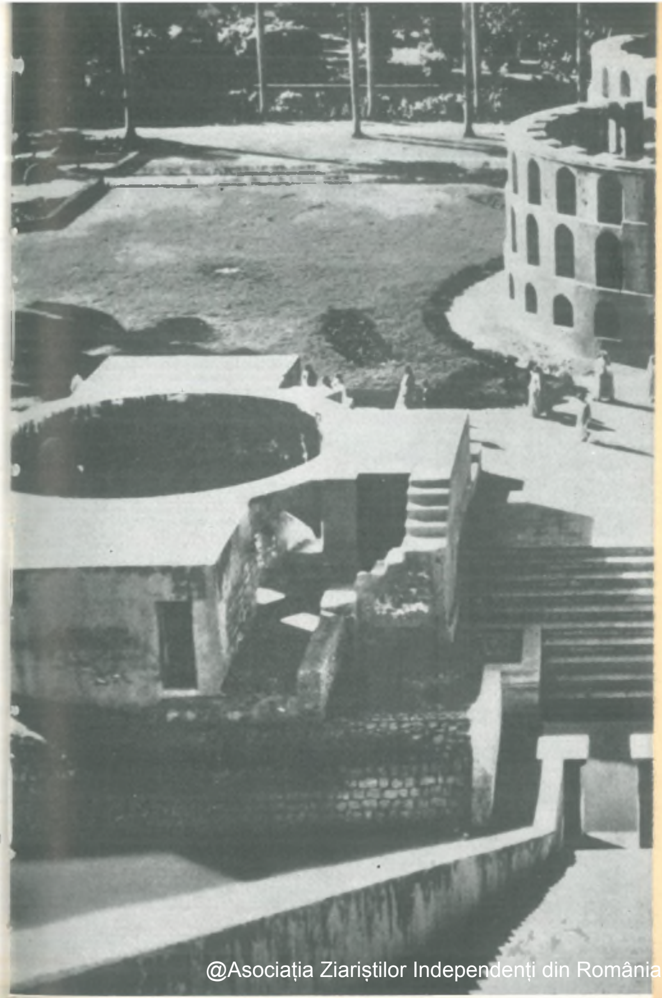

1

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JANTAR MANTAR
SEMNE MAGICE

Indienii numesc Jantar Mantar un grup de construcţii ciudate din Delhi, din marmoră albă şi gresie roşie, care privitorilor europeni li se înfăţişează drept opere plastice abstracte de dimensiuni uriaşe. Pe o întindere largă, înconjurată de palmieri, se ridică turnuri înalte, roşii, fără ferestre; spre cerul tropical, deosebit de albastru, dintr-un bazin se avîntă o scară îngustă, neutilizabilă. Lîngă construcţii de stuc şi zidărie în formă de emisferă circulare, inelate, cu deschizături se află ziduri. Soarele sudic, pătrunzător, vrăjeşte întregul complex de construcţii într-o scenerie sărbătorească, ce trăieşte prin reflexele luminoase şi umbrele adînci ale unor plăsmuiri geometrice.

Jantar Mantar e primul din şirul unor observatoare pe care maharajahul Jai Singh al II-lea din Jaipur a dispus să fie construite la începutul secolului al XVIII-lea.

În această epocă puterea împăratului islamic Moghul s-a întins peste întreaga Indie hindusă de nord. În 1699, aşadar la puţini ani de la moartea marelui împărat Aurangzeb, a început guvernarea lui Jai Singh, în vîrstă de-abia de 13 ani. Împlinind 22 de ani, tînărul maharadjah a reuşit, în sfîrşit, să intre în stăpînirea fermă a provinciilor sale din regatul Amber. El a părăsit cetatea Amber aşezată în munţi, construindu-şi în şes o reşedinţă măreaţă, care în felul construcţiei şi a bogatei decoraţii a avut drept model palatele împăratului Moghul; în jurul reşedinţei a fost ridicat Jaipur, primul oraş în era nouă în India construit după un plan sistematic. Jaipur, numit după întemeietori şi Jainagar, « the pink city», oraşul trandafiriu, de basm, va fi străbătut de străzi mărețe după un sistem dreptunghiular. Arta islamică, cu bogatele ei ornamente geometrice, a influenţat, într-un mod propriu, stilul construcţiei. Împăraţii Moghul şi-au construit palatele, moscheiele şi monumentele funerare din gresie indiană roş-deschis, la care ornamentele de marmoră albă creează un contrast frumos. Jai Singh, care a putut să procure gresie roşie şi marmoră albă numai atîta cît era necesar pentru înveşmîntarea străzilor principale din Jaipur, s-a mărginit să zugrăvească clădirile într-un trandafiriu pal (mai precis: un amestec de chinoar, terra di Siena şi culoare cenuşie) şi să le prevadă cu o structură sever geometrică. Oraşul are şi astăzi încă această înfăţişare unitară.

Sub domnia lui Jai Singh, Jaipur s-a dezvoltat curînd într-un centru al ştiinţelor spirituale şi tehnice. Marea pasiune a maharadjahului era astronomia. Conform mărturiilor unor documente, prin studierea timpurie a astronomiei hindustane, moslemice şi occidentale, el şi-a însuşit o specialitate care mai tîrziu i-a permis să conceapă instrumente noi.

Încă în secolul al XV-lea astronomul tătar Uluk Beg din Samarkand, un fiu al marelui Tamerlan, cu ajutorul unor mici observatoare din alamă a alcătuit tabele pentru calcularea traiectoriilor şi o listă a stelelor. Jai Singh a găsit aceste tabele drept corecte, dar incomplete pentru viitoarele utilizări. Astfel că şi-a propus drept ţel alcătuirea unor tabele noi, mai exacte. Fără să se alăture vreunei şcoli anumite, a studiat, dincolo de idei preconcepute, sistemele de măsurare a stelelor cunoscute pînă atunci. Paralel a înfiinţat şi o mare bibliotecă de literatură astronomică, dispunînd, în acelaşi timp, traducerea celor mai importante cărţi de specialitate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pe unii colaboratori din marele său cerc de astronomi, arhitecți și tehnicieni i-a trimis în străinătate pentru lărgirea informațiilor, pe arabi și europeni, pe care îi interesa astronomia, i-a invitat deseori la Jaipur.

Instrumentele de alamă i s-au părut maharadjahului prea imprecise. Pentru măsurătorile fine, gradările erau prea grosolane; axele părților mobile se uzau și creau astfel un izvor de erori suplimentare.

A hotărît astfel construirea unor instrumente mari, imobile. Cu creșterea dimensiunilor unui aparat, credea el, sporește proporțional și exactitatea determinărilor. Prin astfel de montaje rigide, Jai Singh s-a legat de o anumită construcție și un anumit mod de funcționare, excluzînd încă de la început schimbări și îmbunătățiri greu de efectuat cu instrumentele uriașe.

Pe teritoriul observatorului din Delhi au apărut reproduceri mărețe din zidărie ajungînd pînă la o înălțime de 27 de metri, ale vechilor instrumente de alamă. Noile instrumente au fost completate de maharadjah cu piese suplimentare inventate de el însuși. Cele mai importante dintre acelea sînt Samrath Yantra (« Regele magiei » sau simplu « cel mai mare instrument »), Jai Parkash Yantra (« Vraja reflexului luminii ») și Rama Yantra (Rama este eroul luminii, a cărui victorie asupra beznei hindușii din Diwali o sărbătoresc cu ocazia anului nou hindustan din octombrie).

Pentru verificarea măsurătorilor observatorului din Delhi, maharadjahul — numit între timp de Muhamed Șah guvernator al teritoriilor Agra, Malwa și Peshwa — a construit observatoare asemănătoare în Benares, Mathura și Ujjain. Într-o curte largă a reședinței sale din Jaipur a fost construit, la urmă, un grup de instrumente dintr-un material deosebit de valoros. Dacă la început diviziunile indicatoare au fost lucrate din stuc șlefuit și poleit, acum scale de marmoră urmau să garanteze un maximum de exactitate al măsurătorilor. Spre deosebire de celelalte observatoare, în Jaipur unele instrumente au fost îmbrăcate pe din afară cu tradiționala gresie roșie și marmoră albă. Cronicarul maharadjahului descrie aceste construcții enorme drept monumente care aruncă lumină asupra întunecatei istorii a Indiei.

Observatoarele din Mathura și Benares se află în ruină. Dar micul observator din Ujjain dă în continuare date astronomice și meteorologice. Localitatea Ujjain, în prezent un sat sărăcit de lîngă linia ferată orientală Bombay-Delhi, nu mai lasă să se întrevadă nimic din strălucirea care odinioară îi înconjura aici pe stăpînitorii din epoca Moghul. Observatorul se află departe în afara localității; în luminișurile pădurilor de palmieri se mai păstrează resturi ale palatului. Observatorul e bine îngrijit, i-au fost adăugate unele aparate meteorologice moderne.

Construcțiile din Delhi tencuite c-un trandafiriu șters, a căror parte instrumentală propriu-zisă constă parțial numai din scale de stuc, albe, poleite, au fost reconstituite de cîteva ori. Variațiile mari de temperatură cît și umiditatea, șterg însă repede scalele de citire. Unele părți importante ale instrumentarului, așezate sub nivelul solului se și află într-un lac — în formare — întrucît apa ploii nu are scurgere.

Ideea de bază a lui Jai Singh, că un instrument mare dă, indiscutabil, rezultate mai precise decît unul mic, s-a dovedit a fi eronată. În aceasta constă tragedia întregii cutezătoare întreprinderi.

. . . .

Dacă totuși Jai Singh a pus să se construiască unul după altul observatoare în marile orașe ale principatului său, e de bănuit că e vorba mai mult de o uriașă demonstrație a puterii și bogăției unui spirit cercetător și dornic să cunoască, decît de un interes pur științific. Tendința care revine mereu de-a lungul secolelor în arhitectura monumentală indiană, spre o supralicitare a ideilor fantastice, lasă să se bănuiască faptul că și în Jaipur arhitectul curții cerea un plan din a cărui realizare nu prea putea trage vreun folos practic, dar a cărui idee măreață mărturisește spiritul întreprinzător și însuflețirea unui grup restrîns de învățați din subcontinentul India pentru gîndirea științifică exactă.

Cea mai importantă sarcină a astronomiei era, firește, aceea de a livra date pentru calculele astrologice. Garga, unul dintre întemeietorii astrologiei indiene în scrierile sale face o legătură directă între evenimente care se referă la suveranii de atunci și poziția stelelor. Ca o parte a manticei, astrologia sa menționează că ne putem împotrivi forței destinului, întrucît stelele arată doar tendințe în devenire nu și inevitabilul.

Numerotația imaginilor corespunde cifrelor care marchează explicațiile din text.

2

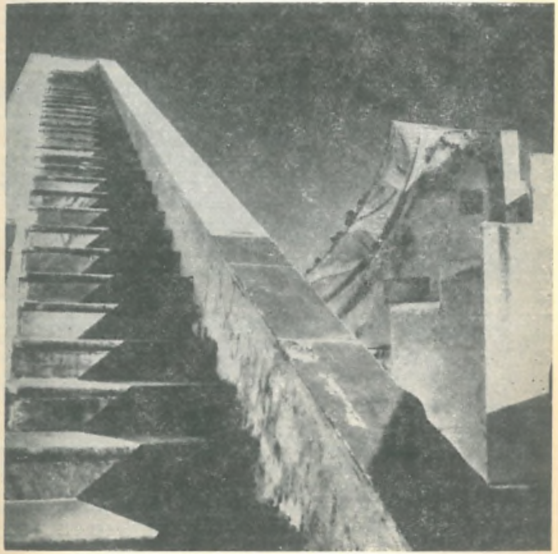

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

NOTE:

Imaginile 1 şi 10: Privire de pe vîrful unui Samrath Yantra asupra instrumentarului Jai Prakash în prim-plan şi în plan secundar două Rama Yantra.

Rama Yantra constă dintr-un zid circular şi o coloană de aceeaşi înălţime în mijloc. De la coloană pleacă sectoare înguste radiale de marmoră, care împart arcul de bază în diviziuni azimutale de cîte cinci grade. Pentru a avea scala de citire la înălţimea ochilor, sectoarele circulare sînt făcute din marmoră, numai din două în două, între ele aflîndu-se cîte un şanţ adînc. Scalele ating zidul circular vertical şi se continuă într-o scală de citire verticală de cîte 5 grade. Printre scale, fîşiile de zid corespunzătoare şanţurilor sînt întrerupte prin trei ferestre în formă de arc de cerc aşezate una peste cealaltă, care nu au însă nici un rol în funcţionarea instrumentului. Prin construirea şanţurilor dintre scalele de citire, s-a născut necesitatea unei a II-a Rama Yantra suplimentară, în poziţiile şanţurilor să corespundă scalelor de citire ale celuilalt instrument şi invers. În felul acesta scalele verticale de marmoră completează un cerc întreg. Raza cercului de bază este egală cu înălţimea scalei verticale de citire.

Cu ajutorul lui Rama Yantra poate fi determinată înălţimea (deasupra orizontului) precum şi azimutul unei constelaţii.

Soarele, de exemplu, în momentul cînd răsare, proiectează umbra marginii superioare a coloanei pe marginea superioară a construcţiei rotunde, care are aceeaşi înălţime. Înălţimea ei este zero. Cînd soarele se ridică mai sus, umbra muchiei superioare a coloanei porneşte în jos pe scala verticală. Cînd umbra cade direct pe cercul din planul de bază al construcţiei rotunde, înălţimea soarelui este egală cu 45 de grade (conform lungimilor egale ale razei cercului de bază şi a scalei verticale.) Scalele verticale sînt împărţite în 45 de porţiuni, iar scalele radiale de citire au diviziuni între 45—90 grade. Diviziunile radiale pe care cade umbra coloanei dau azimutul respectiv. O stea anumită este vizată din dreptul scalei cu ajutorul unei sfori fixate pe muchia superioară a coloanei.

Imaginile 3 şi 8 prezintă în planul din faţă instrumentele Jai Prakash Yantra din Delhi. Misiunea lor este aceeaşi ca şi a instrumentului de la Jaipur prezentat în imaginea 9. Emisfera de aici este însă atît de vastă încît, întocmai ca la Rama Yantra descrise mai sus, s-a ivit necesitatea de a stabili căi de acces săpate în scala divizată. Cînd soarele nu proiectează umbra crucii vizorului dintr-o emisferă pe scala divizată, ci pe o cale de acces, citirea se face în cea de a II-a emisferă care este complementară celei dintîi.

Imaginea 3 arată aspectul porţiunii divizate a unui Prakash Yantra privită de pe marginea superioară a acestuia. La dreapta sus se vede Polul Sud, din care pornesc radial meridianele. Un cerc meridian cu diviziuni foarte fine duce de la Polul Sud la zenit. De aici pornesc cercurile azimutale; cercurile de înălţime trec peste toate scalele divizate. Pe imaginea 8 se poate vedea intrarea subterană spre instrument.

Imaginea 4: Cu Yantrele descrise pînă acum pot fi observate mişcările stelelor, raportate la poziţia observatorului şi la planul orizontului acestuia. Latitudinile şi longitudinile şi axa imaginară a pămîntului din Jai Prakash Yantra permit să se raporteze măsurările direct la axa pămîntului şi la ecuatorul terestru. Dar Jai Singh ştia că pentru calcularea traiectoriei stelelor este foarte favorabil să se calculeze în sistemul eclipticei (planul eclipticei este planul în care se face mişcarea de revoluţie a pămîntului în jurul soarelui). În locul ecuatorului, ca cerc de bază se consideră ecliptica; perpendicular pe aceasta este axa îndreptată spre polii

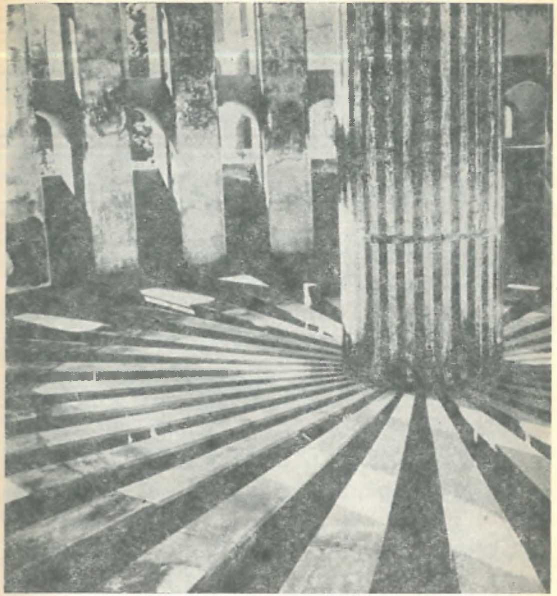

10

eclipticii. Deoarece însă polii ecliptici, ca de altfel ecliptica însăşi îşi schimbă poziţia faţă de observatorul de pe pămînt, şi anume datorită poziţiei înclinate a ecuatorului terestru faţă de ecliptică, maharadjahul a construit pentru fiecare semn al zodiacului cîte un instrument care într-o perioadă scurtă, permite să se obţină valori de măsurare exacte în sistemul ecliptic. Dreptele care se ridică oblic ale unei asemenea Yantra ecliptice vizează Polul Nord al eclipticei, iar sferturile de cerc perpendiculare faţă de drepte, sînt paralele cu ecliptica. Rezistenţa la uzură a materialelor diferitelor părţi de construcţie face însă ca doar muchiile

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

mai mult sau mai puţin exacte ale scalei de marmoră să fie utilizate pentru măsurări. Muchiile exterioare ale fîşiilor de marmoră care se ridică oblic indică axa eclipticei şi pe ele sînt marcate centrele celor două sferturi de cerc de marmoră corespunzătoare fiecărei muchii de marmoră. Dacă se vizează o stea cu ajutorul unei sfori întinse peste marginea sfertului de cerc şi peste marginea corespunzătoare a fîşiei de marmoră oblică (există în acest caz o singură posibilitate !), steaua este vizată dintr-un punct al eclipticei care poate fi determinat, direcţia de vizare trecînd printr-un punct de pe axa eclipticei, a cărei înălţime poate fi citită. Scalele divizate de pe drepte şi de pe cercuri permit deci să se obţină direct valori de măsurare în sistemul ecliptic, fără a mai fi nevoie de transformări ulterioare.

Imaginea 2: Dominînd de pe terenul tuturor observatoarelor construite de maharadjahul Jai Singh se află un Samrath Yantra. Ca mod de lucru acesta se aseamănă cu o Yantra care măsoară în sistemul ecliptic. Spre deosebire de acelea, Samrath Yantra dă valori în sistemul echinocţial. Dreptele oblice se îndreaptă direct spre steaua polară şi sînt deci paralele cu axa pămîntului. La Delhi ele formează cu planul orizontului un unghi de 28°39″, la Jaipur şi Ujjain unghiul corespunzător micşorîndu-se datorită poziţiei mai sudice a acestor localităţi. Perpendicular pe dreptele paralele cu axa terestră, sînt dispuse sferturi de cerc paralele cu planul ecuatorial. Constelaţiile sînt vizate tot cu sfoară întinsă peste ecuator şi axa terestră. Pe ecuator se citesc ascensiunile drepte iar pe axa terestră, declinaţiile.

Declinaţia şi ascensiunea dreaptă ale soarelui se obţin, de pildă, deplasînd vîrful unui baston de-a lungul muchiei unei oblice, pînă ce umbra acestuia cade pe marginea unui sfert de cerc.

Samrath Yantra poate fi folosit în plus şi ca ceasornic solar. Dimineaţa, umbra oblicei se deplasează înapoi pe sfertul de cerc vestic, iar după amiaza, ea se mişcă înainte pe sfertul de cerc estic. Deoarece în 24 de ore pămîntul se roteşte cu 360°, pe scara ecuatorială 15° corespund cu o oră.

Imaginea 6: La Jaipur, Jai Singh a construit pe lîngă Samrath Yantra un mare ceas solar suplimentar, care dădea ora locală. O bară de oţel paralelă cu axa terestră îşi aruncă umbra pe suprafaţa unui cerc, care este orientat perpendicular faţă de axa terestră, deci paralel cu planul ecuatorului. În semestrul de iarnă umbra cade peste diviziunile echidistante în grade şi ore, care se pot vedea în imagine, trasate pe partea îndreptată spre Polul Sud al planului ecuatorial. În timpul lunilor de vară soarele luminează partea planului ecuatorial îndreptată spre Polul Nord, suprafaţă care se află pe partea opusă a aceluiaşi instrument.

Imaginea 7: Aparatul Mistra Yantra din Delhi (în traducere: «aparat al coincidenţelor») dobîndeşte o deosebită înfăţişare prin Nijat Chakra Yantra. Acestea sînt patru semicercuri, din care două se sfîrşesc în dreptul unei drepte oblice centrale. Aceasta face din nou un unghi de 28° 39″ cu planul orizontului şi vizează Steaua Polară, fiind deci paralelă tot cu axa terestră. Dacă ţinem dimineaţa vîrful unui baston în punctul central al celor două cercuri vestice, umbra vîrfului cade exact pe semicercul vestic exterior, cînd la observatorul din Notke în Japonia este amiază; ea cade pe cercul vestic interior cînd este amiază la observatorul Sarichen în Oceanul Pacific; ea cade pe semicercul estic interior, cînd e amiază la Zürich şi în sfîrşit cade pe semicercul exterior estic, cînd e amiază la Greenwich. În felul acesta Nijat Chakra Yantra indică ora locală a altor observatoare. Măsurătorile acestora pot fi astfel comparate cu uşurinţă cu cele ale observatorului din Delhi.

ANDREAS VOLWAHSEN

6

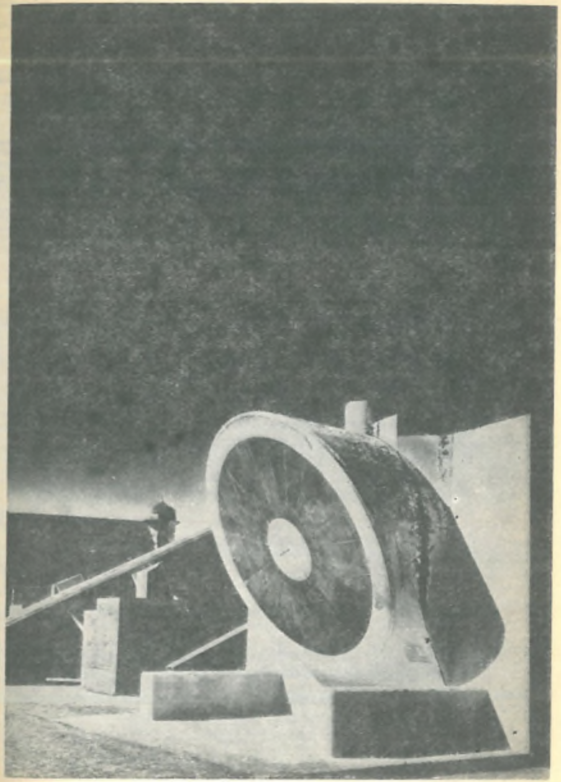

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

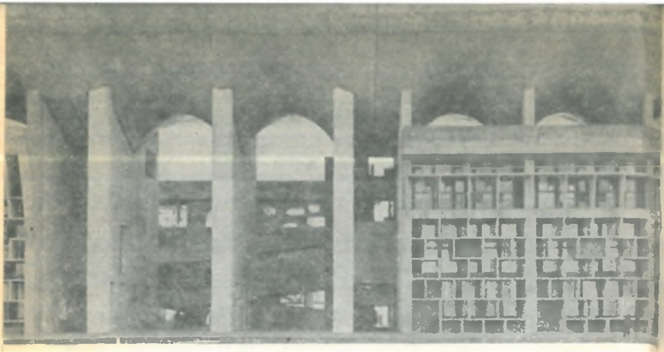

JOHN JACOBUS

Le Corbusier și India

Evoluția stilului tîrziu al lui Le Corbusier este cel mai deplin ilustrată de cele trei clădiri principale guvernamentale de la Chandigarh, noua capitală a Punjabului, în India, începute în 1950, și a căror construire a durat mai mult de un deceniu. Durata aceasta se datorește parte vastității șantierului și mărimii clădirilor, care alcătuiesc un ansamblu odihnitor și de o amplă desfășurare. Pentru prima oară în cariera sa, Le Corbusier n-a simțit nevoia să înghesuie o mulțime de idei în limitele unei structuri unice și de proporții modeste. În plus, i se oferea în sfîrșit posibilitatea de a realiza un program oficial guvernamental cu gama nesfîrșită de cerințe inerente și lucrul acesta după o viață plină de proiecte respinse sau ignorate. În ciuda unor trăsături unice, Chandigarh constituie realizarea acestor aspirații nematerializate. Într-o mare măsură, prin ridicarea acestor clădiri, Le Corbusier a făcut un pas uriaș în eliminarea șcizurii care a existat de-a lungul întregului secol XX între avangardă și patronajul oficial.

Situat la o întretăiere între o cîmpie întinsă și monotonă și un lanț lung de dealuri, Chandigarh este o așezare ce oferă un prilej fericit de a exprima lupta formelor omului cu cele ale naturii. Ajungi la ansamblul clădirilor printr-un lung bulevard ce vine din orașul nou (ridicat în cîmpie). Orientat spre dealurile din depărtare, axul acestui bulevard este o bisectoare a întregului plan, localizînd Tribunalul Suprem în partea dreaptă, ca pe o culme vizuală, iar restul grupului, construit mai recent și care adăpostește Secretariatul și Adunarea națională, în

◀ LE CORBUSIER: Tribunalul Suprem de la CHANDIGARH

Galeriile grotei cu trei etaje TIN-THAL, secolul VII—VIII ▼

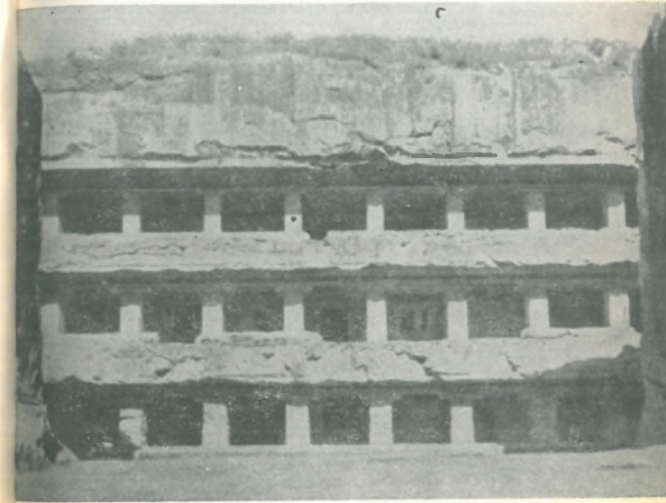

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

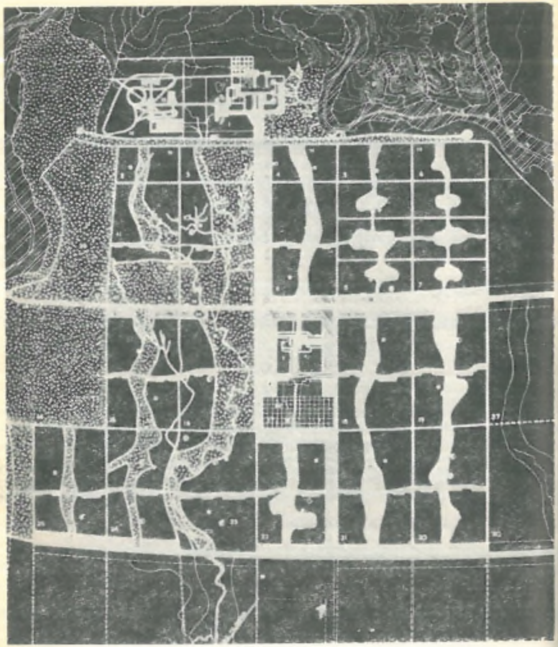

▲
LE CORBUSIER: Planul de situație al ansamblului arhitectonic de la CHANDIGARH

partea stîngă. Deși căile de acces sînt relativ drepte, prima vedere a fiecăreia dintre clădiri impresionează și entuziasmează prin interpunerea unui peisaj artificial de coline și movile, elemente care, deși par fortuite, ascund dinadins în mod parțial clădirile pînă ce vizitatorul ajunge aproape de ele. Astfel, prezența unor asemenea forme monumentale cîștigă prin elementul de surpriză. Protuberanțele de pămînt artificiale de asemenea împrumută varietate teraselor întinse completate prin tradiționalele bazine care reflectă peisajul, terase pe care se situează clădirile. În plus, ele sînt astfel situate să realizeze un ecou al contururilor dealurilor îndepărtate făcînd astfel ca ansamblul de clădiri să pară comprimat între formele naturii adevărate, pe de o parte, și pe de alta, cele ale naturii contrafăcute. Distanțele vaste dintre clădirile ansamblului, converg astfel, împrumutînd întregului o mai mare coerență vizuală; firește, organizarea abstractă a acestui peisaj real îți dăruiește un sentiment de disciplină și concentrare apropiat multora dintre peisajele lui Cézanne, reprezentînd Mont Sainte-Victoire.

Totodată diferitele trăsături ale centrului de la Chandigarh, mai ales cele legate de integrarea clădirilor individuale în întregul ansamblu, se armonizează cu un exemplu specific al arhitecturii mongole, palatul-vilă Fatehpur Sikri, din secolul XVI, unde mai multe rînduri de terase și platforme oferă un context pentru reali-

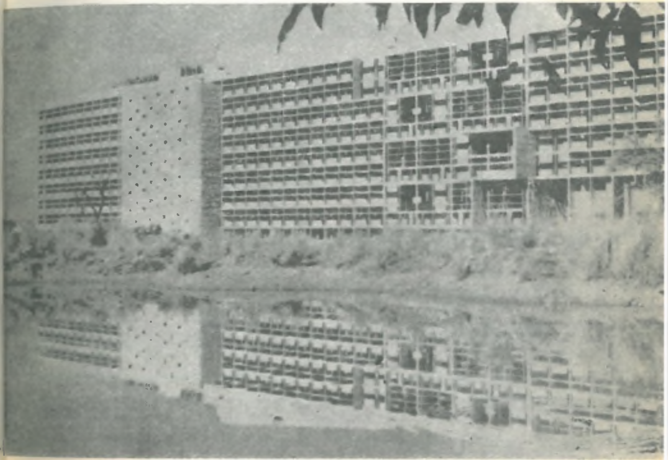

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: Tribunalul Suprem ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zarea tuturor structurilor mari și mici. Nu este vorba în cazul acesta de folosirea unor detalii individuale sau specifice, ci de o concepție mai subtilă și mai sugestivă proprie lui Le Corbusier. Într-un chip diferit dar tot atît de uimitor, acoperișul sculptural al Adunării Naționale evocă cîteva dintre formele observatoarelor atît de puțin înțelese, ca Jantar Mantar de la New Delhi, clădit de un maharajah din secolul XVIII pentru a-și satisface curiozitatea științifică. Formele noi și misterul care înconjoară aceste clădiri constituie o anticipație uluitoare a vocabularului personal formal al lui Le Corbusier. Oricum, deoarece Le Corbusier a folosit acoperi-

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: detaliu de exterior ▶

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: Porticul din fața terasei Tribunalului Suprem ▼

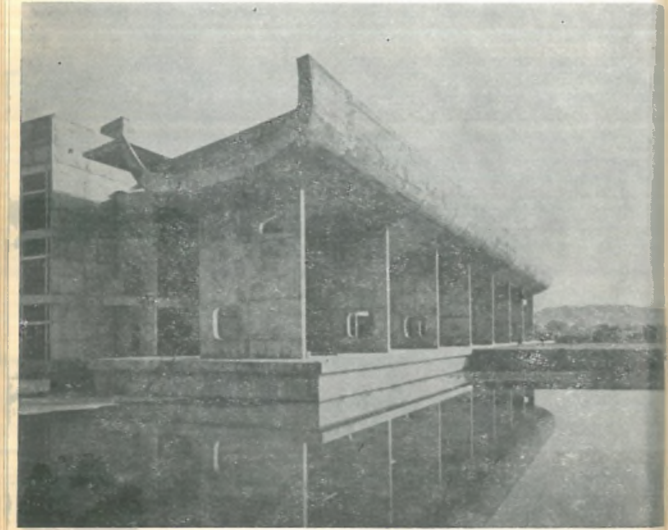

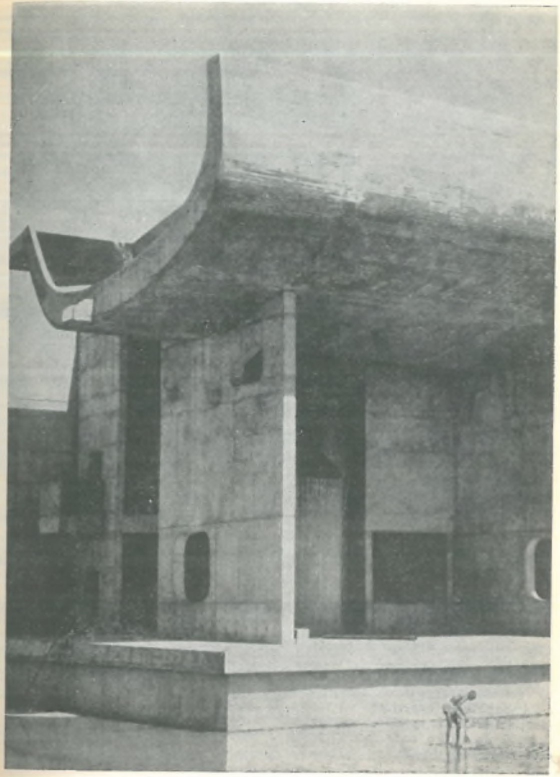

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

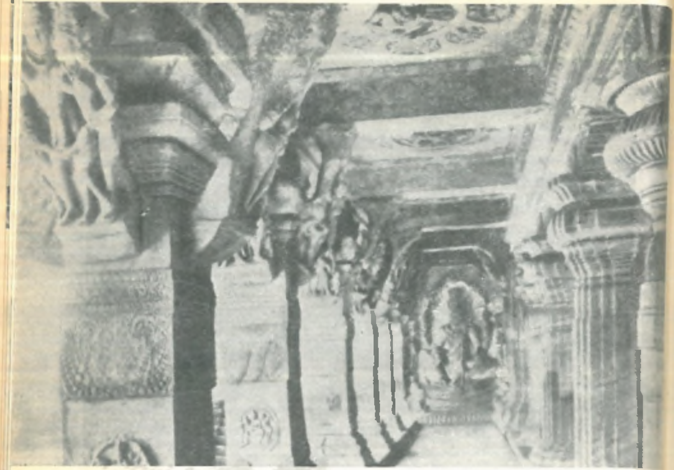

▲
Vestibulul sălii grotei de la BADAMA, secolul VI.

LE CORBUSIER: Ansamblul arhitectural CHANDIGARH: Foaierul ▶

şurile cu terase, populate de forme neobişnuite, aproape suprarealiste încă de la proiectele sale europene timpurii, această asemănare specifică nu este crucială în privința invențiilor sale unice. Desigur, toate referirile istorice din activitatea sa tîrzie tind să se generalizeze în mai mare măsură decît înainte, iar memoria sa s-a îmbogățit cu experiențe ulterioare. Drept consecință este mult mai greu să identifici izvoarele specifice; desigur, asemănările cu trecutul în opera sa sînt mai degrabă de natura unor referiri poetice, deoarece influența pe care o reflectă este directă și simplă.

(Din volumul Arhitectura Secolului XX — "The 20th Century Architecture"

LE CORBUSIER: CHANDIGARH: Clădirea « Secretariatului », fațadă cu *brise-soleil;* curtea interioară este acoperită de un umbrar de beton. ▶ ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GEORGE G. POTRA

Gandhi

și mesajul speranței

Gandhi nu este un mit, el este un adevăr.
Gandhi nu este un profet, el este un om.
Dar înainte de toate, Gandhi este o conștiință.

Sinteză fericită de daruri, purtător al unui mesaj generos și plin de umanitate, adresat în aceeași măsură poporului său, ca și întregii comunități internaționale, Gandhi a fost, fără îndoială, alături de Tagore, una din cele mai reprezentative și influente personalități ale Indiei din prima jumătate a secolului XX. Diferiți ca origine, structură, concepție și caracter, ei și-au pus însă puternic amprenta, deși pe planuri diferite, asupra întregii evoluții sociale a Indiei moderne.

Relevînd ceea ce îi deosebea, dar și ceea ce le era comun din punctul de vedere al idealurilor general umane, al dragostei și interesului lor pentru destinul poporului indian, gînditorul și omul politic, Jawaharlal Nehru scria: « Tagore, aristocrat-artist, devenit democrat, simpatizant al proletariatului, întruchipa de fapt tradiția culturală a Indiei, tradiția acceptării vieții în toată plenitudinea ei și a străbaterii ei în cîntece și jocuri. Gandhi, mai degrabă un om din popor, un om care era aproape o întruchipare a țăranului indian, personifica o altă veche tradiție a Indiei, — aceea a autorenunțării și ascetismului. Și, cu toate acestea, Tagore a fost în primul rînd un gînditor, pe cînd Gandhi un om de acțiune încordată și neîntreruptă. Amîndoi, fiecare în felul său, gîndeau în cadrul întregii lumi, în ansamblul ei și fiecare dintre ei era în același timp pe de-a-ntregul indian. Ei reprezentau parcă aspecte diferite ale Indiei, care se armonizau însă între ele și se completau reciproc ».

Mohandas Karamchand Gandhi s-a născut la 2 octombrie 1869 la Porbandar (Kathiawar), într-o familie bogată și cultivată. Bunicul și tatăl său, aparținînd castei *vaishya* (negustori), ocupaseră demnitatea de prim miniștri ai statului Kathiawar. Tînărul Mohandas avea să se dezvolte într-un cadru familial de mare

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sobrietate și elevație intelectuală și morală. Educația primită în familie — sub supravegherea atentă a mamei, Puthibai, — a exercitat o înrîurire profundă asupra personalității sale, imprimîndu-i în primul rînd acea dragoste de adevăr, care a făcut din el de-a lungul a zeci de ani de frămîntări, de succese și de înfrîngeri, idolul poporului indian.

La 17 ani termină cursurile școlii superioare *Alfred* din Kathiawar, iar între 1888—1891 urmează studii juridice la Londra. Paralel cu lectura marilor epopei indiene, pe care — în mod paradoxal — o va face pentru prima dată aici, Gandhi studiază cu pasiune marile curente de idei ale vremii. Citește pe Marx, Darwin, Morris; Thoreau, Ruskin și Tolstoi îl atrag însă și îl vor influența în mod deosebit. Într-o confesiune făcută, mulți ani mai tîrziu, lui Joseph J. Doke, Gandhi preciza că marea influență pe care Tolstoi a exercitat-o asupra sa nu s-a transpus însă și pe planul ideilor sale politice.

După terminarea studiilor, chemat la bară, practică timp de doi ani avocatura la Bombay și Rajkot. În 1893 pleacă în Africa de Sud, ca urmare a ofertei de a pleda într-un proces important.

Încă de la sosire, va resimți în mod dureros rigorile legislației antiasiatice. Umilirile pe care le-a îndurat la Durban și Pietermaritzburg au trezit vocația sa de luptător, fiind de natură să dea un sens adînc întregii sale acțiuni politice viitoare. Rememorîndu-și această perioadă a vieții, Gandhi scria: « Care era datoria mea? — m-am întrebat. Trebuia să mă întorc în India sau să merg înainte, cu Dumnezeu ca ajutor, și să întîmpin tot ceea ce îmi era rezervat? M-am decis să rămîn și să sufăr. Nonviolența mea activă a început de la acea dată ».

Va rămîne în Africa de Sud timp de 21 de ani, adică pînă în 1914, dedicîndu-se cu trup și suflet apărării celor 150.000 de indieni transferați acolo pentru a asigura mîna de lucru necesară pe pămînturile plantatorilor europeni. Călătorește mult, vorbește pretutindeni maselor, caută să dea un cadru organizat mișcării coloniștilor indieni. În 1894 pune bazele partidului *Natal Indian Congress*; 10 ani mai tîrziu, în 1904, își asumă conducerea săptămînalului *Indian Opinion*, făcînd din aceasta o adevărată tribună de luptă.

Anii petrecuți de Gandhi în Africa de Sud marchează momentul în care concepția sa despre lume și societate se definește în ceea ce are fundamental. De esență eclectică, această concepție reflecta o puternică influență a ancestralelor doctrine religioase și morale din India, dar și aceea a gîndirii moderne apusene. Fondată pe valoarea spirituală a muncii casnice și pe nonviolență (*ahimsă*), doctrina politică și morală a lui Gandhi avea ca principal izvor preceptele religiei jaina.

Pe măsură ce acțiunea coloniștilor indieni din Africa de Sud lua mai multă amploare, gîndirea politică a lui Gandhi, concepția sa despre obiectivele și tactica mișcării se conturau cu mai multă pregnanță. Gandhi renunță la « rezistența pasivă », adoptînd « satyagraha » (forța adevărului sau forța sufletului) — « forță născută — așa cum o definea el — din adevăr și dragoste sau nonviolență ».

Satyagraha — metoda acțiunii nonviolente inițiată de Gandhi — se va aplica pentru prima dată în Africa de Sud, prilejul oferindu-l adoptarea în anul 1906 de către guvernul din Transvaal a unei legi prin care se cerea tuturor indienilor să-și înregistreze amprentele digitale. Sub conducerea lui Gandhi, indienii refuză să

se supună umilitoarei hotărîri și declanșează o amplă campanie de proteste. Acțiunea condusă de Gandhi avea însă obiective mult mai largi; fără a se limita la protestul împotriva efectelor negative pe care le implica existența sistemului de prejudecăți rasiale, ea urmărea realizarea unei largi emancipări sociale a coloniștilor indieni.

Paralel cu eforturile pe care le desfășoară pentru îndrumarea și conducerea mișcării, Gandhi acționează perseverent și cu o dăruire totală pentru aplicarea principiilor sale privind o nouă organizare socială, într-un cadru concret, așezările *Phoenix* (1904) și *Tolstoi* (1910) reprezentînd primele sale experimente locale de acest fel. Renunțînd la situația pe care i-o conferea cariera de avocat, Gandhi își confundă, ani de zile, viața personală cu existența acestor colonii, unde el însuși înțelege să lucreze ca agricultor, cismar și tipograf, armonizînd efortul fizic cu cugetarea profundă.

În 1909 scrie *Hind Svaraj* (*Indian Home Rule*), care reprezintă chintesența gîndirii sale. Gandhi pune în fața oamenilor idealul unei « societăți lipsite de exploatare, în care individul obișnuit poate să-și ceară și să-și apere drepturile ». Profesiune de credință a lui Gandhi, cartea constituie în același timp manifestul mișcării satyagraha.

Se întoarce în India în ianuarie 1915. Ecoul acțiunilor sale în Africa de Sud îl urmează, propagîndu-se cu repeziciune în întreaga țară. Poporul îl supranumește *Mahatma* (suflet mare), aureolă cu care Gandhi va intra în istorie.

Reîntoarcerea sa în India marchează începutul unei perioade eroice în nobila activitate de peste cinci decenii, dusă de Gandhi în slujba celor mai înalte idealuri ale poporului indian. Exprimînd dezideratele intime ale sutelor de milioane de dezmoșteniți, pe care dominația imperialistă britanică și rapacitatea claselor exploatatoare din interiorul țării le aruncaseră într-un ocean de mizerie, glasul lui Gandhi a fost strigătul de revoltă și de demnitate al unui mare popor, care, neconcepînd să trăiască în vechile tipare, se pronunță pentru înnoiri fundamentale. Gandhi — scria Jawaharlal Nehru despre acest moment — «a fost ca un suflu de aer proaspăt care ne-a făcut să ne îndreptăm umerii și să respirăm adînc; ca o rază de lumină, el a brăzdat întunericul și ne-a aruncat vălul de pe ochi; ca o vijelie, el a răscolit totul și, în primul rînd, gîndirea omenească. Gandhi n-a venit de sus; el a ieșit parcă din masele de milioane de indieni, vorbea limba lor și le acorda — lor și situației lor îngrozitoare — toată atenția ».

Sfîrșitul primului război mondial n-a adus — după cum se știe — satisfacerea revendicărilor naționale ale Indiei. În acest context, Gandhi s-a convins că lupta pentru obținerea independenței, a cărei acordare era refuzată în modul cel mai categoric, trebuia să aibă prioritate față de abordarea oricăror alte chestiuni de ordin intern.

Căutînd să prevină orice manifestări de protest sau revendicative din partea maselor nemulțumite, autoritățile engleze au promulgat la începutul anului 1919 *Rowlatt Bills*, care le dădea dreptul de a închide, fără judecată, pe cei suspectați de intenții de revoltă. Gandhi protestează, chemînd poporul, la 6 aprilie 1919 să respecte un hartal complet (încetarea oricărei participări la viața economică).

Tragedia de la Jalianwalla Bagh, în Amritsar (13 aprilie 1919), cînd autoritățile hotărăsc deschiderea focului împotriva unei adunări de protest cuprinzînd peste

©Asociația Ziariștilor Independenți din România

10.000 de oameni, îl impresionează profund, dar nu-l dezarmează, dîndu-i noi temeiuri de acțiune.

Legea marțială proclamată în Punjab, ca și numeroasele arestări pe care le suferă succesiv nu îl împiedică să-și transmită cu aceeași vigoare, consecvență și dăruire de sine mesajul. Gandhi devine simbolul luptei pentru independența Indiei, exercitînd nu numai un rol de conducător spiritual, ci și de conducere efectivă.

« Nu vă temeți ! » Glasul său mobilizează, trezește conștiințe dintr-o letargie de veacuri, insuflîndu-le neînfricarea și încrederea. Sacrificiul personal, liber consimțit, în care greva foamei, în închisoare sau în libertate, pînă la ultima limită a forțelor, este folosită ca metodă predilectă, are un răsunet uriaș în conștiința poporului indian, ca și în opinia publică mondială.

Folosind cuvîntul scris sau posibilitatea pe care i-o ofereau marile întruniri, Gandhi desfășoară o amplă acțiune de propagandă în favoarea dobîndirii independenței naționale, denunțînd « sistemul satanic » al imperialismului britanic, cu întreg cortegiul său de suferințe și umiliri.

În iulie 1920, el cheamă întregul popor la o campanie generală de noncooperare cu administrația engleză. Neparticiparea la împrumuturi, boicotul tribunalelor și al școlilor guvernamentale, refuzarea oricăror posturi civile și militare, renunțarea la titlurile și distincțiile guvernamentale — au fost principalele modalități de acțiune ale acestei mișcări protestatare nonviolente.

Guvernul englez nu a înțeles însă să renunțe de bunăvoie la cea mai frumoasă perlă a coroanei imperiului colonial britanic. Ignorînd faptul că obținerea independenței era un deziderat al întregului popor, cercurile guvernante engleze considerau drept unică soluție a situației neutralizarea Congresului Național Indian și lichidarea lui Gandhi. Noile măsuri inițiate de autoritățile engleze ca și represiunile drastice care însoțeau orice manifestare de independență, îl determină pe Gandhi, la 12 martie 1930, să ia inițiativa unei campanii generale de nesupunere civilă. Cauzelor principale care explică, în esență, cele două acțiuni nonviolente veneau să li se adauge acum motive particulare de acțiune: lupta pentru desființarea taxei pe sare, care afecta în mod grav păturile cele mai de jos ale populației. Marșul de la Ahmedabad la Dandi, făcut de Gandhi împreună cu 78 de discipoli, a căpătat în aceste condiții valoare de simbol, constituind semnalul unei sfidări colective. Amplitudinea frămîntărilor în jurul taxei pe sare a silit în cele din urmă autoritățile engleze ca, la începutul anului 1931, să anuleze această lege.

Acordul intervenit între lordul Irwin, viceregele Indiei, și Gandhi, la 5 martie 1931, cunoscut sub numele de *Delhi Pact*, a marcat o întrerupere în desfășurarea campaniei de nesupunere civilă. Participînd la cea de-a doua Conferință a mesei rotunde, la sfîrșitul anului 1931, la Londra, Gandhi s-a convins însă că, folosind metoda unor tergiversări diplomatice și incluzînd pe ordinea de zi a lucrărilor reuniunii chestiuni de importanță secundară, guvernul britanic își păstra intactă poziția sa în problema Indiei. Șederea în capitala Marii Britanii a prilejuit lui Gandhi contacte personale rodnice cu numeroase cercuri intelectuale londoneze. Înțelegînd năzuințele firești de independență națională exprimate de poporul indian, nu puține personalități se vor pronunța de acum înainte, fără echivoc, pentru satisfacerea lor imediată.

La scurt timp după reîntoarcerea sa în țară, în cea de-a doua jumătate a anului 1932, Gandhi dă semnalul pentru reluarea acțiunii nonviolente. Continuată în anul 1940, prin declanșarea celei de a treia campanii de nesupunere civilă, desfășurată de astă dată într-o formă individuală, datorită condițiilor specifice impuse de război, grandioasa mișcare de eliberare națională a poporului indian, condusă de Gandhi, va duce, la 15 august 1947, la proclamarea independenței naționale a Indiei.

Fiu devotat al poporului său, înțelegînd să dedice acestuia toate gîndurile și forțele sale, Gandhi a știut să imprime mișcării naționaliste din India — și fenomenul merită îndeosebi relevat — o nouă orientare, în așa fel încît aceasta să nu vină în contradicție cu aspirațiile firești de dreptate socială și independență națională ale altor popoare. « În concepția mea — spunea el — naționalismul înseamnă că țara mea trebuie să dobîndească libertatea, că — dacă e nevoie — întreaga mea țară trebuie să piară pentru ca omenirea să poată trăi. Aici nu e loc pentru ura de rasă. Acesta să fie naționalismul nostru ». « Eu vreau să cuget avînd în vedere întreaga lume, patriotismul meu include binele întregii omeniri. De aceea, pentru mine, slujirea Indiei include slujirea omenirii . . . »

« Lumea, este familia mea ! » Mesajul pe care Gandhi l-a lăsat posterității arată că el concepea și năzuia spre o lume a viitorului, care să constituie o unitate de națiuni liberă, cooperînd pentru pace, o lume fără război și ură ; o societate în care întreaga umanitate să fie preocupată de lupta împotriva sărăciei, nepăsării, ignoranței, bolii, durerii și suferinței, precum și împotriva tuturor nedreptăților făcute de om omului ; o lume în care cele mai noi cuceriri științifice să fie folosite împotriva dușmanilor comuni ai omului, pentru reconstruirea unei noi umanități mai pașnice, mai fericite, mai armonioase.

Programul politic urmărit de către Gandhi era departe de a fi unilateral ; el însuma obiective nu numai de ordin național, ci și de ordin social. « Scopul lui — preciza el — îl constituie, fără îndoială, independența politică, socială și economică. Este o revoluție morală — fără violență — care cuprinde toate domeniile de activitate ale unei mari națiuni ».

Deși a considerat obținerea independenței naționale ca o sarcină primordială, el nu a neglijat nici un moment acțiunea pentru rezolvarea problemelor acute pe care configurația socială a Indiei acelor vremuri le punea cu acuitate. Emanciparea socială constituia, în concepția sa, corolarul firesc al independenței naționale.

Dorința de a cunoaște nemijlocit realitățile Indiei, în special cele ale satelor, a determinat pe Gandhi să călătorească intens, ani de zile. Era în aceasta și împlinirea unei promisiuni solemne, făcută patriotului indian J. H. Gokhale, care — înainte de a muri — îi ceruse să nu se angreneze în viața politică internă, înainte de a cunoaște în profunzime realitățile sociale ale Indiei. Străbătînd cu pasul mii și mii de sate indiene, Gandhi descoperă condiția tristă a unor comunități care mureau literalmente de foame. Călătoriile de acest fel — din care am amintit doar pe cele întreprinse în 1917, împreună cu Rajendra Prassad, unul din apropiații săi, în ținutul Champarman — i-au permis realizarea unei largi și directe investigații sociologice, pe de o parte, și desfășurarea unei ample acțiuni în favoarea ideilor ce le profesa, pe de altă parte. Acțiunea inițiată în provincia Champarman a fost încununată de succes ; autoritățile au fost obligate, sub presiunea amplelor

©Asociația Ziariștilor Independenți din România

mişcări de masă, să inițieze o anchetă, ale cărei recomandări favorabile *ryoților* (țărani indieni) au fost consemnate în « Champarman Agrarians Act ». Mişcarea în sine se cere remarcată, căci ea a fost primul caz de aplicare a satyagrahei în India.

Deşi nu vedea cu ochi buni creşterea nivelului de trai pe seama valorilor spirituale şi morale, deşi nu era un adept al vieţii uşoare, considerînd că drumul drept trece prin greutăți, Gandhi s-a pronunțat însă pentru o acţiune imediată în favoarea ameliorării stării populației.

Cauzele acestei stări de lucruri, Gandhi le vedea în existenţa dominaţiei economice străine, în civilizaţia industrială capitalistă occidentală, personificată de marea industrie mecanizată, în organizarea pe caste şi rapacitatea claselor exploatatoare din interior, precum şi în dăinuirea unui întreg complex de prejudecăți şi anacronisme.

Preocupat de ameliorarea stării ţăranilor indieni, Gandhi consideră că, în condiţiile dominaţiei politice şi economice britanice, ea se putea realiza numai prin organizarea unei producţii de ţesături la nivel meşteşugăresc, în lumea satelor. Deşi aprecia *charka* (vîrtelniţa) ca un mijloc neeconomicos, el aprecia că în condiţiile unei imense mase de oameni, care nu aveau de loc sau aveau prea puţin de lucru, şi în condiţiile lipsei aproape totale a capitalului autohton, ea le putea îmbunătăţi viaţa, eliberînd în acelaşi timp India de teroarea Lancashire-ului.

Privită în conjunctura dată de existenţa dominaţiei politice şi economice britanice, opțiunea lui Gandhi în favoarea dezvoltării producţiei industriale manuale apărea ca un element pozitiv. Dincolo de rolul de paliativ minor în viaţa satelor, « mişcarea vîrtelniţei », acţiunea pentru folosirea exclusivă a *khadi* (ţesături indiene de casă), au avut o semnificaţie mai profundă. Încadrîndu-se în *svadeshi* (mişcarea de boicotare a mărfurilor engleze, în scopul sprijinirii producţiei autohtone), ea a exprimat necesitatea acută de realizare a unor măsuri imediate pe plan social-economic şi, în acelaşi timp, dorinţa şi hotărîrea de eliberare de sub împovărătoarea dominaţie britanică.

Fără îndoială că problema era mult mai complexă şi că un succes în acest cadru limitat nu era de natură să schimbe datele fundamentale ale acestei situaţii. Ignorînd faptul că efectele sociale negative ale dezvoltării marii industrii erau determinate de caracterul orînduirii social-economice capitaliste, Gandhi a luat o atitudine categorică împotriva maşinilor în general, împotriva a tot ceea ce reprezenta civilizaţia industrială. Ideile exprimate în acest sens în *Hind Svaraj* sînt edificatoare.

Poziţia lui Gandhi, refractară progresului tehnic, dovedind ceea ce Romain Rolland considera a fi un « medievalism » al gîndirii sale, a fost respinsă categoric de membrii Congresului Naţional Indian. Numeroase alte personalităţi — printre care Tagore trebuie amintit îndeosebi — au arătat inconsistenţa teoriei economice

a lui Gandhi, relevînd consecinţele negative ale unui atare mod de a aborda problema dezvoltării viitoare a Indiei.

Într-o confruntare permanentă cu realităţile social-economice ale ţării sale, ca şi cu cele mai noi teorii economice ale vremii — studierea *Capitalului* lui Marx constituind din acest punct de vedere un moment plin de semnificaţii — ideile lui Gandhi despre marea industrie, evident un punct slab al doctrinei sale, fără a se modifica radical, înregistrează însă schimbări sensibile, dovedind o înţelegere mai profundă, deşi nu în întregime clară, a fenomenelor social-economice. În cele din urmă, Gandhi a admis necesitatea folosirii maşinilor în epoca modernă, intuind totodată raportul dintre caracterul orînduirii social-economice şi efectele sociale ale dezvoltării marii industrii. « Eu sînt — declara el — împotriva pasiunii excesive pentru maşini, dar nu sînt împotriva maşinilor ca atare ». « Consider un păcat şi o nedreptate folosirea maşinilor pentru concentrarea forţei şi bogăţiei în mîinile celor puţini. Astăzi maşina este folosită tocmai în acest scop ».

Deşi nu a contestat teoria funcţionalităţii de bază pe care se sprijineau cele patru caste principale, concepţia lui Gandhi despre această instituţie a evoluat continuu. Pronunţîndu-se la începuturile activităţii sale împotriva felului în care ele funcţionau, Gandhi a ajuns în anii maturităţii politice să dea o expresie radicală gîndurilor sale despre acestea: « sistemul castelor, în forma cunoscută nouă — aprecia el — este un anacronism. Ele trebuie să dispară pentru ca hinduismul şi India să poată trăi, să progreseze din zi în zi ».

Regenerarea socială şi naţională era concepută de omul politic indian ca un proces care trebuia şi putea să se realizeze numai printr-o participare generală, într-o structură în care libertăţile fundamentale se vor fi asigurat pentru toate categoriile sociale, ca şi pentru fiecare individ în parte.

Adînci considerente de ordin social şi moral au determinat pe Gandhi să se pronunţe pentru desfiinţarea inegalităţii femeii, pentru abolirea izolării ei (*parda*), practică conservată de secole în India. Apreciind izolarea ca un obicei « josnic şi crud », eternizînd starea de înapoiere a femeilor, Gandhi scria: « M-am gîndit la răul pe care îl pricinuiesc femeilor Indiei bărbaţii, care le agaţă de acest obicei barbar, care a devenit acum, indiferent de menirea lui iniţială, absolut inutil şi care aduce ţării un prejudiciu incalculabil ».

Gandhi a conceput India modernă ca o mare naţiune, ca o societate profund democratică, în care numeroasele religii, rase şi limbi să coexiste în mod armonios. El a militat pentru o societate din care să dispară inegalităţile provenite din organizarea pe clase şi caste, pentru o societate care să aibă ca raţiune finală a existenţei sale prosperitatea tuturor membrilor ei, pentru o societate în care talentele şi aspiraţiile individuale să se împlinească în deplină libertate, contribuind la progresul general. « Voi lupta — scria el — pentru o Indie în care oamenii cei mai săraci să simtă că este într-adevăr ţara lor, în construirea căreia ei să aibă cuvîntul hotărîtor, pentru o Indie în care să nu existe o clasă de oameni de sus şi o clasă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de oameni de jos, pentru o Indie în care toate comunitățile să trăiască într-o înțelegere deplină . . . Într-o asemenea Indie nu poate fi loc pentru un blestem, cum este intangibilitatea sau pentru un astfel de flagel cum sînt alcoolul și stupefiantele . . . Femeile se vor bucura de aceleași drepturi ca și bărbații . . . Aceasta este India visurilor mele ».

În ansamblul transformărilor pe care le preconiza, Gandhi conferea artei și literaturii, culturii în general, rosturi deosebit de importante, atît ca mijloc de expresie a profundelor frămîntări și năzuințe ale poporului indian, cît și ca modaitate de edificare a unei noi vieți spirituale, conformă idealurilor sale morale. Considerînd orice fenomen din perspectiva interesului și utilității pe care le prezenta pentru cei asupriți, Gandhi scria: « Trebuie să fim întotdeauna ferm hotărîți și plini de entuziasmul de a sluji masele de milioane », « Ceea ce poate fi folositor milioanelor de înfometați mi se pare un lucru minunat. Să dăm astăzi în primul rînd ceea ce este absolut necesar pentru viață, iar tot ceea ce o înfrumusețează va veni după aceea . . . Eu doresc o artă și o literatură care să poată vorbi milioanelor de oameni ». Conceptul său despre cultura indiană dovedea un spirit receptiv față de marile valori spirituale, atît ale Orientului cît și ale Occidentului, considerate patrimoniu inalienabil al întregii umanități. « Cultura indiană — scria el cu altă ocazie nu este pe de-a-ntregul hindusă, musulmană sau vreo alta. Ea este o contopire a tuturor acestora ». « Eu vreau ca vîntul culturii tuturor țărilor să bată cît mai în voie pe la casa mea. Nu vreau însă ca el să mă răstoarne. Nu vreau să trăiesc în casele altora ca un musafir nepoftit, ca un cerșetor sau ca un sclav ».

•

La 30 ianuarie 1948, gestul fanatic al unui brahman, aparținînd partidului reacționar *Hindu Mahasabha*, pune capăt vieții lui Gandhi spre marea durere a întregii Indii. Se încheia astfel, într-un mod eroic, una din cele mai fascinante existențe ale vremurilor noastre, o viață închinată idealurilor nobile de dreptate socială și libertate națională ale poporului său, binelui întregii umanități.

« Viața mea este mesajul meu ! » — așa a spus Gandhi. Sensurile majore pe care Gandhi le-a dat întregii sale vieți conferă operei sale pe plan social-politic dincolo de unele limite — un caracter durabil și o permanentă actualitate.

Dînd o înaltă prețuire semnificației umanitare și profund morale a concepției și acțiunii politice întreprinsă de Gandhi, cea de-a XIV-a sesiune a Conferinței Generale a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură a hotărît celebrarea eminentei personalități indiene pe plan mondial. Anul centenarului Gandhi urmează să se desfășoare în 1968—1969.

Punte între trecut, prezent și viitor, între Est și Vest, Gandhi a lăsat o amplă moștenire spirituală generațiilor actuale, meritînd cu prisosință a fi considerat unul din cei mai mari indieni ai tuturor timpurilor, și un ilustru contemporan.

Fațada cu o mie de coloane a templului VISHNU din SHRIRANGAM, secolul XVI ▶

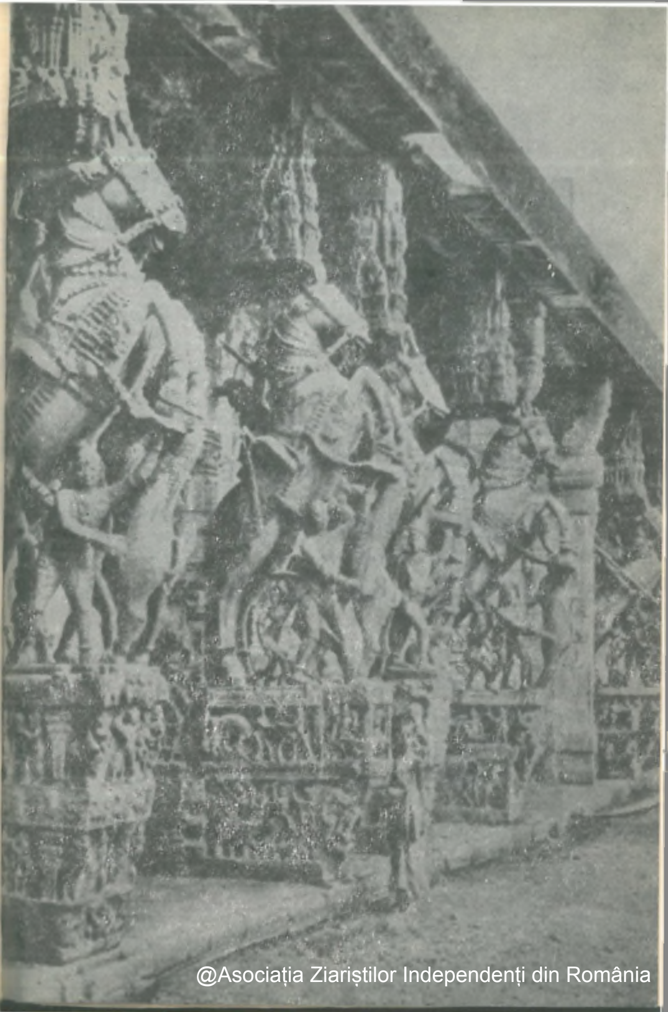

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PRIX GONCOURT

PRIX GONCOURT

Interviu la Paris

ANDRÉ PIEYRE de MANDIARGUES

ROLAND DORGELÈS

şi

PHILIPPE HÉRIAT

despre al 65-lea Goncourt

« . . . Am intuit încă de la început că suprarealismul înseamnă altceva, mult mai mult decît o simplă mişcare literară sau artistică.

Din punctul meu de vedere suprarealismul însemna totul.

Căutam în anii aceia eliberarea spirituală necesară apropierii de mine însumi într-o măsură care să-mi justifice « coborîrile » viitoare spre substanţa lucrurilor.

O coborîre care să însemne de fapt un suiş, pînă la contopirea fără prejudecăţi cu origina primară a poeziei.

Şi din dragostea aceasta pentru poezie, dragoste pe care mi-o amintesc din primele clase şi care a crescut cu fiecare nouă lectură din paginile admirabililor scriitori francezi din cel de-al 19-lea veac, prin intermediul cărora am cunoscut romantismul — culminant cu cel german de care continuu să mă apropiu mereu încîntat — din această dragoste mi se pare că derivă întreaga mea supunere la canoanele suprarealismului, care stă, în concepţia mea, la origina dragostei pentru poezie.

Eram la vîrsta esenţialelor revolte împotriva mediului care mă sugruma cu morala sa ipocrită, de o ipocrizie specific burgheză, derivînd dintr-o educaţie mimată, falsă, cu farduri groase, preoţeşti.

Eram la vîrsta cînd această revoltă esenţială putea rămîne un simplu strigăt adolescentin, puţin nervos, puţin teatral, oarecum trecător.

Am cunoscut suprarealismul în această perioadă şi profunzimea revoltei mele a dobîndit permanenţă.

Dacă niciodată nu am încetat să fiu indignat împotriva nedreptăţii şi a idioţeniei dispreţuitoare pe care majoritatea societăţilor o opun de obicei în mod brutal cercetării adevărului şi dragostei, dacă n-am acceptat niciodată regimul de celulă decît în numele patriei, al familiei, al muncii şi al legilor colectivităţii, dacă n-am avut niciodată nici cel mai mic respect pentru titlurile de glorie, pentru onorurile publice de operetă, pentru poziţiile sociale prestabilite, pentru gradele, uniformele şi decoraţiile atît de des împărţite din păcate, dacă nu m-am îndepărtat nici o clipă de cea mai liberală atitudine

©Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

în problemele vieţii individuale şi a celei în comun, toate acestea le datorez în primul rînd lecţiei de morală revoluţionară a suprarealismului, primită atunci cînd aveam nevoie de ea.

Atunci cînd această filozofie a consimţit să mă admită printre oficianţii săi, chiar dacă m-am îndepărtat uneori de mine şi de alţii, neştiind să mă supun întotdeauna disciplinei proprii sau mai ales de grup, pe care o reclama, sînt bucuros să o spun că niciodată nu mi-am trădat părintele spiritual.

Opera mea poartă, de aceea, pecetea suprarealismului ca un îndemn al crezului definitiv căruia îi aparţin . . . »

Prezentîndu-se astfel, ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES — premiul GONCOURT pe anul 1967, explică într-o bună măsură întreaga surpriză pe care decizia Academiei « celor zece » a declanşat-o, acoperind cu titluri groase şi multe adjective, paginile cu care Franţa ştie să-şi oficieze complicata ceremonie a premiilor literare de iarnă, încă de pe vremea cînd nu dispunea de actualele 16.000 titluri de publicaţii, într-un tiraj de peste 6 miliarde exemplare, care pun la dispoziţia cititorului informaţii imprimate pe 526.000 de tone de hîrtie tipografică anual.

Surpriză în primul rînd pentru că Mandiargues este definitiv aşa cum o afirmă singur, definitiv cu cei aproape şaizeci de ani ai săi şi cu o operă (optsprezece cărţi) care nu este obişnuită pentru palmaresul şi misiunea de descoperitor proprie *Goncourt-ului*.

Surpriză apoi pentru că *La Marge* nu este nici măcar cea mai bună carte a autorului *Motocicletei*.

Surpriză pentru că Mandiargues nici n-a figurat la început în şirul celor douăzeci de candidaţi oficiali şi iarăşi surpriză pentru că el a apărut în discuţie cu cinci minute înainte de sfîrşitul celui de-al 10-lea tur de scrutin, adică atunci cînd redactorii literari de la televiziune începuseră deja reportajul din tradiţionala cafenea *Drouant*, anunţînd victoria lui Michel Bataille, principalul favorit cu al său *Arbre de Noël*, pentru cel puţin patru dintre academicienii prezenţi.

Venind de la începutul veacului cu anii, şi cu opera sa deja ajunsă la împliniri, P. Mandiargues n-a putut concura în concepţia iniţială a juriului şi a criticii, în afară de Michel Bataille, pe Catherine Guérard, de pildă, cu admirabila sa *Renata n'importe quoi*, al doilea roman (de fapt aproape primul, deoarece cartea de debut a cunoscut un tiraj limitat).

Catherine Guérard merita într-adevăr să fie descoperită şi lansată.

O dovedesc cele patru voturi din şase tururi de scrutin, acordate în acelaşi timp însă cu celelalte patru pentru M. Bataille din păcate şi pentru unul şi pentru celălalt.

— . . . Spre sfîrşit, cînd fiecare dintre noi a obosit susţinîndu-şi favoriţii, îmi mărturiseşte preşedintele Academiei Goncourt, Roland Dorgelés, atunci cînd era nevoie mai mult ca oricînd de un răgaz la care nu mai aveam însă dreptul, atunci s-a rostit numele lui Mandiargues.

Nimeni n-a mai avut timp să voteze împotrivă.

— Aţi votat totuşi *pentru* . . .

— Nu . . . Eu m-am abţinut.

— Rezerve faţă de opera autorului *Motocicletei ?*

— Nu ! Dar noi nu încoronăm opera de-o viaţă a unui scriitor. Noi atragem atenţia asupra unei promisiuni literare. Cea mai promiţătoare dintre promisiunile anului literar. Or, Mandiargues nu mai este o promisiune de mult. El este o certitudine.

— . . . Cum au devenit foarte mulţi din laureaţii celorlalte 64 de Goncourt-uri.

— Da, dar după cele 120.000 de exemplare pe care premiul le adaugă tirajului obişnuit. Nu înainte de acestea. Pentru că fără acest tiraj cu banderolă, greu de presupus, de pildă că un Claude Farrère (premiul din 1905) ar fi putut marca atît de simţitor « la belle époque », satisfăcînd gustul pentru exotism al naivilor burghezi de atunci. Fraţii Tharaud (premiul din 1906) ar fi ajuns mai greu la onoarea supremă a Academiei franceze, iar George Duhamel (1918) ar fi putut împămînteni mai tîrziu, probabil, noul suflu atît de necesar după primul război mondial.

— . . . În ce priveşte pe Proust, laureat în 1919 cu toată opoziţia lui Gide, cu sau fără *Goncourt* . . .

— Nu trebuia să începi cu Proust. În 1919, am întrebat public, referindu-mă la « cei zece » de atunci: « La ce vîrstă trebuie omorîţi aceşti moşnegi? » Şi aceasta numai pentru că, pus în cumpănă cu el, n-am izbutit să iau eu premiul . . .

— Atunci Henri Fauconnier (1930) . . .

— Da . . . Pentru generaţia lui, *Malaisie* rămîne cartea aventurii exterioare, sprijinită pe substanţa interioară a unui experiment generos.

Un document cu multă poezie şi atmosferă de cea mai bună calitate, deşi, din altă lume.

Fauconnier a murit prea tînăr.

— André Malraux (Premiul Goncourt 1933) trăieşte însă şi nu s-a oprit numai la *Condiţia umană* . . .

— Nu . . . Nu s-a oprit . . . *Calea Regală* (« La Voie Royale »), *Vocile tăcerii* (« Les voix du silence »), *Cuceritorii* (« Les Conquérants »), *Timpul dispreţului* (« Le temps du mépris »), *Speranţa* (« L'Espoir »), *Antimemoriile* . . .

— Sînt destule nume însă cu care am impresia că ne întîlnim acum mai rar . . .

— Poate Joseph Peyre (« Sînge şi lumini », în 1935), sau Van der Meersch (« Pecetea lui Dumnezeu » în 1936) — Plisnier: *Paşaporturi false* în 1937) sau Henri Troyat în 1938 cu *Păianjenul?*

— Nu ştiu . . . Şi ei dar şi Mazeline (premiul Goncourt în 1932 pentru « Lupii ») — care a dat după război întreaga serie « *Jan Bourt* »), apoi Jean Jacques Gautier: *Istoria unui fapt divers*, în 1940), Henri Pourrat: *Vînt de martie*, în 1941), Marc Bernard cu *Asemenea copiilor ei* (1942) . . .

© Asociatia Ziaristilor Independenti din România

— Da . . . Lumea mai așteaptă și alte confirmări . . . Sînt însă predominante exemplele cu cei care după « Goncourt » au devenit ceea ce astăzi este un Robert Merle (premiul în 1949 pentru « *Week-end à Zuydkoote* » și revenit apoi în actualitate cu *Moartea e meseria mea*), o Simone de Beauvoir (1954 cu *Mandarinii*) sau o Elsa *Triolet* (1945, culegerea de nuvele « *Le Premier accroc coûte 200 francs* ») . . .

— . . . André Pieyre de Mandiargues completează astfel o suită de certitudini, avînd singura vină aceea că nu s-a bucurat pînă în acest an de atenția Academiei?

— Să nu exagerăm.

El este o certitudine, este adevărat.

Dar cartea cea mai bună a anului 1967 în Franța rămîne, după părerea mea, « *L'Arbre de Noël* » a lui Michel Bataille. O carte gravă. O carte care ar fi cuprins mesajul neliniștilor noastre și din care s-ar fi desprins pentru toată lumea un gînd ca o invitație la veghea continuă a rațiunii . . . Un gînd necesar.

Mandiargues sondează într-un univers fără prioritate imediată, ca problematică.

O filozofie a lui, o filozofie a personajului său, o noapte fără liniști, mai multe fete triste . . . Vezi . . . Fetele acestea triste, și noaptea Barcelonei sau nopțile noastre interioare, nopțile acestea pe care nu le știm alunga, neliniștile noastre nu pot rămîne în afara unicei spaime adevărate care ne duce cu gîndul la intimitatea sfidătoare a atomului pe care-l acuză Michel Bataille.

Aici m-am oprit atunci cînd am preferat paginilor lui Mandiargues pe cele din « *L'Arbre de Noël* ».

Apar atît de puține cărți cu adevărat bune, din păcate, într-un an, încît este nedrept să nu le acordăm celor care apar totuși întreaga noastră reverență.

— O reverență pe care « *La Motocyclette* » n-a meritat-o, de exemplu, la timpul ei?

— O . . . Dar au rămas « în afara » Goncourt-ului, atîtea alte nume prestigioase: *Alain Fournier, André Gide, Roger Martin du Gard, Jean Giraudoux, Colette, Jules Romains, Henry de Montherlant, François Mauriac, Georges Simenon, Jean Giono, Joseph Kessel, Jean Paul Sartre, Albert Camus* . . .

Și apoi, în 1914, 1940 și 1944 nici nu s-a oferit premiul . . .

. . . .

Paul Musset (președintele Societății Oamenilor de Litere din Franța): « André Pieyre de Mandiargues este un nume cu care cititorii se vor obișnui curînd. O operă completă, o vîrstă a echilibrului, o prezență activă printre noi, toate acestea sînt, în ultimă instanță, promisiuni.

Cei care-l cunosc mai demult nu sînt deloc surprinși.

Cei care-l vor cunoaște acum, vor fi încîntați ».

Philippe Hériat (din Academia « Goncourt »): « (. . .) Unii critici sînt supărați astăzi pentru că trebuie să citească într-o singură noapte cartea unui mare scriitor. Nu-i nimic, vor fi mîine fericiți pentru ocazia ce li s-a oferit de a descoperi un tezaur de care n-au avut timp sau n-au știut să se apropie . . . »

. . . .

« Dans chaque instant de la vie il faut choisir quelque chose et, par conséquent, exclure » . . .

Citindu-l pe Bergson mă gîndesc nu numai la cărțile care au candidat pentru *Goncourt* în 1967. Mandiargues există oricum prin imaginația și sensibilitatea sa, prin poezia și lumea lui interioară, există prin convingeri pe care le servește cu religiozitatea unei permanențe de o emoționantă consecvență, așa încît cartea din 1967, cea de la debut sau cea pe care o așteaptă « Gallimard » încă în primele luni ale acestui an, sînt aproape egale în transparența profesiunii de credință a autorului.

Mă mai gîndesc și la celelalte premii de iarnă și la preferințele juriului în trecutul sezon literar.

După toate premiile franceze — de importanță diferită dar așteptate cu același interes — confruntînd rezultatele, trebuie aplaudată pe ansamblu, larga generozitate în deschiderea cît mai largă a evantaiului tendințelor.

Cu André Pieyre de Mandiargues este distinsă o oarecare revitalizare a suprarealismului, în timp ce « Noul Roman » (predilect la Editions de Minuit) dobîndește carate noi prin Claude Simon și romanul său *Histoire* — într-atît considerat ca cea mai bună carte a sa încît juriul premiului *Medicis* i-a rezervat unanimitatea încă de la primul tur de scrutin.

Pentru premiul *Renaudot*, Salvat Etchart aduce la încoronare exotismul liric al unei lumi martinicheze, cu stridențe de lumină și umbră, în timp ce premiul *Femina*, revenind muncitoarei Claire Etcherelli, certifică împlinirile realismului, ale literaturii angajate.

Avînd un singur vot la « *Goncourt* » pentru cartea sa « *Elise ou la vraie vie* », Claire Etcherelli a dobîndit unanimitatea « *Feminei* » la cel de-al zecelea tur de scrutin, printr-o simplă majoritate relativă de cinci voturi, contra trei rezervate lui George Walter (« *Les Enfants D'Attila* ») și două lui Cristine Arnothy (« *Jouers*; *L'été* »).

Deși este puțin altceva decît Zola, pentru că biografia autoarei furnizează întreaga suită de argumente pentru această carte, despre lumea arsă de aburii industriei și măcinată de ritmul închis și obsedant al uzinei, simbolul domină brutal o istorie adevărată, de duritatea *Germinalului*.

Autoarea speră ca valoarea materială a premiului decernat să-i dea posibilitatea să-și aducă lîngă ea, cele două fetițe aflate pentru moment într-o casă de binefacere, așa cum mama lor s-a aflat, la rîndul ei, acolo de unde « *Elise ou la vraie vie* » începe . . .

— Alte dorințe?

— Critica să-și spună cuvîntul cinstit despre stilul cărții mele. Aprecierea conținutului îmi face plăcere, dar acțiunea nu-mi aparține. Am descris viața adevărată și ceea ce este al meu în aburul acestei lumi contemporane care este o uzină nesfîrșită, este veșmîntul de cuvinte.

M-ar ajuta mult pentru poemele la care lucrez, un sfat cinstit acum.

Alegîndu-și ca maestru în osteneala scriitoricească pe Balzac, Claire Etcherelli lucrează ziua la o întreprindere de construcții de unde se grăbește seara către camera ei cu multe cărți ale confraților contemporani, pe care n-a avut încă timp să le citească.

©Asociația Ziariștilor Independenți din România

. . . «*Histoire*» a lui Claude Simon, căreia i s-a decernat premiul *Medicis* este a noua carte a autorului și datele lui biografice se confundă și în acest caz cu peregrinările personajului central prin Spania incendiată de revolte, prin tranșeele unui război care se prevestise groaznic încă înainte de a începe, prin lumea incertitudinilor, definite macabru în echilibristici primejdioase pe umerii popoarelor.

Convins de adîncimea semnificațiilor acestui univers, în care pătrunde cu largi suporturi enciclopedice, Claude Simon evită să-și facă publice alte ambiții decît aceea de a filtra istoria trăită prin luciditatea convingerilor sau șubrezenia incertitudinilor celor 54 de ani care-l definesc ca unul dintre vechii maeștrii ai noului roman.

S-a afirmat în legătură cu ultima sa carte că este necesar să le cunoști pe celelalte opt pentru a o putea înțelege.

Poate să fie adevărat deși «*Histoire*» se bizuie în complicata sa narațiune pe date biografice și spirituale care nu sînt numai ale autorului.

De aici lumina și puritatea de poem și acea nouă dimensiune interioară a timpului, pentru care unanimitatea juriului încă din primul tur de scrutin este justificată în întregime.

. . . *André Pieyre de Mandiargues* rămîne însă marele laureat al anului literar francez 1967.

Și aceasta pentru că din ziua în care după moartea fratelui său Jules, Edmond de Goncourt a redactat un testament prin care, numind executor pe prietenul său Alphonse Daudet își lăsa averea pentru constituirea pe veci a unei societăți literare . . . *a cărei întemeiere a fost în tot timpul vieții noastre de oameni de litere, gîndul fratelui meu și al meu*, din acea zi de 21 decembrie 1903 cînd Academia Goncourt, în sfîrșit constituită (Alphonse Daudet, Gustave Geoffroy Paul Margueritte, Boris-Karl Huysmans, Léon Henniques, Rosny-Ainé, Rosny-Jeune și Octave Mirbeau) decernă primul său premiu lui John-Antoine Nau pentru romanul «*Force ennemie*», din acea zi, premiul *Goncourt* rămîne cea mai mare recompensă a fiecărui an literar francez.

O recompensă care înscrie printre performanțele sale de tiraj din ultimii ani cîteva care ni se par edificatoare: «*Le Dernier des Justes*» de André Schwartz-Bart — 450.000 exemplare (1959), «*La Loi*» de Roger Vailland — 380.000 exemplare (1957), «*Oublier Palerme*» de Edmonde Charles-Roux — 350.000 exemplare (1966), «*Week-end à Zuydcoote*» de Robert Merle — 320.000 exemplare (1949), etc.

Și aceasta în condițiile unui tiraj mediu în Franța de 2000—2500 de exemplare.

— Încă o dată, toate felicitările, domnule *André Pieyre de Mandiargues*...

Un zîmbet jenat, o strîngere de mînă prelungită și vocea aceea gravă, aproape monotonă:

— Repet: n-am avut niciodată nici cel mai mic respect pentru titlurile de glorie, pentru onorurile publice de operetă, pentru pozițiile sociale prestabilite, pentru gradele, uniformele și decorațiile atît de des împărțite, din păcate . . .

— Mulțumesc.

TEOFIL BĂLAJ

ANDRÉ PIEYRE DE MANDIARGUES

LA MARGE

Ora cinci. O clopotniță, din fericire îndepărtată, a anunțat-o adineaori. Sigismond a dormit oare în timpul siestei? N-ar putea-o spune cu certitudine, și, ca de obicei, dacă are impresia că a rămas conștient în trupul nemișcat și că și-a lăsat spiritul să divagheze într-o plimbare supravegheată, își amintește totuși cum și-a bătut joc de el nevasta lui într-o zi cînd se lăudase ori se plînsese că nu doarme niciodată în timpul odihnei de după-amiază. Cu gura căscată, da, iată cum l-a văzut Sergine dormind pe divanul din camera de sus a fermei, atunci cînd se dusese în vîrful picioarelor să-l surprindă, și a mai spus că doar violența sforăitului oprea muștele de septembrie să-i intre în gît și să-l viziteze pînă în stomac, ba poate chiar mai departe. A spus că era larg deschis ca un sanctuar unde se cîștigă indulgențe coborînd în criptă. A spus că devenise ca un monument care ar fi fost plin de mașinării, și că ea una ar fi putut, fără să-l trezească, să-i vopsească buzele în albastru, dacă ar fi avut culori, așa cum se vopsesc jur împrejur uși și ferestre în țările infestate de insectele zburătoare. Sergine a rămas la fel de înclinată spre batjocură ca atunci cînd era studentă la Montpellier. Ironia ei, susținută de analogii și cunoștințe, nu e lipsită de pedanterie nici de ascuțiș. Trebuie adăugat că Sergine se supără dacă aprinzi lumina în timpul nopții, pînă într-atît se teme să nu fie văzută dormind, și că somnul îi pare o stare morbidă, prin inerția în care lasă corpul. Trăsătura esențială a Serginei este vioiciunea; frumusețea, spiritul ei sînt aproape agresiv de vii; mobilitatea îi e atît de mare încît nu-i poți evoca imaginea decît într-o suită de instantanee, ceea ce-i obositor. În consecință, siesta, își spune Sigismond, i s-a părut întotdeauna un obicei de om anemic, sau greoi; apoi se gîndește că îl despart de soția lui o frontieră, două puncte vamale și peste trei sute de kilometri, și că nu riscă, de data asta, să fie luat în rîs; se răsucește pe partea cealaltă, ca să nu stea pe inimă, și în el conștiința se atenuează.

Ar fi putut, își spune pe jumătate adormit, să mai vadă clienți de-ai vărului său la Perpignan astăzi, sîmbătă, și să aștepte după masă pentru a porni spre Barcelona, așa încît ar mai fi pe drum la ora asta, nu departe de locul unde s-a oprit să guste din provizii la malul mării, pe o mică plajă dincolo de calea ferată. Ar fi

* Fragmente din romanul «LA MARGE» *(Marginea)*

@Asociatia Ziaristilor Independenti din România

putut pleca după ce şi-ar fi făcut siesta la Perpignan, ar fi ajuns abia seara la Barcelona, cu mult înainte de cina care se serveşte tîrziu, ca pretutindeni în Spania. Aşadar, în patul din camera de hotel, la orele cinci trecute, e în avans faţă de orarul probabil al călătoriei, şi pe drept lenevește. Chiar dacă Sergine, folosindu-se de mijloace fantastice, ar fi fost adusă la uşa lui, care de altfel e încuiată, şi, printr-o minune, ar fi intrat la el, tot n-ar fi avut nevoie să recurgă la cine ştie ce artificii ca să se apere, o dată ce, într-adevăr, nimic nu-l împiedică să stea culcat pînă în clipa cînd va merge la restaurant. De ce se încăpăţînează oare să se gîndească la nevasta lui ca la un fel de judecător, sau cel puţin ca la un fel de critic ori de cenzor? Ironiile Serginei n-au fost niciodată răutăcioase, şi nu sînt prea severe. Pornite de la o femeie care are în ea multă viaţă, îndreptate către un bărbat care are mai puţină, trebuie socotite ca o revărsare firească, şi conformă ordinei din natură. Iar vocea prin care ele se exprimă, chiar cînd trec dincolo de limitele a ceea ce curtoazia permite umorului, păstrează tonul blînd al unei mîngîieri.

Pe plaja singuratică unde a mîncat, la scurt timp după ora prînzului, gîndeşte el, s-a aşezat pe o tufă de mărunte flori de nisip în jurul cărora roiau albinele, şi în minte îi stăruie mireazma de miere pe care o răspîndeau, pe cînd îşi mînca şunca şi pîinea cu unt, cumpărate azi dimineaţă la Perpignan. Sînt cinci zile de cînd a plecat, şi îşi spune că dacă ar găsi un pretext bun şi-ar opri aici călătoria şi s-ar întoarce acasă chiar de la începutul săptămînii viitoare, în loc să se mai ducă la Tarragona, după cum i-a promis vărului său Antonin. Antonin e din Nîmes. El poartă numele acelui împărat din Nîmes, pe care istoricii îl laudă că a ştiut să ascundă lumii purtarea neruşinată a soţiei lui Faustina (pe cînd istoriei nu ştiuse să-i ascundă nimic !). Fetelor din Nîmes, ar trebui să li se dea numele de Faustina, îşi spune Sigismond, care în orişice împrejurare, şi nu din spirit cavaleresc, ci pentru că în domeniul masculin se plictiseşte, ia partea femeilor. Să petreacă trei zile la Barcelona (ziua de luni fiind rezervată afacerilor), apoi să se întoarcă marţi la ferma unde-l aşteaptă Sergine, acum o doreşte prea mult pentru a nu fi convins că va proceda aşa cum îi va trece prin cap. Cît despre motivul, sau scuza, care îi lipseşte încă, se va ivi sau o va născoci el, căci are timp, iar imaginaţia lui se bucură de resurse pe care i-a plăcut uneori să şi le considere aproape feminine. Desigur, cel mai bine ar fi ca Sergine să-i fi scris chemîndu-l înapoi de urgenţă. De ce n-ar fi făcut-o, dacă stai să te gîndeşti?

Un strigăt, care e un fel de geamăt, de cîtva timp se aude, la intervale destul de depărtate. Vine din stradă pe fereastra deschisă (fiind lăsat doar storul, obstacol pentru soare, dar nu şi pentru zgomot), şi ghiceşti că iese dintr-un gîtlej de femeie, în vîrstă fără îndoială. Semnificaţia e mai greu să i-o recunoşti şi Sigismond, care stă cu urechea la pîndă încă de la primele dăţi cînd a răsunat, sau cînd în conştiinţa lui a pătruns, se miră şi se irită că nu reţine decît cuvîntul « parabolă», care în mod evident nu e cel bun. « Parabolă»; auzul lui aşteaptă silabele (tărăgănată, ultima) şi orice ar face nu le poate da alt sens. Efortul însă şi agasarea au avut darul să-l scoată din toropeala în care cel puţin trupul lui se găsea; ia de pe tăblia de lemn a noptierei ceasul de mînă pe care înainte de-a se întinde îl pusese acolo. Aproape cinci şi jumătate, vede el pe cadran, la lumina slabă. În vreme ce urechilor lui, încă o dată, li se impune sunetul de « parabolă», abuziv. Totul ar fi cum nu se poate mai bine (n-ar fi nevoie de nici o minciună), îşi spune din nou, dacă Sergine i-ar pretinde întoarcerea imediată. Şi îşi aduce aminte că se înţeleseseră ca ea să-i scrie la Barcelona la post-restant. Trezit de-a binelea, se gîndeşte că birourile se închid poate mai devreme sîmbăta, la şase cel tîrziu după toate probabilităţile, are deci puţini sorţi să ajungă

înainte de închiderea ghişeului, chiar grăbindu-se; riscă să nu aibă veşti înainte de luni dimineaţa.

Ar fi acelaşi lucru dacă ar rămîne pe loc, dar una din minunile siestei e deruta bruscă prin care se sfîrşeşte, ca şi cum un curent cald s-ar revărsa în corpul amorţit. Sigismond mai ştie şi că strigătul care urcă regulat din uliţă îi va deveni insuportabil, şi că pentru a se libera nu e alt mijloc decît să-i înţeleagă sensul (ceea ce nu-i stă în putere) sau să se îndepărteze de sursa vociferării. Atunci îşi aruncă la o parte cearceaful sub care era gol, sare din patul scund. O dată în picioare, ceea ce ia în primul rînd şi pune pe el e slipul, aflat pe braţul unui fotoliu alăturat, unde îl aruncase la întîmplare, după ce se dezbrăcase. Celelalte veşminte sînt pe spetează, aşezate în ordine, dar, cum se găseşte între camera de baie şi chiuveta lavaboului şi se vede zburlit în oglinda de deasupra acesteia, îşi dă cu puţină apă rece pe faţă şi pe păr şi apoi se piaptănă, fericit să găsească pe placa de sticlă obiectele de toaletă pe care a avut buna idee să le scoată din sacul de încălţăminte la sosire, pe cînd valiza cealaltă n-a fost desfăcută. Netezit, părul lui nu e prea bogat; formează ca o barieră uşor ondulată între un început de chelie frontală şi golul din vîrful capului. « Deşi par şaten, în realitate sînt roşcat aşa cum era şi tata. Am ochii gri-roz de om roşcat. Pielea obrazului meu, care se înroşeşte ori se pătează fără a se înnegri, pielea corpului meu alb de tot, sînt atribute de roşcovan ». Şi îi vine în minte că nu fără dreptate l-a comparat Sergine, cîteodată, cu o vulpe, deşi în trăsăturile feţei sale e mai degrabă naivitate decît viclenie, deşi nu are nimic ascuţit în înfăţişare, nimic rapace în gesturi. Barba, pe care şi-a ras-o devreme azi dimineaţă la Perpignan, începe să-i crească iar, vădit arămie pe obrajii scobiţi. Dinţii au o strălucire pe care Sergine, fumătoare îndărătnică spre deosebire de el, a fost întotdeauna geloasă.

« În mai puţin de două luni, cînd soarele va intra în zodia racului, îşi mai spune el, împlinesc patruzeci şi doi de ani». Sergine are douăzeci şi opt. Fără să vrea, a mimat o mică scenă pe care are obiceiul s-o joace soţia lui, cu pieptul gol, în faţa oglinzii de la masa de toaletă rococo unde zilnic se inspectează, cu o solicitudine şi o severitate ce o împing destul de des să-şi menţioneze vîrsta. Cînd îşi dă seama, lui Sigismond îi e oarecum ruşine dar e şi bucuros de a fi fost în camera din hotelul Tibidabo ca un reflex al celei care e la ferma (sau în grădina fermei) din împrejurimile Montpellier-ului. Masa de toaletă, fără îndoială, îi va fi servit de sprijin cînd a scris scrisoarea (sau scrisorile) pe care le va găsi astă seară ori luni dimineaţă la post-restant. Ah, dacă ar putea, astăzi chiar, ajunge la timp !

Plecînd de lîngă lavabou se regăseşte în fotoliul unde-i sînt hainele (atît de îngustă e camera individuală la hotelul Tibidabo, în comparaţie cu frumoasele încăperi ale fermei), şi îşi încalţă şosetele negre care se tîrau pe marile dale galbene ale podelei, îşi pune în picioare mocasinii de antilopă care ţineau de urît şosetelor. Pe urmă se scoală şi îşi trage peste cap puloverul de bumbac bej pe care era aşezat. Pantalonii de tergal gri ca blana de cîrtiţă, îl fac să-şi piardă oarecare timp, căci cracii sînt strîmţi, după moda aşa-zisă italienească, şi desigur Sigismond ar fi făcut mai bine să-i îmbrace înainte de-a se încălţa (aşa cum a remarcat de mai multe ori). Haina de piele vine pe deasupra într-o clipită. Fără cravată; nu e nevoie să-şi încheie gulerul; buzunarele hainei şi ale pantalonilor n-au fost golite; ceasul, pe cadranul căruia e acum şase fără un sfert, şi-a reluat locul pe mîna călătorului, a cărui îmbrăcăminte şi al cărui echipament sînt exact acelea pe care le purta cînd a coborît din maşină.

Deschizînd uşa, îşi aminteşte ciudatul fel de a se juca al Serginei cu oglinda mesei ei de toaletă, cînd o face să pivoteze încet pe axa orizontală pentru a se vedea reflectată într-un racursi din ce în ce mai îngust, pînă ce imaginea îi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

este cu totul anulată. Parcă revede chipul nevestei lui subțiat ca o lamă puțin înainte de a pieri; parcă aude un rîs care n-a putut fi niciodată altfel calificat decît drept cristalin. « Adio Sergine Montefiore», spunea ea de obicei în momentele acelea, preferîndu-și numele de fată numelui ei de femeie măritată. A mai auzit-o spunînd și că ar fi scăpat în asemenea fel anamorfic de sub nasul călugărilor dominicani și al călăilor din slujba lor, dacă ar fi trăit pe vremea Inchiziției. De cînd se știe, l-a încercat întotdeauna un simțămînt de jenă, ba chiar de adevărată suferință, privind-o cum se joacă astfel, dar niciodată n-a rugat-o să înceteze. Din stradă se ridică iar strigătul plîngător; atunci, închizînd ușa îndărătul lui, îl retează înainte de a se fi terminat, și totodată se desparte de amintirea neplăcută. Cheia e pe dinafară. O scoate din broască și constată că locuiește la numărul 17, lucru pe care-l uitase, și pe care-l va uita probabil îndată ce nu va mai avea între degete plăcuța de alamă gravată.

O cameristă, care ar putea fi o supraveghetoare, a apărut fără zgomot, și privindu-l oarecum insistent cu ochii ei negri și frumoși îi arată ascensorul, apăsînd butonul de apel. Dar el va coborî mai degrabă pe scări în urma ei, căci punctul cel mai sigur al situației este că odaia lui se află la etajul întîi și că va ajunge jos imediat. Ea se lipește de perete, dedesubtul unei aplice cu două lămpi, în culoarul îngust, și el trece fără s-o atingă dar privind-o așa cum îl privește ea, trăgînd adînc aerul pe nări ca să-i dea a înțelege că a prins din ea ceva mai intim decît un fald al ușoarei îmbrăcăminți negre. Paznic, spioană sau slujnică supusă, un efluviu de ambră o învăluie. Fără a se întoarce, pe cînd coboară primele trepte, știe că îl va urmări cu ochii, înainte de a pleca altundeva în papucii de pîslă cenușie care alunecă în tăcere.

. . . .

La capătul scării, anticamera se lărgește, pentru a face loc unor canapele scurte, așezate spate în spate, ca banchetele de vagon restaurant. Coloane albăstrii, încrustate cu mici plăci sclipitoare, lasă impresia că susțin tavanul, găurit de lucarne cu sticlă mată luminate seara. Pe cîteva mese, sau pe paravan, vase de aramă ori de sticlă conțin flori evident artificiale. Mai curînd decît la un tren, acest lux sărăcăcios te duce cu gîndul la etajul inferior al unui mic pachebot, curier în Sardinia sau Baleare. « Clasă turist», spune cu voce tare Sigismond. Apoi e rușinat de a fi vorbit fără interlocutor, ca un debil mintal, și se îndreaptă către ușă cu pași mari.

Ajungînd la ea din cîțiva pași, de cum o împinge, ușa se deschide; atunci trece pragul. « Escudillers», își spune (în minte de data asta), amintindu-și cît a fost de fermecat cînd vărul lui i-a vorbit de această stradă îngustă unde e hotelul Tibidabo, pe care i-l recomandase. Dar în față, pe celălalt trotuar, un gîtlej azvîrle strigătul care ceva mai devreme îl persecutase, din pricina insistenței lui răgușite și pentru că în cameră rămînea ininteligibil. Acum cînd vede femeia infirmă (sau cel puțin părînd astfel, căci se sprijină pe cîrje), care oferind bilete de loterie scoate strigătul, îi înțelege pe loc semnificația, și își spune că a fost un idiot neînțelegîndu-l înainte și înfuriindu-se « Para hoy», « pentru astăzi», strigă cerșetoarea cu o sonoritate sfîșietoare, care pare a veni mai de jos decît de la sol, ca și cum trupul ei prăbușit n-ar fi decît un megafon acoperit cu zdrențe. Și ea precizează, proclamînd *dinero para hoy*, « banii pentru astăzi», cînd își dă seama că Sigismond o privește.

Atîta energie în strigăt, dacă nu în gest, ar merita să fie plătită, dar Sigismond e dornic de cîștig tot atît de puțin pe cît este de caritabil (a cîștiga și a pierde îl plictisește în aceeași măsură; să dea îi e greu) și se uită la biletele care i se întind de pe celălalt trotuar cu curiozitatea pe care ar avea-o față de niște frumoși pești roz adunați dinainte-i, îndărătul unui geam de acvariu. Pe neașteptate fericirea de-a se simți străin a coborît în el. E mulțumit, da, că la 6 după masă (sau aproape) e la Barcelona pe calle Escudillers, în centrul unei Veneții de mici stradele, unde mai că nu mergi decît pe jos, și privirea lui dincolo de cerșetoare caută tavernele, barurile pentru marinari și saloanele cu cocote pe care nu le-a observat sosind cu bagajul, care însă ar trebui să fie foarte numeroase prin prejur, după cum i-a istorisit vărul. E mulțumit că e aici, printre magazinele de plăcere pe care la dreapta și la stînga într-adevăr ochii lui încep să le distingă puțin, ca și cum ar fi nu în fața unor geamuri de acvariu, ci (ceea ce-i totuna) într-un costum de scafandru cu cască transparentă, scufundat în adîncuri monstruoase. Solitar oricum în sînul unui mediu pe care-l poate lăsa exterior persoanei sale ca pe un spectacol. Martor anonim între o multitudine de lucruri și de ființe ale căror raporturi cu el nu vor avea nici o greutate dacă nu va voi el să le-o acorde, nici mai mult nici mai puțin decît într-un vis rememorat.

Căci în plăcuta alienare pe care o gustă, odihnit de siestă, cu toate simțurile treze, chestiunea raporturilor și a contactelor îl preocupă destul de intens; și nu cea mai neînsemnată parte din fericirea lui e de-a se ști stăpîn să deschidă cînd va voi, fără inconveniente, geamul, și să iasă din costumul de scafandru (sau să introducă în el vreun obiect pe placul lui).

. . . .

Cînd a trecut granița, îndată ce vameșul spaniol i-a dat drumul, și-a venit în fire. A pornit fluierînd *Internaționala*; a mers repede și a condus mașina fără a fi distrat pînă la al doilea punct vamal, la cîțiva kilometri de primul. Acolo, în timp ce i se controla (superficial) identitatea, a văzut un portret fotografic al stăpînului Spaniei, bătut în cuie deasupra ghișeului ca un animal împuțit pe ușa unei case blestemate, și privirea i s-a oprit pe buhăiala ofițerului general cu atîta insistență încît pașaportul i-a fost restituit cu o anume jenă. « In Spania, și mai ales în Catalonia, și-a zis, va fi mai bine să nu mă uit prea mult la umflat . . .»

Ar fi în stare să mai stea multă vreme pironit acolo, dar ceea ce-l face să tresară și din gîndurile lui îl smulge e strigătul de « *para hoy*», proferat cu atîta furie încît îl simte ca pe o rană în auz, căci cerșetoarea, văzînd că nu se hotărăște să ia un bilet, a vrut să-i atragă din nou atenția asupra ei, și s-a aplecat către el sprijinindu-se într-o cîrjă proptită în afara trotuarului pentru a da mai mult elan cererii ei. N-o să mai tacă, e sigur. Ba ar putea să și traverseze dintr-un salt strîmta cale și să vină lîngă el, să-i vocifereze direct în ureche, să arunce veninoase scuipături. Atunci se decide să traverseze el, ca să sfîrșească o dată, și să reintre în izolarea în care găsise un fel de fericire. Fără a se opri în fața schiloadei, care tocmai își trage răsuflarea, o ia repede la stînga și se azvîrle, după colțul restaurantului Los Caracoles, în calle Nueva de San Francisco.

. . . .

Printre cei ce fac coadă pentru a ajunge la ferestruica (de mînăstire), unde se împarte corespondența, femeile sînt în majoritate. Ținînd în mînă pașaportul blazonat cu crucea Genevei, o tînără elvețiană îl precede pe Sigismond, care-i privește bretelele și panglica elastică a sutienului, vizibile sub naylonul străveziu al bluzei, deasupra unei fuste de pînză portocalie cu talia foarte strînsă într-un cordon de piele neagră. Blonde și drepte, șuvițele părului ei mătură o ceafă ademenitoare. de cîte ori își mișcă spatele. Cînd fata bagă în geantă cele trei scrisori care i-au fost date, Sigismond, la început, e dezorientat; se caută peste tot să-și găsească pașaportul, pe care-l pusese în buzunarul interior al hainei; se agită, se apleacă să-l vadă mai bine pe funcționar, își formulează cu efort cererea

©Asociația Ziariștilor Independenți din România

în spaniolă (ceea ce nu era de loc necesar). Omul se întoarce cu o scrisoare; pariu cîştigat deci, dacă ar fi pus pariu.

Ei bine nu, pariul ar fi fost pierdut, căci nu e scrisul rotund şi rapid (mînză de soi la trap) al Serginei pe care-l vede Sigismond pe plic, ci ascuţit (ca de pe vremuri), regulat, rigid, acela al Felinei, care e totuşi una din persoanele cel mai puţin înclinate spre corespondenţă. « Domnul Sigismond Pons», stă scris cu cerneală neagră în mijlocul albului dreptunghi, cu o caligrafie pe care ai crede-o de cleric sau de militar, pe cînd în adresele Serginei, care urcă în general ca un fum în bătaia vîntului, « Domnul», cînd e vorba de bărbatul ei sau de un intim, e omis întotdeauna. De ce a scris Féline, în loc să se consacre cu totul micului Élie, unicul lor copil, a cărui bonă este, după ce a fost a lui Sigismond în vremuri depărtate, a căror amintire străluceşte în el ca o lampă veşnică? Draga Féline (Félicie-Aline) . . . Şi de ce n-a scris Sergine? Vreun nou acces de nervi, ori i-a fost ciudă, cu toate protestele ei încăpăţînate, că a rămas la fermă?

« *Lista de Correos* — la Barcelona (Spania)», iată ceeea ce, de către bătrîna Féline, a fost aşternut pe plic, exact cum scrisese Sigismond pe o foaie de hîrtie roz, pe care a strecurat-o, înainte de plecare, sub cadrul de la oglinda Serginei. Ar fi putut, dacă se gîndea, să lase adresa hotelului, unde după recomandaţia piosului ipocrit se hotărîse să tragă. Nici o prefăcătorie, în adevăratul înţeles al cuvîntului, totuşi, în fapta lui. Alături de Sergine adormită, nu se ducea el oare în locuri cu totul insolite pe calea visului sau a visării; nu se ducea oare, fără ca ea să fi ştiut ceva vreodată, în oraşe cu străzi ca nişte culoare şi pieţe ca nişte camere de amanţi sau ca nişte celule de condamnaţi? Prea puţin diferită, ar fi vrut ca această călătorie să fie ca o pierdere a conştiinţei alături de soţia lui aţipită, şi ca ea să nu afle nimic despre locurile unde l-ar putea duce curentul. Dar a pus foaia roz gîndindu-se la culoarea ei care s-ar potrivi lîngă imaginea răsfrîntă a Serginei, cînd şi-ar contempla ovalul pur al feţei brune scuturînd scurte bucle castanii deasupra ochilor cu irisul de un verde tulbure şi a nasului mic şi acvilin, cînd ar surîde cu gura ei frumoasă cu buzele palide, cu dinţi nu foarte albi, din pricina tutunului de care abuzează, şi cînd şi-ar deforma imaginea prin lenta mişcare de basculă a oglinzii.

. . . .

Sigismond s-a răzimat de coloana marchizului de Comillas, fără respect (obicei de meridional, pentru care monumentele sînt comodităţi, şi desigur că nu s-a procedat rău, punîndu-l sus pe marchiz). Vremea e frumoasă; soarele e încă destul de cald pentru a-i trezi călătorului pofta să-şi scoată haina de antilopă; un vînt uşor, venit din cartierul Barceloneta unde sînt numeroase restaurante cu specialităţi de peşte şi fructe de mare, aduce adieri cu miros de friptură, de loc dezagreabile; o fată atrăgătoare în care o recunoaşte pe elveţianca de la poştă îi trece pe dinainte; doi cîini se tăvălesc printre plantele grase, aproape la picioarele lui. Atunci Sigismond, fără să rupă nimic, deschide plicul care-i prost lipit (« cum sînt deseori plicurile trimise de femei», îşi spune, mirat că Féline, atît de îngrijită, a putut cădea pradă unui defect obişnuit la Sergine). Scoţînd scrisoarea, dă peste foaia îndoită şi, oarecum maşinal, în loc s-o desfacă pentru a-i găsi începutul, citeşte: « A alergat la turnul vînturilor. A urcat spirala. S-a aruncat de sus. A murit imediat».

Foaia, între degetele care nu-i tremură, e în faţa ochilor, dar nu va citi mai mult. Împrejur, totul e la fel. Cerul nu s-a întunecat, aerul nu s-a răcorit, cîinii nu şi-au întrerupt joaca prin frunzele de culoarea zincului. Tînăra elveţiancă s-a oprit la vitrina unui magazin de încălţăminte, la colţul străzii Layetana, şi ai putea, numai să vrei, să te duci după ea. Sigismond pune la loc scrisoarea în plic, pe

care-l strecoară apoi în buzunarul cu paşaportul. Pe urmă se desface de coloană dîndu-i o palmă uşoară, ca unui cal bun care te-a adus la destinaţie, şi trece din nou, fără grabă, pe dinaintea poştei; trece prin faţa unui restaurant chinez, primul pe care-l vede în Barcelona, şi o apucă pe Paseo de Colón, către Plaza de la Paz.

Mergînd pe trotuarul din dreapta, singurul mărginit cu case, vede în întîmpinarea lui venind bărbaţi, femei, copii, care se dau la o parte pentru a nu-l lovi, apoi îndărătul lui dispar ca lemnele plutind în urma unei bărci care înaintează împotriva curentului. Două fetiţe, vorbindu-şi prin gesturi şi rîzînd, îl privesc, iar el le priveşte genunchii şi pulpele goale între o fustă scurtă şi pantofi de femeie. Se uită la un bătrîn care se reazimă pe două bastoane albe şi care nu e totuşi orb, căci privirile li s-au încrucişat, cu aceeaşi lipsă de interes dintr-o parte ca şi din alta. Doi marinari americani, supli şi lungi, ţinînd între ei ca pe o captivă o fată cu pulpele goale şi braţele goale ieşind din rochia de mătase artificială roz, vin fără să-l privească, şi el e cel care, de data asta, s-a dat la o parte ca să nu fie izbit. Pe epoletul unui bluzon a citit numele vaporului lor: *Altair*. Acest nume, fără ca de altfel să-l preocupe, va rămîne dureros în el, ghiară înfiptă în centrul unui vîrtej care e mai puţin gîndire decît absenţă de gîndire, sonoritate pe care i-o scandează paşii cu cît se depărtează de Antonio Lopez.

Sigismond a trecut iar, cît mai exterior, prin faţa scuarului unde Marquet e răcorit de ramurile palmierilor, deasupra băncilor care sînt goale şi care ar fi primitoare. Ideea de a se aşeza, totuşi, nu-i vine. *Altair*, numele stăruie, provenit din spaţii infinit de depărtate. Fiinţelor omeneşti pe care le întîlneşte în drum, Sigismond nu le mai distinge limpede siluetele, dar are impresia că ele i se arată mereu perechi, şi cifra doi se formează la fiecare întîlnire, ca pe un ecran unde i-ar fi înfăţişat reflexul cuplului abolit.

. . . .

Restaurantul Tibidabo, unde va merge să ia o masă după cheful lui o dată ce nu s-a înţeles asupra vreunui preţ de pensiune, se găseşte la colţul pieţii şi al străzii Escudillers, la etajul întîi. Parterul e ocupat de barul cu acelaşi nume, tot dependinţă a hotelului, iar dincolo de geam se văd femei care prin pieptănătură şi ţinută se înscriu în rîndurile aceleiaşi armate de adineaori, poate cu un grad mai înalt. Sigismond abia le observă, pentru că se duce pe trotuarul opus, unde şi-a amintit că dă uşa hotelului. Se opreşte înaintea vitrinei unui magazin de alimente unde ceva, pe care încă nu-l deosebeşte, deodată l-a făcut atent şi, după un moment de căutare, descoperă printre cutiile de conserve, borcanele cu dulceaţă, borcănele, flacoane şi carafe, un obiect straniu, o sticlă mulată în forma coloanei memoriale pe care a străbătut-o adineaori de jos în sus. Un mic Colón pe un glob o astupă şi conţinutul ei este de anason, după o etichetă pe care trebuie să fie uşor s-o dezlipeşti pentru a-i creşte valoarea artistică. Turn de sticlă, talisman sau malefic sigiliu, obiectul îi devine atît de necesar încît bărbatul, după ce l-a examinat în amănunţime, rămîne cu membrele şi spiritul paralizate, şi simte că nu va putea pleca înainte de a-i fi devenit posesor. Singurul leac este să intre în prăvălie şi să-l întrebe de preţ pe patron, un bătrînel sfrijit cu pielea mai mult verde decît galbenă, cu ochii negri înfipţi în capul chel. Costă cincizeci de pesetas, ceea ce, pentru sticlă numai, nu e scump după tariful negustorilor de vechituri din Montpellier, iar anasonul nu poate fi la fel cu acela de la Las Cadenas, dar ţinînd în mînă ciudata sticlă, Sigismond se simte copleşit de o saţietate care la drept vorbind lasă prea puţin loc speranţei. Turnul vînturilor?

La o bancnotă de o sută pe care a pus-o pe tejghea, bătrînul vrăjitor îi dă rest o monedă grea bătută cu efigia umflatului. Ea îi deformează, cînd o intro-

©Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

duce, portmoneul, încă de mai înainte anevoie de închis din cauza unui carton subțire pe care aproape cu părere de rău îl vede deformîndu-se.

Băcanul l-a salutat, «*buenas tardes*», e în stradă, are în față imaginea coloanei de sticlă ce se află sub brațul lui, totuși, ca o măciucă, învelită într-o hîrtie de împachetat cenușie, legată cu o sfoară groasă, roșie. Apoi deasupra lui se întinde placa ce poartă în litere strălucitoare numele hotelului său: Tibidabo. Îi va fi oare dat? Și dacă da, la întîmplare sau după merit, sau conform unor legi secrete? Sergine, care multă vreme a fost pentru el darul prin excelență, și totodată donatoarea, și care urmărea în căderea zarurilor aruncate pe un covor verde combinații fatidice în care poate nu credea prea mult, și-ar fi bătut joc de întrebarea lui. Să rîzi e mai bine decît să explici, atunci cînd ești sigură că ești iubită. Cît despre el, certitudinea lui este că nu-i va fi dat niciodată să iubească o altă femeie în afară de Sergine. Dacă, în ciuda imposibilității logice a lucrului ar găsi o scrisoare de-a ei la biroul hotelului...

«*Buenas tardes*», portarul îi dă cheia fără să-l întrebe dacă a găsit ceea ce dorea la post-restant, i se deschide ușa de la ascensor, se închide, clientul e expediat înainte de a fi apăsat pe butonul etajului. În cameră, scoate scrisoarea din buzunar și o așează pe măsuța de lîngă camera de baie, la picioarele patului, pe urmă desface pachetul cenușiu și pune sticla pe plic, drept în mijloc. Eticheta, ar fi putut pune rămășag, nu rezistă, e lipită doar cu clei și se duce fără a fi nevoie s-o ude; iată gol turnul de sticlă, el scapără sub lumina aplicei cu un licăr magistral, și-a găsit locul și domină.

A te întinde la baza acestui turn e o mișcare căreia ar fi exagerat să-i acorzi sensul unui act de supunere, căci Sigismond e obosit de-a fi mers multă vreme pe caldarîmul cald; totuși trebuie să și-o mărturisească, el dă obiectului o atenție respectuoasă, în timp ce își dezbracă haina și se descalță, și cînd se întinde pe patul care n-a mai fost făcut după siestă. Stinge lumina cu o mică pară albă aflată la îndemînă. Să-i fie somn, nici vorbă, și de data asta știe că nu va dormi, dar odihnindu-se puțin ar vrea să se gîndească la Sergine, s-o evoce, s-o revadă în închipuire. Ciudat (își spune), chipul bătrînei Féline e cel care se impune reveriei sale, un chip care îi pare neschimbat de cînd se aplecase întîia oară asupra lui, în frageda copilărie, și care are expresia de bunătate solară de pe fețele anumitor lei sculptați odinioară într-o piatră aurită. Un asemenea chip imobil zîmbește deasupra unui guler foarte alb și a unei lungi rochii severe dintr-o țesătură de un albastru întunecat, veșmînt în care a văzut-o întotdeauna pe Féline, și acum treizeci și cinci de ani și mai bine, cînd îl creștea pe el, și astăzi cînd îl crește pe micul Élie. Căruciorul ușor pe care Féline îl trage, cînd îl duce pe Élie să adune melci în vie, nu e oare același în care l-a tras pe el la aceeași vîrstă, întorcîndu-se de la aceleași expediții și plimbări? Dîra melcilor pe frunzele ce împodobesc marginile unui coș familiar sclipește. Figură de leu bun, mască de lepros bun, soare în asfințit deasupra unui far translucid, fața Félinei strălucește pe imaginea turnului de sticlă.

....

Cuvîntul «labirint», gîndit puțin înainte de a se pierde cu o fericire austeră în rețeaua de poteci încrucișate printre tarabele cu alimente, îl duce din nou în spațiul vechilor lui vise pe care a căutat întotdeauna să le regăsească, parțial măcar, în starea de veghe. Într-adevăr, recunoaște că niciodată n-a fost atît de aproape de ele ca în această piață acoperită din Barcelona și ca în străduțele cu cerul (nocturn) descoperit al cartierului de tîrfe din același oraș. Astfel călătoria lui a fost cumva o reușită (își spune), și s-ar abate de la hotărîrea pecetluită prin turnul de sticlă dacă n-ar gusta fără rezerve din ceea ce în realitate îi hărăzește

misteriosul imperiu. Sub lumina cenușie filtrată de marele acoperiș, în îngustele alei ale pieții populate aproape exclusiv de femei, se plimbă, solicitat în dreapta și în stînga de grămezi de fructe, de legume și de cărnuri azvîrlite pe lespezi cu un fel de impudoare, atras de fetele cu pielea în general oacheșă, cu ochii negri, cu silueta prelungită uneori în înălțime de către un coș sau un vas alb purtate pe cap. O Isis întunecată pare că-i poruncește s-o urmeze printre mormanele de zarzavaturi, de ardei iuți și pătlăgele roșii. O alta, nu mai puțin gravă, îl duce cu ea în locurile rezervate peștilor, și-l părăsește printre mari languste care-și mișcă dureros antenele, printre mari crevete caramote, *carabineros* de o culoare purpurie mai violentă în stare crudă decît după fierbere, printre caracatițe, sepii și lungi calamari pătați ca neamul ozeloților. Roșioarele, porcii de mare și o specie de pești roz îl duc cu gîndul, fără să înțeleagă prea bine de ce, la struguri și la tigri, ca și cum ar fi fost amestecați într-un morman vîscos pentru a fi călcați în picioare de un alai dionisiac. Tot o femeie, sumbru asemănătoare celorlalte două, îl conduce în colțul măcelarilor și vînzătorilor de păsări, unde totul ține de ucidere. Cercetînd și tocmindu-se, ea îl obligă să înregistreze iepuri jupuiți, capete de miei jupuite, iezi spintecați în două, buchete de pui cu aripile legate, agățate de cîrlige, și negustorii de pe-aici vînd și sînge, groaznic produs al măcelurilor. Sigismond se afundă în aceste resturi de masacru cu o exaltare vecină cu beția. Fericirea lui persistă, în ciuda sîngelui și a obiectelor de suferință, pentru că i se pare că astfel călăuzit de femei și-a rostogolit sfera izolatoare pînă la o uriașă masă de sacrificiu, unde viziunile care i se oferă stau într-un anumit raport cu propriul lui destin, atunci cînd sfera se va sfărîma, și cu acela al furunculului (Franco) și al gărzilor lui, atunci cînd regimul se va prăbuși. Bacchus dement și fiarele tărcate nu mai sînt înfrînați decît de un perete foarte fragil. La cel dintîi prilej, el se va sparge (turnul va fi mutat din loc) și toate violențele visului vor năvăli în viața pe care mult timp a crezut-o cotidiană. Dacă o femeie, la ora șase, duminică după-amiază, l-ar fi luat pe Sigismond de mînă ca să-l conducă la arena corridei, ar fi avut poate noțiunea profetică a mai multor lucruri încă nedeterminate, chiar dacă presimțite; dar Juanita nu are nici o afinitate cu sîngele, și Sigismond în colțul cu măcelăriile din piața San José o regretă.

Își spune că dacă fața roșcovană a lui Gédéon Pons e ca un asfințit de soare peste lumea antică, chipul Serginei, dimpotrivă, are culoarea și desenul revoluției născînde.

A făcut cîțiva pași, fără călăuză, și iată-l ajuns, alături de ieșirea opusă intrării, în fața vânzătoarelor de ierburi. Femei într-un veșmînt destul de lung din bumbac negru, care pe tava așezată pe genunchi oferă laur, cimbru, rosmarin, busuioc, mărar, și mentă, usturoi, șofran, ardei iuți și alte ingrediente vegetale care-i sînt necunoscute. Femeile sînt cinci la număr, și fiindcă s-a oprit în fața lor și le privește, una din cele mai tinere, șaptesprezece sau optsprezece ani poate, s-a ridicat ca să-și întindă tava către el, cu un gest și cu o căutătură suverane. În rochie neagră, cu păr negru, cu ochii negri, ea e poruncitoare ca o cerșetoare frumoasă ori ca o preoteasă a tenebrelor. S-o refuze nu-i stă în putere lui Sigismond, chiar dacă ar vrea. Dinaintea ei așadar se înclină, sub privirile batjocoritoare ale celorlalte patru (mai puțin frumoase); apoi, pe o tavă de lemn deschis la culoare, alege un mic plic străveziu unde sînt stigmate de șofran, un al doilea pachețel care conține grăunțe rășinoase pe care la început nu le văzuse și care trebuie să fie smirnă. «*Mirra*», spune vînzătoarea de ierburi ca o confirmare, atunci cînd îi dă, fără să fi întrebat de preț, două monede de cîte cinci pesetas, care o mulțumesc dincolo de ceea ce spera fără îndoială. Cu aurul șofranului, dacă își face rost (furînd dintr-o biserică la nevoie) de vreo

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

boabă de tămîie, va putea pune la picioarele tîrfelor ofrandele regilor magi.

Adio, frumoasă negustoreasă de ierburi (în ce grădini parfumate, în ce momente ale lunii, în ce fel îmbrăcate, îşi culeg ierburile aceste fete?); adio . . .

. . . .

Hotelului Tibidabo i-a trecut pragul (piatră neagră în care numele promiţător e săpat cu litere albe), a împins pe nişte elveţieni în buchetele de flori italiene, nu s-a liniştit în faţa obrazului trist al portarului, care începe să surîdă şi el din curtoazie.

— Ce vesel sînteţi astă seară, domnule! rosteşte omul întinzîndu-i cheia.

— L-am văzut pe nebunul de taică-meu, spune Sigismond.

O ia pe trepte, ca să nu aştepte, căci ascensorul e ocupat. Pe scară rîsul ereditar îi este luat tot atît de brusc şi de fără de motiv pe cît îi fusese dat. La etaj, inima îi bate (nu numai fiindcă a urcat iute), şi în culoar dacă ar vedea o femeie ar fi în stare să-i cadă în genunchi şi s-o roage; dar nu vede pe nimeni. Deschide uşa, camera şaptesprezece e în întuneric.

O închide; rămîne în picioare mult timp poate, cu spatele răzimat de uşă, pînă ce ochii i s-au obişnuit cu umbra şi i-a apărut limpede turnul de sticlă; atunci apasă pe butonul electric, şi subita năvală a luminii îl orbeşte. Pe scaun, împins în faţa mesei pe care stau scrisoarea şi turnul, se aşează. Cristalinul falus sclipeşte; micul Cólon de pe dop e ca o limbă de foc pogorîtă din cer sau scuipată către cer. La îndemînă, marele joc al vieţii lui e pregătit. «Joacă», aude cum îi ordonă un stăpîn sau un partener care a pătruns în spaţiul închis, unde mai mult de patruzeci şi opt de ore şi-a găsit un refugiu. «Joacă».

Să mai amîne ar fi în zadar; nimic nu mai poate fi eludat. Sigismond, cu o mişcare fermă a mîinii drepte, dă la o parte turnul care-i apăra regina sau pe regele alb care nu-i altul decît el însuşi. Scrisoarea e în mîna stîngă, adresată de Féline exact aşa cum îşi aducea aminte, şi se gîndeşte la cuvintele pe care e aproape sigur că le-a citit sub coloana marchizului de Comillas. Ceea ce însă într-un fel mai tăios (jignitor) gîndeşte, este că bătrîna Féline, dintr-o anume aversiune faţă de Sergine pe care o suporta cu greu, spunea întotdeauna «ea», pentru a nu spune «Doamna» cînd vorbea despre stăpîna casei. Cercetează dacă plicul e lipit cu grijă, aşa cum ţine minte că l-a lipit el umezindu-l cu limba, pe puntea monumentului consacrat lui Cólon. Pînă acum, vai! totul e la fel ca în memoria lui.

De la un capăt la altul, rupe partea de sus a plicului şi scoate o foaie de hîrtie cu pătrăţele ca pentru o problemă de şcolar. Foaia e îndoită o dată (aşa cum era în amintirea lui). Iat-o desfăcută pe masă, sub lumina puternică. Féline n-a pus data. Scrisul ei puţin gotic e citeţ.

Pentru bătrîna guvernantă, soţul Serginei şi tatăl micului Élie n-a încetat niciodată să fie copil; iată ce i-a scris:

«Micul meu Sigismond,

«Îţi anunţ nenorocirea şi sînt nenorocită. Dar trebuie să afli. Era după masa de prînz, astăzi. Lucram în casă. Ea şi-a luat o carte şi s-a dus în grădină cu Élie. Era soare şi frumos. Élie s-a dus lîngă bazin. Ea era cufundată în carte şi nu se uita. Élie a vrut poate să prindă un şarpe de apă. A căzut în apa adîncă şi rece. N-a ţipat sau ea nu l-a auzit. A ţipat ea cînd l-a văzut în bazin. M-a chemat prea tîrziu. Am luat prăjini. Era fără viaţă cînd l-am scos din apă.

«Ea n-a spus nimic şi nu plîngea. A alergat la turnul vînturilor. A urcat spirala. S-a aruncat de sus. A murit pe loc.

«Medicul şi jandarmii au venit. Au spus că nu e nimic de spus.

«Sînt nenorocită că sînt solul nenorocirii. Dar numai eu pot să fiu. Întoarce-te la fermă. Te îmbrăţişez ca în vremea de demult:

«Féline».

Plesnită e sfera străvezie; explodată. Din învelişul care a fost solid, elastic şi blînd nici o fîşie n-a rămas, şi camera de hotel e deschisă către toate vijeliile de particule şi către toate furtunile magnetice năpustite în spaţiul glacial unde domnesc neîndurătoare astrele. Altair! Hotelul Tibidabo a ajuns acum în punctul de pornire a neliniştitorilor mesageri multiplicaţi prin tot oraşul. Sigismond planează împreună cu el într-un dezastru cosmic. Nu simte nici o mirare, dacă se gîndeşte bine, căci ştie că fără să cunoască exact faptele, presimţise nenorocirea în totalitatea ei iremediabilă, şi găseşte că el însuşi a fost mare, putînd să o suspende două zile înainte de a irumpe în conştiinţa lui la ceasul ales de el. Turnul de sticlă nu-i foloseşte la nimic. Ar putea, fără măcar să se scoale, să-l spargă dintr-o lovitură scurtă de porţelanul lavaboului vecin şi să adulmece mirosul anasonului. Va lăsa însă mai curînd cameristei această coadă umplută cu o licoare, suavă, pe masa pe care destinul a fost amînat.

. . . .

În prag, mai aude cum i se urează «Bună seara». A ieşit; strada freamătă ca un bal de mahala.

Rîsete şi ciorovăieli, strigăte de furie şi de bucurie, provocări, comentarii, rîsete, rîsete, vin toate dinspre un orb beat şi o ceată de glumeţi, care îl mînă şi-l împing pe omul cu baston alb către focurile aprinse ale restaurantului los Caracoles, unde se învîrt în plină stradă păsări la frigare. Orbul simte flacăra aproape, blestemă şi imploră, se clatină şi loveşte, în timp ce e împins. Apoi patronul intervine şi-l îndepărtează pe orb pentru a-şi feri frigările, iar cearta se mută între cheflii şi el, pe cînd infirmul izbeşte cu toiagul său caldarîmul unei străduţe laterale. Pretutindeni electrofoanele împrăştie zgomotos melodii de dans americane şi cîntece andaluze ori mexicane. Nenorocirea lui Sigismond, dacă s-ar apuca s-o recite sau să o declame în mijlocul gloatei, s-ar acorda atît de bine cu jocurile crude, cu beţia şi scandalul, încît povestitorul ar avea fără îndoială un succes deosebit. Cînd ţi-a fost dată o nenorocire care-ar părea că întrece orişice măsură, nu trebuie s-o reciţi? Sergine ar fi răspuns că da; Gédéon Pons ar fi luat argumente din antichitatea greco-latină.

Cearta mai potolindu-se, se stropesc păsările şi flacăra luminează feţele. Sigismond, care în înghesuială a fost atent la portvizitul unde se găseşte scrisoarea implacabilă, iese din mulţime, o ia pe prima străduţă la dreapta. Dacă s-ar uita în interiorul barului Don Juan, îşi spune, ar vedea-o pe blonda animatoare aţipită sau aproape aţipită, pe cînd din scrumiera plină s-ar ridica un fir de fum în singurătate. Gédéon şi Sergine sînt lîngă ei, de-o parte şi de alta; l-ar susţine, la nevoie, dar pasul lui e sigur, Sergine altă dată i-a vorbit de unii sectanţi care au drept sfinţi patroni doar osîndiţi la moarte şi care cred că Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta îi stau alături oricărui condamnat dus spre eşafod. Ajunge la plaza Mayor (unde cele trei Graţii ale fîntînii îi amintesc de cele din Montpellier.). Boturi de leu scuipă mici jeturi de apă într-un bazin rotund căptuşit cu muşchi verde, deasupra florilor albe de rodul pămîntului, sub palmierii care la orice pală de vînt se înfioară şi pe care-i luminează felinare înalte. Birjile aşteaptă în faţa restaurantelor şi a cafenelelor împodobite cu ghirlande de lămpi. Totuşi, către maşina lui se îndreaptă Sigismond.

În buzunarul hainei, de îndată ce o caută, simte cheia de contact, care ar fi putut cădea atunci cînd şi-a azvîrlit vestmintele peste păpuşa de cîrpă din camera cu ora de la numărul 20. Dacă s-ar fi pierdut cheia, ce-ar fi făcut? Ar fi fost

© Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

oare în stare să se ducă s-o caute împreună cu fetița aceea de serviciu despre care nu e inadmisibil că crezi că ar fi fost o întruchipare cu adevărat copilărească a ducesei de Alba cînd s-ar fi lăsat dezbrăcată? Și dacă ar fi dispărut cheia de tot, ce s-ar fi întîmplat cu el, la această oră tîrzie? Nu s-ar fi abătut de la destinul lui, cu riscul de a tîrî încă pe ciudate drumuri umbrele tatălui și soției lui pe care de-a dreapta și de-a stînga și le închipuie? Întrebări de prisos, o dată ce bucata plată de metal cromat care îi încuie mașina se află în mîna lui atunci cînd se oprește la spatele Renault-ului.

. . . .

În Plaza de Cataluña, lucrări în curs (metrou?) îl obligă să conducă mai încet, dar semafoarele nu mai comandă oprirea și face înconjurul esplanadei monumentale, pînă la Paseo de Gracia, pe care se angajează. Spațiul larg, clădirile înalte, luminile multicolore și puternice îi expun în sfîrșit total nenorocirii lui.

Fără să fi observat altceva decît răspîntii și faruri, a ajuns pe bulevardul marelui furuncul, Avenida del Generalisimo Franco, căreia după eliminarea puroiului i se va da numele de bulevardul Președintelui Companys, și în lunga cale « diagonală » a mers la stînga. Însoțitorii lui imaginari i-au ținut mîna la viraj, ar putea s-o jure. Acum că e mînat după voința lor, își pierd din consistență, se atenuează, se topesc. Din nou vede doar faruri și răspîntii. Sinistră trecere rectilinie printr-un cartier unde e de negîndit că pe trotuare au putut păși vreodată papucii elastici ai micuței tîrfe care e și ducesa de Alba.

O placă, apoi altele, îi trec pe dinaintea ochilor, purtînd săgeți și nume de orașe: LERIDA, ZARAGOZA, MADRID. . . « Nu va fi nevoie să mergi pînă acolo », i-au șoptit cei străvezii.

După planul primit de la portarul hotelului Tibidabo (i-a fost dat, i-a fost dat din plin, a fost copleșit, poate să-i mulțumească puterii donatoare, da !), va ieși din Barcelona puțin după Plaza Calvo Sotelo, de care tocmai a trecut. Într-adevăr, bulevardul furunculului își întinde acum asfaltul pe un teren cu alt aspect, și fără să fie mai puțin înalte blocurile de pe margini devin mai populare și mai mizere pe măsură ce se depărtează de centru. Luminile sînt slabe. Cu o apăsare de deget, Sigismond stinge lanternele și aprinde farurile mari pentru a inspecta șoseaua pe care merge. Apoi, cînd casele s-au răsfirat iar luminile s-au făcut și mai rare, vede că noaptea e atît de albă încît ar putea, dacă ar vrea, să se lipsească de faruri. Pe cerul pur, luna, care descrește abia de cîteva zile, luminează periferiile orașului pînă la munții care taie orizontul, și în depărtări se decupează siluetele unor donjoane scunde care de fapt sînt gazometre. În consecință Sigismond își dă lui însuși sfatul de a conduce cu mai multă înțelepciune, știindu-se pîndit de halucinațiile lunare.

Firea lui, în speță, n-a fost niciodată distinctă de a Serginei, doar că femeia era încă și mai sensibilă la scînteierea astrului nocturn, că asculta și mai pasiv de fazele lui și că numai în săptămînile cu lună plină avea dorința spontană de a fi îmbrățișată de bărbat. Gédéon se temea de nopțile cu lună, cînd nu suporta decît veghea în locuri închise, cu lumină artificială; dimpotrivă, ceasul amiezii în cîmpia întinsă îi exalta puterea și extravaganța. În plimbarea de victimă la care are impresia că este supus, Sigismond și-ar zice că starea cerului și circumstanțele de loc, de timp și de fapt i-au dat pas Serginei asupra lui Gédéon Pons. Stranie pereche alcătuiesc cei doi, pereche contrastantă și totuși acordată ca Phoebus și Phoebe, pereche a cărei prezentă reunire îl condamnă inexorabil pe Sigismond. « Și totuși niciodată n-am ucis și n-am rănit, niciodată n-am furat, rareori am mințit și nu-mi aduc aminte să fi făcut într-adevăr rău cuiva », își spune el semnalîndu-și, cu o fulgerare a farurilor rutiere, sosirea la o răscruce care ar putea fi primejdioasă.

Depășind-o, piciorul lui dă mai mult gaz motorului, cu asentimentul perechei de umbre, despre care îi vine să creadă că se sfătuiesc asupra locului unde îi vor impune stopul. Copaci mărginesc bulevardul, care nu mai e o cale urbană dar nici nu e cu totul un drum, copaci dintr-un parc probabil frecventat ziua. Un restaurant în aer liber, în fața căruia staționează numeroase mașini, mai ține încă de oraș. Mici cadavre (arici, nevăstuici), strivite pe șosea, vestesc apropierea terenurilor sălbatice.

După o altă răspîntie, mașina străbate o aglomerație nu prea mare de tineri băieți și fete, separați, mergînd pe laturile luminate ale drumului. Apoi lămpile și casele dispar și prezența omenească nu se mai manifestă decît prin vehicule.

Sigismond trece o cale ferată, barierele fiind deschise; trece un rîu, pe o punte scurtă, care modifică zgomotul mașinii; lunecă printre tufișuri și coaste pietroase.

Pe lîngă el aerul foșnește ca și cum niște pasageri imaginari ar jubila.

ZARAGOZA, MADRID, citește el încă o dată pe o placă indicatoare, după ce a revăzut imitația de colac de salvare care înconjură PEPSI-COLA. E pe drumul cel bun. . . Ar putea să ducă la Zaragoza umbrele însoțitorilor *lui* și să-i arunce în Ebru, unde pe drept au fost înecați odinioară atîția francezi. . .

Parcă i s-ar fi citit gîndul îndată ce a citit el însuși numele orașului, căci i se pare că în spate se rîde de îndrăzneala lui, și că e tatăl său acela care rîde, în vreme ce Sergine cu ironie îl privește. Curba fluviului, la picioarele unui sanctuar unde e adorată o formă conică și miraculoasă, e prea îndepărtată pentru a avea cea mai mică șansă să scape de umbrele imperative. Încetinește mult viteza Renault-ului, care și așa nu mergea prea repede; unele poticneli se produc în transmisie, pe care le-ar evita trecînd în viteza a doua; atîta pagubă ! Apoi pe stînga vede deschizîndu-se un fel de căldare foarte albă, în care nu poate decît să intre și să-și imobilizeze mașina alături de o camionetă goală părînd abandonată.

Strîngînd bine frîna de mînă, întoarce cheia pentru a întrerupe contactul și motorul cu un mic sughiț tace. În cupeul închis, dispoziția oaspeților familiari a trecut de la jubilare la extrema exultare, după cît înțelege. N-a fost *el* oare un bun fiu și un bun soț venind în acest loc și oprindu-se aici supus, așa cum voiau ei s-o facă? Se scurg cîteva minute, în timp ce caută să audă ceea ce se spune poate.

Învîrtind manivelele portierelor, lasă în jos geamul din stînga, apoi pe cel din dreapta, și răcoarea nopții se face simțită, intră în mașină ca o apă curgătoare și risipește prezențele bănuite. Așadar nu era nevoie de vîltorile Ebrului. . . Sigismond a fost oare atins în treacăt de umbrele fugind una spre cerul lunar, cealaltă spre tufele de mărăcini care par să murmure uneori fraze latinești, sau doar o iluzie a pus stăpînire pe spiritul lui? Nu știe. Dar în singurătatea unde și-a regăsit nenorocirea, nu are nici cea mai slabă îndoială cu privire la ce-i rămîne de făcut pentru a se pune de acord cu lumea fantastică și cu aceea a realității.

În mijlocul gropii, în fața lui, e o grămadă de materie prăfoasă între două site mari de care se reazimă lopeți, iar taluzul circular e de pămînt fărîmițat tot. Să numere lopețile e greu; Sigismond între șapte și opt ezită, dar nu va ieși din mașină să verifice. Ultimul loc al vieții lui va fi deci o carieră, sau, mai precis, o carieră de nisip, și își repetă numele ei ciudat cu o voluptuoasă insistență, fermecat că este, la feminin, cuvîntul care desemnează unul din cele mai vechi instrumente de măsurat timpul[1]. Sub raza lunii, nisipul e de un alb miraculos. Din

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil între *sablière*=carieră de nisip, și *sablier* = ceas de nisip, clepsidră.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

împrejurimi nu se vede nimic, ca şi cum totul, dincolo de marea căldare, ar fi fost abolit.

Nimeni n-a ştiut niciodată că în maşina lui, în spatele cartonului de la despărţitura burdufului numită cutie de mănuşi, Sigismond, printr-un fel de copilărească manie, ascunsese un mic revolver bull-dog şi o cutie cu cartuşe. Buzunar secret uşor accesibil (vameşii, dacă şi-ar fi dat osteneala să-l caute, l-ar fi descoperit cu siguranţă), pe care îl goleşte de conţinut. Tirania nălucilor familiare, dacă vreodată a existat, e uitată. Sigismond are pretenţia de a-şi fi hotărît singur ultimul loc şi ultima lui clipă. Stăpîn al timpului şi spaţiului, umple cele cinci alveole ale încărcătorului, ca cinci colţuri ale unui pentagram, care ar putea fi purtător de noroc dacă ar avea un vîrf în sus, malefic însă dacă ar avea două cum sînt coarnele diavolului. Să încarce numai o alveolă, ca la ruleta rusească, sau să încarce numai patru, ca să-şi lase o şansă la cinci, ar fi ispititor, dar nu, le încarcă pe toate. « Nu sînt jucător », îşi spune cu mîndrie, în timp ce se închide cu un clănţănit chiulasa.

Deodată se gîndeşte la poporul catalan, de care se simte legat atît prin prietenie cît şi prin solidaritate. Va avea oare puterea să nu accepte a fi mereu un învins? Va fi în stare să vrea din libertate şi altceva decît întreceri sportive, corride, cîteva dansuri vechi (sardane) şi cîteva plăceri sexuale în zilele şi orele de permisie? Va trăi cu mîndrie? Răspunsul pe care Sigismond şi-l dă (sau care îi e dat) este afirmativ.

« Am trăit pe margine » îşi spune (gîndind că astfel ar fi putut spune tatăl lui sau ducesa).

Ca pentru un blestem victorios, atunci, cu voce tare în surghiun, pronunţă: « Fie ca marele popor catalan să fie izbăvit de furuncul şi de furunculism, fie ca toate popoarele din Spania să fie izbăvite, să intervină nobilul oţel iar puroiul mîrşav să fie expulzat, şi fie ca viaţa cea verde să respingă şuvoiul împuţit al morţii ! » Rîde în hohote de el însuşi şi de nenorocirea lui, pune pe piept, la locul cuvenit, scurta ţeavă a armei, apasă pe trăgaci, şi iată cum s-a împuşcat în inimă.

În româneşte de LILIANA ŢOPA

GRENOBLE

DENYS CHEVALIER

PRIMUL SIMPOZION FRANCEZ DE SCULPTURĂ

Primul Simpozion Francez de Sculptură, care a avut loc la Grenoble în 1967, se deosebeşte de alte manifestări similare care s-au desfăşurat anterior în diferite ţări, nu numai prin numărul participanţilor săi (foarte ridicat, deoarece pentru întîia oară cincisprezece sculptori şi-au reunit operele, pe cînd cifra obişnuită variază între şapte şi opt), ci şi, mai ales, prin spiritul în care a fost conceput şi realizat.

În adevăr, de la bun început, alegerea oraşului Grenoble ca loc de primire, implica respectarea unor imperative de ordin arhitectural, urbanistic şi chiar naturale. Totuşi, restricţiile pe care contextul impus de oraş îl aduceau libertăţii totale de creaţie a artiştilor, nu trebuiau să constituie numai restrîngeri. În aceeaşi măsură, restricţiile erau indicate pentru o adîncire, o îmbogăţire, o reînnoire a ideii simpozionului. Astfel, în capitala Dauphiné-ului, în oraşul industrial, comercial, universitar şi sportiv (Grenoble se pregătea să primească Jocurile Olimpice de iarnă), simpozionul clasic, aşa cum îl cunoscusem în străinătate, aveam să-l văd dezvoltîndu-se, pe planul amenajării de spaţii verzi, pe planul arhitectural şi socio-urban. Înceta să fie o manifestare de gratuitate estetică pentru a deveni un fel de demonstraţie funcţională.

Chiar la primele luări de contact între organizatori, arhitecţi şi sculptori, a fost ales locul operelor ce urmau să fie create; în funcţie de expresia lor plastică, de însemnătatea, de caracterul lor sau de materialele folosite. În ansamblu, excluzînd cîteva amenajări şi modificări ulterioare, amplasările iniţiale au fost respectate. Aşadar, chiar în stadiul de proiect sau de machetă, fiecare viitoare sculptură s-a aflat confruntată cu numeroase probleme de adaptare la mediu.

© Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

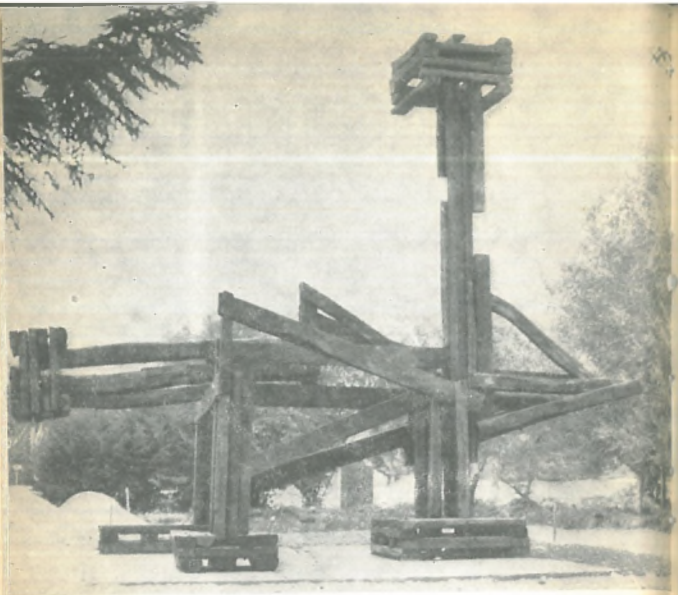

ROUSSIL ROBERT (Canada) *Lemn*

În linii mari, această adaptare a vădit două aspecte principale: unul de integrare la o arhitectură preexistentă, Orașul Olimpic; altul, de armonizare cu o natură « amenajată», parcul Paul Mistral — deși apropiata lui vecinătate cu noua clădire a Primăriei, în fața căreia se înalță sculpturile lui Apostu, a pus pentru unele opere probleme mai speciale. Asemenea situații, complicate și mai mult datorită expresiei plastice proprii fiecărui sculptor, au făcut în prealabil obiectul unor studii, discuții și confruntări, în cursul cărora diversele soluții posibile au fost luate în considerare. Cu toate acestea — cum se întîmplă în asemenea situații — cu toată grija pusă în estimațiile prealabile, realizarea definitivă n-a corespuns în toate punctele schemei directoare cu care se pornise la drum. Dacă au intervenit, însă, derogări, ele n-au afectat cu nimic creteriile fundamentale, de calitate; vizau dimpotrivă ameliorări la care nu ne gîndisem pînă atunci.

Astfel — cu toate schimbările ivite pe parcurs, determinate de mulțimea imponderabilelor care în mod constant fac să nu se realizeze aidoma planurile cele mai bine studiate — marile linii originare ale acestei întreprinderi au fost respectate. Pe scurt, după imaginea vieții însăși care transformă orice lucru, Simpozionul de la Grenoble s-a menținut totdeauna într-o tensiune de ordin perfecționist — dacă pot spune așa. Căci principiile nefiind puse în cauză, această evoluție s-a limitat în esență la modalitățile de realizare, la adecvarea materialelor, la alegerea celor mai bune destinații posibile etc.

La început, bunăoară, numai piatra și betonul fuseseră reținute. Ulterior, ținînd seama, și de noile disponibilități care le-au fost oferite organizatorilor, s-au adăugat lemnul și metalul, ceea ce a adus, după părerea generală, o incontestabilă îmbogățire. La fel, în ce privește spațiile de asamblare, Satul Olimpic și parcul Paul Mistral au fost completate prin punctele de intrare pe unele autostrăzi. Astfel că pînă la urmă, în comparație cu alte simpozioane, cel de la Grenoble s-a dovedit la analiză a fi rodul unei întreprinderi comunitare și rezultatul unei colaborări generale între personalități cu totul diferite (sau care uneori nu se cunoșteau). Mai mult decît unele afinități personale ce aveau să se reveleze în timpul lucrului, le unea, le asocia, le « coagula» — aș putea spune — o unanimă credință și voință de a izbîndi.

Bineînțeles, în afară de acești factori morali, Simpozionul n-ar fi devenit realizabil fără o muncă înverșunată, un incredibil devotament, și fără comprehensiunea unei municipalități hotărît moderne, fără a mai pomeni, firește, despre generozitatea sculpto-

▼ DESCOMBIN MAXIME (Franța) *Beton*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

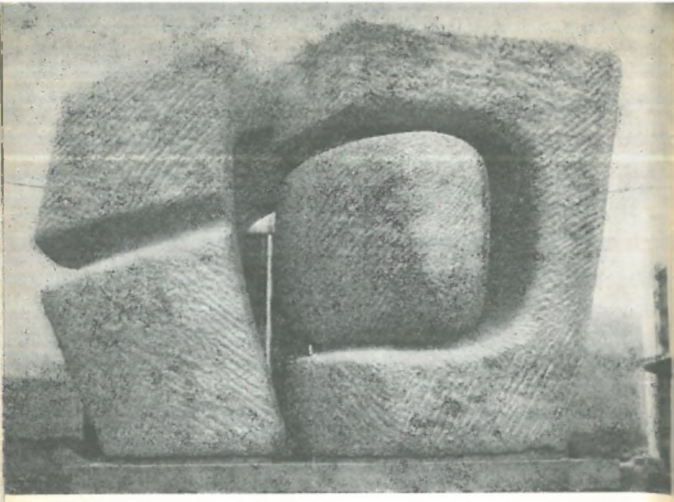

▲ AVOSCAN YVAN (Franța) *piatră*

rilor (cărora trebuie să le acordăm cu prioritate gratitudinea noastră), care au acceptat să ducă, în tot timpul experienței, o viață de muncă intensă în condiții colective sănătoase, dar destul de austere. Am folosit cuvîntul experiență. *În adevăr, e de netăgăduit, pentru cei mai mulți dintre artiști (în afară de francezul Lipsi, cehoslovacul Chlupac, japonezul Mizui, canadianul Roussil și ungurul Szekely care au participat anterior la manifestări similare) că Simpozionul a fost sub un anumit aspect un lucru cu totul nou, o aventură niciodată trăită pînă atunci, atît în ce privește condițiile de lucru cît și importanța creației. Căci rareori — din cauza prețului de cost al materialelor, al atelierelor strîmte și al obligațiilor vieții cotidiene — au prilejul, cu excepția unor comenzi, să-și dea astfel frîu liber imaginației, fără să fie preocupați de nevoile materiale, să se confrunte cu o ambianță de caracter social și să lase, într-un fel, o mărturie definitivă și monumentală despre arta lor.*

Toate acestea, în limitele posibilului le-au fost acordate de Simpozionul de la Grenoble, care va rămîne deci, pentru viitor, nu numai o sursă de emoție artistică mereu reînnoită pentru locuitorii orașului, dar și o aventură de neuitat pentru creatorii reuniți

Grenoble nu evocă numai curse vijelioase de sky sau de bob, întreceri fulgerate pe albul zăpezii, dar și întîlniri întru spirit, confruntînd măiestrii și prestigioase aptitudini, regia lui Béjart, pe texte de Baudelaire, și arhitectura îndrăzneață a lui Wogenscky — atîtea ample eforturi, fericit complinindu-se.

În lanțul acestor acțiuni ne place să semnalăm, cu o legitimă mîndrie, prezența lui George Apostu, tînărul sculptor român, chemat să ridice în piatră un grup de 10 metri înălțime, pentru care i s-a hărăzit un spațiu foarte important, în fața Primăriei orașului. Astfel, înainte de medaliile pe care aveau să și le dispute sportivii, țara noastră își asigurase, la Grenoble, dreptul unei prezențe mai durabile și mai ferme. Într-o emulație pasionată, într-o muncă aprigă — dispunea de numai două luni — înconjurat de o uimire la început neîncrezătoare, apoi tot mai admirativă, Apostu a pus în picioare lespezile acestea impresionante. Agățat pe schele, mărunt lîngă massa imensă a pietrei — care se înălța lîngă el ca un obraz de sfinx egiptiac — sculptorul vădea colegilor săi și curioșilor o perseverență temerară și înverșunată. « Diavolul Apostu la lucru » — suna titlul unei emisiuni care i s-a consacrat la Televiziunea Franceză, în acele zile de muncă admirabilă.

Sculpturile care s-au zămislit în această încordare sînt liniștite și grave, pure de balast anecdotic. Pe tipsia de beton unde sînt implîntate, ni se înfățișează misterioase și totodată clare, așa cum sînt și raporturile de viață pe care le semnifică lespezile acestea: *Tată și fiu*, un raport esențial, care-și dăruiește înțelesul într-o severă frontalitate. Dale tăiate net, tăcute — cum observa un critic — dacă le privești dinspre flancuri, cu o curiozitate obișnuită să guste complicațiile multiplicității; dar elocvente dacă le îmbrățișezi din față, cu o franchețe simplă, nudă. Sînt arhitecturi în unghiuri drepte, borne hieratice la o răscruce de tăceri, *praguri* (au fost comparate cu seria, astfel intitulată, de Jean Arp) praguri spre absolut; dar se întrezărește, totuși, în severitatea lor, căldura vitală a unui *gest*, sînt *personaje*, nu numai prezențe abstracte. Și se impun ochiului, fără efort. Așa cum am voi ca arta noastră să se impună, tot mai des, în privirile și memoria lumii.

DAN HĂULICĂ

G. APOSTU: Variații pe tema « Tatăl și fiul » ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în acest cadru. O reușită în ce privește organizarea, primul Simpozion Francez de Sculptură a constituit și un succes pe planul strict uman, ceea ce nu-i de loc neglijabil, pe planul unor cordiale și fraterne relații între artiștii veniți din cele patru colțuri ale lumii.

Cît despre obiectivul cel mai important, de a îmbogăți unele spații umane prin implantarea unor opere de artă realizate în comuniune cu mediul ambiant și frecventarea lui — după părerea tuturor, specialiști în problemele estetice și a marelui public, el a fost realizat. Pentru a te convinge era deajuns să fi văzut, mai ales, primele reacții ale celor care se plimbau prin Parcul Mistral, unde surpriza se îmbina cu respectul într-un soi de admirație, exprimată uneori fățiș. Confuz poate, dar profund, fiecare simțea că aceste sculpturi, perfect integrate mediului în care trăiesc, prezentau indiscutabile calități plastice în formularea lor originală și îndeplineau funcția socială pe care le-o impunea naturii lor virtutea de a fi privite de oricine cînd voia.

Nu-mi revine aici, evident, să înregistrez un « palmares », să fac judecăți de valoare, să decern certificarte, nici să apreciez în ce măsură cutare artist, mai bine sau mai puțin bine decît alții, a executat dificilul program pe care îl acceptase. Desigur, unii s-au acomodat efectiv mai bine decît ceilalți unui întreg complex de constrîngeri, extrăgîndu-și de aici chiar un surplus de expresie. Poate, unul sau altul, să fi rezolvat mai just problemele de adecvare a stabilității plastice la « viața naturii ».

Totuși, asemenea probleme au puțină importanță, dacă vreți să admiteți ca și mine că orice apreciere privind un astfel de eveniment nu poate fi decît globală. Căci cu simpozionurile se întîmplă la fel ca și cu orice manifestare colectivă. Nu putem și nu trebuie să le judecăm sau să facem rezerve decît ținînd seama de criteriile și finalitățile care le sînt proprii, adică de totalitatea lor, indisociabilă în elementele distincte care le compun. Dar, din această perspectivă, îndoiala nu este permisă. Indiscutabil, este vorba de o aventură dusă la bun sfîrșit, de o reușită, de un succes deplin. Pe de altă parte, — deși în grade diferite — majoritatea sculpturilor înălțate acum în diverse locuri din Grenoble nu demonstrează mai puțin ingeniozitate și varietate ale soluțiilor plastice — indiscutabilă originalitate și autenticitate a temperamentelor care le-au zămislit. Aceasta nu este o părere, ci înregistrarea unui fapt obiectiv. De asemenea prin intermediul lor, cei cincisprezece artiști astăzi întorși la ei acasă, își veșnicesc prezența în metropola vechilor Alobrogi, unde rodul muncii lor constituie de pe acum o îmbogățire și o actualizare a patrimoniului artistic și cultural.

Pentru a încheia aceste scurte considerații, voi menționa în sfîrșit că sculpturile înălțate în fața munților Chamrousse și Belledonne, nu vorbesc numai cu cerul, cu arborii și cu turnurile din Grenoble; dar, făcînd parte din cadrul vieții cotidiene a fiecăruia, ele răspund, printr-un dialog neîntrerupt, curiozității artistice — adesea mai binevoitoare decît am bănui — a maselor anonime ale orașului.

Stele sau coloane, forme masive sau avîntate, aluzive sau abstracte, dar totdeauna semnificative pentru o epocă și pentru sensibilitatea ei — sculpturile acestea sînt deopotrivă, printr-o superbă ambiguitate, mărturie contemporană și prezență a viitorului.

În românește de ALEXANDRU BACIU

G. APOSTU: Variații pe tema « Tatăl și fiul » ▶

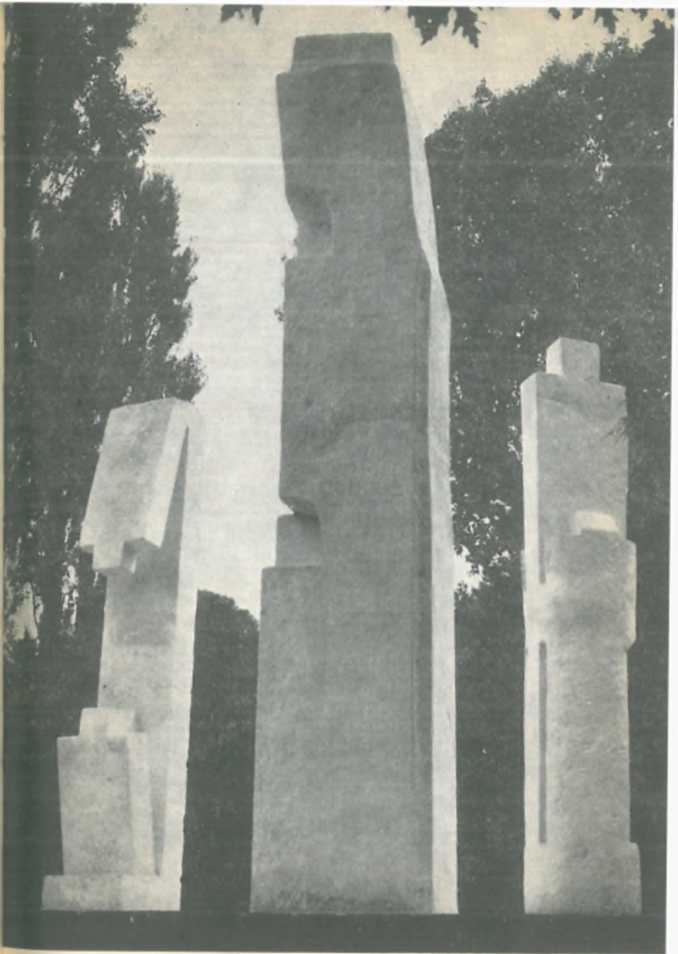

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VALERIU RÂPEANU

O privire asupra teatrului francez contemporan

A trecut și trece teatrul francez contemporan, cum s-a spus adesea, printr-o criză? Se mulțumește oare epoca de după primul război mondial să jaloneze declinul unei arte sub loviturile succesive provocate de inimaginabila răspîndire și forță de atracție a cinematografului și televiziunii? Au atacat aceste două realități incontestabile ale vremii noastre însăși substanța teatrului, l-au făcut desuet, l-au aruncat la arhivă și i-au erodat farmecul, lăsîndu-i doar o valoare istorică, inaptă să mai cucerească sufletul modern? Au pulverizat oare vedetele ecranului — al căror chip multiplicat în milioane de imagini sînt răspîndite într-un ritm obsedant, nu numai pentru indivizi refulați ca eroul din *Boccaccio 70* — acel fior propriu comuniunii omului cu misterul scenei?

Acum, cînd gloria actorului de cinematograf nu cunoaște hotare nici în spațiu, nici în timp, înfrîngînd cele două obstacole care au făcut ca gloria unor Frédérick Lemaître, Marie Dorval, Sarah Bernhardt, Réjane, Le Bargy să fie totuși efemeră și relativă, cînd eroul de pe peliculă este un autocrat al spiritului ce dictează gusturile și impune moda, se mai poate vorbi de o concurență loială între teatru și cinema? Nu l-a transformat oare ecranul pe artist din idol în mit? Aceasta este părerea lui Gaëtan Picon: « Dimensiunea mitică, cinematograful n-a acordat-o nici subiectului, nici personajului, ci actorului. Miturile moderne nu se mai numesc Oedip, Hamlet sau Fedra, ci Greta Garbo, Marlène Dietrich, Michèle Morgan, Garry Cooper, Jean Gabin, Erich von Stroheim ».[1] Să mai adăugăm faptul că, trăind în epoca unei sociologizări excesive, epocă în care chiar *poezia* și *misterul*, cele două elemente inseparabile teatrului sînt echivalate și tălmăcite în cifre, în procente și grafice, cinematograful și televiziunea le-au atins pe toate în coeficiente

[1] Gaëtan Picon: Panorama de la Nouvelle Littérature Française, Nouvelle Edition Refondue N. R. F. p. 299.

astronomice. Totuși, teatrul, și în speță teatrul francez, nici n-a trecut printr-o criză și nici n-a ieșit zdrobit din loviturile pe care periodic încearcă să i le dea cinematograful și televiziunea. Și aceasta pentru că teatrul reprezintă una din realitățile și necesitățile vieții noastre spirituale. Dacă cinematograful a dat satisfacție deplină setei permanente de epic, de aventură, n-a răpit teatrului acea « magie a Prezenței, puterea magnetică a contactului uman, virtutea misterioasă de a emoționa în Prezent »[1].

Mai presus de cifre și procente se impune însă un mare și incontestabil adevăr: apariția și concurența cinematografului n-a dus la o criză a teatrului și nu i-a creat un complex de inferioritate. Dimpotrivă, oamenii de teatru au căutat să definească mai riguros ceea ce are specific arta scenei, ceea ce îi aparține ei și numai ei. Nu printr-un sclerozat refuz a ceea ce era nou, deoarece adeseori teatrul a asimilat mijloacele tehnicii moderne, ci printr-o neîncetată aprofundare a resurselor lui interioare.

Epoca dintre cele două războaie mondiale a rămas în istoria teatrului ca una în care regizorul are o prezență și o pondere într-adevăr nemaicunoscute: fără îndoială, teatrul francez cunoscuse și înainte de primul război mondial directori de scenă dintre care unii precum Antoine, Lugné-Poe, Firmin Gémier, se remarcaseră drept înnoitori sau în orice caz personalități de prim rang ale artei teatrale. Dar numai în perioada dintre cele două războaie mondiale, sau mai precis din octombrie 1913, cînd teatrul Vieux-Colombier își deschide porțile sub direcția lui Copeau, se poate vorbi în istoria teatrului francez de o *școală* care a determinat nu numai drumuri noi în arta scenică, dar a și fertilizat dezvoltarea dramaturgiei. Că fenomenul nu este izolat și nu se reduce doar la anii dintre cele două războaie, că pecetea acestor talente s-a impregnat în însăși substanța vieții teatrului francez ne-o dovedește continuarea fenomenului prin Jean Vilar și Jean-Louis Barrault. Mai ales prin ideea teatrului popular și a festivalului de teatru, Jean Vilar a revoluționat mișcarea dramatică, așezînd la baza apropierii marelui public de farmecul scenei frumusețea și valoarea operei de artă.

Se reduce uneori rolul animatorului numai la descoperirea de noi talente. Fapt de altfel riguros exact și ar fi de-a dreptul oțios să înșirăm aici piesele care au apărut în urma impulsului imprimat de mișcarea de la Vieux-Colombier. Fără îndoială, exegeții teatrului contemporan se pot întreba, precum Geneviève Serreau[2] în *Histoire du « nouveau théâtre »*: « Ce rămîne astăzi din operele dramatice ale lui Jules Romains, Roger-Martin du Gard, Ghéon, Mapoud, Schlumberger, Obey, autori francezi contemporani cu Copeau (și legați de nașterea *Noii reviste franceze*), piese montate cu dragoste la Vieux-Colombier? ». Deși exemplele s-ar putea înmulți și nu numai în cazul companiei Vieux-Colombier, impulsul dat de acești dezinteresați « animatori » ai teatrului francez a permis apariția și a unor condeie de primă însemnătate pentru teatrul mondial contemporan cum sînt Giraudoux, Anouilh, Salacrou, Cocteau sau Jean-Paul Sartre. Cum e și firesc, orice curent literar, orice mișcare artistică numără pe lîngă autorități marcante, nume și opere care, după o vreme, se sting, modeste, reînviate doar de vreun cercetător scrupulos. Căci inventarierea cu tot dinadinsul a producției desuete poate compromite orice curent literar. Să mai adăugăm faptul că o doză de subiectivitate poate însoți orice asemenea catalogare. Reluarea recentă a unor opere uitate în arhive n-a fost întîmpinată cu sentimentul inutilității. Surprizele nu-s niciodată excluse, redescoperirile spectaculoase fiind una din constantele vieții artistice contemporane și

[1] Jean-Louis Barrault, prefață la Encyclopédie du Théâtre contemporain, Olivier Perrin Editeur, 1959, vol. II. p. 4.

[2] Geneviève Serreau: Histoire du «nouveau théâtre», Ed. Gallimard, col. Idées N.R.F.

nu numai în arta teatrală. De aceea judecățile și clasificările categorice, definitive, se pot dovedi uneori relative. Reprezentarea piesei lui Marcel Achard, *Jean de la Lune* pe una din scenele pariziene, a confirmat în mod elocvent valoarea acestei « mici capodopere », cum o numea Gabriel Marcel. Și exemplul nu este unicul.

Dacă am reduce însă discuția numai la perenitatea unor nume sau opere ce s-au afirmat în perioada denumită de Pierre Brisson «*les Années folles*», ar însemna să nu ținem seama de gustul publicului, de dispozițiile momentelor, de calitatea spectacolelor. Or, semnificația mișcării generate de animatorii amintiți trebuie căutată nu atît în numărul pieselor viabile și astăzi, ci mai întîi de toate în climatul spiritual creat atunci, grație căruia unii dintre cei mai prestigioși scriitori ai timpului s-au apropiat de teatru. În felul acesta, s-a operat cea mai eficientă și mai netă breșă într-un peisaj teatral dominat pînă la primul război mondial de dramaturgi aparținînd industriei de bulevard față de care istoricii teatrului francez se arată în unanimitate, astăzi, de o vehemență nu o dată exprimată în termeni pamfletari. Scriitorii, poeții și romancierii au reabilitat acea demnitate a teatrului francez, amenințată de dominația unor constructori abili, productivi cu mare succes de public dar în mare majoritate lipsiți de substanță, ca Bataille, Bernstein, Robert de Flers, Caillavet etc. Nu vom susține că piesele lui Duhamel, Gide, Roger-Martin du Gard, Jean Schlumberger, au trecut examenul timpului. Unele din ele vor rămîne, probabil doar momente înscrise în arhiva istoriei teatrului. Dar începînd cu Romains și trecînd la Claudel, Giraudoux, Cocteau, Mauriac, Montherlant, ca să încheiem cu Camus și Sartre, opere fundamentale ale teatrului contemporan, nu numai francez, au fost zămislite de scriitori, adică de poeți și prozatori. Această « înnobilare » a dramaturgiei franceze nu a dus numai la destrămarea autocrației fabricantului de teatru, nu a ridicat numai calitatea textului, care prin Giraudoux, Montherlant sau Anouilh, revine la sursele înseși ale poeziei dramatice dar, mai mult decît atît, se integrează în fluxul filozofic și artistic al mișcării literare.

Teatrul ajunge deci să aparțină din ce în ce mai mult literaturii nu numai prin valorile stilistice ale pieselor dar, în egală măsură, prin mișcarea de idei, prin acel flux al marilor întrebări care trec de la un gen la altul, unindu-le într-o sinteză unică. Am avea o imagine parțială asupra teatrului francez contemporan dacă nu am releva însă și un alt fapt: chiar autorii ce s-au dedicat exclusiv teatrului, și mă gîndesc aici în primul rînd la Anouilh și Salacrou, fără a-i uita nici pe Marcel Pagnol și Marcel Achard, nu mai au situația celor dinaintea primului război mondial. Și pentru unii și pentru alții, teatrul era o vocație. Pentru că nici lui Bataille, nici lui Bernstein, nici lui Robert de Flers nu le putem contesta simțul scenic care a făcut ca piesele lor să marcheze un moment de progres față de dramaturgia naturalistă greoaie, cenușie, ateatrală, ce-a dominat sfîrșitul secolului trecut. Verva spumoasă a situațiilor, dialogul adesea scînteietor (« înotam în cuvinte de spirit » spune nu fără o undă de nostalgie ironică Robert Kemp) și pînă la un punct chiar ingeniozitatea construcției, sînt iarăși calități care ne fac să nu fim întru totul de acord cu cei ce rostesc o condamnare apriorică și fără drept de apel a teatrului de bulevard. Dar un Salacrou sau Anouilh se ridică dincolo de limitele obișnuite ale autorilor de teatru așa cum înaintașii lor din *la belle Époque* păreau că le statuaseră, chiar dacă și ei doi printr-o extremă disponibilitate au acoperit teritorii imense de la vodevil pînă la dramă și tragedie. Dar și la unul și la altul cuvîntul de spirit nu se mai consumă în van, ingeniozitatea nu se mărginește numai la variațiuni pe aceeași temă. Și în piesele lor cele mai roz, cele mai apropiate de formula teatrului ușor, există observații psihologice de o mare penetrație, adevăruri umane, adeseori esențiale. Să nu mai vorbim nici de faptul că și unul și altul (dar mai ales Anouilh prin *Antigona*, *Ciocîrlia* și *Thomas Becket*) se ridică pînă la o viziune tragică a destinului dîndu-ne,

cred, o imagine completă și complexă asupra lumii. După cum a-i disprețui pe Achard și Pagnol, creatorii a cel puțin două tipuri memorabile: *Jean de la Lune* și *Topaze*, înseamnă a ne pripi. Chiar dacă și la unul și la altul curba creației a mers descrescînd, amîndoi au creat eroi cu o valoare general-umană.

Dar dacă toți istoricii teatrului francez sînt de acord să stabilească primul război mondial drept piatră de hotar în evoluția nu numai a artei scenice, ci și a dramaturgiei, nu înseamnă că teatrul dominant înaintea marii conflagrații și-a încetat existența. Prin Sacha Guitry, pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, prin André Roussin astăzi încă, acel teatru ușor, de mare și imediat succes își prelungește viața continuînd să ocupe scenele, să realizeze cifre fantastice, în ceea ce privește seriile de spectacole și numărul spectatorilor. Numele amintite mai sus sînt cele mai reprezentative, dar o cohortă destul de numeroasă de autori, un Alfred Savoir, un Paul Géraldy altădată, acum un Marcel Mithois, îi secondează, ceea ce denotă că în fond teatrul așa-zis de bulevard nu constituie numai reflexul unei epoci, ci reprezintă o stare de spirit; iar existența și înflorirea lui nu trebuie legată numai de prosperitatea unor clase de noi îmbogățiți. Să recunoaștem că el nu corespunde numai unei nevoi de destindere sufletească, nu este numai o supapă, ci marchează o înclinație a sufletului omenesc spre o viziune roză și lipsită de asperități a lumii. De aceea Sacha Guitry a avut succes, un succes uriaș care, așa cum spunea Pierre Brisson, a întunecat chiar promisiunile talentului său real, pentru că oferea spectatorului o imagine atît de senină asupra destinului încît nu contraria nici o stare de spirit și nici o dispoziție sufletească. De aceea aș spune că teatrul « ușor » cu toate etapele și nuanțele sale nu-i o moștenire anacronică de dinaintea primului război mondial, ci o permanență manifestată în dramaturgia franceză mai pregnant decît în alte literaturi, deoarece spiritul francez își află aici posibilități polivalente și aș spune niciodată istovite.

Desigur din perspectiva unei literaturi dramatice moderne de o extremă complexitate filozofică ce a ajuns prin Sartre și Camus — dar nu numai prin ei — să instituie chiar idei fundamentale, curente ideologice — dantelăria de situații spumoase, variațiunile pe tema triunghiului conjugal par minore și capătă un aer desuet. Dar există o dialectică a acestui proces de înnoire și de perimare pe care Eugen Ionescu o explică în « Discours sur l'avant-garde [1] ». Chiar fenomenele care ni se par astăzi cele mai conservatoare au putut să aibă la vremea lor un rol novator sau cel puțin să marcheze o reacție împotriva unor idei amenințate de scleroză. Ponderea reală a termenilor acestui raport nu poate fi înțeleasă decît din perspectivă istorică. Dacă demonetizarea teatrului de bulevard s-a datorat de bună seamă și unui proces intern de erodare, prin repetarea acelorași scheme, ticuri, jocuri de cuvinte, nu-i mai puțin adevărat că sentimentul definitivului său anacronism va fi izbitor abia după un cataclism social: primul război mondial. Ca toate țările care au trăit în chip intim tragedia celei dintîi conflagrații, necesitatea unui teatru *nou* a fost evidentă și în Franța. Nu prin acele reviste de divertisment încheiate în acorduri patetice și flamuri tricolore despre care istoricii teatrului vorbesc cu ironie, reprezentate încă din timpul ostilităților, și nici prin piese minore inspirate de război și jucate în anii imediat următori. Acea dorință de înnoire, de reclasare a vechilor valori, evidentă pe toate tărîmurile artei, a fost prezentă și în teatru. « Coșmarul războiului pulverizîndu-se a lăsat loc unei ere noi. Totul se transforma », spunea Darius Milhaud [2]. E vorba de operele lui Lenor-

[1] Eugen Ionescu: Notes et contrenotes, Idées N. R. F. 1966, p. 78—79.
[2] Darius Milhaud: Notes sans musique, Julliard, pag. 100

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mand, Crommelynck în primul rînd, apoi ale lui Charles Vildrac, în special *Paquebot Tenacity*, Jules Romains, Jean Sarment. O renaștere a teatrului francez se face simțită în climatul de emulație al animatorilor amintiți și o producție teatrală abundentă, cu inegalități flagrante, ce-i drept, dar marcînd o pronunțată voință de evadare din mătcile tradiționale. Uneori publicul se va arăta indignat. *Parade*, baletul semnat de Cocteau — Satie — Picasso, va provoca un imens scandal. Dar din toată această frămîntare ce a urmat războiului un alt teatru se va ivi, îmbogățit cu dimensiuni noi, vizînd mai ales alte perspective sociale și psihologice. Încetarea unor ostilități în care au fost angajate mari mase omenești și în care nimeni și nimic nu s-a mai aflat în siguranță aduce o eflorescență a speciilor ușoare, a ceea ce ține de divertismentul pur. Și nu numai prin Sacha Guitry dar și printr-o întreagă producție revuistică uneori de o calitate excepțională ajungînd prin cîteva vedete ale timpului: Josephine Baker, Maurice Chevalier, Barbette, Damia, prin clovnii Fratellini, nu numai la momente de virtuozitate ale genului, ci și la expresii de artă elevată. De ce le amintim aici? Deoarece istoria teatrului francez dintre cele două războaie nu mai poate fi privită izolat de celelalte arte: *baletul* (prin cel rus al lui Diaghilev și prin cel suedez) opera, oratoriul, *music-hall*-ul, toate au influențat hotărîtor dezvoltarea artei scenice dar în ultimă instanță și a dramaturgiei propriu-zise. Mă gîndesc aici nu numai la Jean Cocteau, personalitate ce a izbutit să realizeze fuziunea tuturor artelor, dar și la ceilalți autori ai vremii, de la Jean Anouilh la Jean Sarment.

Dar oricît de strălucitoare ar fi fost luminile *music-hall*-ului și oricît de fastuoase montările operetei vieneze care cunosc în anii marii crize o revenire spectaculoasă cum este celebra montare de la Mogador, cu *Hanul la Calul Bălan* din 1932, oricît de mare ar fi fost atracția revistei, nici animatorii, nici dramaturgii, nici publicul nu credeau că gloria teatrului a apus.

Această avalanșă de frivolitate n-a minat căutările culminînd cu marile momente ale dramaturgiei franceze dintre cele două războaie. De aceea chiar atunci cînd ruinele războiului mai fumegau încă, dramaturgii francezi întrezăreau căile care să rupă definitiv cu frivolitatea teatrului dinaintea furtunii. Dacă astăzi puțini își mai amintesc de Lenormand și Crommelynck,[1] dacă *Le Cocu magnifique*, *Le Simoun*, *Les Ratés* înseamnă pentru mulți numai nume sau simple exemplificări ale unor montări celebre, toate au reprezentat la vremea lor momente salutare ale unei dramaturgii cu implicații în adîncurile ființei omenești, ce nu se limitau la « suferințele » soților și amanților părăsiți. E drept, strigătul unui critic precum René Doumic în 1915 la cea dintîi reprezentație a piesei lui Sacha Guitry *La Jalousie* (« Franța nu dorește să știe dacă domnul Blondel este sau nu încornorat ») rămăsese — așa cum ne atestă marii critici ai timpului — fără ecou. Dar cînd *Le Cocu magnifique* al lui Crommelynck vede lumina rampei în 1921 datorită lui Lugné-Poe, un critic putea să exclame triumfător: « Cu *Le Cocu magnifique*, Crommelynck anunță o generație care scotocește în propria sa inimă în loc să scotocească prin lenjeria murdară a « lumii mari » [2]. Dar poate mai mult decît Crommelynck, Lenormand avea să marcheze un moment hotărîtor în evoluția dramaturgiei franceze de după război. Thibaudet (vezi *Histoire de la littérature française*, Editions Stock p. 563) conferă lui Lenormand un loc de primă importanță în *istoria* teatrului francez socotindu-l drept cel care « a transpus ideile pe scenă cu o inteligență onestă și pasionată. . . Decupajul său pe tablouri seamănă mai mult cu cel al romanului decît al teatrului și nu înlesnește succesul pieselor sale. El joacă cu îndrăzneală pe scenă un rol de romancier psiholog și psihanalist, pe care istoricul de teatru îl va reține poate mai mult decît publicul obișnuit ». Dacă Thibaudet dădea cea mai succintă și mai elocventă definiție a măririi și decăderii lui Lenormand și a locului său în perspectiva timpului, nu-i mai puțin adevărat că atît cel ce a scris *Le Cocu magnifique* cît și autorul piesei *Le Simoun* dacă n-au deschis drumuri noi în teatru prin propriul lor talent, au indicat noi posibilități, colportînd două direcții fundamentale, una provenind din domeniul teatrului însuși, și anume opera lui Pirandello, cealaltă din al medicinei: teoriile lui Freud. Critica și istoriografia franceză au stabilit un deplin acord în ce privește influența hotărîtoare a lui Pirandello asupra dramaturgiei dintre cele două războaie mondiale. Reprezentat pentru prima oară pe o scenă pariziană în anul 1922 de Dullin (*Voluptatea onoarei* la Théâtre de l'Atelier) Pirandello își va începe cu adevărat marea sa carieră franceză un an mai tîrziu cu *Șase personaje în căutarea unui autor*, montată de compania soților Pitoëff pe scena teatrului « Champs-Elysées », cu Michel Simon. Atît de profundă a fost revelația dramei pirandelliene încît cel mai avizat istoric al teatrului dintre cele două războaie, Pierre Brisson, care a emis judecățile definitive asupra acestei perioade, a putut spune: « Cele șase personaje marchează o dată, făcînd să îmbătrînească brusc repertoriul prin care se trăia încă ». Fără îndoială, dacă influența lui Pirandello s-ar fi restrîns numai la opera celor doi autori amintiți mai sus sau la cea a lui Jean Sarment și Marcel Achard ar fi încă prea puțin. Pentru că, după noi, influența lui Pirandello capătă adevăratele sale dimensiuni dacă ne gîndim la revelațiile pe care le-a prilejuit, punînd în lumină ciudatele și fascinantele adîncimi ale sufletului omenesc. Pierre-Henri Simon spune în acest sens despre teatrul anilor douăzeci: « Marea cotitură a teatrului către un nou domeniu care nu trebuie să fie acela al conștiinței clare și al nuanțelor psihologice, ci al zonelor misterioase ale sufletului, sugerate analogic, această cotitură se face la început mai puțin prin dramaturgii francezi decît prin cei străini, și în special prin Pirandello ».[1] Că șocul a fost neobișnuit ne dovedește reacția oamenilor de teatru ce nu a fost pretutindeni atît de entuziastă. E cazul lui Camil Petrescu care îl apropia pe Pirandello de. . . Sardou (« de la Sardou credem că n-a existat unul mai abil, mai mare trăgător de sfori teatrale ») și își încheia o cronică publicată în 1926: « Oricum ideea piesei rămîne mediocră, iar interesul spectacolului cade în sarcina regizorului și a trupei ».

Și cu toate acestea putem vorbi de o adevărată revoluție pe care apariția teatrului său a produs-o în lume, determinînd o excepțională ecloziune a straturilor ascunse ale sufletului omenesc. Dar Freud? Istoria științei este de acord în ceea ce privește o precară cunoaștere a freudismului în Franța pînă în preajma primului război mondial. Dar de atunci, odată cu răspîndirea operei sale în lumea întreagă și nu numai în țările de limbă germană, teoriile sale încep să preocupe din ce în ce mai mult scriitorii. Bineînțeles, în istoria teatrului francez contemporan nu se pot semnala convertiri spectaculoase la teoriile lui Freud iar Paul Surer citează cuvintele lui Lenormand care a cunoscut școala freudiană abia spre 1918, cînd dramaturgul francez « explorase deja misterele subconștientului »: « Ceea ce poate să-mi rămînă de la Freud, sînt aceste două puncte: credința în semnificația reală a lumii viselor. . . , credința în importanța manifestărilor afective ale primei copilării ». Dar, ca și în cazul lui Pirandello, și influența lui Freud cred că nu poate fi urmărită în primul rînd și numai în detaliile cutărei opere, deoarece ecouri directe ale freudismului vom întîlni nu numai la Lenormand sau la Bourdet,

[1] O ediție din Crommelynck în mai multe volume începe să fie tipărtiă la Gallimard.
[2] Encyclopédie du Théâtre contemporain, vol. II. p. 12.

[1] Pierre-Henri Simon: Théâtre et Destin, cap. Plaisir et valeur du théâtre p. 24.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de pildă în *La Prisonnière* sau chiar la Jean Anouilh, şi gîndul mă duce către *La Sauvage*, ci mai degrabă într-un climat, într-o întreagă stare de spirit pe care şcoala vieneză a propulsat-o. Se restrînge perimetrul acestei influenţe numai la avangarda literară?

Aici răspunsul nu poate fi dat prin afirmaţii şi negaţii categorice, deoarece cu acest prilej ne apropiem de una din categoriile cele mai disputate cu privire la teatrul francez contemporan. Şi anume existenţa sau inexistenţa tragicului. Una din cărţile care au stîrnit un mare interes în ultimii ani a fost *Moartea Tragediei* de George Steiner.[1] Autorul porneşte de la premisa că tragedia antică sau cea a epocii elisabetane au fost nu numai reflexul unor realităţi istorice obiective, ci izvorau mai mult dintr-o mitologie a vremii. « Poetul dramatic — spune Steiner — se bizuia pe existenţa unui teren comun; un fel de pact de bună înţelegere se încheiase inainte între el şi societatea timpului său. Teatrul shakesperian se bizuie pe o previziune comună, aşa cum muzica clasică se bizuie pe adeziunea publicului la convenţia intervalului în gama temperată ». Dar, îşi urmăreşte mai departe autorul ideile: « cînd artistul trebuie să fie arhitectul propriei sale mitologii, timpul este împotriva lui » De aceea reapariţia miturilor antice într-o perspectivă modernă (şi aici autorul răsunătorului eseu include piesele lui Cocteau, Anouilh, Giraudoux, Sartre, Gide etc.) nu mai are nici grandoarea, nici adevărul tragediei autentice. Şi aceasta deoarece: « Una din descoperirile importante ale spiritului modern a fost de a vedea că fabulele antice puteau fi interpretate în lumina psihanalizei şi antropologiei. . . » Mai mult, « încercînd să dea o turnură nouă fabulei antice, piesa modernă tinde să-i distrugă semnificaţia ». Fără îndoială că George Steiner are dreptate cînd spune că « mitologia teatrului grec era expresia unei imagini totale şi tradiţionale asupra vieţii ». E drept, spiritul înclinat mai ales spre parodie al lui Cocteau nu va păstra rigorile adevăratei tragedii. O tendinţă de persiflare, de tratare în deriziune, de accentuare a elementelor senzuale este vădită nu numai la Cocteau, dar şi la Giraudoux. La nici unul din autorii enunţaţi mitul antic nu este reluat *ad litteram*. Dar nici nu este *interpretat* sau *parodiat* în maniera lui Offenbach. Mai precis: nu trebuie să facem confuzia între spiritul persiflant de la sfîrşitul secolului, şi încercarea de a afla explicaţii şi corelaţii moderne unor mituri. Albert Camus în cunoscuta sa conferinţă *Sur l'avenir de la tragédie*[2] crede dimpotrivă că omenirea trăieşte acum o adevărată vîrstă tragică: « cu aceleaşi arme cu care a respins fatalitatea, şi-a croit un destin ostil. După ce şi-a făcut un idol din domnia omului, omul se reîntoarce împotriva acestui idol. El protestează mereu, războinic şi derutat, în acelaşi timp hărţuit poate, între speranţa absolută şi îndoiala definitivă. El trăieşte deci într-un climat tragic. Aceasta este şi explicaţia pentru care tragedia vrea să renască ».

În timp ce George Steiner considera că singura excepţie o reprezintă doar *Antigona* de Anouilh, Camus crede că: « ceea ce putem constata în renaşterea dramatică franceză, de exemplu, sînt unele tatonări în această direcţie. Autorii noştri dramatici se află în căutarea unui limbaj tragic ». Acest limbaj tragic Camus îl exemplifică prin opera unor autori ca Montherlant, Claudel, Giraudoux, la care trebuie însă adăugat teatrul lui Anouilh nu numai prin *Antigona* ci şi prin *Ciocîrlia* iar după cel de al doilea război mondial teatrul lui Camus şi Sartre.

Dar în fond, tragicul în teatrul contemporan nu mai poate fi privit numai din perspectiva vechii definiţii privitoare la legitimitatea ambelor forţe aflate în

[1] La mort de la Tragédie. Ediţia engleză în 1961 la New York. Traducerea franceză în Editions du Seuil 1965; citatele noastre se dau după ediţia franceză.
[2] Albert Camus, Théâtre, Récits, Nouvelles, N.R.F. Bibliothèque de la Pléiade, p. 1699—1709

conflict. Şi aici Albert Camus are dreptate. Tragedia omului de astăzi nu mai este de aceeaşi esenţă cu tragedia antică. De aceea aş spune că în afara unor mari excepţii (*Din jale se intrupează Electra*, în primul rînd) adevărata tragedie modernă nu este cea care porneşte de la temele antice, inoculîndu-le perspectiva freudiană. Este cea în care prinde viaţă ciocnirea între om şi tot ceea ce îi este ostil. Dar o asemenea schemă nu ne duce cu gîndul spre melodramă? Nu, deoarece după cum prea bine se ştie, categoriile morale ale melodramei sînt net delimitate în *bine* şi *rău*. Tragedia modernă prin Sartre, Camus, Eugen Ionescu şi Beckett, deci chiar prin « ultima avangardă », refuză încă aceste categorisiri simpliste, şi are în vedere dialectica etapelor de înălţare şi prăbuşire, de credinţă şi tăgadă, de elevaţie şi apostazie. Şi aici se află una din sursele tragicului modern; nu numai în confruntarea exterioară între om şi destin, între om şi cei potrivnici, dar în însăşi mărirea şi decăderea lui, generată de aceste confruntări cum istoria nu a mai cunoscut altele. Pentru că ceea ce accentuează tragismul este faptul că aceste circumstanţe exterioare pun în lumină umbrele şi zgura sufletului omenesc: frica (la Sartre), laşitatea (la Eugen Ionescu), nimicnicia (la Camus) şi cîte alte tare sufleteşti care irump atunci cînd omul nu mai poate riposta presiunii forţelor exterioare. O dată ajunşi aici, nu putem omite aspectele esenţiale ale tragediei moderne, monstruozităţile pe care le declanşează tot ce are mai abject sufletul omenesc. Prin dramaturgia lui François Mauriac, dramaturgia « îngerilor negri », această sete de devorare pînă la ultimele consecinţe, această dorinţă de dominare pînă la anihilarea celuilalt, ia formele cele mai atroce, întrecînd prin rafinament şi tenacitate lumea personajelor lui Strindberg. Aici ne apropiem în fond de schema tipică a tragediei, deşi autorii amintiţi (în afară de Sartre) nu reiau vechile conflicte sau personaje. Deci moartea tragediei nu poate fi luată în consideraţie ca o realitate estetică.

Jean-Marie Domenach autorul recentului eseu *Le retour du Tragique*[1] numeşte teatrul tragic al epocii noastre « infra - tragedie » considerînd că multe din evenimentele lumii actuale printre care « frica omului în faţa potenţialului de ucidere generat de geniul lui tehnic creează în Occident, pentru prima dată după trei secole, o stare de spirit propice tragediei, dar nu tragedia însăşi ». Situat între părerile lui Camus şi Steiner, Jean-Marie Domenach află totuşi adevărata tragedie în piesele lui Ionescu şi Beckett: « Plasîndu-se în afara dezbaterii clasice asupra omului, în afara psihologiei, renunţînd la orice semnificaţie preconcepută, atacînd coerenţa eroului şi a limbajului, restituie o imagine hidoasă şi grotescă pe care o calchează după realitatea noastră cotidiană producînd această revelaţie arzătoare, insuportabilă, care face parte din categoria tragediei. Deoarece, dacă privim mai îndeaproape, aflăm în teatrul nihilismului cea mai mare parte din elementele constitutive ale tragediei, dar răsturnate ». Desigur, autorul are dreptate susţinînd că întrebările pe care le sugerează noul teatru nu sînt acelea ale tragediei antice: « ce sens, ce greşeală, ce raţiune » ci « cum pot avea un sens » etc. Mai mult decît cei doi autori citaţi mai înainte, Jean-Marie Domenach stabileşte un raport între evoluţia vieţii moderne sub toate aspectele ei şi ideea de tragedie: « Astfel ca şi în epoca greacă, omul este o pradă. Nu pentru zei, ci pentru o fatalitate ce se creează pornind de la obiectele ce ne aservesc pe măsură ce sporeşte nevoia pe care o avem de ele. Fiindcă acesta este paradoxul: cu cît produsele tehnicii acoperă pămîntul, cu atît mai puţin omul îşi recunoaşte imaginea, mărturia prezenţei lui în lume ».

[1] « Editions du Seuil », 1967, colecţia «Esprit».

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Așadar ideea de « climat tragic » enunțată de Camus trebuie lărgită și inclusă în ea depersonalizarea individului, noțiune relevată drept una din sursele actuale ale tragicului. Teatrul absurdului prin conștiința pe care a dat-o omenirii occidentale cu privire la această nouă situație a sa, poate constitui una din expresiile *tragicului contemporan*. Nu singura și poate nu cea mai tipică deoarece adeseori eroul acestui teatru este un erou grotesc. Dar cred că poate fi pusă în discuție această perspectivă asupra literaturii absurdului. Cred că în formulele teatrului clasic, Paul Claudel și Montherlant au acordat o nouă demnitate artistică tragediei, noblețea unei frămîntări pe planul superior al ideilor. Acesta este și sensul dramaturgiei lui Paul Claudel. Impregnată de o concepție catolică asupra lumii, pornind de la ea și justificînd-o, opera lui Paul Claudel o depășește însă într-o viziune umană superioară, bazată pe cultul valorilor morale, al luptei împotriva a tot ceea ce mărturisește preocuparea exclusivă pentru viața materială. Cele cîteva coordonate pe care am încercat să le extragem aici, nu reprezintă etape istorice încheiate, ci fenomene care pe un plan superior și în formule artistice insolite uneori, alte ori numai derutante, sînt și astăzi viabile. Viabile mai ales pentru că toate laolaltă, în interdependența și lupta lor dialectică, alcătuiesc, nu numai problematica dramaturgiei franceze, ci a omului însuși, acel om privit ca o ființă totală, ce reface de-a lungul existenței sale toate întrebările și toate frămîntările universului. De fapt, acesta este sensul cel mai înalt al dramaturgiei franceze contemporane care, chiar dacă ne-a dat manifestele și întruchipările artistice plenare ale absurdului, nu a ieșit din matca ce i-a conferit-o noblețea și generozitatea. Iar ceea ce mi se pare semnificativ e faptul că un « fenomen de ruptură », cum a și fost inițial teatrul absurdului intră acum prin opera recentă a unora din apostolii săi pe făgașul dramaturgiei franceze, pe care nu a minat-o și nu a dezagregat-o. I-a conferit doar o nouă dimensiune, fără de care înțelegerea acestui fenomen care este teatrul francez contemporan nu ar fi cu putință. Teatrul francez contemporan, înțelegînd prin el atît dramaturgia cît și arta scenică, a cunoscut o vitalitate niciodată diminuată și patru decenii constituie, prin operele de permanent răsunet uman și artistic, prin neîncetata prefacere și devenire, prin influența exercitată asupra lumii întregi, o garanție.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Karl simți că cineva îl bate pe umăr.

Gîndi că e vreun client; se grăbi să-și vîre mărul în buzunar și, aproape fără a mai privi omul, alergă spre ascensor.

— Bună seara, domnule Rossmann, spuse atunci noul venit; sînt eu, Robinson.

— Ce mult te-ai schimbat, vorbi Karl, clătinînd din cap.

— Da, n-aș spune că-mi merge prea rău, admise Robinson, privindu-și costumul care, deși alcătuit din piese de oarecare calitate, era atît de pestriț că părea jerpelit. Îți lua ochii, mai ales vesta albă cu patru buzunare mici, tivite cu negru; mai mult ca sigur că Robinson o îmbrăcase pentru prima oară și spre a atrage atenția asupra ei își bomba pieptul.

— Ai haine scumpe, spuse Karl și se gîndi în treacăt la haina sa simplă, dar atît de frumoasă încît l-ar fi putut concura chiar și pe Renell, însă cei doi prieteni răuvoitori i-o vînduseră.

— Da, spuse Robinson, nu trece zi să nu-mi cumpăr vreun flecușteț. Ce spui de vesta mea?

— Frumoasă, confirmă Karl.

—De fapt buzunarele nici nu sînt adevărate, sînt așa, numai de frumusețe, explică Robinson și-l apucă pe Karl de mînă pentru ca acesta să le pipăie, să se convingă singur.

Karl se trase îndărăt, fiindcă gura lui Robinson exala un miros nesuferit de rachiu.

— Bei cam mult, vorbi Karl, ajuns din nou lîngă grilajul ascensorului.

— Nu, replică Robinson, nu beau mult, și de fapt — adăugă el, uitînd de plăcerea cu care vorbise puțin mai înainte despre situația sa — ce altceva îi mai rămîne omului pe lume?

Convorbirea fu întreruptă de un client care dorea să urce; cînd Karl reveni jos, sună telefonul și el trebui să meargă după medicul hotelului, fiindcă o doamnă de la etajul al șaptelea leșinase. Alergînd de colo-colo, Karl spera că în timpul acesta Robinson va pleca; nu voia să fie văzut în compania acestuia și, ținînd seama de recomandările Terezei, nu voia să mai audă nimic despre Delamarche. Din păcate însă Robinson îl aștepta; stătea bățos cum stau oamenii beți turtă și, culmea, tocmai trecu pe lîngă el un funcționar superior al hotelului, în redingotă neagră și joben, numai că, se întîmplă să nu-i dea nici o atenție lui Robinson.

— Rossmann, n-ai vrea să ne vizitezi o dată? Să știi că acuma ne-am aranjat de minune, spuse Robinson, și-l privi astfel pe Karl, ca să-l ispitească.

— Cine mă invită, dumneata sau Delamarche? întrebă Karl.

— Și eu și Delamarche; în privința asta ne-am pus de acord, răspunse Robinson.

— Atunci uite, o să-ți spun dumitale și te rog să i-o transmiți și lui Delamarche. Despărțirea noastră a fost definitivă, o spun și o repet, dacă cumva pînă acum nu vă era destul de clar. Mi-ați făcut atîta rău cît nimeni altul. Nu cumva aveți de gînd să mă ațîțați în continuare?

— Sîntem doar amicii dumitale, protestă Robinson și lacrimi dezgustătoare de bețiv îi umplură ochii. Delamarche îți transmite prin mine că te va despăgubi pentru toate necazurile trecutului. Locuim acum cu Brunelda, o cîntăreață grozavă. Și, ca să fie mai convingător, încercă să cînte ceva cu voce pițigăiată; dar Karl i-o reteză energic: « taci; nu-ți dai seama unde te afli? »

— Rossmann, spuse Robinson, temperîndu-și întrucîtva cîntatul; poți să spui ce vrei, eu rămîn amicul dumitale. Așa că, întrucît văd că te afli aici într-un post bun, n-ai putea să-mi împrumuți ceva bani?

— Ca să-i bei, nu-i așa? Crezi că n-am observat în buzunarul dumitale sticla cu alcool din care ai băut și în absența mea? Sînt sigur că nu mă înșel, pentru că la sosire erai ceva mai treaz.

— Nici pomeneală, asta o fac numai ca să prind oleacă de forță cînd plec la drum, se scuză Robinson.

— Eu unul n-am de gînd să te reeduc, preciză Karl.

— Dar banii . . . își holbă ochii Robinson.

— Va să zică Delamarche ți-a dat ordin să-i aduci bani. Bine, o să-ți dau bani, dar numai cu condiția să pleci imediat și să nu te mai văd pe aici niciodată. Dacă ai ceva să-mi comunici, n-ai decît să-mi scrii pe adresa: Karl Rossmann, liftier, Hotel Occidental. Dar, ți-o mai repet o dată, nu cumva să mă mai cauți aici. Sînt în serviciu și n-am timp să primesc vizite. Dacă vrei bani, bănuiesc că vei înțelege că trebuie să accepți condiția!

Și, hotărît să sacrifice bacșișul căpătat în noaptea aceea, Karl vîrî mîna în buzunarul vestei. Robinson se mulțumi să dea din cap, pe urmă oftă din greu. Karl vru un răspuns mai lămurit și mai întrebă o dată:

— Da sau ba?

Robinson îi făcu semn să se apropie și-i șopti, cu un sughiț destul de grăitor prin el însuși:

— Rossmann, mi-e foarte rău.

— La dracu! exclamă Karl scîrbit și-l tîrî pînă lîngă grilajul ascensorului, în puțul căruia Robinson se ușură de îndată.

Între două vomismente, Robinson ridica mîinile către Karl, exclamînd: « ești într-adevăr un băiat bun »; sau « acuș se termină », — ceea ce era departe de adevăr; sau: « Mizerabilii, ce porcărie or fi turnat

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în mine ! » De silă și enervare, Karl nu mai putea să stea locului, se plimba de colo pînă colo. În acest colț de lîngă ascensor, Robinson era oarecum camuflat, dar ce s-ar fi întîmplat — se întreba Karl — dacă l-ar fi descoperit vreunul din clienții bogați, veșnic nemulțumiți, care de-abia așteaptă vreun motiv să se plîngă înalților funcționari ai hotelului. Aceștia, bineînțeles, le dau întotdeauna dreptate și se răzbună cu furie pe tot personalul. Sau, dacă tocmai ar trece vreunul din detectivii hotelului, care se tot schimbă mereu și pe care nimeni nu-i cunoaște, afară de direcțiune — lucru care te face să bănuiești sub înfățișarea oricui te-a privit un pic mai atent, poate numai pentru că sînt miopi. Și pe urmă, era suficient ca cineva să iasă din restaurant — acesta nu se închidea nici noaptea — ori să trebuiască să ia ceva de jos, din cămările de alimente, pentru ca, surprins și îngrețoșat, să dea peste mizeria din puțul liftului. Imediat Karl ar fi fost întrebat telefonic : « Ce s-a întîmplat acolo, pentru numele lui Dumnezeu ? » Ar mai putea el să tăinuiască prezența lui Robinson ? Și chiar dacă ar reuși s-o facă, oare nu l-ar da de gol însuși Robinson care, în prostia sau panica de care era cuprins, s-ar referi de îndată, scuzîndu-se, la relațiile dintre ei ? Concedierea lui Karl era mai mult decît firească dacă s-ar fi constatat că salariatul cel mai neînsemnat și mai dispensabil din formidabila ierarhie a personalului de serviciu permisese unui prieten al său să spurce hotelul, înspăimîntîndu-i sau chiar îndepărtîndu-i pe unii clienți. Mai era de tolerat un liftier care avea asemenea prieteni și care le mai și permitea să-l viziteze în orele de serviciu ? Era de la sine înțeles că un asemenea liftier este și el un bețivan, dacă nu chiar ceva mai rău ; apoi nu era de mirare să se presupună că își îndopa în așa măsură prietenii cu alimentele hotelului încît cădeau în neobrăzarea de a murdări hotelul acesta curat, așa cum făcuse Robinson ; și, în definitiv, nu exista nici o garanție că un asemenea băiat se mulțumește să fure numai alimente. Aici erau atîtea alte posibilități de furt, dacă ținem cont de neglijența clienților. Dulapuri deschise erau peste tot, bijuterii erau răspîndite pe toate mesele, ca și casete care nu se închideau niciodată, iar chei aruncate la întîmplare găseai la tot pasul.

Karl zări, încă de departe, cîțiva clienți care urcau scările venind din cabaretul de la subsol, unde tocmai se terminase spectacolul. Se grăbi să se așeze în fața ascensorului și de frică să nu mai vadă cine știe ce altă surpriză, nici nu mai îndrăzni să se întoarcă spre Robinson. Că Robinson tăcea, că nu i se auzea vreun suspin, asta încă nu era în măsură să-l liniștească pe Karl. Își purtă clienții ca de obicei, îi urca, îi cobora, însă nu izbutea de loc să-și ascundă frămîntarea ; la fiecare coborîre se aștepta să găsească jos vreo surpriză penibilă.

În sfîrșit, prinse un moment de răgaz și se duse să vadă ce-i cu Robinson ; ședea ciucit, într-un colț, cu capul lăsat pe genunchi, în timp ce pălăria lui mare și rotundă era dată pe ceafă.

— Acuma gata, du-te, spuse Karl în șoaptă, dar cu un ton categoric. Poftim banii și, dacă te grăbești, am timp să-ți arăt drumul cel mai scurt.

— Nu sînt în stare să plec, se plînse Robinson, ștergîndu-și fruntea cu o batistă mică ; o să mor aici. Nici nu-ți poți închipui ce rău îmi este. Delamarche mă cară după el în toate localurile mondene, însă eu nu pot să le sufăr și i-o spun în fiecare zi.

— Aici nu poți rămîne în nici un caz ; gîndește-te unde te afli. Dacă te descoperă careva aici, dumneata ai să fii amendat, iar eu îmi pierd slujba. Vrei una ca asta ?

— Nu pot să plec, repetă Robinson ; prefer să mă arunc acolo și arătă prin grilaj înspre puțul ascensorului. Dacă stau așa, așezat, mai merge, dar să mă ridic, imposibil. Am făcut eu o încercare în timp ce erai plecat.

— Atunci aduc o mașină și pleci la spital, zise Karl și scutură picioarele lui Robinson care se muiaseră de tot.

De îndată ce auzi cuvîntul « spital » — care trezea pesemne în el imagini înfricoșătoare — Robinson se puse pe bocit ; întinse mîinile spre Karl și imploră milă.

— Taci, spuse Karl, lovindu-l ușor peste mîini.

Alergă după liftierul pe care îl înlocuise în timpul nopții și-l rugă să-i facă, pentru un timp, același serviciu ; se întoarse apoi grabnic și făcu efortul să-l ridice pe Robinson, care plîngea în continuare. Îi șopti la ureche :

— Robinson, dacă vrei să te ajut, încearcă acum să te concentrezi, adună-ți toate forțele și mergi pe picioarele tale, măcar cîteva secunde. Am să te culc pe patul meu și ai să stai acolo pînă ce te liniștești. Îți revii repede, ai să vezi. Dar deocamdată, fii cuminte căci pe toate culoarele e lume, iar patul meu e și el într-un dormitor comun. Dacă te observă cineva, chiar și în treacăt, nu mai pot face nimic pentru dumneata. Și trebuie să ții ochii deschiși ; nu te pot căra în văzul lumii ca și cînd ai fi pe moarte.

— Vreau să fac tot ce-mi spui, promise Robinson, dar mă tem că singur n-ai să mă poți scoate de aici. Poate îl chemi și pe Renell ?

— Renell e plecat.

— A, da, e adevărat, își aminti Robinson. Renell este cu Delamarche. Doar ei doi m-au trimis după dumneata. Le cam încurc pe toate.

Robinson își depănă vorbăria greu inteligibilă, timp în care Karl îl împinse ușurel înainte. Ajunse astfel cu bine pînă la o cotitură; un coridor cu lumină difuză ducea spre dormitorul liftierilor. Un liftier

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

le ieși înainte, dar trecu pe lîngă ei în fugă, fără să-i bage în seamă. De altfel pînă aici nu avuseseră nici o întîlnire mai periculoasă; ca întotdeauna, între orele patru și cinci dimineața, în hotel se instalase un fel de acalmie, răstimp în care Karl știa că trebuie să-l scoată afară neapărat pe Robinson; i-ar fi fost imposibil să o facă înspre dimineață, cînd începea forfota obișnuită a zilei.

Într-un capăt al dormitorului tocmai se pornise o trîntă sau ceva asemănător; se aplauda și se tropăia ritmic, se auzeau tot felul de exclamații sportive. În paturile de lîngă intrare, cîțiva inși dormeau adînc, netulburați de vacarm; cei mai mulți însă stăteau lungiți pe spate, privind în tavan și numai din cînd în cînd sărea cîte unul din pat — mai mult sau mai puțin îmbrăcat — spre a se convinge cum mai stau lucrurile în rîndurile bătăușilor din fundul sălii. Karl reuși așadar, să scape neobservat și să-l conducă pe Robinson — care se mai dedase cu mersul — pînă la patul lui Renell; acest pat era lîngă ușă și, din fericire, nu fusese ocupat. În patul care-i aparținea, Karl zărise, încă din prima clipă, un băiat necunoscut, care dormea dus. Cînd Robinson simți sub el o saltea, adormi pe loc, fără ca măcar să-și adune piciorul atîrnat peste marginea patului. Karl îi acoperi fața cu pătura și respiră ușurat că scăpase de belea, cel puțin pentru o vreme; nu era de așteptat ca Robinson să se mai trezească pînă pe la șase. Iar dimineața cînd va putea să se reîntoarcă în dormitor, Karl spera să găsească, eventual, împreună cu Renell, calea de a-l expedia pe Robinson. O inspecție a dormitorului nu era de așteptat — nu se producea decît în cazuri cu totul speciale — căci liftierii reușiseră încă în urmă cu cîțiva ani să obțină desființarea vechiului obicei al inspecțiilor inopinate; deci în privința asta putea să fie liniștit.

Cînd Karl ajunse în fața ascensorului său, văzu că acesta se ridică o dată cu cel al vecinului. Așteptă cu neliniște ca ascensorul să revină și să înțeleagă ce s-a întîmplat. Ascensorul său coborî primul și în ușă apăru liftierul pe care-l văzuse mai adineaori fugind pe coridor.

— Pe unde ai umblat, Rossmann? îl întrebă acesta. De ce ai plecat și fără să anunți măcar?

— Dar a promis că mă înlocuiește o clipă, spuse Karl arătînd spre băiatul din ascensorul vecin, care tocmai coborîse; de altfel și eu l-am înlocuit timp de două ore și încă în ore de vîrf.

— Foarte frumos, spuse liftierul nou-venit, dar mai trebuia ceva. E știut că cea mai mică absență din serviciu se anunță *oberkellner*-ului. De ce ți-au pus aici telefon?

— Eu ți-am promis și te-aș fi înlocuit cu plăcere, dar știi și tu că uneori nu-i atît de simplu, interveni liftierul la care se referise Karl. Au sosit o mulțime de clienți noi cu expresul de patru și jumătate și se instalaseră în fața ambelor ascensoare. Doar nu era să-i servesc întîi pe clienții tăi, iar pe ai mei să-i las să aștepte; am urcat întîi cu ascensorul meu.

— Și pe urmă ce-a fost? întrebă Karl, nerăbdător deoarece amîndoi băieții tăcuseră.

— Ce să fie? răspunse colegul din celălalt ascensor. S-a întîmplat să treacă pe aici *oberkellnerul* și, bineînțeles că văzînd cîți clienți așteaptă fără a fi serviți, s-a înfuriat și m-a întrebat pe mine unde ești; n-am știut ce să-i răspund, fiindcă tu nu mi-ai spus unde pleci. Atunci el a telefonat imediat în dormitor și a chemat un înlocuitor.

— Ne-am și întîlnit pe culuar, zise acesta și Karl confirmă înclinînd capul.

— Eu, bineînțeles, l-am anunțat imediat că m-ai rugat să te înlocuiesc — se grăbi să-l asigure pe Karl colegul său — dar crezi că a ascultat ce-i spun? Încă n-ai avut ocazia să-l cunoști. Ne-a spus să te trimitem imediat la el, la birou. Așa că hai, du-te degrabă. Poate că te iartă, că doar n-ai lipsit decît două minute. Cu mine să nu-ți faci nici o grijă, amintește-le că m-ai rugat să te înlocuiesc. Numai ferește-te să pomenești că și tu m-ai înlocuit; nu, nu mă tem că mi s-ar putea întîmpla ceva, deoarece am fost învoit. Dar, ascultă-mă pe mine, nu prea le place să se vorbească despre chestiile astea și să le mai și amesteci într-o problemă cu care nu au nici o legătură.

— E pentru prima oară că mi-am părăsit serviciul.

— Așa se întîmplă de obicei, dar cine să te creadă, zise băiatul și, observînd că se apropiau cîțiva clienți, fugi spre ascensorul său.

Înlocuitorul lui Karl, un tînăr de vreo patrusprezece ani, căruia se vedea că-i pare rău pentru cele întîmplate, spuse:

— Mai cunosc destule cazuri cînd au fost iertate asemenea măruntișuri. De obicei te mută la alt serviciu. Pentru asemenea vină, după cîte știu n-a fost concediat decît unul singur. Trebuie doar să te pregătești cu o scuză cît mai serioasă. Și mai ales nu cumva să spui că, ți-a venit rău, așa, deodată, fiindcă vor rîde de tine. Cel mai bine ar fi să spui că un client te-a trimis cu un comision la un alt client, că nu mai știi cine era primul și că pe-al doilea nu l-ai putut găsi.

— Ei, spuse Karl, cred că nu va fi chiar atît de cumplit.

După tot ceea ce auzise, nu prea mai spera că lucrurile să se aranjeze. Și chiar dacă ar fi fost iertat, socotind că totul n-a fost decît o neglijență oarecare, rămînea Robinson, dovada vie, concretă, a vinovăției sale. Iar cînd aveai de-a face cu un temperament nestăpînit ca al *oberkellner*-ului, puteai să te aștepți că nu se va mulțumi cu o

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

anchetă formală, încît — pînă la urmă — descoperirea lui Robinson era inevitabilă. De fapt, nu exista o dispoziţie specială care să interzică accesul străinilor în dormitor; de altfel, lucruri de neconceput nici nu se interzic.

Cînd intră în biroul *oberkellner*-ului, Karl îl găsi în faţa cafelei sale de dimineaţă; între două sorbituri, verifica un borderou pe care, pesemne, i-l adusese portarul-şef al hotelului, care se afla alături. Acesta era un om înalt, iar uniforma sa înzorzonată cu tot felul de nimicuri — de pe umăr îi şerpuiau în jos pînă peste braţ lanţuri, fireturi şi panglici aurii — îl făcea să pară încă şi mai lat în umeri decît era în realitate. Mustaţa sa neagră şi lucioasă, cu sfîrcurile ridicate semeţ, aşa cum se obişnuieşte prin Ungaria, rămînea ţeapănă chiar şi la cea mai rapidă smucitură a capului. De altfel, omul nici nu prea putea să se mişte în îmbrăcămintea sa greoaie; cel mai adesea rămînea în picioare, ţinîndu-şi labele depărtate ca să-şi echilibreze greutatea corpului.

Karl intră în birou degajat şi grăbit, aşa cum se deprinsese aici la hotel, căci încetineala şi prudenţa care, la alţii pot fi luate ca atribute ale politeţii, i se reproşau liftierilor ca lenevie. Şi apoi, era mai bine să nu se poată observa chiar de la început că e conştient de vinovăţia sa. De altfel, *oberkellner*-ul aproape că nici nu-l privise, doar o dată, în treacăt, cînd intrase pe uşă, după care se aplecase din nou asupra cafelei şi a hîrtiilor sale şi parcă uitase de Karl. Pe portar însă, prezenţa lui Karl îl făcea să dea semne de nerăbdare; poate că avea de discutat cu şeful ceva confidenţial sau voia să-l roage ceva, în orice caz tot timpul îl privea pe Karl cu vădită iritare. Se întorcea spre el cu gîtul ţeapăn şi abia după ce privirile i se încrucişară cu ale lui Karl, şi le îndrepta din nou spre *oberkellner*. Desigur, Karl nu se prea simţea la largul său. Socoti totuşi că, dacă a apucat să intre, ar fi fost şi mai nepotrivit să plece fără permisiunea *oberkellner*-ului. Acesta continua să examineze borderoul, muşcînd din cînd în cînd, maşinal, dintr-o prăjitură, după ce scuturase niţel pudra de zahăr de deasupra. La un moment dat, o pagină a borderoului căzu pe jos, dar portarul nici nu se clinti, mai întîi fiindcă, în hainele sale greoaie i-ar fi fost imposibil să se aplece şi apoi pentru că, imediat, Karl se şi repezise să o ridice. Karl întinse foaia *oberkellner*-ului, a cărui mînă o prinse ca din zbor, de parcă singură s-ar fi înălţat de la podea şi i s-ar fi lipit de mînă. Acest mic serviciu nu schimbă însă cu nimic atmosfera, portarul îl săgeta cu aceeaşi privire duşmănoasă.

Totuşi, faptul că — după cît îşi putea da seama — şeful părea să acorde puţină importanţă celor petrecute, era încurajator pentru Karl, care se mai linişti. În fond, era ceva logic; un liftier nu însemna nimic, nu i se permitea nimic, deci nu putea să facă nimic grav. Şi pe urmă, *oberkellner*-ul fusese şi el liftier în tinereţe, lucru cu care se mîndreau toţi liftierii, chiar şi din noua generaţie; el fusese acela care-i iniţiase pe liftieri pentru prima oară — dar se întîmplase, desigur, ca şi el să-şi părăsească vreodată serviciul, chiar dacă acum nimeni nu-l mai putea obliga să şi-o amintească; pe de altă parte, nici nu i-o puteai lua în nume de rău dacă, tocmai pentru că a fost liftier, se purta cu liftierii mai sever decît cu ceilalţi, pretinzîndu-le ordine exemplară. Karl îşi mai pusese speranţe şi în scurgerea timpului. Pendula de la birou arăta că se făcuse cinci şi un sfert, deci Renell putea să revină din clipă în clipă; poate că şi sosise, fiindcă nu se poate să nu-l fi intrigat îndelungata absenţă a lui Robinson. De altfel era aproape sigur că Delamarche şi Renell rămăseseră să aştepte pe undeva prin apropierea hotelului — se ilumină Karl; altminteri Robinson, beat cum era, n-ar fi nimerit drumul. Dacă Renell îl descoperă acum pe Robinson în patul său, ceea ce în mod normal trebuia să se întîmple, atunci toate erau în ordine. Cu simţul său practic, mai ales cînd era vorba de interesele sale, Renell va găsi mijlocul să-l scoată degrabă pe Robinson din hotel, lucru care acum nici nu mai era atît de greu; fapt e că Robinson se mai dezmeticise între timp, iar Delamarche probabil că aştepta în faţa hotelului să-l ia în primire. O dată scăpat de Robinson, Karl putea să stea în faţa *oberkelner*-ului mult mai liniştit şi avea chiar şanse să scape numai cu o muştruluială. După aceea, s-ar sfătui cu Tereza dacă e cazul să mărturisească adevărul bucătăresei-şefe — lui i se părea că ar fi cazul — şi dacă Tereza era de aceeaşi părere, totul s-ar rezolva fără consecinţe prea grave. Încurajat de aceste raţionamente, Karl îşi vîrî mîna în buzunar ca să-şi numere discret bacşişul căpătat în noaptea aceea — avea impresia că se ridica la o sumă frumuşică — dar tocmai atunci *oberkellner*-ul se ridică-arc în picioare, dădu la o parte borderoul şi, după ce se scuză faţă de portar: « numai o clipă, Feodor », începu să strige la Karl atît de tare, încît acesta, înmărmurit, nu reuşi să vadă un timp nimic altceva decît deschizătura mare şi neagră a gurii acestuia.

— Cum ţi-ai permis să părăseşti serviciul fără învoire? Ştii ce înseamnă asta? Înseamnă concediere. Nu vreau să aud nici un fel de scuză; cunosc eu scuzele voastre mincinoase; n-ai decît să le păstrezi; mie mi-e suficient să ştiu că n-ai fost la postul tău. Dacă aş tolera şi aş ierta un asemenea caz, mîine toţi cei patruzeci de liftieri ar şterge-o din serviciu şi m-aş pomeni că trebuie să-i car pe scări, în braţe, pe cei cinci mii de clienţi ai mei.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Karl tăcea. Portarul se apropiase și se apucase să-i tragă în jos poalele tunicii, chipurile să-i îndrepte cîteva cute, dar de fapt ca să atragă atenția șefului asupra acestei mici neglijențe în ținuta lui Karl.

— Nu cumva ți s-a făcut deodată rău? întrebă *oberkellner*-ul cu subînțeles.

Karl îl privi în față și răspunse:

— Nu, domnule.

— Va să zică, nici măcar nu ți-a fost rău? strigă șeful întărîtat de-a binelea. Atunci sînt sigur că ai inventat o minciună și mai gogonată. Ce scuză ai? Hai, vorbește o dată!

— Nu am știut că trebuie să vă cer permisiunea prin telefon, spuse Karl.

— Știi că ai haz!

Îl apucă pe Karl de guler și-l duse, aproape pe sus, pînă la peretele unde se afla atîrnat regulamentul ascensoarelor. Portarul îi urmă.

— Poftim, citește! spuse *oberkellner*-ul arătînd un paragraf.

Karl crezu că trebuie să citească în gînd.

— Citește cu voce tare! ordonă șeful.

În loc să citească, Karl se întoarse și spuse:

— Cunosc acest paragraf, doar am primit și eu regulamentul de serviciu și l-am citit cu atenție. Dar tocmai o asemenea dispoziție se uită mai ușor, pentru că aproape nici n-ai nevoie de ea, fiind de la sine înțeleasă. Sînt în acest serviciu de două luni și niciodată nu mi-am mai părăsit postul.

— Ei bine, ai să-l părăsești acuma, declară *oberkellner*-ul.

Se întoarse la biroul său, apucă borderoul ca și cum s-ar fi hotărît să continue a-l verifica, dar nu făcu altceva decît să-l azvîrle mai încolo ca pe o zdreanță nefolositoare; începu să se agite și o vreme măsură camera în lung și-n lat, cu ochii și obrajii roșii de mînie.

— Să-mi fac eu atîta sînge rău și încă în serviciu de noapte, pentru un derbedeu! izbucnea din cînd în cînd. Știți cine aștepta în fața ascensorului — se adresă el portarului — atunci cînd pușlamaua asta își părăsise serviciul?

Numele pe care-l rosti *oberkellner*-ul îl sperie grozav pe portar. Îi cunoștea pe toții clienții și era în măsură să le aprecieze valoarea, îl măsură pe Karl cu o privire nedumerită, ca și cum ar fi vrut să se convingă că există într-adevăr acest liftier, din cauza căruia o personalitate atît de marcantă fusese nevoită să aștepte în zadar, în fața unui ascensor.

— Dar e îngrozitor! vorbi portarul clătinînd din cap, ceea ce la el însemna maximă enervare; Karl îl privea descurajat, se gîndea că de acum va trebui să tragă toate ponoasele prostiei acestui om.

— Ce să ne mai mirăm, parcă eu nu știu ce-i poate pielea? zise portarul arătînd spre Karl cu un deget mare și gros, întins ca o săgeată. Tu ești singurul liftier care în mod sistematic nu mă salută. Dar ce-ți închipui, în definitiv? Oricine trece pe lîngă loja portarului trebuie să salute. Cu ceilalți portari n-ai decît să te porți cum vrei, dar eu unul pretind să fiu salutat. Cîteodată mă prefac eu că nu sînt atent, dar poți să fii sigur că știu foarte bine cine mă salută și cine nu, obraz gros ce ești!

Și-i întoarse lui Karl spatele, pășind bățos spre *oberkellner*; acesta în loc să-și dea și el o părere în legătură cu cele spuse de portar, se grăbea să-și termine micul dejun și să parcurgă știrile din ziarul pe care tocmai i-l adusese un servitor.

— Domnule portar-șef, i se adresă Karl, încercînd să profite de clipa de neatenție a șefului său și să mai împace cît de cît neînțelegerile cu portarul — știa că ostilitatea portarului însemna gaz peste foc — domnule portar-șef, vă asigur că vă salut; sînt venit numai de cîtva timp în America, sînt originar din Europa, unde, după cum se știe, oamenii se salută chiar mai mult decît e necesar. Sînt însă abia două luni de cînd am fost sfătuit insistent — era la New York, unde, întîmplător, frecventam cercuri mai alese — să pun o dată capăt politeții mele exagerate. Adevărul e că nu am prea reușit și continui să salut pe toată lumea. Cum vă puteți închipui că nu v-am salutat tocmai pe dumneavoastră? ! V-am salutat în fiecare zi, și încă de cîteva ori. Dar poate nu chiar de fiecare dată cînd v-am văzut, fiindcă trec pe lîngă dumneavoastră de o sută de ori pe zi.

— Trebuie să mă saluți de fiecare dată, fără nici o excepție, trebuie să-ți ții șapca în mînă de cîte ori vorbești cu mine și trebuie să mi te adresezi numai cu « domnule portar-șef », nu pur și simplu cu « dumneavoastră ». Și toate astea trebuie să le faci de fiecare dată!

— De fiecare dată? repetă Karl încet și nedumerit.

Își aduse aminte că de cînd era la hotel portarul îl privise întotdeauna încruntat și ofensat, începînd chiar din prima dimineață; Karl, încă neînvățat cu rolul său de subordonat, i se adresase acestui portar cu un ton cam liber și insistent, întrebîndu-l dacă nu-l căutaseră doi oameni care trebuiau să-i lase o fotografie.

— Acuma vezi bine la ce te duce o comportare ca a ta, spuse portarul, care se apropiase din nou de Karl și, luîndu-și sarcina de principal executor al răzbunării celuilalt, arătă spre *oberkellner* care tot își mai citea ziarul. De-acum înainte, oriunde vei fi în serviciu ai să știi că portarul trebuie salutat de fiecare dată, chiar dacă acest serviciu ar fi într-o tavernă mizerabilă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Karl înţelese că serviciul său era ca şi pierdut; *oberkellner*-ul vorbise ca şi cînd ar fi fost un fapt împlinit; pentru un biet liftier nici nu era, desigur, nevoie de vreo aprobare din partea direcţiei hotelului. Totul se petrecuse, de fapt, mai repede decît îşi putuse el închipui; erau totuşi două luni de cînd lucra pentru acest hotel şi muncise conştiincios, mai bine decît mulţi alţii, era convins de asta. Dar asemenea lucruri nu cîntăreau în momente decisive ca cel în care se afla Karl, nici în America, nici în Europa, nici în vreun alt colţ al lumii; sentinţa rămînea aceea pe care furia o dictase încă din primul moment. Poate că ar fi mai bine să le spună « la revedere» şi să plece chiar acum! Bucătăreasa-şefă şi Tereza poate că mai dormeau încă. Poate că, amărăciunea, regretul lor pentru purtarea sa ar fi cumva atenuate dacă n-ar mai trebui să dea ochii cu el; le-ar spune bun-rămas printr-o scrisoare, şi-ar strînge lucrurile în valiză şi ar pleca discret. Ştia ce-l aşteaptă dacă ar mai rămîne, fie numai o singură zi — doamne, şi cît ar fi vrut să doarmă puţin —; îl aşteptau exagerările de rigoare ale vinei sale pînă la proporţiile unui scandal, reproşuri din toate direcţiile, nesfîrşitele lacrimi ale Terezei, poate şi ale bucătăresei-şefe ca, în cele din urmă să nu scape nici de pedeapsă. Deocamdată îl încurca faptul că trebuia să facă faţă la doi inamici deodată şi că nu putea să spună vreun cuvînt fără ca acesta să nu fie răstălmăcit fie de către unul, fie de către altul, în sens rău şi prin a i se aduce reproşuri. De aceea prefera să tacă, profitînd deocamdată de liniştea care domnea în cameră; şeful tot mai citea ziarul, iar portarul aranja pe pagini borderoul risipit pe masă — ceea ce-i dădea destulă bătaie de cap, fiindcă portarul era cam miop.

În sfîrşit, *oberkellner*-ul puse căscînd ziarul deoparte, se asigură cu o privire de prezenţa lui Karl şi învîrti manivela telefonului de pe masă. Strigă « alo! » de cîteva ori, dar nimeni nu-i răspunse. « Nu răspunde nimeni », i se adresă el portarului-şef. Acesta, care, după cum observă Karl, urmărea cu deosebit interes acest apel telefonic, zise: « Este de-acum şase fără un sfert. Nu se poate să nu se fi trezit. Mai sunaţi o dată ». În aceeaşi clipă însă, fără vreo altă intervenţie, telefonul răspunse apelului.

— Aici *oberkellner*-ul Isbary, spuse acesta ridicînd receptorul. Bună dimineaţa, doamnă bucătăreasă-şefă. Nu cumva v-am trezit? O, îmi pare foarte rău. Da, da, este de-acum şase fără un sfert. Dar vă spun sincer că îmi pare foarte rău că v-am deranjat. Ar trebui să scoateţi telefonul din priză cînd dormiţi. Nu, nu am nici o scuză, mai ales că ceea ce am vrut să vă spun e o chestiune de importanţă minoră. Da, desigur, bineînţeles, nu mă grăbesc, vă aştept, rămîn la telefon.

— Trebuie să fi venit la telefon în cămaşa de noapte, spuse *ober*-ul zîmbind portarului-şef, care tot timpul urmărise convorbirea stînd aplecat deasupra telefonului cu o expresie de maximă curiozitate. Am trezit-o, cu siguranţă; de obicei o trezeşte fetişcana care-i scrie la maşină; se pare că astăzi, cine ştie de ce, a neglijat să o facă. Drept să-ţi spun, îmi pare rău că am speriat-o căci şi aşa e destul de nervoasă.

— De ce nu mai revine?

— S-o fi dus să vadă ce s-a întîmplat cu fata, răspunse *oberkellner*-ul punînd din nou receptorul la ureche, căci se auzise un nou semnal. O veţi găsi, desigur, vorbi el în receptor. N-ar trebui să vă speriaţi aşa, pentru orice, cred că aţi avea nevoie de puţină odihnă, da, da, de un concediu. Întocmai, să revin acum la mica mea chestiune, pentru care v-am deranjat. Există aici un liftier cu numele — se întoarse cu o privire întrebătoare spre Karl, care fiind foarte atent la convorbire răspunse prompt — cu numele de Karl Rossmann. Dacă îmi amintesc bine, v-aţi interesat chiar dumneavoastră, într-o oarecare măsură, de el; din păcate, el nu s-a arătat la înălţimea amabilităţii dumneavoastră, şi-a părăsit serviciul fără permisiune, pricinuindu-mi prin aceasta mari neplăceri, ale căror consecinţe încă nici nu le pot prevedea; ca atare, l-am concediat chiar în clipa aceasta. Sper că n-o să vă necăjiţi pentru asta. Ce spuneţi? L-am concediat, da, l-am concediat. V-am spus doar că şi-a părăsit serviciul. Nu, regret, dar în privinţa asta nu pot să fac concesii. Este în joc autoritatea mea, ţin la ea dragă doamnă, şi un asemenea element e în stare să-mi strice toată banda liftierilor. Şi tocmai liftierii trebuie să stea în centrul atenţiei noastre. Nu, nu, în cazul de faţă nu pot să vă fac pe plac, cu toate că ştiţi bine cît de mult ţin să vă fiu agreabil. Şi chiar în cazul că aş vrea să-l menţin în post, bineînţeles numai cu scopul de a-mi mai primeni vezica biliară, tot nu m-ar lăsa inima s-o fac de dragul dumneavoastră, da, de dragul dumneavoastră, doamnă bucătăreasă-şefă. Dumneavoastră îi ţineţi partea şi el nu merită din nici un punct de vedere această amabilă atenţie şi nu-l cunosc numai pe el, ci şi pe dumneavoastră, ştiu cît veţi avea de pătimit din pricina lui şi sînt hotărît să vă scutesc de aşa ceva. Vorbesc deschis cu dumneavoastră, cu toate că băieţandrul ăsta păcătos stă aici, lîngă mine, la o distanţă de cîţiva paşi. Va fi concediat în mod irevocabil, nu, nu; nu va fi mutat la alt serviciu, este un element de care nu te poţi folosi nicăieri. De altfel, mai sînt şi alte reclamaţii în contra lui. Portarul-şef, de exemplu, da, desigur, Feodor, ei da, Feodor mi s-a plîns de lipsa de politeţe şi de impertinenţa acestui băiat. Cum, toate acestea nu vă sînt suficiente? Vai, doamnă bucătăreasă-şefă, din cauza acestui băiat pur şi simplu vă dezziceţi pe dumneavoastră însivă. Nu, nu mai insistaţi.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

În această clipă, portarul se aplecă spre urechea *oberkellner*-ului șoptindu-i ceva. Acesta îl privi mai întîi mirat, apoi se porni să turuie atît de repede în telefon, încît mai întîi Karl nici nu reuși să înțeleagă ce spune și, umblînd în vîrful picioarelor, se apropie cu vreo doi pași.

— Dragă doamnă, spunea *oberkellner*-ul, ca să fiu sincer, n-aș fi putut crede niciodată că vă pricepeți atît de puțin la oameni. Chiar în clipa aceasta, aflu din nou ceva despre îngerașul dumneavoastră, ceva care, sînt sigur, va schimba, în sfîrșit, părerea dumneavoastră despre el și aproape regret că trebuie să fiu tocmai eu acela care să vă dau această veste. Așadar, acest băiat « fin » pe care dumneavoastră îl considerați un exemplu de bună cuviință, de cîte ori are o noapte liberă fuge în oraș și nu se mai întoarce decît în zori. Da, da, doamnă bucătăreasă-șefă, acest lucru este dovedit prin martori, prin martori cinstiți, da. Ați putea să-mi spuneți cumva de unde ia banii pentru aceste distracții? Cum să mai aibă capul la treabă? Poate că doriți să vă descriu și modul în care-și petrece timpul în oraș? E clar, va trebui să-l scot de aici cît mai degrabă, iar dumneavoastră promiteți-mi, vă rog, ca pe viitor să fiți mai prudentă cu vagabonzii de pe stradă.

— Dar domnule *oberkellner*, strigă Karl — care parcă își simțea inima mai ușoară văzînd că pe firul chestiunii intervenise o eroare grosolană și că, elucidînd-o, și-ar putea, eventual, ușura întreaga situație — aici, desigur, trebuie să fie vreo confuzie; cred că cel care v-a spus că ies în fiecare noapte în oraș este domnul portar-șef. Acest lucru este însă cu totul neadevărat; din contra, sînt în fiecare noapte în dormitor, și asta pot s-o confirme toți băieții. Atunci cînd nu dorm, învăț corespondență comercială, dar de plecat n-am plecat niciodată noaptea din dormitor. E foarte ușor să v-o dovedesc. Fără îndoială că domnul portar-șef mă confundă cu altul, acum înțeleg și de ce i se pare că nu-l salut . . .

— Nu vrei să taci odată? țipă portarul-șef ridicîndu-și pumnii; de obicei amenința cel mult cu un deget. Eu să te fi confundat cu altul? Dar în acest caz n-aș mai merita să fiu portar. Da, domnule Isbary, în cazul acesta eu nu mai sînt bun de portar; păi sigur, dacă confund oamenii. În cei treizeci de ani de serviciu pe care îi am, încă nu mi s-a întîmplat să confund două persoane, lucru pe care-l pot dovedi sutele de portari ai hotelului care s-au perindat de atunci; și tocmai cu tine, golan mizerabil ce ești, uite că am început să am confuzii. Cu tine, cu mutra asta voit nevinovată care se recunoaște dintr-o mie! Ce aveam de confundat aici? Chiar dacă te-ai fi furișat în oraș prin spatele meu, tot aș putea să susțin numai privindu-ți mutra că nu ești decît un ticălos.

— Nu vă enervați, Feodor, interveni *oberkellner*-ul, a cărui conversație telefonică părea să se fi întrerupt brusc. Situația este foarte clară. Distracțiile nocturne sînt de fapt acuzații secundare. Deși, sînt convins că înainte de a pleca i-ar conveni să dezlănțuie o anchetă mare cu privire la chestiile astea. I-ar face chiar plăcere. Ar trebui să-i interogăm pe toți cei patruzeci de liftieri; aceștia bineînțeles, vor confunda și ei totul, așa că va fi nevoie să fie chemat pe rînd tot personalul de serviciu; ar stagna întreaga activitate a hotelului și, pentru că toate astea nu i-ar servi la nimic, fiind dat afară, ar avea cel puțin satisfacția că s-a distrat pe socoteala noastră. Noi însă vom renunța la acest balamuc. Pe bucătăreasa-șefă, pe această excelentă femeie, a indus-o în eroare atîta vreme; acuma, gata, ajunge. Nu mai vreau să ascult nimic, ești concediat chiar acum, ca fiind incorect în serviciu. Poftim și dispoziția de plată către casierie, să ți se dea salariul pînă la zi. Ținînd seama de purtarea ta, gestul meu, între noi fie zis, e un adevărat cadou; ți-l fac numai de dragul doamnei bucătărese-șefe.

Un telefon neașteptat, îl întîrzie pe șef de la semnarea dispoziției de plată. « Pe ziua de azi mă înnebunesc liftierii ăștia ! » exclamă el, de îndată ce auzi primele cuvinte. « De neînchipuit ! » mai strigă el după o clipă. Și întorcîndu-și o clipă capul către portarul-șef, i se adresă: « Vă rog, Feodor, mai rețineți-l puțin pe acest băiat. Mai avem o vorbă cu el », după care strigă în telefon: « urcă imediat ! »

Acum, în sfîrșit, portarului-șef i se oferea prilejul să-și descarce întreaga mînie, lucru care nu-i reușise numai cu vorba. Îl apucă pe Karl de braț, aproape de umăr, dar atît de zdravăn, că băiatul abia mai putea să suporte durerea; îl mai slăbea din cînd în cînd, îl strîngea iar și mai tare, părînd că strînsoarea aceea va crește la infinit — portarul se dovedea grozav de puternic — iar Karl începu să vadă negru în fața ochilor. Dar nu numai că îl ținea pe Karl cît putea de strîns ci, ca și cum ar fi primit ordin să-l și lungească cu cîțiva centimetri, îl mai trăgea din cînd în cînd în sus, îl scutura și repeta într-una, parcă întrebîndu-l pe *oberkellner*: « oare nu-l confund și acum, oare nu-l confund? »

Fu o adevărată mîntuire pentru Karl, atunci cînd în birou intră șeful liftierilor, un oarecare Bess, băiat gras care pufăia într-una, ceea ce însă îi purtase noroc, întrucît atrăsese asupra lui atenția *oberkellner*-ului. Karl era atît de muiat, încît abia avu puterea s-o salute pe Tereza care, în spatele lui Bess, intră cumplit de palidă, cu hainele în dezordine și cu părul abia prins într-un pieptene. Într-o clipă, Tereza ajunse lîngă el și-l întrebă în șoaptă:

— Bucătăreasa-șefă știe?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— *Oberkellner*-ul i-a comunicat telefonic, răspunse Karl.

— Atunci totul se va aranja, se va aranja, spuse ea repede, privindu-l cu ochii oarecum mai vioi.

— Nu, o contrazise Karl, tu nici nu știi cîte mi se reproșează. Trebuie să plec, chiar și bucătăreasa-șefă a fost de-acum convinsă. Te rog, nu sta aici, du-te sus, am să vin mai tîrziu să-mi iau rămas bun de la tine.

— Dar ce-ți trece prin minte, Rossmann? Ai să rămîi cu noi, oricît vei voi. Isbary nu iese din cuvîntul bucătăresei-șefă, o iubește, am aflat asta nu de mult, așa că poți să fii liniștit.

— Te rog, Tereza, du-te. Nu știu, simt că nu mă pot apăra atît de bine cînd ești de față. Și eu trebuie să mă apăr, fiindcă se pun pe seama mea tot felul de calomnii. Cu cît sînt mai atent, cu atît mă pot apăra mai bine, și deci cresc șansele de a rămîne aici. Așa că, Tereza . . .

Simți dintr-o dată o asemenea durere că, din păcate, nu se putu abține să nu îngaime: « Dacă m-ar mai slăbi portarul ăsta. Cîtă dușmănie e în el; și eu nici nu știam. Ba mă strînge, ba mă trage! » De îndată însă Karl își reproșă: « Dar de ce i-am spus toate astea! Nici o femeie nu ar fi în stare să asculte nepăsătoare așa ceva ». Într-adevăr, Tereza se și repezi la portar, fără ca Rossmann să mai fi avut timp s-o rețină cu mîna rămasă liberă.

— Domnule portar-șef, vă rog să luați imediat mîna de pe Rossmann; dumneavoastră pur și simplu îl maltratați. Îndată doamna bucătăreasă-șefă va veni aici personal și atunci se va vedea că vă înșelați asupra lui. Dați-i drumul; nu înțeleg ce plăcere puteți avea chinuind astfel un om.

Și Tereza vru chiar să apuce mîna portarului-șef.

— Am ordin, mică domnișoară, am ordin, spuse portarul-șef, atrăgînd-o pe Tereza cu mîna liberă spre el, în timp ce, cu cealaltă mînă, îl strîngea și mai tare pe Karl; demonstrînd că socotelile pe care le avea cu acest braț al lui Karl, aflat acum în stăpînirea sa, nu se încheiau cu una cu două.

Îi trebui Terezei ceva timp ca să scape din îmbrățișarea portarului; se pregătea tocmai să pledeze pentru Karl în fața *oberkellner*-ului — care tot mai asculta ceea ce Bess îi relata cu lux de amănunte — cînd bucătăreasa-șefă intră cu pași grăbiți.

— Slavă Domnului! strigă Tereza și întrucît în birou se făcuse liniște, exclamația căzu cu efect. *Oberkellner*-ul sări imediat în picioare, dîndu-l pe Bess la o parte.

— Ați venit, așadar, personal, doamnă bucătăreasă-șefă? Pentru ceva atît de neînsemnat? De fapt puteam să mi-o închipui, după convorbirea noastră telefonică, dar e greu să crezi una ca asta. Din păcate însă, situația protejatului dumneavoastră se înrăutățește mereu. Îmi

vine chiar să cred că nici nu va mai fi nevoie să-l concediez, fiindcă va trebui să-l dau pe mîna poliției. Ascultați, vă rog, ca să vă convingeți personal.

Și-i făcu semn lui Bess să se apropie.

— Aș vrea mai întîi să schimb cîteva cuvinte cu Rossmann, spuse bucătăreasa-șefă, așezîndu-se pe scaun, la insistențele *oberkellner*-ului.

— Karl, vino te rog mai aproape, spuse ea apoi.

Karl se apropie sau mai bine zis fu tîrît pînă lîngă ea, de către portarul-șef.

— Dați-i drumul odată, spuse bucătăreasa enervată, doar n-avem de-a face cu un asasin.

Portarul se conformă, dar numai după ce-l mai strînse o dată atît de tare, încît lui Karl, cu tot efortul de a se stăpîni, i se umplură ochii de lacrimi.

— Karl, i se adresă bucătăreasa-șefă, și după ce-și adunase mîinile în poală, îl privi pe Karl cu capul ușor înclinat. (Nimic din ce făcea nu-ți dădea impresia unui interogatoriu). Vreau să-ți spun, înainte de toate, că am deplină încredere în tine. Domnul *oberkellner* este și el un om drept, am toate motivele să afirm acest lucru, și, de fapt, amîndoi avem toată bunăvoința să te păstrăm aici. (Și imediat aruncă o privire către *ober* . . ., rugîndu-l să n-o întrerupă). Uită, deci tot ce ți s-a spus pînă acum aici, și mai ales, nu pune la inimă cele ce, probabil, ți le-o fi spus domnul portar-șef. E un om puțin cam nervos, dar cu serviciul său nici nu-i de mirare; după cîte știu, însă, are nevastă și copii, așa încît înțelege că nu trebuie să asuprească degeaba un băiat singur pe lume, pe care înseși condițiile vieții sale îl asupresc destul.

În cameră era acum o tăcere absolută. Portarul se uita la Isbary cu o privire întrebătoare, iar acesta, clătinînd din cap a dezaprobare, o privea pe bucătăreasa-șefă. În spatele *oberkellner*-ului, liftierul Bess rînjea prostește, iar ceva mai încolo Tereza plîngea în taină, de bucurie și durere, străduindu-se să nu fie auzită de nimeni.

Din păcate, Karl nu o privea în ochi pe bucătăreasa-sefă, deși nu o dată ea îi căutase privirea, ci privea fix, în podea, lucru care nu putea fi interpretat decît în rău. Brațul său zvîcnea cuprins de o durere generală; de atîtea vînătăi — cămașa începuse parcă să-l strîngă și normal ar fi fost să-și scoată haina ca să se poată constata ce i se întîmplase.

Tot ceea ce spusese bucătăreasa-șefă era desigur foarte bine intenționat, dar avea impresia că, din păcate, atitudinea ei nu făcea decît să sublinieze mai clar faptul că el nu merita atîta bunăvoință, că timp

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de două luni, profitase în mod nerușinat de bunătatea acestei femei; și acum singurul lucru care i se cuvenea era tratamentul pe care se pricepea să i-l aplice portarul-șef.

— Am spus cele de mai înainte, continuă bucătăreasa-șefă, pentru ca tu să poți mărturisi întregul adevăr, fără să te mai tulburi; de fapt cred că oricum ai fi făcut-o, după cum te cunosc.

— Vă rog permiteți-mi să merg după medic, mi-e teamă că dacă mai întîrzii, omul acela ar putea să-și piardă tot sîngele, interveni deodată Bess, cu o frază foarte politicoasă, dar care pica exact cînd n-ar fi trebuit.

— Bine, du-te, spuse *oberkellner*-ul lui Bess, care dispăru imediat. Se întoarse către bucătăreasa-șefă și spuse: iată cum stau lucrurile, doamnă. Nu degeaba portarul-șef l-a reținut aici pe acest băiat. Jos, în dormitorul liftierilor, a fost găsit un om străin, beat turtă. Firește, l-au trezit și au vrut să-l expedieze. Dar omul a început să facă scandal, susținînd sus și tare că dormitorul e al lui Karl Rossman, al cărui musafir este, că doar Rossmann îl poftise acolo în dormitor, că Rossmann va pedepsi pe oricine ar îndrăzni să pună mîna pe el, că el nu făcea decît să-l aștepte pe Rossmann care i-a promis niște bani și care s-a dus să-i aducă. Rețineți, vă rog, doamnă bucătăreasă-șefă: « Rossmann i-a promis niște bani ». E bine să reții și tu, îi spuse lui Karl *oberkellner*-ul. (Karl tocmai se întoarse către Tereza care-l privea pe *oberkellner* consternată, răsucindu-și într-una șuvițele de păr de pe frunte, cu o nervozitate evidentă). E bine, totuși, băiete, că ai acum ocazia să-ți amintești de unele obligații. Omul din dormitor spunea că la noapte trebuie să faceți împreună o vizită nu știu cărei cîntărețe, nimeni n-a putut să înțeleagă cum o cheamă, fiindcă omul tău, beat-turtă, nu-i pronunța numele decît fredonînd.

Aici *oberkellner*-ul se opri observînd că bucătăreasa-șefă devenise deodată palidă; ea se ridică și dădu scaunul la o parte.

— Nu mai continui să vorbesc, căci vreau să vă cruț, spuse *oberkellner*-ul.

— Nu, vă rog, continuați, spuse bucătăreasa, apucîndu-l de mînă. Vă rog, vreau să aud totul, pentru asta am și venit aici.

Portarul-șef, care înainta spre bucătăreasa bătîndu-se în piept, în semn că el prevăzuse totul încă de la început, fu potolit de *oberkellner* care-i spuse: « Dar, bine-înțeles, Feodor, ai avut perfectă dreptate ».

— De fapt, nu prea mai am multe de spus, continuă *oberkellner*-ul. Așa cum îi știți pe băieții de la lifturi, au început prin a face haz de acest bețivan, pe urmă au început să se certe cu el și atunci, cum întotdeauna se găsesc printre ei și cîțiva boxeri, a fost făcut knock-out; nici n-am îndrăznit să întreb în cîte locuri sîngerează, știu numai că băieții ăștia sînt niște boxeri teribili, și cum omul era beat...

— Așa, spuse bucătăreasa-șefă, apucînd spătarul scaunului și privind locul de pe care tocmai se ridicase; așa, va să zică. Ei, atunci vorbește măcar un cuvînt, Rossmann!

Tereza fugise între timp de pe locul ei pînă lîngă bucătăreasa-șefă și i se agățase de braț, gest pe care Karl nu-și amintea să-l mai fi văzut vreodată. *Oberkellner*-ul stătea chiar în spatele bucătăresei și-i netezea ușor, modestul guler de dantelă, care se ridicase puțin.

Portarul-șef, care stătea lîngă Karl, spuse: « ei, acum ce facem?» dar asta numai ca să mascheze lovitura de pumn pe care tocmai i-o administrase lui Karl în spinare.

— Este adevărat, vorbi Karl — cu un glas cam șovăitor, după ce suportase pumnul portarului — că am condus pe acest om în dormitor.

— Altceva nici nu ne mai interesează, spuse portarul în numele tuturor.

Bucătăreasa-șefă însă privi întrebător întîi spre *oberkellner* apoi spre Tereza.

— N-am avut încotro, adăugă Karl. Acest om a fost cîndva camaradul meu; nemaivăzîndu-mă de două luni, a venit azi să-mi facă o vizită, însă era atît de beat, încît n-a mai putut să plece singur de aici.

Oberkellner-ul care stătea lîngă bucătăreasa-șefă, îi repetă confidențial: « a venit cică, să-i facă o vizită și pe urmă a fost atît de beat că nu a mai putut să plece». Bucătăreasa-șefă îi răspunse ceva peste umăr, tot în șoaptă și acesta părea că obiectează, dar numai printr-un zîmbet, care părea cel puțin ciudat într-o asemenea împrejurare.

Pe Tereza, Karl o văzu lipindu-și obrazul de pieptul bucătăresei, gest prin care voia să se apere de tot și de toate, să nu mai vadă nimic. Singurul pe care declarațiile lui Karl îl mulțumeau pe deplin, era portarul-șef, care repetă de cîteva ori: « Da, e frumos să-ți ajuți tovarășul de beție» și se foi în fel și chip, căutînd cu tot dinadinsul ca fraza să li se întipărească în minte tuturor celor prezenți».

— Da, sînt vinovat, spuse Karl, făcînd o pauză ca și cum ar fi așteptat măcar un singur cuvînt prietenos din partea judecătorilor săi, — cuvînt care i-ar fi dat curajul să se apere în continuare; cuvîntul însă nu se auzi — sînt vinovat, dar singura mea vină este că l-am dus pe acest om în dormitor (îl chemă Robinson și este irlandez). Nimic din ceea ce a spus, în beția lui, nu este adevărat.

— Va să zică nu i-ai promis bani? întrebă *oberkellner*-ul.

— Asta da, spuse Karl, regretînd că se pripise și uitînd să pomenească ceva despre bani, afirmase mult prea categoric că nimic din ce spusese

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Robinson nu era adevărat. I-am promis, ce-i drept, bani, fiindcă m-a rugat insistent să-i dau bani. Dar n-am avut intenția să mă duc și să-i aduc acești bani, aveam de gînd să-i dau bacșișul pe care l-am cîștigat peste noapte.

Și ca o dovadă, scoase din buzunar cele cîteva monede mici, pe care le arătă tuturor pe palma întinsă.

— Te înfunzi din ce în ce mai rău, spuse *oberkellner*-ul. Ca să putem crede ce ne spui, ar trebui să uităm mereu ce ne-ai spus numai cu o clipă înainte. Ai recunoscut, la început, că l-ai adus în dormitor pe acest om — eu nu cred nici măcar că-l cheamă Robinson, fiindcă de cînd există Irlanda nu s-a pomenit vreun irlandez pe care să-l cheme așa — va să zică, la început ai spus că n-ai făcut altceva decît să-l duci în dormitor, ceea ce, la urma urmelor, ar fi de ajuns ca să te zbor din serviciu; ai tăinuit însă că i-ai promis bani, și numai cînd te-am luat de scurt, ai mărturisit. Dar ce-ți închipui, că ne-am strîns aici ca să ne jucăm de-a întrebările și răspunsurile? Am fi vrut să auzim cum te dezvinovățești. Ai mai spus că n-ai intenționat să te duci să-i aduci bani, ci să-i dai doar bacșișul cîștigat astăzi, dar se dovedește că mai ai încă acești bani asupra ta, așa încît e limpede că te-ai dus să mai cauți și alți bani, ceea ce de altfel explică și absența ta îndelungată. N-ar fi fost nimic suspect dacă ai fi declarat, de exemplu, că te-ai dus la patul tău să iei bani din propria valiză, dar faptul că susții cu atîta înverșunare că nu te-ai dus să-i aduci bani, asta e deja ceva suspect; la fel modul cum încerci să tăinuiești că l-ai îmbătat pe acest om aici, la hotel, fapt care mie mi se pare aproape neîndoielnic. După ce ai spus că a venit la hotel de unul singur, ai afirmat mai tîrziu că n-a mai fost în stare să plece pe picioarele sale; și-apoi, chiar el țipa prin dormitor că este musafirul tău. Problematice rămîn mai ales două lucruri la care te-aș sfătui să răspunzi singur, dacă vrei să simplific lucrurile; în definitiv, să pot dovedi și fără ajutorul tău. În primul rînd, cum ai reușit să pătrunzi în cămările cu alimente, și în al doilea rînd, de unde provin banii pe care tu intenționai să-i pui grămadă și să-i faci cadou?

« Este imposibil să te aperi cînd nu ești înconjurat decît de rea voință» își spuse Karl și nu mai răspunse *oberkellner*-ului, cu toate că-i părea rău pentru Tereza, care se vedea că se frămînta cumplit. Își dădea seama că tot ce ar fi spus ar fi fost interpretat exact pe dos, fiindcă depinde, întotdeauna de modul în care ești judecat dacă albul este negru și negrul este alb.

— Nu răspunde, constată bucătăreasa cu regret.

— Este lucrul cel mai cuminte pe care-l poate face, spuse *oberkellner*-ul.

— Fiți fără grijă, pînă la urmă tot va inventa ceva, zise portarul, mîngîindu-și delicat barba, cu aceeași mînă care-l torturase pe Karl.

— Liniștește-te, spuse bucătăreasa-șefă Terezei care, pe umărul ei, începuse să plîngă în hohote. Vezi doar că nu răspunde nimic, cum pot atunci să-l mai apăr? Pînă la urmă, văd că eu rămîn în fața domnului *oberkellner* cea care n-am avut dreptate. Dar, spune-mi sincer, Tereza, după părerea ta, ar mai fi fost ceva de făcut pentru el și n-am făcut-o?

Cum să-i fi răspuns Tereza? Ce știa ea despre toate astea și ce rost avea ca bucătăreasa-șefă să se scuture de răspundere, în felul acesta, public, punînd-o totodată în încurcătură pe biata fată, cu întrebarea ei?

— Doamnă bucătăreasă-șefă, i se adresă Karl, care se mai îmbărbătase numai ca să o scutească pe Tereza de răspuns; nu consider că v-am compromis cu ceva și la o cercetare mai serioasă, oricine ar putea să o constate.

— «Oricine», repetă portarul și arătă cu degetul spre *oberkellner*. Asta este o răutate la adresa dumneavoastră, domnule Isbary.

— Acum, doamnă bucătăreasă-șefă, spuse acesta, întrucît este ora șase și jumătate, deci hotelul începe să se anime, cred că o să-mi dați voie să mă pronunț definitiv în această chestiune pe care și așa am tratat-o cu prea multă răbdare.

Micul Giacomo intră și vru să se apropie de Karl, dar speriat de tăcerea generală, se opri și așteptă.

Din clipa cînd Karl rostise ultimele sale cuvinte, bucătăreasa-șefă nu-l mai pierduse din ochi și părea că nici n-a auzit observația *oberkellner*-ului. Îl privea pe Karl drept în față cu ochii ei mari și albaștri, puțin tulburi din cauza vîrstei și a muncii grele. Văzînd-o cum stă așa, gînditoare, balansînd ușor speteaza scaunului, te-ai fi putut aștepta ca în clipa următoare să spună: « Ei, Karl, după cum văd eu, problema ta încă nu este chiar atît de lămurită și într-adevăr n-ar strica, așa cum ai spus și tu, o cercetare mai amănunțită. Părerea mea e s-o întreprindem, chiar acum, în ciuda unor păreri contrarii, căci înainte de orice ne interesează ca dreptatea să iasă la iveală».

În loc să spună toate astea, urmă o mică pauză, pe care nimeni nu îndrăzni s-o tulbure (doar pendula, care bătu orele șase și jumătate, confirmînd parcă spusele *oberkellner*-ului și care fu urmată de imediat de celelalte ornice din hotel — totul te făcea să simți un zvîcnet de neliniște în urechi și în creier) apoi bucătăreasa-șefă spuse:

— Nu, Karl, nu! Să nu încerci să ne înduplеci. Lucrurile cinstite au o cu totul altă înfățișare și trebuie s-o recunosc, o asemenea înfă-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

țișare n-o au și faptele pe care le-am discutat aici. Eu, mai mult decît oricine, am datoria să o spun, fiindcă am venit aici să intervin în favoarea ta. Îmi pare rău, dar uite, chiar și Tereza tace.

Dar Tereza nu tăcea, plîngea.

Deodată, bucătăreasa-șefă se opri ca sub impulsul unei hotărîri de moment, și spuse:

— Karl, vino încoace.

Cînd Karl se apropie (între timp *ober*-ul și portarul se angajaseră într-o discuție aprinsă), bucătăreasa îi cuprinse umerii cu mîna stîngă și păși împreună cu el și cu Tereza, care-i urma mașinal, pînă în fundul camerei; plimbîndu-i pe amîndoi de colo pînă colo, spuse:

— Se prea poate, Karl, ca o cercetare să adeverească că ai dreptate în unele amănunte, și se pare că tu contezi pe asta, fiindcă altfel chiar nu te-aș mai putea înțelege. Foarte bine. Poate într-adevăr l-ai salutat pe portar, sînt chiar convinsă că ai făcut-o; am părerea mea proprie despre portarul-șef, și, după cum vezi, îți vorbesc acum deschis. Dar la ce ajută asemenea mici justificări? *Oberkellner*-ul, care se pricepe bine la oameni — am ajuns să-l apreciez de-a lungul anilor de cînd lucrăm împreună — și care este omul cel mai cinstit pe care-l cunosc, a declarat ferm că ești vinovat; a și explicat în așa fel încît faptul îmi apare și mie destul de clar. Se prea poate să fi făcut tot ce-ai făcut fără să te gîndești, dar mai este posibil să fii altfel decît am crezut eu. Și totuși, uite — aici se opri, aruncînd o privire în urmă, spre cei doi domni — nu cred că am să mă pot obișnui să nu te consider, ca și pînă acum, un băiat cinstit.

— Doamnă bucătăreasă-șefă!

Făcînd-o o clipă să se uite la el, *oberkellner*-ul o privi mustrător.

— Termin imediat, spuse bucătăreasa-șefă, și tot ce mai avu de spus, spuse în mare grabă. Ascultă Karl, așa cum mi se pare că se prezintă situația, sînt chiar mulțumită că șeful tău nu are de gînd să întreprindă cercetări, și dacă ar vrea să le întreprindă ar trebui să-l opresc, în interesul tău. Nimeni nu trebuie să afle cum ai făcut tu rost de băutură pentru omul acela, care nici măcar nu poate fi unul din vechii tăi prieteni, așa cum susții. De aceea te-ai despărțit certat; or, n-are o logică să-i mai fi făcut acuma cinste, vreunuia din ei. Nu poate fi decît o cunoștință întîmplătoare, pe care probabil ai făcut-o într-o noapte, în vreo cîrciumă din oraș, fără să te gîndești la urmări. Cum de mi-ai ascuns, Karl, toate aceste lucruri? Poate că n-ai mai putut să suporți atmosfera din dormitor și de aceea ți-ai început escapadele nocturne; dar dacă numai ăsta era motivul, de ce nu mi-ai spus nimic? Știi doar că eu am vrut să-ți fac rost de o cameră separată și am renunțat numai fiindcă m-ai

rugat tu: încep să cred că ai vrut să rămîi în dormitorul comun tocmai fiindcă te simțeai acolo mai liber. M-ai rugat, de asemenea, să-ți păstrez banii în seiful meu, salariul și bacșișurile pe care le căpătai și îmi aduceai în fiecare săptămînă; nu înțeleg atunci, băiete, pentru numele lui Dumnezeu, de unde ai luat tu bani pentru distracții și unde voiai tu să te duci acum ca să-i aduci bani prietenului tău? Sînt lucruri pe care, bineînțeles, nu le pot comunica *oberkellner*-ului, pentru că atunci o anchetă chiar ar deveni inevitabilă. Este, așadar, neapărat necesar să pleci cît mai repede din acest hotel. Du-te direct la pensiunea Brenner; ai fost doar de mai multe ori acolo cu Tereza. Te vor primi fără să plătești, datorită acestei recomandații. Și bucătăreasa-șefă scoase din buzunar un creion auriu și se grăbi să scrie cîteva rînduri pe o carte de vizită, fără însă a înceta să vorbească: O să am grijă să-ți trimit și valiza, ai s-o primești acolo, imediat. Tereza, ai să tragi tu o fugă pînă în vestiarul liftierilor și ai să-i strîngi lucrurile în valiză.

Dar Tereza nu se mișcă; după tot ce suportase, voia acum să guste acest moment care putea să însemne o cotitură pozitivă în situația lui Karl, datorată bunăvoinței bucătăresei-șefe.

Cineva întredeschise ușa, dar nu intră și o închise imediat. Fusese, desigur, un semn pentru Giacomo, fiindcă băiatul înaintă și zise:

— Rossmann, trebuie să-ți transmit ceva.

— O clipă, spuse bucătăreasa-șefă și vîrî cartea de vizită în buzunarul lui Karl, care o asculta cu capul plecat. Banii ți-i păstrez deocamdată, știi doar că sînt în mîini bune. Astăzi, stai acasă și gîndește-te la situația ta, mîine o să vin și eu la Brenner — astăzi n-am timp, și așa am zăbovit prea mult aici — și să vedem ce am mai putea face pentru tine. Poți să știi de pe acum că n-am de gînd să te las în părăsire. Și dacă-ți faci cumva griji în ce privește viitorul tău, eu te-aș sfătui să ți le faci în ce privește trecutul, și încă cel apropiat. Spunînd acestea, îl lovi ușor peste umăr și se duse spre *oberkellner*. Karl înălță capul și privi în urma acestei femei înalte și impozante care se depărta de el dreaptă și cu pasul calm.

— Karl, nu ești mulțumit că totul s-a terminat cu bine? îl întrebă Tereza care rămăsese lîngă el.

— O, da, spuse Karl și zîmbi, neînțelegînd pentru ce ar trebui să fie mulțumit, din moment ce are îndepărtat ca un hoț.

În ochii Terezei strălucea o bucurie sinceră, ca și cum i-ar fi fost totuna dacă în adevăr Karl făcuse ceva rău sau nu, dacă fusese judecat drept sau nu, dacă trebuia să plece rușinat sau dacă pleca în mod onorabil. Parcă n-ar fi fost tot ea acea Tereză plină de scrupule care despica firul în patru, care întorcea pe față și pe dos timp de săptămîni cîte un cuvînt al bucătăresei-șefe. Karl o întrebă dinadins:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Vrei să-mi faci valiza și să mi-o expediezi îndată?

Era surprinzător — și Karl clătină din cap a mirare — ce repede descifră Tereza, în felul ei această întrebare. Era atît de convinsă că în valiză Karl avea și unele lucruri despre care nu voia să se știe, încît fără ca măcar să-l mai privească ori să-i dea mîna, îi șopti conspirativ: « Desigur, Karl, imediat, imediat îți fac bagajul», și o zbughi pe ușă.

Giacomo nu mai putea să stea locului: obosit și enervat de atîta așteptare, țipă deodată în gura mare:

— Rossmann, omul acela se tăvălește jos pe coridor și nu vrea să plece cu nici un chip. Au vrut să-l trimită la spital, dar se apără cu îndîrjire și strigă că dumneata n-ai permite niciodată așa ceva. Cere să i se aducă o mașină și să fie trimis acasă, spune că dumneata i-ai plăti drumul. I-l plătești?

— Văd că omul ăsta are toată încrederea în tine, spuse *oberkellner*-ul.

Karl dădu din umeri și-i numără lui Giacomo, în mînă, banii pe care-i mai avea asupra sa.

— Asta-i tot ce am, zise el.

— Mai vrea să știe dacă ai de gînd să pleci cu el, întrebă Giacomo, jucîndu-se cu monezile din palmă.

— N-o să plece, hotărî bucătăreasa-șefă.

— În concluzie, Rossmann, spuse *oberkellner*-ul, fără să mai aștepte plecarea lui Giacomo, ești concediat.

Portarul aprobă dînd din cap de vreo cîteva ori la rînd, ca și cum chelnerul n-ar fi făcut altceva decît să repete în cuvinte propriile lui gînduri.

— Motivele concedierii tale nu pot să le pronunț, fiindcă ar însemna să te trimit la închisoare.

Portarul aruncă bucătăresei o privire severă, fiindcă știa că numai ea era pricina acestei indulgențe.

— Acum caută-l pe Bess, predă-i uniforma, schimbă-te și părăsește imediat, dar imediat această casă!

Dar Karl observă că bucătăreasa-șefă îi face semn cu ochiul să nu se neliniștească. Pe urmă, în timp ce se înclina în fața ei în chip de rămas bun, observă că mîna *oberkellner*-ului se apropiase pe furiș de cea a bucătăresei și încerca s-o mîngîie. Portarul-șef îl însoți pe Karl, cu pasul lui greu, pînă la ușă, pe care nu-i dădu voie s-o închidă, ca să-l mai poată urmări o vreme cu privirea și să-i poată striga din urmă:

— În cinci secunde vreau să te văd trecînd prin fața mea, la poarta principală. Bagă de seamă!

Karl se grăbi cît putu, nu numai pentru a evita alte conflicte cu portarul, ci fiindcă voia să termine odată cu toată povestea. Din păcate însă, îl găsi destul de greu pe Bess acum, la ora micului dejun, era o forfotă mare pe toate coridoarele. Descoperi apoi că, fără să-i fi cerut voie, un băiat îi luase cu împrumut pantalonii, și Karl fu nevoit să-i caute în toate cuierele pînă cînd îi găsi; așa că trecură vreo cinci minute pînă reuși să ajungă la poarta principală. Prin fața lui trecea tocmai o doamnă, înconjurată de patru bărbați. Se îndreptau cu toții spre o mare limuzină în fața căreia un lacheu aștepta, ținînd portiera gata deschisă, celălalt braț al său, liber, rămînînd înțepenit lateral, ceea ce îi dădea un aer solemn. Karl sperase în zadar să poată ieși neobservat odată cu aceste persoane simandicoase. Portarul-șef îl apucă de mînă și-l trase afară din grup, cerînd scuze celor doi domni pe care-i făcuse să se dea la o parte.

— Asta înseamnă la tine un sfert de minut! se oțărî el privindu-l pe Karl dintr-o parte, ca și cum ar fi privit un ceas care mergea anapoda. Ia vino încoace, spuse el, și-l conduse spre loja cea mare a portarului, pe care Karl dorise de mult s-o vadă și către care se îndrepta acum prevăzător, împins de portar. Era de acum în prag cînd se întoarse, încercînd să-l dea pe portar la o parte și să fugă.

— Nu, nu, să intrăm aici, zise portarul-șef și-l răsuci pe Karl cu fața spre ușă

— Eu sînt de-acum concediat, spuse Karl, pentru a-l face să înțeleagă că în hotelul acela nu mai avea nimeni dreptul să-i dea ordine.

— Cît timp te am în mînă nu ești concediat încă, se lăudă portarul, ceea ce, de fapt, era foarte adevărat.

Karl înțelese că n-are nici un rost să se mai împotrivească. Dar, în definitiv, ce mai putea să i se mai întîmple? În plus, pereții lojei portarului erau numai din plăci mari de sticlă, așa că prin ei se vedea atît de bine mulțimea care se perinda prin hol de parcă te aflai chiar în mijlocul ei. Aveai într-adevăr impresia că în loja portarului n-ar exista nici un colț în care să te poți ascunde de privirile oamenilor. Și oricît de grăbiți ar fi fost cei ce treceau prin hol — unii întinzînd mîinile ca să apuce valiza, alții foarte preocupați, cu capul plecat și privirile în gol — nici unul nu trecea fără să se uite o clipă în loja portarului; în dosul geamului de sticlă se afișau mereu anunțuri și informații, atît pentru clienți cît și pentru personalul de serviciu. Se mai afla între loja portarului și hol o cabină intermediară cu două ferestre glisante, în fața cărora stăteau doi portari, în permanență ocupați să dea informații în cele mai diferite probleme.

Erau oameni de-a dreptul surmenați și Karl gîndi că portarul-șef după cît îl cunoștea el, se aranjase pesemne în așa fel ca, în decursul îndelungatei sale cariere, să nu treacă printr-un asemenea serviciu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Portarii de la informații aveau întotdeauna în fața ghișeului lor cel puțin zece capete, ca zece semne de întrebare. Cei zece oameni, mereu alții, cu nenumăratele lor întrebări, iscau uneori — dinăuntrul cabinei nu-ți prea dădeai seama de asta — un asemenea babilon de vorbire, de parcă dintr-odată toate țările și-ar fi trimis aici delegații. Cei mai mulți, pînă cînd ajungeau să-i întrebe pe portari, se tot întrebau între ei. Alții voiau să depună sau să ridice cîte ceva din loja portarului, așa că din mulțime se ridicau mereu mîini care se agitau cu nerăbdare. Se întîmplă ca cineva care ceruse un ziar să se pomenească deodată că i se dă de undeva de sus ziarul cerut, acoperind o clipă toate capetele. Nu le era ușor celor doi portari să facă față atîtor situații diverse. E puțin spus că dădeau informații, pur și simplu turuiau într-una; mai ales unul din ei, cam încruntat și cu o barbă care-i acoperea toată fața, nu se întrerupea nici o secundă. Nu privea nici masa dinaintea lui, unde avea tot timpul de triat hîrtii, nici figurile interlocutorilor săi, privea drept înainte, cu o privire fixă, desigur ca să-și mai economisească forțele și să se concentreze. De altfel nu vorbea prea deslușit, îl încurca barba, și Karl, care trecuse pe lîngă el și chiar se oprise o clipă, nu reușise să înțeleagă mai nimic din ce spunea; poate și fiindcă portarul trebuia să folosească diverse limbi străine, pe care îi plăcea să le coloreze cu un pronunțat accent englezesc. Totul părea confuz și din pricină că informațiile se succedau atît de repede una după alta, se întîmpla să se suprapună; cel care întrebase mai asculta încă atent, crezînd că tot despre problema lui e vorba și abia după un timp observa că se vorbește despre cu totul altceva. Trebuia să te obișnuiești și cu faptul că portarul nu cerea niciodată să i se repete întrebarea; de fapt, toate întrebările erau inteligibile în mare, chiar dacă unele detalii erau expuse cu o oarecare neclaritate. În cazuri de acestea, celălalt portar, clătina ușor din cap, dînd a înțelege celui care întreba că nu-l poate lămuri dacă nu-și revizuiește felul în care a formulat întrebarea. Mai ales în fața lui oamenii își pierdeau mult timp la ghișeu. Fiecare portar era ajutat de cîte un curier, care trebuia să aducă în fugă, de prin camere, de prin dulapuri, tot ce avea nevoie portarul. Acestea erau serviciile cele mai bine plătite — desigur erau și cele mai obositoare — și se încredințau celor mai tineri băieți. Dintr-un anumit punct de vedere ei erau într-o situație și mai grea decît portarii, care trebuiau doar să se gîndească repede și să răspundă prompt; băieții trebuiau să mai și alerge în timp ce gîndeau. Dacă se întîmpla să aducă vreodată altceva decît i se ceruse, portarul, care nu-și putea pierde vremea cu muștruieli, arunca, pur și simplu, cît colo obiectul inutil.

Cel mai interesant însă era momentul cînd cei doi portari se schimbau, lucru care tocmai se petrecuse puțin timp după ce Karl intrase în cabină. Schimbul avea loc de mai multe ori în decursul unei zile, căci cu greu s-ar găsi un om care să poată rezista în dosul ghișeului mai mult de o oră. Pentru a semnaliza schimbul, suna un clopot, timp în care apăreau printr-o ușă laterală portarii care urmau să preia serviciul, urmați fiecare de curierul respectiv. Ei se opreau deocamdată lîngă ghișeu, îi cercetau din ochi pe cei care așteptau afară și se lămureau în ce punct se opriseră în acel moment răspunsurile la întrebările acestora. Dacă găseau că e momentul să-și ia postul în primire, atingeau ușor pe umăr portarul care trebuia schimbat; acesta, deși pînă atunci părea cu totul absent la tot ce se petrece în spatele său, se ridica de îndată, eliberînd locul. Totul se desfășura într-un ritm atît de rapid că îi uluia, pur și simplu, pe oamenii care stăteau afară și care uneori făceau instinctiv un pas înapoi, parcă speriați de această nouă apariție atît de neașteptată. Cei doi portari care ieșiseră din schimb se relaxau întinzîndu-se și deasupra unor lighene care stăteau gata pregătite, își turnau apă peste capetele înfierbîntate. Curierii lor nu puteau încă se se relaxeze, mai aveau ceva de lucru, trebuiau să ridice de pe podele obiectele zvîrlite pe jos, în timpul serviciului lor și să le adune la un loc.

Karl înregistră toate acestea cu maximă atenție și îl urmă apoi, ușor amețit, pe portarul-șef, acolo unde îl conducea. Nu încape îndoială că portarul-șef remarcase deosebita impresie pe care o făcuse asupra lui Karl acest sistem de informații, fiindcă deodată îl trase de mînă și-i spuse:

— Vezi, așa se lucrează aici.

Deși nici Karl nu trîndăvise în acest hotel, totuși el nu bănuise că poate exista o muncă atît de istovitoare și, uitînd aproape că portarul-șef era principalul său dușman, ridică asupra lui o privire admirativă, și, dînd din cap, aprobă cele spuse de el. Gestul nu-i prea conveni portarului-șef întrucît vădea o supraapreciere a muncii portarilor de rînd, deci, indirect, o impolitețe față de persoana sa. Trăgîndu-l pe Karl după el cum tragi cățelul de lanț, strigă fără să-i pese că va fi auzit de toți:

— Haida-de, asta-i munca cea mai stupidă din tot hotelul; dacă stai și asculți ce întrebări se pun în decurs de o oră, ajungi aproape să le cunoști pe toate; ce vine pe deasupra nici nu merită un răspuns. Dacă n-ai fi fost obraznic și prost-crescut, dacă n-ai fi mințit, n-ai fi vagabondat, n-ai fi băut și n-ai fi furat, poate că peste o vreme te-aș fi angajat pe tine pentru un asemenea ghișeu, fiindcă într-un serviciu ca ăsta nu-mi folosesc decît proștii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Karl aproape că nici nu mai auzi aceste insulte, atît era de indignat de munca grea și demnă de toată cinstea a portarilor; în loc să fie lăudată era batjocorită și încă de unul care, dacă prin absurd ar fi îndrăznit vreodată să se așeze la un asemenea ghișeu, ar fi trebuit negreșit să-l părăsească după cîteva clipe, în rîsetele tuturor solicitanților.

— Dați-mi drumul, ceru Karl — a cărui curiozitate cu privire la loja portarului era de-acum deplin satisfăcută. Nu mai vreau să am nimic de-a face cu dumneavoastră.

— Asta nu ajunge ca să-ți și dau drumul, zise portarul-șef, strîngîndu-i lui Karl brațele atît de tare încît îl paraliză; aproape că-l duse în brațe pînă în celălalt capăt al lojei. Să nu fi observat oamenii de afară gestul violent al portarului? Sau, dacă îl observaseră, cum l-or fi interpretat, că nici unul din ei nu părea impresionat și nici unul nu se apropie să bată în geam ca să-i atragă portarului atenția că e văzut și că nu se poate purta după bunul său plac?

Dar curînd Karl pierdu și ultima speranță de a mai primi vreun ajutor din partea celor din hol, fiindcă portarul-șef trase de o sfoară și jumătate din geamlîcul lojei se acoperi de sus pînă jos cu o draperie neagră. Erau și în această jumătate a lojei oameni care lucrau, dar toți erau preocupați de munca lor, nimeni n-avea ochi și urechi pentru altcineva. Și pe urmă, toți aceștia depindeau direct și în toate privințele de portarul șef, așa că nici vorbă să-i vină în ajutor lui Karl; dimpotrivă ar fi fost oricînd dispuși să ascundă totul, oricum i-ar fi trăznit prin minte portarului să se comporte față de el. Se aflau chiar în imediata lor apropiere șase portari, instalați fiecare lîngă un telefon. Dispoziția era, așa cum se putea observa îndată, ca niciodată să nu vorbească la telefon mai mult de unul singur; vecinul distribuia comenzile telefonice, conform notelor primite de la primul portar, în mica lor cabină telefonică, erau instalate telefoane de ultimul tip, a căror sonerie nu se auzea mai tare decît un zumzăit; se putea vorbi în receptor pe șoptite și totuși, datorită unor amplificări electrice speciale, la celălalt capăt al firului, vocea se auzea foarte puternic. Așa încît, cei trei portari care aveau obligația să vorbească la telefon, aproape că nici nu se auzeau; s-ar fi putut crede că nu făceau altceva decît să-și spună lor înșile, în șoaptă, nu știu ce despre un amănunt oarecare observat în pîlnia microfonului, pe cînd ceilalți trei telefoniști, aproape asurziți de zgomotul infernal — pe care cei din jur nu-l auzeau, dar pe care căștile lor îl capta neîncetat — își plecau capul osteniți deasupra hîrtiilor pe care trebuiau să le completeze. Stătea lîngă fiecare dintre cei trei vorbitori cîte un băiat care îi ajuta; toți trei întindeau gîtul către șeful lor, căutînd să prindă cu urechea ceea ce li se comunica, după care, ca și cum ar fi fost înțepați, se apucau să caute în imensele cărți de telefoane, de culoare galbenă, numărul de telefon cerut, producînd prin întoarcerea masivă a paginilor, un zgomot care le acoperea pe toate celelalte din încăpere.

Karl nu se putea abține să nu urmărească totul, amănunțit, deși portarul-șef, care se așezase pe scaun îl țintuia în fața lui, strîngîndu-i brațul cu o mînă de fier.

— Este de datoria mea, spuse portarul-șef (zgîlțîindu-l pe Karl, ca să-l oblige să i se uite în față) să recupereze într-o oarecare măsură, în numele direcțiunii, ceea ce e al hotelului, lucru pe care *oberkellner*-ul, dintr-un motiv sau altul, a neglijat să-l facă. Noi însă ne-am ajutat întotdeauna unul pe celălalt. Fără acest ajutor reciproc, nici n-ar putea să existe o întreprindere atît de mare. Poate vrei să spui că nu sînt șeful tău direct; cu atît mai frumos din partea mea că mă ocup de acest lucru care revenea altcuiva. În definitiv, în calitate de portar-șef, sînt într-o oarecare măsură șeful tuturor, fiindcă sub ordinele mele se află această poartă principală și cele zece porți secundare, ca să nu mai pomenesc și nenumăratele portițe și ieșiri fără poartă. Ca atare, toți oamenii de serviciu sînt obligați să asculte de ordinele mele. Firește, aceste onoruri deosebite mă și obligă; printre altele, am datoria față de direcțiunea hotelului de a nu lăsa să părăsească hotelul nici o persoană care mi s-ar părea cît de cît suspectă. Or, tu îmi pari chiar foarte suspect, așa-mi place mie să cred. (Și, radiind de satisfacție, își ridică mîinile, lăsîndu-le apoi să recadă atît de violent, încît se auzi o plesnitură, și Karl se încovoie de durere). Ai fi putut, adăugă el, amuzîndu-se grozav, să ieși neobservat prin altă ieșire, fiindcă nu m-am obosit să dau ordine speciale cu privire la ilustra ta persoană. Dar fiindcă tot te afli acum aici, de ce să nu trag toate foloasele de pe urma acestei situații. De altfel, nici nu m-am îndoit că ai să vii, așa cum ți-am dat ordin, la poarta principală; e o regulă generală: omul, oricît de neobrăzat și recalcitrant, pune capăt proastelor sale deprinderi cînd simte că i se apropie funia de par. Sînt sigur că ai avut și tu destule ocazii să o constați.

— Să nu credeți, spuse Karl, trăgînd în nări mirosul ciudat de mucegai pe care îl răspîndea portarul-șef — stînd atîta timp în imediata apropiere a portarului nu se putea să nu observe acest miros. Să nu credeți că sînt cu totul în puterea dumneavoastră, doar pot să strig după ajutor.

— Și eu pot să-ți astup gura, răspunse portarul-șef, prompt și calm, tot așa cum probabil se și gîndea să acționeze la nevoie. Dar, îți

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

închipui cumva, chiar dacă, să spunem, s-ar găsi cineva care să intre aici de mila ta, îţi închipui că ţi-ar da cineva dreptate, de faţă cu mine, portarul-şef? E mai bine să te laşi păgubaş. Mai ales că acum, după ce nu mai porţi uniforma, în care, oricum, păreai mai arătos, eşti ca un pui de bogdaproste în haina asta care, probabil, nu se mai poartă decît în Europa.

Şi apucîndu-l pe Karl de haină, trase de ea zdravăn, în toate direcţiile. Haina, deşi fusese aproape nouă cu cinci luni în urmă, era acum uzată, mototolită şi mai ales pătată şi asta se datora lipsei de bun simţ al liftierilor care, ca să nu curețe zilnic duşumeaua dormitorului lor, conform dispoziţiunilor, îi menţineau un luciu de suprafaţă, stropind-o cu un ulei obişnuit, de fiecare dată însă, împroşcînd şi hainele din cuiere. De altfel, oriunde ţi-ai fi ascuns hainele, se găsea întotdeauna cîte unul care, negăsindu-şi-le pe ale lui, găsea în schimb cu uşurinţă hainele bine ascunse ale altuia şi le împrumuta fără complicaţii; dacă se nimerea ca tocmai acela să fie de corvoadă în ziua aceea la curăţit sala, nu numai că-ţi împroşca hainele, ci aproape că ţi le muia în ulei de sus pînă jos. Numai Renell se pricepea să-şi ţină costumele bine ascunse într-un loc ferit, pe care nimeni nu se obosise să-l descopere; de fapt, nimeni nu lua haina altuia din răutate sau zgîrcenie, ci din grabă şi din neglijenţă. Dar pînă şi haina lui Renell avea în mijlocul spatelui o pată rotundă roşietică de ulei, care trăda în faţa unui cunoscător meseria de liftier a acestui tînăr elegant.

Amintindu-şi toate acestea, Karl îşi spuse că — la urma urmei — meseria de liftier nu-l fericise cu nimic; sperase ca acest serviciu să fie pentru el un punct de plecare pentru a se ridica apoi la un post mai bun, dar, dimpotrivă, nu făcuse decît să coboare, pînă aproape de pragul închisorii. Şi acum, iată, se găsea în mîinile portarului-şef, care probabil că tocmai se gîndea cum ar putea să-l umilească şi mai mult. Uitînd cu totul că portarul-şef era un om care nu se lăsa convins de nimeni şi de nimic, Karl strigă, lovindu-şi de cîteva ori fruntea, cu mîna rămasă liberă:

— Şi chiar dacă într-adevăr nu v-aş fi salutat, cum este oare posibil ca un om matur să fie atît de răzbunător pentru o vină atît de neînsemnată?

— Eu, răzbunător? se miră portarul. Nu vreau altceva decît să te caut prin buzunare. Deşi nu cred că voi găsi mare lucru, fiindcă, fără îndoială, ai fost destul de prevăzător ca să predai treptat totul prietenului tău — dar de percheziţionat tot o să te percheziţionez. (Şi spunînd aceasta, îşi şi vîrî mîna într-unul din buzunarele lui Karl, şi, cu atîta forţă, încît cusăturile din părţi plesniră). Aici n-a mai rămas

nimic, spuse el, şi adună în pumn tot ce conţinea buzunarul: un calendar-reclamă al hotelului, o pagină pe care era scrisă o temă de corespondenţă comercială, cîţiva nasturi de haină şi de pantalon, cartea de vizită a bucătăresei-şefe, o pilă de unghii pe care i-o dăduse, cîndva, un client, în timp ce-şi făcea valiza, o oglindă veche, de buzunar, pe care i-o dăruise Renell drept mulţumire pentru că-l înlocuise de vreo zece ori în serviciu. — Aşa aici, n-a mai rămas nimic, repetă el, şi aruncă totul sub bancă, ca şi cum ar fi fost foarte natural ca toate lucrurile acelea care-i aparţineau lui Karl, fără să le fi furat, să-i fie sechestrate.

« Acuma gata, ajunge », îşi spuse Karl şi faţa i se înroşi puternic. Cum portarul devenise cam neatent scotocindu-l cu lăcomie în al doilea buzunar, Karl îi scăpă din mîini, ieşind din ambele mîneci ale hainei cu o singură smucitură şi, cu un salt, (izbindu-l destul de tare pe unul din portari de telefonul său), o rupse la fugă prin atmosfera înăbuşitoare spre uşă, de fapt mai încet decît ar fi voit. Reuşi, din fericire, să iasă din încăpere încă înainte ca portarul-şef să se fi putut ridica, incomodat fiind de mantaua sa grea. Organizarea pazei se dovedi a nu fi atît de perfectă; adevărat că se auzeau ţiuind cîteva sonerii, dar Dumnezeu mai ştie în ce scopuri ! De asemenea, salariaţi ai hotelului nu încetau o clipă să intre şi să iasă pe uşă, într-un număr atît de mare încît aproape puteai să-ţi închipui că se dăduse un ordin secret să i se bareze drumul; altă raţiune chiar că era greu de găsit acestui « du-te, vino ». Şi totuşi Karl se văzu curînd în aer liber; trebui să mai meargă o vreme pe trotuarul de lîngă hotel, fiindcă pe stradă era imposibil să ajungi din pricina fluviului de maşini care înaintau ori se opreau în faţa porţii principale a hotelului. Încercînd să ajungă cît mai degrabă la loc larg, maşinile abia că intraseră unele în altele şi acum fiecare o împingea cu botul pe cea dinaintea ei. Pietonii, cei mai grăbiţi, ca să poată ajunge pe stradă, nu ezitau să deschidă uşa cîte unei maşini şi să treacă prin ea ca şi cum ar fi trecut printr-un pasaj public şi nici că le păsa dacă în maşină se afla nu numai un şofer sau un servitor, ci vreo persoană distinsă. Lui Karl asemenea atitudine i se părea totuşi cam deplasată, se gîndea că probabil numai cei foarte versaţi în asemenea situaţii pot îndrăzni să facă aşa ceva. Era convins că el ar nimeri neapărat într-o maşină ai cărei pasageri s-ar enerva grozav la un gest ca ăsta, l-ar arunca afară şi ar face scandal; era ceva de care el, slujbaş dat afară din serviciu, şi încă aşa cum se afla doar în cămaşă, trebuia să se ferească. În definitiv, fluviul acela de maşini nu putea să dureze o veşnicie şi, dacă mergea aşa, calm, de-a lungul hotelului, erau puţine riscuri

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

să fie luat drept un individ suspect. Într-adevăr, nu după mult timp, Karl ajunse într-un loc, unde șirul mașinilor, deși nu se întrerupea, era totuși mai degajat, cotind brusc în dreptul unei străzi. Tocmai cînd Karl încerca să se strecoare în mulțime — se aflau desigur în această mulțime oameni care circulau liberi cu mult mai suspecți decît el — cînd se auzi strigat pe nume din imediata apropiere. Se întoarse și văzu doi liftieri pe care-i cunoștea bine, scoțînd cu greu printr-o poartă cu aspect de cavou o targă pe care era întins cineva cu fața și brațele bandajate și care nu era altul decît Robinson. Ți-era greață să vezi cum își ducea mîinile la ochi ca să și-i șteargă cu fașa, deoarece plîngea de-a binelea, de durere, ori de necaz, ori poate chiar de bucurie că-l revedea pe Karl.

— Rossmann, strigă el cu reproș, de ce m-ai lăsat să aștept așa de mult! A trecut mai mult de o oră de cînd mă bat cu toți fiindcă n-am vrut să mă las transportat pînă nu vii tu. Acești derbedei — și-i trase un pumn unuia din liftieri, ca și cînd el, așa, înfășurat în bandaje, s-ar fi simțit în deplină siguranță, — sînt niște demoni! Ah, Rossmann, am plătit scump vizita pe care ți-am făcut-o!

— Dar ce-ai pățit? întrebă Karl și se apropie de targă; liftierii, care lăsaseră o clipă targa la pămînt pentru a se odihni, rîdeau bine dispuși.

— Vezi cum arăt și mă mai întrebi? ofta Robinson. Am fost cotonogit în așa hal că mai mult ca sigur rămîn infirm pe viață. Am dureri îngrozitoare de aici pînă aici. (Și arătă mai întîi capul, apoi degetele de la picioare). Păcat că n-ai văzut cum mi-a sîngerat nasul, șiroaie de sînge nu alta. Vesta mea e distrusă, de altfel am și lăsat-o acolo, pantalonii mei sînt ferfeniță, poftim, am rămas numai în izmene. (Și-și ridică puțin pătura ca să o dovedească). Ce mă fac eu acum! O să trebuiască să stau în pat cel puțin cîteva luni și să știi că nu am pe nimeni afară de tine, care să mă poată îngriji. Delamarche n-are răbdare pentru așa ceva. Rossmann, micul meu Rossmann — și Robinson întinse mîna spre Karl, care se retrăsese puțin, ca să-l readucă lîngă el. Cine m-a pus să te vizitez! O mai repetă o dată, și încă o dată, ca să i se întipărească bine în minte lui Karl, că și el are o parte din vină în toată nenorocirea lui.

Karl își dădu seama că plîngerile lui Robinson nu se datorau rănilor, ci năucelii sale, mahmurelii sale teribile; beat turtă cum era, fusese trezit tocmai cînd adormise mai bine și, luat prin surprindere, fusese bătut pînă la sînge, așa că acum nu se acomoda ușor cu starea de trezie.

Cît despre răni, nu era nimic serios, chiar și bandajele lui o spuneau, fiindcă nici nu erau de fapt niște bandaje, ci niște zdrențe cu

care liftierii îl legaseră din toate părțile ca să se amuze. De altfel la ambele capete ale tărgii, cei doi liftieri pufneau din cînd în cînd în rîs.

Aici, lîngă poartă, nu era locul unde Robinson ar fi putut fi adus în simțiri; pietonii năvăleau din toate părțile și treceau fără să se sinchisească de cei aflați în jurul tărgii. Unii chiar săreau ca niște gimnaști pe deasupra lui Robinson, iar șoferul, plătit din banii lui Karl, le strigă: «avansați, avansați». Cu o ultimă sforțare, liftierii ridicară targa, în timp ce Robinson îl luă de mînă pe Karl milogindu-se:

— Karl, nu mă lăsa, te rog, Karl, vino cu mine.

«Oare nu era mai bine, — se gîndi Karl — dat fiind că era doar în cămașă, să se ascundă în fundul mașinii?»

Se așeză deci lîngă Robinson, care-și culcă îndată capul pe umărul lui. Liftierii strînseră sincer, prin fereastra mașinii, mîinile colegului lor care pleca, apoi rămaseră în urmă, iar mașina coti brusc — puteai crede că se va întîmpla o nenorocire, — pe urmă porni drept înainte și fu înghițită de intensa circulație a străzii.

În românește de POP SIMION și ERIKA VOICULESCU

(Continuare în numărul viitor)

Romanul secolului 20

Romanul secolului 20

Teritorii redescoperite

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

JAKOB HARINGER, UN VAGABOND SUBLIM

Poposind la Marbach pentru cîteva zile de studii, mi-am permis extravaganța unor lecturi din poeți odinioară celebri, azi amenințați cu nemiloasa uitare. Capriciul alegerii mele s-a îndreptat spre cărțile lui Jakob Haringer, unul dintre cei mai înverșunați boemi din cîți înregistrează literatura apuseană. Într-un fel, sinonimul lui Peter Hille, globe-trotter-ul romantic de la sfîrșitul secolului, pornit prin Europa cu șatrele de țigani. Dar boema lui Haringer a fost însoțită de serioase ambiții intelectuale, dublate de o mare putere de muncă. Pe lîngă numeroase poeme, a tradus cu pasiune și pricepere din lirica orientului și cea latină, a editat reviste și s-a dedicat eseului. Din spirit de frondă, sau poate din convingerea că face un serviciu culturii, a scris un studiu (« Casa mortuară a literaturii ») în care opera și viața lui Goethe sînt decimate cu cruzime, fapt care a fost penalizat fără întîrziere și ca atare, plătit cu moneda de aur a prestigiului. . .

Parcurgîndu-i paginile constați cu surprindere, cît de nemijlocit autobiografică îi este întreaga creație. Într-o bună măsură, poemele lui Haringer, pline de toponimii austriece, mărturisesc, pe lîngă itinerariile unui pelerinaj ciudat și neliniștit, adeziunea la cea mai umilă pătură socială, de unde, de altfel, și-a recrutat prietenii trainici: vagabonzi, cerșetori, prostituate. Cercetătorul interesat poate ușor descifra date legate de viața poetului, mai cu seamă că biografia acestuia e dominată de incertitudini și inexactități. Ambiguitățile le-a provocat Haringer însuși, care și-a falsificat savant biografia. Astfel, nu i se cunoaște cu exactitate locul nașterii (să fie Dresda ori Salzburg?); în același timp, nimeni nu poate preciza anul plecării sale din închisoarea în care fusese întemnițat ca participant la revoluția sovietică bavareză! Cu certitudine se știe doar că nu a fost nici « Doctor în filologie » (cum îl prezintă în continuare majoritatea lexicoanelor) și nici deținător îndreptățit al particulei nobiliare « von », el fiind doar fiul unui hangiu salzburghez. . . Se mai poate afirma fără greș, că n-a avut niciodată un cămin. Patria sa putea fi rînd pe rînd Austria, Elveția sau Germania; dispărea fără urmă, ca să reapară în mijlocul prietenilor cînd nimeni nu se aștepta. Pînă la descălecatul nazismului care, îndrăgind disciplina soldățească pînă și în viața privată, a lichidat un vagabondaj inofensiv și sublim. Dușman al constrîngerii de orice natură, Haringer s-a retras în patria lui Wilhelm Tell, unde moartea — în urmă cu două decenii — a curmat firul unei vieți singulare.

Haringer s-a bucurat de prețuirea contemporanilor (în anul 1925 i se acordase premiul Fundației Gerhart Hauptmann !) și-și publica poemele expresioniste, de puternică influență trakliană, la case de editură dintre cele mai prestigioase. Dar forța sa creatoare a secătuit cu repeziciune, steaua începîndu-i să apună în timpul vieții încă. De la poemele străbătute de focul sincerității, dominate de expresivitate, a lunecat spre facil, transcriindu-și sentimentele în manieră « chici ». Portativele versurilor sale sînt pline acum de note false. Bombasticismul e curent; te afli într-o grădină abandonată buruienilor. Dar poemele sale bune, cînd inevitabila oboseală încă nu-l făcea să ațipească, ne cuceresc prin tonul lor de confesiune directă, cu glas tragic, prin caligrafierea lor parcă voit strîmbă. Sînt versurile unui poet cînd pur și duios, cînd cinic și anarhic.

Aura lui Haringer a pierit, dar șoapta sa caldă, tremurată, te urmărește mereu prin spațiu. . .

PETRE STOICA

Corectura: LIDĂ IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

PREZENTAREA TEHNICĂ
S. CIUBOTARU

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA KISELEFF, 10—TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43 804